Samuel Butler

Erewhon

PREFAŢA AUTORULUI LA PRIMA EDIŢIE.

Autorul doreşte să fie lămurit că Erewhon se pronunţă ca un cuvânt compus din trei silabe, toate scurte – astfel: É-ré-whón.

PREFAŢA AUTORULUI LA A DOUA EDIŢIE.

Deoarece bunăvoinţa publicului mi-a îngăduit ca o ediţie neobişnuit de amplă din Erewhon să fie epuizată într-un interval foarte scurt, am folosit prilejul oferit de o ediţie secundă pentru a face câteva îndreptări necesare şi a adăuga câteva pasaje în locurile unde am fost încredinţat că ar fi mai adecvată introducerea lor; aceste pasaje sunt puţine la număr şi am intenţia, bine stabilită, de a nu mai retuşa niciodată lucrarea.

Poate că-mi va fi îngăduit să spun două-trei cuvinte aici, în legătură cu Rasa viitorului, carte al cărei succes s-a considerat în mod aproape unanim că a determinat apariţia lui Erewhon. Această părere este greşită, deşi constituie o eroare absolut firească. Realitatea este că elaborarea lui Erewhon era terminată, cu excepţia ultimelor douăzeci de pagini şi a două-trei fraze inserate din loc în loc în cuprinsul volumului, înainte de a fi apărut primul anunţ cu privire la Rasa viitorului. Când un prieten mi-a atras atenţia asupra unuia dintre primele anunţuri şi mi-a sugerat că se referă, probabil, la o lucrare având un caracter similar cu a mea, am dus Erewhon la o bine cunoscută casă editorială, la 1 mai 1871, şi am încredinţat manuscrisul editorilor, lăsându-l la aprecierea lor. Apoi, plecând în străinătate, am aflat ca editorii menţionaţi respingeau manuscrisul, pe care l-am lăsat în plata Domnului vreo şase-şapte luni, timp în care, aflându-mă într-o regiune a Italiei cam uitată de lume, n-am văzut nici vreo recenzie a volumului Rasa viitorului, nici vreun exemplar al lucrării. La înapoierea mea în ţară, m-am ferit intenţionat să arunc vreo privire asupra acestei cărţi, până când n-am trimis la tipografie ultimele mele şpalturi. După aceea am citit-o cu multă plăcere, dar am fost cu adevărat surprins de numeroasele mici puncte de asemănare existente între cele două lucrări, în pofida deplinei lor independenţe.

Regret că recenzenţii au fost înclinaţi, în unele cazuri, să trateze capitolele mele despre maşini drept o încercare de a reduce la absurd teoria domnului Darwin. Nimic n-ar putea fi mai străin de intenţiile mele şi puţine

lucruri mi s-ar părea mai dezgustătoare decât vreo tentativă de a-mi bate joc de domnul Darwin; trebuie să mărturisesc ca eu însumi port răspunderea pentru această răstălmăcire, întrucât, deşi eram sigur că intenţia mea nu-şi va atinge ţelul, am preferat totuşi să nu scad interesul capitolelor explicându-le, deoarece ştiam foarte bine că teoria domnului Darwin nu va avea de suferit nici un fel de prejudicii. Problema era în ce măsură îmi dă mâna să las să se creadă, în mod greşit, că aş râde de unele idei faţă de care mărturisesc cea mai profundă admiraţie. Sunt totuşi mirat că nici unui recenzent nu i-a trecut prin minte cartea căreia i s-ar potrivi în modul cel mai firesc asemenea exemplu de specioasă folosire a analogiei; şi nici nu voi menţiona aici titlul acestei cărţi, deşi îmi închipui că aluzia făcută va fi suficientă.

Câteva persoane ale căror opinii le respect au socotit că tăgăduiesc oamenilor răspunderea pentru acţiunile săvârşite de ei. Cel care profesează asemenea părere este un duşman care nu merită cruţare. Îmi închipuisem că am fost de-ajuns de explicit, dar la capitolul despre Nemulţumiţi am făcut câteva adaosuri, care sper că vor împiedeca orice eroare ulterioară.

Un corespondent anonim (după scris, probabil un cleric) îmi spune că, citind din gramatica latină, s-ar fi cuvenit măcar să dau citate corecte şi că ar fi trebuit să fi scris agricolas în loc de agricolae. A mai adăugat ceva despre un elev de clasa a patra etc., etc. – observaţii pe care nu le voi reproduce, dar care m-au făcut să mă simt foarte stingherit. Se poate spune că citatul trebuie să fi fost transcris greşit în mod intenţionat, sau din ignoranţă, sau dintr-o scăpare de condei; dar cu siguranţă că, în zilele noastre, a fixa hotare neţărmuririi atotcuprinzătoare a adevărului înseamnă a fi rigid, şi va fi mai cuminte să formulezi ipoteza că fiecare din aceste trei cauze posibile ale unui citat greşit trebuie să-şi fi avut partea ei de vină în această incontestabilă gafă. Arta de a scrie lucruri care să aibă rezonanţa adevărului, fiind totuşi eronate, a creat atâtea reputaţii şi împarte mângâiere unui număr atât de vast de cititori, încât nu aş cuteza să-i neglijez posibilităţile; oricum, gramatica latină este un subiect faţă de care unii dintre membrii mai nevârstnici ai comunităţii noastre sunt atât de susceptibili, încât, de astă dată am scris agricolas. M-am despărţit, de asemenea, de cuvântul infortuniam (deşi nu fără regrete), dar nu am îndrăznit să mai intervin pentru a modifica alte inacurateţi similare.

În ceea ce priveşte contradicţiile din carte, şi sunt conştient că nu sunt puţine, trebuie să fac apel la indulgenţa cititorului. Dar vina o poartă îndeosebi erewhonienii înşişi, căci erau realmente oameni foarte greu de înţeles. Anomaliile cele mai bătătoare la ochi păreau să le provoace nici o jenă intelectuală, şi nici nu erau dispuşi să asculte vreun argument privitor la risipa de bani şi fericire cauzată de nebunia lor, atâta timp cât nu vedeau cu ochii cum le curg banii din buzunare, ori nu căpătau pradă unei dureri fizice imediate. Dar această atitudine a fost urmată de rezultate de care nu prea am motive să mă plâng, căci astfel aproape mi s-a oferit prilejul de a le zvârli în obraz că se autoiluzionează o viaţă întreagă, iar ei au spus că judecata mea e cât se poate de adevărată, dar că faptul nu are nici o importanţă.

Nu se cuvinte să închei mai-nainte de-a aduce cele mai sincere mulţumiri criticilor şi publicului, pentru clemenţa şi consideraţia cu care au tratat aventurile relatate de mine.

9 iunie 1872

PREFAŢA AUTORULUI LA EDIŢIA REVIZUITĂ.

Editorul meu doreşte să spun câteva cuvinte despre geneza acestei opere, a cărei ediţie revizuită şi adăugită se află acum în faţa publicului. De aceea încredinţez tiparului amintirile mele, atâtea câte le am după scurgerea a mai bine de treizeci de ani.

Prima parte pe care am scris-o din Erewhon era un articol intitulat Darwin printre maşini şi semnat Cellarius. A fost scrisă în districtul Rangitata-de-sus, din provincia Canterbury (cum se numea pe atunci), Noua Zeelandă, şi a apărut în Press Newspaper din Christchurch, la data de 13 iunie 1863. O copie a acestui articol este trecută la indexul bibliografic al lucrărilor mele, în catalogul lui British Museum. În treacăt fie spus, pot preciza că şi capitolele introductive din Erewhon au fost de asemenea aşternute pe hârtie în districtul Rangitata-de-sus, cu modificările pe care le-am socotit de cuviinţă.

Un al doilea articol, pe o temă similară cu cea la care m-am referit mai sus, a apărut în ziarul Press, la scurtă vreme după primul, dar nu posed vreo copie. Trata problema maşinilor dintr-un punct de vedere diferit şi a stat la baza paginilor 223-258 din ediţia de faţă a lui Erewhon. Această poziţie m-a dus, în cele din urmă, la teoria pe care am expus-o în revista Viaţa şi obişnuinţa, publicată în noiembrie 1877, Am schiţat doar conturul nud al acestei teorii (care cred că e întru totul temeinică), atribuind-o unui filosof erewhonian în capitolul al XXVII-lea al acestei cărţi.

În 1865 am rescris şi amplificat articolul Darwin printre maşini, pentru publicaţia Reasoner (Rezonerul), apărută la Londra, sub conducerea domnului G. I. Holyoake. A apărut la 1 iulie 1865, sub titlul Creaţia mecanică, şi poate fi găsit la British Museum. L-am rescris, dându-i mai multă amploare, până ce a căpătat forma în care a apărut în prima ediţie a volumului Erewhon.

Următoarea parte din Erewhon pe care am scris-o a fost Lumea celor nenăscuţi, din care o forma preliminară a fost trimisă publicaţiei domnului Holyoake, dar cum nupot găsi articolul în acele numere din Reasoner, care se. afla la British Museum, deduc că nu a fost acceptat de redacţie. Totuşi, mă cam bat cu gândul că a apărut în vreo publicaţie londoneză cu acelaşi caracter ca şi Reasoner, nu mult după 1 iulie 1865, dar nu am nici o copie.

Cam prin aceeaşi perioadă am scris, de asemenea, în linii mari, ceea ce avea să devină până la urma capitolul Băncile Muzicale şi procesul unui om învinuit că suferă de oftică. Aceste patru articole detaşate au fost, cred, tot ce-a fost scris din Erewhon înainte de 1870. Între 1865 şi 1870 n-am scris mai nimic, nutrind nădejdea de a cunoaşte succesul ca pictor, lucru pe care, nu mi-a fost hărăzit să-l dobândesc, dar în toamna anului 1870, tocmai când pânzele mele începeau să figureze din când în când în expoziţiile organizate de Royal Academy, prietenul meu, răposatul Sir F. N. (pe atunci Mr.1) Broome, mi-a sugerat că ar trebui să adaug ceva la articolele scrise până

atunci şi să le încheg într-o carte. Ideea m-a cam înflăcărat, dar cum nu lucram la manuscris decât duminicile, au trecui câteva luni până ce l-am completat.

Văd din prefaţa mea la ediţia a doua că am dus cartea la domnii Chapman şi Hall, la 1 mai 1871, şi când mi-au respins-o, după sfatul cuiva care a atins cea mai înaltă culme printre scriitorii în viaţă, am lăsat-o să doarmă, până când am dus-o la domnul Trubner, la începutul anului 1872. Cu privire la respingerea ei de către domnii Chapman şi Hall, cred că lectorul a referit asupra lor cât se poate de înţelept. Domniile-lor mi-au spus că le-a înfăţişat-o drept o lucrare filosofică, cu puţine şanse de a se bucura de o mare popularitate într-un cerc larg de cititori. Sper că, dacă aş fi fost eu lectorul lor şi cartea ar fi fost supusă judecăţii mele, i-aş fi consiliat în acelaşi sens.

Erewhon a apărut în ultimele sau ultima zi din martie 1872. Atribui cu precădere succesul ei neprevăzut celor două recenzii favorabile publicate imediat după apariţie, una în Pall Mall Gazette din 12 aprilie, cealaltă în numărul din 20 aprilie al săptămânalului Spectator. Şi a mai existat o cauză. Mă plângeam o dată unui prieten că, deşi Erewhon a cunoscut o primire atât de călduroasă, cărţile mele ulterioare au fost toate, practic vorbind, nişte „născuţi-morţi”. Acesta mi-a spus: „Uiţi de farmecul lui Erewhon, farmec pe care niciuna dintre cărţile dumitale următoare nu-l poate pretinde”. Am întrebat care farmec anume, şi el mi-a răspuns: „Sunetul unui glas nou, şi încă al unui glas necunoscut”.

Prima ediţie din Erewhon s-a epuizat cam în trei săptămâni; nu păstrasem zaţurile şi, cum cererea era mare, a fost dat din nou la tipar imediat. Am făcut câteva schimbări şi adăugiri fără însemnătate şi am adăugat o prefaţă, de care nu pot spune că sunt deosebit de mândru, dar unui scriitor lipsit de experienţă, căruia, succesul neaşteptat i s-a urcat la cap, nu-i poţi încredinţa o prefaţă. Am mai făcut alte câteva modificări, lucruri mici, lipsite de importanţă, înainte de a se lua zaţurile, dar din vara anului 1872, pe măsură ce, la răstimpuri, se cereau noi ediţii, ele au fost tipărite după turnări făcute atunci.

Iar acum, deşi mă tem că m-am întins prea mult cu explicaţiile care mi s-au cerut, aş dori să adaug câteva cuvinte despre propria mea persoană. Mai sunt încă şi azi cât se poate de satisfăcut de acele părţi din Erewhon care au fost refăcute în repetate rânduri, dar dintre cele care au rămas în forma lor iniţială, aş tăia bucuros, dacă mi-ar sta în putinţă, vreo patruzeci sau chiar cincizeci de pagini.

Dar aşa ceva nu se poate întâmpla, pentru că şi dreptul de autor va expira, probabil la scurt timp după împlinirea a doisprezece ani. De aceea a fost necesar să revăd radical cartea, ca să elimin pasajele lipsite de eleganţă literară, pe care le-am găsit mult mai numeroase decât mă aşteptam, şi, de asemenea, să fac adăugiri substanţiale, de natură să asigure cărţii un nou termen – pe viaţă, în orice caz – pentru dreptul de autor. Aşadar, dacă în loc de a elimina, să zicem, cincizeci de pagini, am fost nevoit să adaug vreo şaizeci, invita Minerva2, nu trebuie să daţi vina nici pe editorul meu, nici pe

mine, ci pe legile dreptului de autor. Îl pot asigura pe cititor că, deşi faptul de a relua o muncă de care crezusem ca am scăpat, cu treizeci de ani în urmă, şi de care, în mare parte, mă ruşinez, a fost pentru mine o sarcină ingrată, m-am străduit totuşi din răsputeri pentru ca noile pagini să aibă cam aceeaşi savoare ca aceea care se degajă din cele mai bune pagini ale vechii versiuni şi ca nimeni, decât cei mai pricepuţi critici, să nu descopere locurile unde survin salturi de treizeci şi chiar patruzeci de ani.

În fine, dacă cititorii mei remarcă o diferenţă considerabilă între tehnica literară folosită în Erewhon şi cea din Întoarcerea în Erewhon, voi aminti că, aşa cum am mai spus, au fost necesari vreo zece ani pentru elaborarea primei cărţi, care chiar şi în felul acesta a fost scrisă cu mare trudă, în timp ce Întoarcerea în Erewhon a fost scrisă cu uşurinţă, între luna noiembrie 1900 şi sfârşitul lui aprilie 1901. Nu există nici un nucleu central ascuns în Erewhon, în timp ce urmaşul său este dominat de încercarea de a urmări efectele unui unic şi presupus miracol. În Erewhon cu greu s-ar putea vorbi despre o acţiune, iar efortul de a dărui viaţă şi individualitate caracterelor este redus; sper că în Întoarcerea în Erewhon ambele defecte au fost, în mare măsură, evitate. Erewhon nu constituia un tot organic, Întoarcerea în Erewhon poate pretinde, în chip îndreptăţit, să fie considerată o carte unitară. Cu toate acestea, deşi ca măiestrie literară ea reprezintă un progres faţă de prima, voi fi plăcut surprins dacă nu mi se va spune că Erewhon, în ciuda tuturor greşelilor sale, rămâne o lectură mai atractivă.

SAMUEL BUTLER.

Capitolul I.

PUSTIETĂŢI.

Dacă cititorul îmi îngăduie, nu voi spune nimic despre antecedentele mele, nici despre împrejurările care m-au împins să-mi părăsesc ţinutul de baştină; povestirea acestor amănunte ar fi plicticoasă pentru el şi dureroasă pentru mine. E de ajuns să ştiţi că, în clipa când mi-am părăsit căminul, am făcut-o cu gândul de a mă duce în vreo nouă colonie şi de a găsi acolo, ori poate chiar de a cumpăra, o mare întindere de pământ de-al coroanei, potrivită creşterii vitelor sau oilor. Mă gândeam ca pe această cale aş putea dobândi bunăstarea mai grabnic decât în Anglia.

Se va vedea că nu mi-am putut duce la capăt planul şi că, deşi s-a nimerit să întâlnesc destul de multe lucruri noi şi ciudate, n-am fost în stare să culeg nici un folos pecuniar de pe urma lor.

Este adevărat, îmi închipui că am făcut o descoperire care, dacă am posibilitatea să profit primul de ea, îmi va aduce o răsplată mai presus de orice calcul bănesc şi-mi va asigura o poziţie la care nu s-au mai ridicat decât vreo cincisprezece-şaisprezece oameni, de la facerea lumii încoace.

Dar, în acest scop, trebuie să dispun de o sumă considerabilă, şi nu cunosc nici un alt mijloc de-a o obţine, afară de acela de a deştepta interesul publicului faţă de istorisirea mea şi de a îndemna persoanele caritabile să vină să-mi acorde sprijinul lor. Cu această speranţă public acum aventurile prin care am trecut, dar o fac cu strângere de inimă, pentru că mă tem că povestirea mea va fi pusa la îndoială dacă n-o depăn în întregime, ceea ce

totuşi nu cutez, ca nu cumva alţii, având la îndemână mijloace mai mari decât ale mele, să nu mi-o ia înainte. Prefer riscul de a nu mi se da crezare, celui de a fi întrecut, drept care am ascuns destinaţia pe care am avut-o când am părăsit Anglia, precum şi punctul din care mi-am început partea mai serioasă şi mai anevoioasă a călătoriei.

Mă consolează îndeosebi faptul că adevărul poartă pecetea lui de neconfundat şi că povestirea mea va avea destulă forţă de convingere, din pricina detaliilor care-i atestă exactitatea. Nici o făptură cu suflet curat nu se va îndoi de onestitatea mea.

Am ajuns la destinaţie într-una din ultimele luni ale anului 1868, dar nu îndrăznesc să precizez anotimpul, de teamă ca cititorul să nu deducă în ce emisferă mă aflam. Până şi cei mai îndrăzneţi pionieri nu puseseră piciorul în colonia aceea decât cel mult de vreo opt sau nouă ani, ea nefiind până atunci locuită decât de câteva triburi de sălbatici, care îşi duceau traiul pe ţărmul mării. Partea cunoscută de europeni era o coastă lungă de aproape opt sute de mile, care avea trei-patru locuri bune de acostare şi o fâşie de pământ ce se întindea spre interior, pe o distanţă variind între două şi trei sute de mile, până ce ajungea la ramificaţiile unui lanţ de munţi nespus de semeţi, care puteau fi zăriţi hăt, departe, din câmpii şi care erau acoperiţi de zăpezi veşnice. Coasta era perfect cunoscută atât la nordul, cât şi la sudul fâşiei de care am pomenit, dar, pe o bucată de cinci sute de mile, în nici o direcţie nu exista un singur port, iar munţii, care coborau aproape până-n mare, erau învestmântaţi în codri deşi, astfel că nimănui nu-i trecea prin cap să-şi întemeieze acolo o aşezare.

Totuşi în colţul acela de ţară lucrurile stăteau altfel. Locuri bune pentru porturi erau suficiente; ţinutul era împădurit, dar nu peste măsură, şi existau condiţii admirabile pentru agricultură. De asemenea, cuprindea milioane şi milioane de acri de pajişti, cu cea mai frumoasă iarbă din lume şi cea mai potrivită pentru tot soiul de oi şi vite. Climatul era temperat şi foarte sănătos; nu se aflau fiare sălbatice, băştinaşii nu erau primejdioşi, fiind puţini la număr şi vădind inteligenţă, aşa că uşor puteai să cazi la învoială cu ei.

E lesne de înţeles că europenii, o dată ce-au pus piciorul pe acest teritoriu, nu au întârziat să-i folosească cu prisosinţă toate resursele. Au fost aduse turme de vite, care s-au înmulţit extrem de repede. Oamenii luau în stăpânire câte 50.000 sau 100.000 de acri de teren, pornind rând pe rând spre interior, până ce, în câţiva ani, n-a mai rămas între mare şi şirurile muntoase din faţă nici măcar un acru de pământ fără stăpân, şi întregul ţinut a fost presărat cu crescătorii de oi sau vite, aflate la distanţă de douăzeci-treizeci de mile una de alta. Şirurile muntoase din faţă opriră pentru puţină vreme valul coloniştilor. Aceştia erau de părere că pe munţii aceia era prea multă zăpadă, luni întregi, de-a lungul anului; că oile s-ar pierde, pământul fiind prea greu de folosit pentru păstorit. Coloniştii mai spuneau că numai cheltuielile necesare pentru transportul lânii până la corăbii ar înghiţi întreg profitul fermierului şi că iarba era prea aspră şi acra pentru ca turmele să prospere nutrindu-se cu ea. Dar, rând pe rând, oamenii se hotărâră să facă încercarea, şi au scos-o la capăt de minune. Coloniştii pătrunseră tot mai

departe în adâncul munţilor şi găsiră o porţiune de teren considerabilă dincolo de lanţul frontal, între acesta şi altul încă şi mai impunător, deşi nici măcar al doilea nu era cel mai înalt, adică marele pisc înzăpezit care putea fi zărit tocmai de la capătul câmpiilor. Totuşi, cel de-al doilea lanţ părea că marchează hotarele ţinutului aceluia de păşuni, şi chiar acolo, într-o crescătorie mică şi nu de mult întemeiată, am fost primit ca ziler, şi curând am fost angajat permanent. Pe-atunci abia împlinisem douăzeci şi doi de ani.

Ţinutul şi felul de viaţă mă încântau. Treaba zilnică pe care o aveam de făcut era să urc până-n vârful unui anumit munte înalt, apoi să cobor în josul unuia dintre pintenii săi până la un tăpşan, ca să mă încredinţez că nici o oaie nu a depăşit hotarele noastre. Trebuia să văd mioarele, nu neapărat de-aproape, nici să le adun într-o singură turmă, ci să zăresc un număr destul de mare de oi, pe ici şi colo, ca să fiu cu inima împăcată că nu s-a întâmplat nimic rău. Nu aveam o însărcinare grea, căci nu erau mai mult de opt sute de oi, şi, fiind toate de prăsilă, erau de ajuns de liniştite.

Cunoşteam multe oi, de pildă două-trei mioare negre, vreo doi miei negri şi încă o sumedenie care aveau câte un semn după care le puteam deosebi.

Îndeobşte, căutam să le văd pe acestea şi, dacă erau toate acolo şi cioporul părea de ajuns de numeros, puteam fi încredinţat că totul era bine.

E surprinzător cât de curând se deprinde ochiul să remarce că lipsesc douăzeci de oi dintr-o mulţime de două-trei sute. Aveam un ochean şi un dulău şi-mi luam cu mine pâine, carne şi tutun.

Plecam de cum se crăpa de ziuă şi se făcea noapte în toată legea până ce-mi încheiam rondul, fiindcă muntele pe care trebuia să urc era foarte înalt. În timpul iernii era acoperit de omăt şi nu era nevoie să păzesc oile de sus. Dacă se întâmpla să văd baligă.

If I were to see sheep dung or tracks going down on to the other side of the mountain (where there was a valley with a stream-a mere cul de sac), I was to follow them, and look out for sheep; but I never saw any, the sheep always descending on to their own side, partly from habit, and partly because there was abundance of good sweet feed, which had been burnt în the early spring, just before I came, and was now deliciously green and rich, while that on the other side had never been burnt, and was rank and coarse.

It was a monotonous life, but it was very healthy and one does not much mind anything when one is well. The country was the grandest that can be imagined. How often have I sat on the mountain side and watched the waving downs, with the two white specks of huts în the distance, and the little square of garden behind them; the paddock with a patch of bright green oats above the huts, and the yards and wool-sheds down on the flat below; all seen as through the wrong end of a telescope, so clear and brilliant was the air, or as upon a colossal model or map spread out beneath me. Beyond the downs was a plain, going down to a river of great size, on the farther side of which there were other high mountains, with the winter’s snow still not quite melted; up the river, which ran winding în many streams over a bed some two miles broad, I looked upon the second great chain, and could see a

narrow gorge where the river retired and was lost. I knew that there was a range still farther back; but except from one place near the very top of my own mountain, no part of it was visible: from this point, however, I saw, whenever there were no clouds, a single snow-clad peak, many miles away, and I should think about as high as any mountain în the world. Never shall I forget the utter loneliness of the prospect-only the little far-away homestead giving sign of human handiwork;-the vastness of mountain and plain, of river and sky; the marvellous atmospheric effects-sometimes black mountains against a white sky, and then again, after cold weather, white mountains against a black sky-sometimes seen through breaks and swirls of cloud-and sometimes, which was best of all, I went up my mountain în a fog, and then got above the mist; going higher and higher, I would look down upon a sea of whiteness, through which would be thrust innumerable mountain tops that looked like islands.

I am there now, as I write; I fancy that I can see the downs, the huts, the plain, and the river-bed-that torrent pathway of desolation, with its distant roar of waters. Oh, wonderful! wonderful! so lonely and so solemn, with the sad grey clouds above, and no sound save a lost lamb bleating upon the mountain side, as though its little heart were breaking. Then there comes some lean and withered old ewe, with deep gruff voice and unlovely aspect, trotting back from the seductive pasture; now she examines this gully, and now that, and now she stands listening with uplifted head, that she may hear the distant wailing and obey it. Aha! they see, and rush towards each other. Alas! they are both mistaken; the ewe is not the lamb’s ewe, they are neither kin nor kind to one another, and part în coldness. Each must cry louder, and wander farther yet; may luck be with them both that they may find their own at nightfall.

departe; le urezi să aibă noroc, să-şi poată găsi pe cei apropiaţi, până la căderea nopţii. Dar astea nu-s decât visări şi trebuie să-mi urmez povestirea.

Nu mă puteam împiedica să nu fac tot felul de presupuneri în legătură cu locurile care s-ar putea afla în susul râului şi dincolo de cel de-al doilea lanţ alpin. N-aveam nici un ban, dar de-aş fi putut găsi pământ bun de lucrat, aş fi avut posibilitatea să-l parcelez, cu capital împrumutat, şi să mă consider om făcut. E adevărat, şirul munţilor se înfăţişa atât de vast, încât mi se părea că aş avea puţine şanse să găsesc vreun drum care să-l străbată sau să treacă peste creste, însă nu-l explorase încă nimeni şi e uimitor cum omul îşi face cărare prin tot soiul de locuri, care de la distanţă par inaccesibile, ba chiar găseşte mijloace de a croi o potecă pentru caii de povară. Râul era atât de mare, încât trebuia neapărat să ude o porţiune de teritoriu dinlăuntrul ţării; cel puţin, aşa gândeam eu, şi, deşi toată lumea spunea că ar fi o nebunie să încerci să duci oile şi mai adânc spre interiorul ţării, ştiam că abia cu trei ani în urmă acelaşi strigăt de alarmă se înălţase chiar împotriva ţinutului pe care-l cutreiera acum turma stăpânului meu. Nu-mi puteam izgoni din minte aceste gânduri, în timp ce mă odihneam pe povârnişul muntelui; mă obsedau în timp ce-mi făceam rondurile zilnice şi îmi dădeau

târcoale din ceas în ceas, până ce m-am hotărât ca după tunsul oilor să nu mă mai las stăpânit de îndoială, ci să-mi înşeuez calul, să-mi iau cât de multe merinde voi putea şi să mă duc să văd cu ochii mei acele locuri.

Dar dincolo şi mai presus de aceste gânduri, se ivea cel deşteptat de însuşi marele masiv. Ce se întindea dincolo de el? A, cine putea şti?! Nu se afla suflet de om pe lume care să aibă cea mai mică idee despre asta, afară de cei care locuiau pe celălalt versant al munţilor – dacă acolo vieţuia cu adevărat vreo fiinţă omenească. Oare puteam nutri vreo speranţă că voi străbate munţii aceia? Ar fi fost cea mai mare izbândă la care aş fi putut râvni, dar însemna să mă duc cu gândul prea departe; deocamdată voiam să încep cu şirul cel mai apropiat şi să vad cât de departe pot merge. Chiar dacă n-aveam să descopăr vreun ţinut, n-aş putea oare găsi acolo aur, sau diamante, aramă sau argint? Nu se putea oare întâmpla să mă lungesc la pământ ca să beau apă dintr-un râu şi să văd în nisip firicele gălbui, care să se dovedească a fi aur?

Oamenii spuneau că nu; dar aşa-s oamenii, totdeauna spun că nu există aur, până când se găseşte din abundenţă. Se aflau acolo ardezie şi granit berechet, roci care, pe câte am auzit eu, totdeauna însoţesc aurul; şi chiar dacă nu se găsea în cantităţi care să-ţi răsplătească efortul, s-ar fi putut să fie din belşug în lanţurile alpine principale. Gândurile acestea îmi făceau capul calendar şi nu le mai puteam alunga.

Capitolul al II-lea.

ÎN MAGAZIA DE LÂNĂ.

În cele din urmă, sosi şi vremea tunsului, şi, o dată cu cei care tundeau, venise şi un bătrân băştinaş, poreclit Chowbok – deşi cred că adevăratul lui nume era Kahabuka. Era un fel de căpetenie, o rupea puţin pe englezeşte, şi misionarii aveau o mare slăbiciune pentru el. Nu avea vreo însărcinare precisă în echipele care se ocupau cu tunsul, dar se prefăcea că dă ajutor prin ogrăzi, urmărind de fapt să facă rost de ceva băutură, care circulă totdeauna mai slobod, din mână-n mână, la vremea tunsului. El însă nu primea prea multă băutură, fiindcă putea deveni primejdios când se îmbăta, şi câteva înghiţituri erau de ajuns ca să-l aducă în asemenea hal; totuşi mai căpăta din când în când, şi dacă voiai să obţii ceva de la dânsul, era cea mai bună mită ce-i puteai oferi. M-am hotărât să-l descos şi să scot de la el cât mai multe informaţii cu putinţă. Zis şi făcut. Câtă vreme m-am mărginit să-i pun întrebări despre şirurile de munţi mai apropiate, mi-a fost uşor să mă descurc. Nu călcase niciodată pe meleagurile acelea, dar oamenii tribului său erau încredinţaţi că acolo nu se găseau păşuni şi că, la drept vorbind, nu puteai să vezi nimic altceva decât copaci piperniciţi şi câteva lunci. Era foarte anevoios de ajuns prin părţile acelea; totuşi existau trecători: una dintre ele se afla chiar în susul râului nostru, deşi nu chiar de-a lungul albiei, al cărei defileu era de netrecut; el, unul, nu văzuse în viaţa lui vreun ins care să fi fost acolo: oare nu era destul pământ de partea asta? Dar când am ajuns să-l întreb despre lanţul alpin principal, purtarea lui se schimbă pe dată. Începu să se arate stingherit, să umble cu fofârlica şi să se foiască. În câteva minute mi-am dat seama că şi în această privinţă circulau tot soiul de legende în

tribul său; dar nici un fel de efort ori mijloc de constrângere n-ar fi izbutit să-i stoarcă măcar un cuvânt despre ele. În cele din urmă i-am pomenit de alcool, şi numaidecât s-a prefăcut că încuviinţează. I-am dat să bea, dar îndată ce dădu duşcă pe gât rachiul începu să facă pe beatul, apoi adormi – ori simulă că doarme —, lăsându-mă să-l lovesc destul de zdravăn, fără a se clinti măcar.

M-am înfuriat, fiindcă mă lipsisem de rachiul meu şi nu scosesem nimic de la el, aşa că în ziua următoare m-am decis să-l fac să-mi spună ce doream înainte de a-i da măcar o duşcă, ori, de nu, avea să se lingă pe bot.

Drept care, la căderea nopţii, când cei care tundeau oile lăsară treaba şi se aşezară la cină, mi-am luat porţia de rachiu într-o gamelă de tinichea şi i-am făcut semn lui Chowbok să mă urmeze în magazia de lână. El se supuse bucuros, furişându-se după mine, fără să atragem atenţia cuiva. Când am ajuns în magazia de lână, am aprins o lumânare de seu şi, vârând-o în gâtul unei sticle vechi, ne-am aşezat pe baloturile de lână şi ne-am apucat să fumăm. O magazie de lână este un loc încăpător, clădit cam după acelaşi plan ca o catedrală, cu nave de ambele părţi, pline de strane pentru oi, cu un naos mare, la al cărui capăt se tund oile, şi cu un spaţiu în continuare, pentru sortatorii de lână şi împachetatori. Vederea ei mă înviora întotdeauna, cu aparenţa ei de antichitate (aspect preţios într-o ţară nouă), deşi ştiam prea bine că cea mai veche magazie de lâna din colonie nu împlinise decât şapte ani, în timp ce aceea în care intrasem avea doar doi ani. Chowbok se prefăcu că-şi aşteaptă băutura, deşi ştiam fiecare foarte bine după ce umbla celălalt şi că eram adversari în partida angajată, el urmărind să pună mâna pe băutură, iar eu – pe informaţii.

Am purtat o bătălie crâncenă; vreo două ceasuri şi mai bine a tot căutat să mă amăgească cu minciuni, dar nu izbuti să mă convingă. În tot acest răstimp voinţele noastre se încleştaseră, şi niciunul dintre noi nu câştigase nici cel mai mic avantaj vizibil; treptat-treptat, însă, am dobândit siguranţa că până la urmă va ceda şi că, dacă mai am puţină răbdare, îi voi smulge cu cleştele istorisirea din gură.

Era la fel ca într-o zi geroasă de iarnă, când baţi într-un a cu melesteul (cum trebuia să fac adesea), şi baţi în zadar, fără ca untul să dea vreun semn că se încheagă şi, în celle din urmă, eşti gata să spui, după sunet, că smântână nu se prinde, apoi, pe neaşteptate, iată că untul s-a şi făcut. Tot aşa l-am bătut la cap pe Chowbok, până ce mi-am dat seama că a ajuns, cum s-ar spune, într-un fel de toropeală şi că, dacă voi exercita în continuare o statornică şi liniştită presiune asupra lui, victoria nu va întârzia să fie de partea mea.

Pe negândite, fără un cuvânt de înştiinţare, rostogoli două baloturi de lână (era foarte voinic) în mijlocul încăperii, iar deasupra lor puse în cruciş altul; smulse o foaie de ambalaj goală, şi-o aruncă peste umeri ca pe-o mantie, sări pe balotul de sus şi se aşeză pe el. Într-o clipită, întreaga înfăţişare i se schimbă. Umerii săi înalţi se pleoştiră; îşi lipi strâns picioarele, călcâi lângă călcâi şi deget lângă deget, îşi întinse braţele şi mâinile de-a lungul trupului, cu palmele pe coapse, îşi înălţă capul, drept ca o lumânare,

ochii i se aţintiră în gol, se încruntă groaznic şi chipul său luă o expresie cu adevărat diavolească. Chiar în cele mai bune momente ale sale, Chowbok era foarte pocit, dar acum întrecea orice fiinţă slută ce se poate închipui. Gura i se întindea aproape de la o ureche la alta; rânjea înspăimântător şi-şi arăta toţi dinţii; ochii-i scânteiau, deşi rămâneau cu desăvârşire ficşi, iar fruntea îi era încreţită de cea mai răutăcioasă grimasă.

Mi-e teamă că descrierea mea nu a redat decât latura ridicolă a aspectului său; dar ridicolul este vecin cu sublimul, şi demonismul grotesc al feţei iui Chowbok se apropia de acest stadiu, dacă nu-l atingea chiar. Am încercat să par amuzat, dar simţeam cum mă străbat un fel de fiori pe la rădăcina părului şi prin tot corpul, în timp ce-l priveam şi mă întrebam ce-o fi având de gând să spună cu asta. Rămase în aceeaşi poziţie timp de un minut, stând încordat şi drept ca bradul, nemişcat ca un bolovan şi strâmbându-se înspăimântător. Apoi de pe buzele sale se iscă un geamăt înfundat, ca un vânt ce se porneşte şi iar se domoleşte, cu gradaţii infinit de mici până ce deveni aproape un ţipăt, după care se potoli şi pieri. După aceea, băştinaşul sări de pe balot şi întinse degetele de la ambele mâini, cum face un om care spune „zece”, deşi atunci nu l-am înţeles.

Cât despre mine, rămăsesem cu gura căscată de uimire. Chowbok rostogoli repede baloturile la locul lor şi se opri în faţa mea, cutremurat ca de o mare spaima. Pe chipul lui era întipărită oroarea – de data aceasta absolut fără voia lui —, tot aşa ca şi panica firească de care e cuprins cineva când a săvârşit o crimă cumplită împotriva unor forţe necunoscute şi supraomeneşti. Clătina din cap şi bolborosea fără şir, arătând mereu spre munţi. Nu voi să se atingă de băutură, ci, după câteva secunde, fugi pe uşa magaziei, ţâşnind ca din puşcă, în lumina lunii. Nu l-am mai văzut până a doua zi la prânz, când se ivi, părând foarte spăşit şi becisnic în purtarea lui faţă de mine.

Habar n-aveam ce tâlc avea purtarea lui. Cum aş fi putut ghici? Nu puteam fi sigur decât de faptul că avea un înţeles adevărat şi cumplit pentru el. Mi-a fost de ajuns să am această impresie ca să fiu încredinţat că-mi dăruise bunul său cel mai de preţ şi tot ce avea pe suflet. Asta mi-a aţâţat imaginaţia, mai rău decât dacă un ceas întreg mi-ar fi înşirat tot soiul de poveşti inteligibile. Nu ştiam ce-ar putea ascunde marile lanţuri muntoase înzăpezite, dar nu mai aveam nici o îndoială că era ceva care merita cu prisosinţă să fie descoperit.

Câteva zile m-aim ţinut la distanţă de Chowbok şi nu mi-am mai manifestat nici cea mai mică dorinţă de a afla ceva de la el. Când i-am vorbit din nou, l-am strigat Kahabuka, ceea ce l-a bucurat nespus: părea că prinsese frică de mine şi acţiona ca o fiinţă căzută în puterea mea. De aceea, luând hotărârea de a porni în explorare cum se va termina tunsul, mi-am gândit că ar fi un lucru bun să-d iau cu mine pe Chowbok, aşa că i-am spus că intenţionez să mă duc până-n munţii mai apropiaţi, pentru o prospecţiune de câteva zile, şi că urma să vină şi el. I-am făgăduit că o să-i dau în fiecare seară de băut şi i-am pomenit de posibilitatea de-a găsi aur. N-am suflat o vorbă despre masivul principal, căci ştiam că asta l-ar speria. Voiam să-l duc cât mai departe în susul râului şi, dacă era posibil, să merg pe firul apei până

la izvor. Apoi, ori aş fi continuat expediţia, dacă aş fi avut curajul necesar unei asemenea încercări, ori m-aş fi întors cu Chowbok. Aşa că nici n-apucă bine să se sfârşească tunsul şi să fie expediată lâna, că am cerut învoire de a lipsi câteva zile şi am căpătat-o. Mi-am cumpărat de asemenea un cal bătrân de povară şi o şa cu coburi, să-mi pot lua provizii din belşug, precum şi un cort mic. I-am spus că voi merge călare ca să găsesc vaduri peste râu; Chowbok avea să mă urmeze ducându-şi de căpăstru calul, care avea să-l şi treacă prin vaduri. Stăpânul meu m-a lăsat să iau ceai şi zahăr, biscuiţi marinăreşti, tutun şi carne de oaie sărată, împreună cu vreo două-trei sticle de brandy bun, căci, o dată ce lâna fusese trimisă spre coastă, carele golite aveau să se întoarcă cu provizii din belşug.

Toate pregătirile fiind încheiate, întreaga suflare din crescătorie ieşi să ne petreacă, şi astfel am pornit în călătoria noastră la scurtă vreme după solstiţiul de vară al anului 1870.

Capitolul al III-lea.

ÎN SUSUL RÂULUI.

În prima zi drumul nu ne-a dat de loc de furcă. Am ţinut-o de-a lungul marilor lunci care mărgineau râul. Fuseseră arse de două ori până acum, aşa că nu aveau hăţişuri dese care să ne ţină-n loc, deşi terenul era adesea denivelat, şi am fost nevoiţi să mergem o bună bucată chiar prin albia râului. Către asfinţit, străbătusem cale de vreo două zeci şi cinci de mile şi am poposit la punctul unde râul intra în defileu.

Vremea era plăcută şi călduroasă, ţinând seama mai ales că valea în care ne făcusem tabăra trebuia să fi fost situată la cel puţin două mii de picioare deasupra nivelului mării. Albia râului avea în locul acela o lăţime de vreo milă şi jumătate şi era în întregime acoperită de prundiş, peste care apa curgea şerpuind în multe braţe. Privite de sus, acestea păreau o panglică răsucită, sclipind în soare. Ştiam că râul putea creşte cu totul pe neaşteptate, devenind năprasnic; dar chiar dacă n-aş fi ştiut asta, am fi putut vedea după trunchiurile sfârtecate ale copacilor, care pesemne că fuseseră cărate de la mari depărtări, şi după mormanul de debris3-uri vegetale şi minerale îngrămădite printre trunchiuri care-ţi arătau că uneori întreaga albie trebuie să fi fost acoperită de un torent cu o adâncime de multe picioare şi care mugea cu o furie de nestăpânit. Acum nivelul apei era scăzut, având doar cinci sau şase braţe, prea adânci şi prea repezi ca să fie trecute cu piciorul, chiar de un om puternic, dar care puteau fi străbătute, în siguranţă, calare. De ambele părţi mai era câţiva acri de luncă, lăţindu-se tot mai mult în josul râului, până ce se prefăceau în întinsele câmpii spre care priveam din cabana stăpânului meu. Îndărătul nostru se înălţau cei mai scunzi pinteni ai celui de-al doilea masiv, ridicându-se abrupt până la şirul munţilor, iar la o distanţă de-o jumătate de milă începea defileul, în care râul se îngusta şi devenea lărmuitor şi înfricoşător. Frumuseţea peisajului nu poate fi redată în cuvinte. O latură a văii era albăstrită de umbrele serii, prin care se întrezăreau pădurea şi prăpastia, clina dealului şi creştetul muntelui, iar cealaltă sclipea încă, scăldată în aurul apusului de soare. Râul lat şi cu unde îmbelşugate, cu neîncetata sa curgere, precum şi frumoasele păsări acvatice, care mişunau

cu duiumul pe insule şi care erau atât de blânde încât ne puteam apropia la un pas de ele, puritatea neprihănită a văzduhului, solemna tihnă a ţinutului necălcat de piciorul omului – putea oare exista ceva mai încântător şi mai înălţător?

Ne-am apucat să ne facem tabără în apropierea unui desiş bogat, care cobora dinspre munţi până pe luncă şi ne-am priponit caii cât am putut mai slobod, căutând un loc cât mai neted, ca nu cumva să-şi înfăşoare frânghia de vreo ridicătură şi să se lege singuri. Nu îndrăzneam să-i lăsăm în voia, lor, ca nu cumva s-o tulească în josul văii, înapoindu-se acasă. Apoi am strâns vreascuri şi am aprins focul. Am umplut cu apă o gamelă de tinichea şi am pus-o la fiert, peste jăratecul încins. Când apa a dat în clocot, am aruncat în ea două-trei măsuri bune de ceai şi le-am lăsat să se infuzeze.

În cursul zilei prinsesem vreo cinci-şase boboci de raţă – treabă simplă, căci păsările vârstnice făceau atâta zarvă, încercând să ne păcălească şi să ne îndepărteze de cuib, prefăcându-se că sunt grav rănite, cum se zice că face fluierarul, încât totdeauna izbuteam să dăm de puii lor, mergând în direcţia opusă celei pe care o luau păsările, până ce auzeam măcăitul bobocilor; pe urmă îi fugăream şi puneam mâna pe ei, fiindcă nu erau în stare să zboare, deşi crescuseră aproape cât nişte raţe în toată firea. Chowbok i-a jumulit puţin şi i-a perpelit pe-ndelete. Apoi i-am tăiat în bucăţi şi i-am fiert în altă gamelă, isprăvind astfel cu gătitul.

Când ne-am sfârşit cina, se înnoptase de-a binelea. Tăcerea şi răcoarea nopţii, strigătul ascuţit al unei găinuşe de pădure la răstimpuri, licărul arămiu al focului, curgerea molcomă a râului, cadrul întunecat şi fundalul apropiat alcătuit de coburii noştri şi de pături, totul se întregea într-un tablou demn de penelul unui Salvator Rosa4 sau Nicolas Poussin5. Îmi vine în minte imaginea aceea şi mă desfăt acum cu ea, dar la timpul ei nu am luat-o în seamă. Aproape niciodată nu ne dăm seama când ne simţim cu adevărat la largul nostru; dar această reflecţie e cu două tăişuri, căci, dacă ar fi aşa, poate am resimţi mai intens şi perioadele când ne aflăm la strâmtoare, şi uneori m-am gândit că trăiesc pe lume la fel de mulţi oameni care nu iau în seamă prima situaţie, ca şi cei oare habar n-au de cealaltă. Cel care a scris „O, fortunatos nimium sua şi bona norint agricolas”6 ar fi putut la fel de bine să scrie „O, infortunatos nimium sua şi mala norint”7, şi prea puţini sunt aceia pe care neputinţa de a-şi da seama ce-au făcut, ce pătimesc şi ce sunt cu-adevărat să nu-i ferească de durerile cele mai amare. Să fim deci recunoscători oglinzii, pentru că ne dezvăluie doar aparenţele.

Am găsit un loc cât am putut mai moale – deşi peste tot erau pietroaie – şi, culegând nişte iarbă, ne-am aşezat astfel ca să avem o mică adâncitură pentru oasele şoldului, ne-am înfăşurat în pături şi ne-am culcat. În timpul nopţii m-am trezit şi am zărit stelele deasupra capului şi strălucirea razelor lunii pe munţi. Râul şopotea necontenit; l-am auzit pe unul dintre caii noştri nechezând către tovarăşul lui şi m-am încredinţat că erau încă la îndemâna noastră. Nici o grijă nu-mi tulbura mintea sau trupul, afară de aceea că, fără îndoială, voi fi silit să răzbesc multe greutăţi; mă cuprinse un minunat

simţământ de pace, o mulţumire deplină care cred că nu poate fi simţită decât de cei care au petrecut zile la rând pe cal, sau, în orice caz, în aer liber.

În dimineaţa următoare am găsit frunzele ceaiului făcut de cu seară îngheţate pe fundul gamelelor, deşi mai era până la începutul toamnei. Ne-am luat masa de dimineaţă la fel cum cinasem şi am pornit la drum pe la ceasurile şase. Într-o jumătate de oră intrasem în defileu, şi la o cotitură ne-am luat rămas bun de la ultima privelişte din ţinutul stăpânului meu.

Defileul era îngust şi prăpăstios; râul avea acum o lăţime de numai câteva picioare şi, tunând şi spumegând, se repezea asupra unor stânci uriaşe. Puhoiul de apă care se năpustea în piatră făcea un zgomot asurzitor. Ne-au trebuit două ceasuri ca să facem mai puţin de-o milă pe un drum primejdios, păşind ba prin apă, ba pe stânci. În aer plutea un miros greu de umezeală, pe care-l răspândesc stâncile acoperite cu o vegetaţie vâscoasă, ca în apropierea unei uriaşe cascade, veşnic înspumată. Aerul era rece şi umezeala te pătrundea până la oase. Nu-mi pot închipui cum de izbuteau caii noştri să-şi păstreze echilibrul, mai cu seamă cel încărcat cu poveri, iar gândul că aş fi nevoit să mă întorc mă înfricoşa aproape la fel de mult ca şi acela de a continua ascensiunea. Cred că partea aceea de drum a ţinut vreo trei mile, şi aproape că trecuse de amiază când defileul se mai lăţi şi un pârâiaş coborî dintr-o vale învecinată. Era cu neputinţă să mai înaintăm de-a lungul râului principal, fiindcă stâncile coborau ca nişte pereţi drepţi, aşa că am pornit-o pe afluentul lăturalnic. Lui Chowbok i se părea că pe-acolo trebuie să fie trecătoarea despre care umblau tot felul de zvonuri printre cei din neamul lui. Acum ne păsa mai puţin de primejdiile prin care treceam, decât de oboseală şi numai după nesfârşite chinuri, pricinuite de stânci şi de ierburile încâlcite, am ieşit la lumină, cu cai cu tot, în şaua din care cobora pârâiaşul. În acest timp norii se coborâseră deasupra noastră şi ploua cu găleata. Colac peste pupăză, se făcuse ceasul şase şi eram sleiţi de oboseală, după ce înaintasem poate şase mile în douăsprezece ore.

Pe şa era puţină iarbă aspră, dar grasă şi foarte bună pentru păscut. De asemeni, mai erau din belşug anason şi susai, după care caii se dau în vânt, aşa că i-am slobozit şi ne-am pregătit de popas. Toate lucrurile de pe noi erau leoarcă şi eram pe jumătate morţi de frig; ce mai, ne simţeam cum nu se poate mai prost. Prin preajmă erau hăţişuri de buruieni, dar n-am putut face focul până ce n-am răzuit umezeala de pe nişte crengi veştede şi nu ne-am umplut buzunarele cu surcele zbicite, ca astfel să le putem aprinde. După ce-am isprăvit şi treaba asta, am izbutit să aţâţăm focul, pe care nu l-am mai lăsat să se stingă. Am întins cortul pe ţăruşi, şi pe la nouă seara eram oarecum încălziţi şi uscaţi. În dimineaţa următoare se înseninase, ne-am ridicat tabăra şi, după o bucată scurtă de drum, am descoperit că, luând-o pe un drum mai puţin greu decât cel din ziua trecută, puteam s-o apucăm iarăşi pe albia râului, care se deschidea deasupra defileului; dar dintr-o singură privire era limpede că nu era un ţinut prielnic păstoritului: nimic altceva decât câteva tăpşane acoperite cu mărăciniş, pe ambele maluri ale râului, şi munţi lipsiţi de orice bogăţii. Dar puteam zări masivul principal. În privinţa aceasta nu mai era chip să te înşeli. Gheţarii se rostogoleau la vale pe coasta

muntelui ca nişte cataracte şi păreau că, pur şi simplu, coboară până la albia râului; nu putea exista nici un obstacol serios care sa te împiedice să ajungi până la ei urmând cursul apei, larg şi deschis. Părea însă un lucru cam fără noima, pentru că lanţul principal avea un aspect care nu trezea nici o speranţă, iar curiozitatea ce-mi da ghes să cunosc natura regiunii de deasupra defileului era acum pe deplin satisfăcută. De-acolo nu era rost de scos nici un ban, afară doar dacă în adâncul lor nu erau minerale, ale căror urme nu erau mai multe ca prin locurile mai joase.

Oricum, am luat hotărârea să urmez cursul râului şi să nu mă întorc până ce nu voi fi constrâns de împrejurări. Aveam să explorez ambele ape cât îmi va sta în putinţă şi să spăl bine nisipul, ca să dau de aur. Lui Chowbok îi plăcea să mă privească cufundat în această îndeletnicire, dar n-am făcut nici o ispravă, fiindcă n-am găsit nici măcar urmă din acest metal. Aversiunea lui faţă de masivul principal părea să se fi stins şi nu ridică nici o obiecţie când i-am spus să ne apropiem de munţii aceia. Îşi închipuia probabil că nu-l pândea din partea mea primejdia că voi încerca să trec peste creste, iar pe versantul nostru nu se temea de nimic; pe deasupra, s-ar fi putut să găsim aur. Fapt este că se gândise din timp la ce-i rămânea de făcut, dacă ar fi văzut că mă apropii prea mult de lanţul alpin.

Am petrecut trei săptămâni explorând, şi în viaţa mea nu mi s-a părut că zboară timpul mai iute. Vremea era frumoasă, cu toate că peste noapte să lăsa un frig zdravăn. Am urcat până la capăt fiecare torent în parte, afară de unul, şi de fiecare dată am descoperit că ne ducea la un gheţar care era vădit de netrecut – în orice caz, nu fără mai mulţi însoţitori şi fără frânghii.

Rămânea un singur torent, pe-al cărui curs aş fi urcat până atunci, dacă Chowbok nu mi-ar fi spus că într-o dimineaţă, în timp ce eu mai dormeam, se sculase cu noaptea în cap şi, după ce străbătuse vreo trei-patru mile, văzuse că era imposibil să treacă mai departe. De mult descoperisem că turna o droaie de minciuni, astfel că am fost îndemnat să văd cu ochii mei ce-i cu drumul acela – pe scurt aşa am şi făcut. Departe de a fi imposibil de parcurs, drumul era o excursie nespus de uşoară şi, după vreo cinci-şase mile, am văzut la capătul torentului o şa, care, deşi adânc îngropată în zăpadă, nu era blocată de gheţari şi care părea, fără doar şi poate, că face parte chiar din masivul alpin principal. N-am cuvinte prin oare să-mi pot exprima încântarea neţărmurită ce m-a cuprins. Deodată, tot sângele mi s-a înfierbântat de speranţă şi entuziasm; dar când m-am întors să mă uit după Chowbok, care se aflase în spatele meu, spre surprinderea şi mânia mea, am văzut că o tulise spre casă şi alerga la vale cât îl ţineau picioarele. Mă părăsise.

Capitolul al IV-lea.

ŞAUA.

Am hăulit, dar nici n-a vrut s-audă. Am alergat după el, dar luase un avans bun. Atunci m-am aşezat pe un bolovan şi am chibzuit temeinic asupra situaţiei. Era limpede ca bună ziua că Chowbok căutase cu tot dinadinsul să mă împiedice să urc prin valea aceea, totuşi nu arătase nici un pic de rea-voinţă când fusese vorba să mă urmeze în oricare alt loc. Ce altceva putea să însemne purtarea lui, decât că mă aflam acum pe singura cale pe care

tainele marelui lanţ alpin puteau fi dezvăluite? Ce se cuvenea deci să fac? Să mă întorc tocmai în clipa în care pornisem pe pista cea bună? Nici gând! Cu toate acestea, să-mi văd mai departe de drum, singur, ar fi fost greu şi totodată primejdios. Ar fi de ajuns de greu să mă întorc la stâna stăpânului meu şi să trec prin defileurile stâncoase, fără nici o speranţă de a primi cel mai mic ajutor dacă aş fi dat de vreo belea; dar să înaintez pe o distanţă mai mare, fără nici un tovarăş, ar fi fost nebunie curată. Accidente care sunt uşoare, când ai pe cineva alături, cum ar fi scrântirea unei glezne sau căderea în vreun loc din care scapi lesne dacă un însoţitor îţi întinde mâna şi un capăt de frânghie, pot fi fatale unui călător singur. Cu cât cântăream mai mult perspectivele, cu atât mă atrăgeau mai puţin: şi, totuşi, şi mai greu îmi venea să mă împac cu gândul întoarcerii, când mă uitam la şaua de la capătul văii şi vedeam că suprafaţa ei neteda, aşternută cu zăpadă putea fi trecută cu destulă uşurinţă; aproape că vedeam aievea cum mi se întinde în faţă drumul de la punctul unde mă aflam până drept în creştet. După multă chibzuinţă, m-am decis să merg mai departe, până ce voi da peste un loc care să fie cu adevărat primejdios, şi numai atunci să mă întorc. Astfel speram să ating, oricum, vârful şeii şi să-mi satisfac curiozitatea stârnită de ceea ce s-ar putea afla pe versantul celălalt.

N-aveam vreme de pierdut, căci era între zece şi unsprezece dimineaţa. Din fericire, eram bine echipat, pentru că, părăsind tabăra şi lăsând caii la capătul de jos al şeii, mă aprovizionasem (conform obiceiului meu) cu tot ce putea să-mi fie de trebuinţă timp de patru-cinci zile. Chowbok cărase jumătate din poveri, dar azvârlise cât colo toată legătura lui – cred că în clipa în care o luase la sănătoasa, fiindcă am dat peste ea când am alergat după el. De aceea aveam la mine şi merindele lui, şi ale mele. Aşadar, am luat atâţia biscuiţi câţi am socotit că pot duce cu mine, precum şi puţin tutun, ceai şi câteva chibrituri. Am înfăşurat în păturile mele toate lucrurile acestea (împreună cu o ploscă de brandy aproape plină, pe care o ţinusem în buzunar, de teamă să nu cadă pe mâna lui Chowbok) şi le-am înnodat foarte strâns, făcând din întregul pachet un sul lung de vreo şapte picioare şi cu un diametru de şase degete. Pe urmă am legat cele două capete şi mi-am atârnat totul după gât şi peste umăr. Este cel mai lesnicios mijloc de a căra o încărcătură grea, fiindcă te poţi odihni mutând povara de pe un umăr pe celălalt. Mi-am prins de mijloc gamela şi o secure mică şi, astfel echipat, am început escaladarea văii, mâniat că fusesem amăgit de Chowbok, dar ferm hotărât să nu mă întorc decât când nu voi avea încotro.

Am trecut de mai multe ori de pe un mal pe celălalt al torentului, fără greutate, căci avea numeroase vaduri bune. Pe la unu eram la piciorul şeii; urcasem patru ore în şir, ultimele două pe zăpadă, pe care se mergea mai uşor; pe la cinci mă aflam la zece minute de vârf, într-o stare de exaltare cum cred că nu mai simţisem niciodată. După alte zece minute, aerul rece de pe versantul celălalt mă împresură, în valuri.

Am aruncat o privire. Nu mă aflam pe masivul principal.

Altă privire: se zărea un râu înfricoşător, noroios şi grozav de mânios, urlând de-a lungul unei albii imense, la mii de picioare dedesubt.

Se îndrepta spre apus şi n-am putut vedea dincolo de capătul văii decât amănuntul că erau nişte gheţari uriaşi, care desigur că se întindeau în jurul izvorului râului şi de unde acesta îşi pornea pesemne apa.

Încă o privire, apoi am rămas încremenit.

Printre munţii aflaţi drept în faţa mea era un pas uşor de trecut, şi prin el am întrezărit, un crâmpei din nemăsurata întindere a unor câmpii depărtate şi albăstrii.

Uşor? Da, cu desăvârşire uşor; acoperit cu iarbă până aproape de vârf, care era un fel de cărare deschisă între doi gheţari, de unde un torent mititel îşi rostogolea apa peste povârnişul unor abrupte, dar foarte accesibile pripoare, până ajungea la nivelul marelui fluviu, alcătuind o luncă unde creştea iarbă şi un pâlc mic de copaci piperniciţi.

Nici nu apucasem bine să mă încredinţez cu ochii, când un nor se înălţa din valea de dincolo de creste, şi câmpiile fură ascunse privirilor mele. Avusesem parte de un noroc uimitor! Dacă aş fi atins piscul doar cu cinci minute mai târziu, norul ar fi plutit deasupra trecătoarei şi na i-aş mai fi cunoscut existenţa. Acum, după ce norul se aşternuse acolo, am început să-mi pun la îndoială memoria şi să mă întreb dacă nu cumva zărisem doar o dâră albastră de aburi depărtaţi, care umpluseră deschizătura. De-un singur lucru puteam fi sigur, şi-anume că râul din valea de jos trebuia să fie cel ce se învecina, spre nord, cu cel care curgea pe lângă crescătoria stăpânului meu; în privinţa aceasta nu încăpea nici o îndoială.

Puteam oare să-mi închipui că norocul mă călăuzise pe un râu greşit, în căutarea unui pas, şi totuşi mă adusese la locul de unde puteam distinge singurul punct slab din fortificaţiile unui bazin mai nordic? Asta era o ipoteză prea puţin plauzibilă. Dar chiar în clipa în care stăteam aşa, pradă îndoielii, în norul din faţă apăru o spărtură, şi pentru a doua oară ara zărit siluetele albastre ale unor înălţimi unduitoare, topindu-şi treptat contururile şi pierzându-se în spaţiul îndepărtat al unei câmpii. Era o imagine convingătoare; nu putea fi la mijloc nici un fel de greşeală. Abia mă încredinţasem pe deplin de descoperirea mea, că, iată, spărtura dintre nori fu acoperită iarăşi, şi n-am mai putut vedea nimic.

Ce trebuia, deci, să fac? Noaptea avea să mă prindă pe drum în curând, şi eram şi-aşa îngheţat până la oase, fiindcă stătusem nemişcat după efortul făcut la căţărare. Ar fi fost însă cu neputinţă să rămân în locul acela; trebuia să merg fie înainte, fie înapoi. Am găsit o stâncă potrivită să mă adăpostească de vântul înserării şi am tras din clondirul de brandy o duşcă bună, care m-a încălzit imediat şi mi-a dat curaj.

Mi-am pus întrebarea: aş putea oare coborî de-a lungul albiei râului pe care-l zărisem la picioarele mele? Era imposibil de spus ce prăpăstii ar putea să mă oprească din drum. Iar dacă voi ajunge la cursul râului, mă voi încumeta oare să-l trec? Sunt un înotător excelent, cu toate acestea, o dată aflat în mijlocul acelui înfricoşător puhoi de ape, aş fi fost aruncat de colo-colo, absolut neputincios, după placul torentului. Pe lângă aceasta, mai aveam de dus şi legătura. Dacă o părăseam, nici vorbă că pieream de frig şi de foame, dar cu siguranţă că m-aş fi înecat daca încercam s-o trec dincolo

de râu. Erau argumente serioase, dar speranţa că aş găsi acolo un imens teritoriu bun pentru păşunat (pe care eram decis să pun stăpânire, pe cât mă vor ţine puterile) era suficientă ca să le înlăture. Peste câteva minute, am hotărât că era limpede ce-aveam de făcut: după ce izbutisem să fac o descoperire atât de însemnată, cum era trecătoarea care ducea într-un ţinut probabil la fel de bogat ca şi cel situat pe versantul nostru, aveam să merg mai departe şi să-i verific valoarea, chiar de-ar fi trebuit să plătesc eşecul cu viaţa. Cu cât mă gândeam mai mult, cu atât mi se întărea hotărârea, fie să dobândesc faimă şi poate avere intrând în lumea aceea necunoscută, fie să-mi pierd viaţa în această încercare. De fapt, simţeam că viaţa n-ar mai avea nici un preţ pentru mine, dacă mi-ar fi fost sortit să văd o comoară atât de mare şi aş fi refuzat să pun mâna pe profiturile ce s-ar fi putut obţine de pe urma acestei descoperiri.

Mai aveam doar un ceas până să se întunece, în cursul căruia să pot începe coborârea spre vreun loc de popas potrivit, aşa că nu-mi rămânea nici o clipă de pierdut. La început am luat-o la picior repede, fiindcă mă aflam pe teren înzăpezit şi mă cufundam în omăt destul de adânc ca să mă împiedice să cad, deşi mergeam de-a dreptul în josul povârnişului muntelui, cât puteam de iute; dar pe versantul opus era mai puţină zăpadă şi curând s-a isprăvit cu ea; am ajuns apoi la un jgheab primejdios şi foarte stâncos, unde o simplă alunecare mi-ar fi provocat o cădere fatală.

Dar cu toată iuţeala cu care am mers, am fost grijuliu şi am ajuns teafăr la capăt, unde erau petice de iarbă aspră, iar pe ici-colo câte-o urmă de tufiş; ce era mai jos de ele n-am putut vedea. Am mai înaintat vreo câteva sute de iarzi şi am descoperit că mă aflam pe marginea unei înfricoşătoare genuni, în care nici un om în toate minţile n-ar fi cutezat să coboare. Mi-a dat prin gând să încerc totuşi pe firul pârâului care uda jgheabul şi să văd dacă n-aş putea să-mi croiesc pe-acolo un drum mai lesnicios. Peste câteva minute m-am trezit la capătul de sus al unei chei tăiate printre stânci – ceva cam ca Twll Dhu, numai că la o scară mult mai mare —, pe unde pârâul îşi găsise drum şi săpase un canal adânc prin roca ce părea mai moale decât cea de pe versantul opus al muntelui. Cred că trebuie să fi avut o formaţie geologică diferită, deşi regret că nu pot spune ce anume era.

M-am uitat la spărtura aceea, cuprins de o mare îndoială; pe urmă am mers puţin pe ambele laturi şi m-am pomenit privind peste marginea unor înfiorătoare prăpăstii, căzând până la râul care mugea la vreo patru-cinci mii de picioare dedesubt. Nici nu îndrăzneam să mă gândesc la coborâre, decât bizuindu-mă pe curmătura în care îmi pusesem speranţa când chibzuisem că roca era moale şi apa putuse să-şi fi săpat un canal destul de neted pe toată lungimea lui. Bezna se îndesea din clipă-n clipă, dar mai puteam profita încă o jumătate de oră de lumina amurgului, aşa că am pornit-o prin curmătură (deşi n-aş putea spune că nu-mi era frică) şi m-am hotărât să mă întorc la locul de popas şi să încerc pe altă potecă, în ziua următoare, dacă voi da peste vreun obstacol mai mare. Nu trecură nici cinci minute, şi-mi pierdusem capul de-a binelea: marginea curmăturii se ridica la o înălţime de sute de picioare şi era surplombată, astfel că nu puteam zări nici măcar cerul. Era

plină de ţancuri, şi din cauza deselor căzături m-am ales cu o mulţime de vânătăi. Mă udasem din pricină că alunecasem în apă, care, deşi nu era prea mare, curgea cu asemenea forţă, încât nu mă puteam împotrivi; o dată a trebuit să sar peste o cascadă destul de mărişoară, într-un eleşteu adânc, aflat în josul ei, şi puţin a lipsit să nu mă înec din cauza sacului meu, care era atât de greu. Scăparea mea a atârnat doar de-un fir de păr, dar norocul a vrut ca providenţa să fie de partea mea.

După scurtă vreme, mi s-a părut că văd curmătura lărgindu-se şi că se ivesc nişte hăţişuri. M-am trezit brusc pe o clină deschisă, ierboasă şi, dibuindu-mi drumul ceva mai încolo, de-a lungul pârâului, am dat peste un colţişor neted, împădurit, unde puteam poposi confortabil. Era şi timpul, fiindcă se întunecase de-a binelea.

Prima mea grijă a fost să vad dacă chibriturile sunt uscate. Partea din afară a legăturii se udase zdravăn; dar, desfăcând păturile, am găsit lucrurile puse înăuntrul lor uscate şi calde. Am fost nespus de mulţumit. Am aprins focul şi i-am fost recunoscător pentru căldura şi tovărăşia lui. Mi-am făcut un ceai şi am mâncat doi biscuiţi; de brandy nu m-am atins, fiindcă-mi rămăsese doar un pic şi s-ar fi putut să am nevoie de el, dacă mă părăsea curajul. Toate aceste acţiuni le-am îndeplinit aproape mecanic, fiindcă nu-mi puteam da seama exact de situaţia în care mă găseam, în afară de faptul că mă ştiam singur şi că eram convins că întoarcerea prin curmătura pe unde abia coborâsem îmi va fi imposibilă. E groaznică senzaţia aceasta, de a te şti izolat de toţi semenii tăi. Eram încă însufleţit de speranţă, şi am început să înalţ castele de aur, de îndată ce focul şi hrana m-au încălzit. Nu cred însă că vreun om şi-ar putea păstra multă vreme judecata într-o asemenea singurătate, dacă e lipsit de tovărăşia măcar a unui animal. Începi să te îndoieşti de propria ta identitate.

Îmi amintesc că a fost o mângâiere pentru mine până şi faptul de a vedea păturile şi a auzi tictacul ceasului – lucruri care păreau că mă leagă de oameni; dar ţipătul găinuşelor de pădure mă speria, şi tot aşa flecăreala unei păsări pe care n-o mai auzisem niciodată până atunci şi care părea că râde de mine; în curând m-am obişnuit cu sunetul acela şi n-a trecut mult până să mi se pară că se scurseseră mulţi ani de când îl auzisem prima oară.

Mi-am scos totul de pe mine şi m-am înfăşurat în pătura ce se aflase înăuntrul legăturii, până ce hainele ce le avusesem pe mine s-au uscat. Noaptea era cufundată într-o tăcere deplină şi am aţâţat focul, care a început să duduie, astfel că în curând m-am încălzit şi, în cele din urmă, mi-am pus iarăşi hainele pe mine. Apoi mi-am răsucit pătura în jurul trupului şi m-am culcat cât mai aproape de foc.

Am visat că în magazia de lână a stăpânului meu era instalată o orgă; apoi magazia pieri în zare, şi orga păru a creşte, şi tot creşte, în mijlocul unei văpăi strălucitoare de lumină, până ce se prefăcu într-o cetate de aur clădită pe coasta unui munte. Avea rânduri după rânduri de ţevi aşezate în chip de ţancuri şi hăuri, unul deasupra altuia, şi grote misterioase, ca aceea a lui Fingal8, în ale cărei adâncuri puteam zări sclipind nişte stâlpi lustruiţi. În faţă se aflau un şir de terase, la al căror capăt puteam vedea un om cu capul

aplecat înainte, îngropat în clape, iar trupul legănându-se în stânga şi-n dreapta, în mijlocul unei vijelii uriaşe de arpegii armonizate, care se rostogoleau detunând în jurul şi deasupra capului său. Pe urmă altcineva m-a bătut pe umăr şi mi-a zis: „Nu vezi? E Handel”, dar auzul meu cu greu a putut prinde motivul şi încercam să escaladez terasele şi să ajung lingă el, când m-am deşteptat, năucit de imaginile vii şi clare ale visului.

O scurtătură arsese de tot, şi capătul lemnului căzuse peste jar, stârnind o vâlvătaie: cred că asta îmi prilejuise visul şi, în acelaşi timp, mi-l furase. Simţeam o amară dezamăgire şi, rezemându-mă într-un cot, m-am întors, pe cât mi-a stat în putinţă, la realitate şi la ciudatele împrejurări în care mă aflam.

Eram treaz de-a binelea – mai mult chiar, mă încerca o presimţire, ca şi cum atenţia mi-ar fi fost atrasă de ceva mai palpabil decât un vis, deşi încă nu puteam spune de ce anume. Mi-am ţinut răsuflarea şi am aşteptat – era oare curată închipuire? Nicidecum! Am ascultat iară şi iară, şi am auzit cu adevărat ecoul slab şi extrem de îndepărtat al unei muzici, ca acela scos de o harpă eoliană, purtat pe aripa vântului, care sufla proaspăt şi răcoros dinspre lanţul opus de munţi.

Mi s-a făcut părul măciucă. Am stat cu urechea la pândă, dar vântul murise. Mi-am închipuit că nu fusese altceva decât vântul – dar nu, dintr-o dată mi-am amintit de sunetele scoase de Chowbok în magazia de lână. Da, asta era.

Slavă Domnului, orice ar fi fost, bine că se terminase. M-am străduit să judec limpede lucrurile şi mi-am recăpătat cumpătul. M-am convins că avusesem doar un vis mai animat ca de obicei. Curând am început chiar să râd gândindu-mă ce nerod fusesem, fiindcă mă speriasem degeaba şi mi-am amintit că, la urma urmei, chiar de m-ar fi păscut un sfârşit nenorocit, tot n-ar fi fost un lucru atât de groaznic. Mi-am spus rugăciunile, o îndatorire pe care prea adesea o neglijam, şi în scurtă vreme am căzut într-un somn binefăcător, care a ţinut până ce s-a luminat bine de ziuă şi care mi-a redat puterile. M-am ridicat şi, scormonind prin jarul stins, am găsit câţiva cărbuni încă roşii şi îndată s-a înălţat iar văpaia focului. Mi-am luat micul dejun, încântat de tovărăşia unui cârd de păsărele, care ţopăiau în jurul meu şi se cocoţau pe cizmele şi pe mâinile mele. Mă simţeam destul de fericit, dar trebuie să-l asigur pe cititor că împrejurările prin care trecusem fuseseră mult mai grele decât reiese din cele povestite până acum şi îl sfătuiesc stăruitor să rămână, dacă poate, în Europa, sau, în orice caz, în vreo ţară care a fost deja explorată şi unde s-au statornicit aşezări omeneşti, decât să plece pe meleaguri unde n-a mai călcat picior de om înaintea lui. Explorarea este o treabă încântătoare, când o priveşti în perspectiva timpului şi te întorci cu gândul la ea, dar nu e de loc confortabilă câtă vreme o înfăptuieşti, afară de cazul când este atât de lesnicioasă, încât nu mai merită acest nume.

Capitolul a lV-lea.

RÂUL ŞI LANŢUL MUNTOS.

Următoarea etapă a fost coborârea până la râu. Pierdusem din ochi trecătoarea pe care o zărisem de pe şa, dar îmi luasem asupra poziţiei ei

asemenea repere, încât trebuia negreşit s-o găsesc. Eram vânăt şi ţeapăn de frig, şi cizmele începuseră să mă lase, pentru că umblasem prin locuri pietroase mai bine de trei săptămâni în şir, dar pe măsură ce ziua se scurgea şi au coboram fără obstacole prea mari, mă simţeam mai uşurat. În vreo două ceasuri am intrat în mijlocul pădurilor de pini, unde mai era puţină vegetaţie pitică, şi am coborât cu iuţeală până ce am ajuns pe buza altei prăpăstii, care mi-a dat multă bătaie de cap, dar până la urmă am izbutit s-o ocolesc. Pe la trei după-amiază mă aflam pe malul râului.

După calculele pe care le făcusem în legătură cu înălţimea văii, de pe celălalt versant al şeii peste care venisem, am tras concluzia că şaua propriu-zisă nu putea să aibă mai puţin de nouă mii de picioare înălţime, şi cred că albia râului pe care mă ducea acum drumul era la trei mii ele picioare deasupra nivelului mării. Apa era mânată de un curent grozav, cu un debit de patruzeci până la cincizeci de mii de picioare pe milă. Era cu siguranţă râul care se învecina spre nord cu cel care curgea pe lângă stâna stăpânului meu şi trebuia să treacă printr-un defileu de nestrăbătut (cum se întâmplă îndeobşte eu râurile din această ţară), înainte de a ieşi în ţinuturi cunoscute. Oamenii erau de părere că ar avea aproape două mii de picioare deasupra nivelului mării, când ieşea din defileu şi ajungea în câmpie.

De îndată ce-am ajuns pe malul râului, mi-a plăcut mai puţin decât mă aşteptasem. Era noroios, fiind aproape de părinţii săi, gheţarii. Şuvoiul era lat, rapid şi învolburat şi auzeam cum pietroaiele mai mici se ciocnesc între ele, sub furia undelor, ca pe ţărmul mării. Nici vorbă nu putea fi să trec prin vad. Nu puteam înota cu legătura în spinare şi nu îndrăzneam să las povara în urma mea. Singura şansă era să-mi înjghebez o mică plută. Chiar şi aşa ceva era greu de construit şi, o dată terminată, nu era prea sigură în nici un caz, pentru un singur om şi având de înfruntat un asemenea curent.

Cum se făcuse prea târziu ca să mă mai apuc de lucru în după-amiaza aceea, mi-am petrecut restul zilei umblând în sus şi-n jos pe mal, să văd unde-aş putea găsi cel mai prielnic loc de trecere. Apoi am poposit devreme şi-am petrecut o noapte tihnită şi liniştită, fără să mai aud vreun zvon de muzică. Mi-a părut bine, fiindcă ziua întreagă mă obsedase, deşi ştiam perfect de bine că nu fusese decât o amăgire a închipuirii mele, provocată de amintirea celor auzite de la Chowbok şi de încordarea pricinuită de serile precedente.

A doua zi am început să adun tulpinele uscate ale unui soi de, plantă semănând cu săbiuţa sau cu stânjenelul, care creştea din abundenţă şi ale cărei frunze, rupte în fâşii, erau la fel de tari ca şi cea mai rezistentă sfoară. Le-am dus pe malul apei şi m-am apucat să-mi întocmesc un fel de plută grosolană, care să ne treacă dincolo, pe mine şi povara mea, dacă voi fi măcar în stare să mă ţin pe ea. Tulpinele erau lungi de vreo zece-douăsprezece picioare şi foarte puternice, dar uşoare şi găunoase. Mi-am făcut pluta în întregime din această plantă, legând câte-un maldăr de altul, în unghi drept şi cât puteam de strâns, cu fâşii de frunze din acelaşi soi şi punând alţi snopi de nuiele de-a curmezişul. Treaba aceasta mi-a răpit o groază de vreme, era aproape de ceasurile patru când am isprăvit pluta, dar

mai aveam destulă lumină pentru a trece râul, aşa că m-am hotărât să purced pe dată.

Îmi alesesem un loc unde râul era lat şi destul de liniştit, la vreo şaptezeci-optzeci de paşi mai sus de un vârtej furios. În punctul acela îmi construisem pluta, în sfârşit i-am dat drumul pe apă, mi-am prins strâns legătura de mijloc şi am păşit pe plută, ţinând în mână o prăjină lungă, s-o cârmesc câtă vreme apa avea să fie destul de mică pentru ca să-mi îngăduie s-o fac. Am ţinut-o aşa, destul de bine, vreo douăzeci-treizeci de iarzi de la mal, dar chiar pe distanţa asta scurtă aproape că mi-am răsturnat pluta, schimbându-i prea iute direcţia dintr-o parte într-alta. Pe urmă apa a devenit mult mai adâncă şi am fost nevoit să mă aplec atât de tare ca să ating fundul cu prăjina mea improvizată, încât a trebuit să stau neclintit câteva secunde, rezemat de tulpini. Când am ridicat-o de pe fund, curentul a fost prea năvalnic pentru ambarcaţiunea mea şi m-am trezit târât către vârtej. Într-o clipă totul zbură pe lângă mine şi n-am mai avut nici un control asupra plutei. Nici nu-mi pot aminti altceva decât iuţeala, vuietul şi undele care, până la urmă, m-au dat peste cap. Totul s-a încheiat însă cu bine şi m-am trezit lângă mal, cufundat în apă doar până la genunchi şi trăgându-mi pluta spre uscat, din fericire pe malul stâng al râului, acela pe care doream de altfel să ajung. Când am pus piciorul pe uscat, am constatat că ajunsesem cu o milă, sau poate ceva mai puţin, mai jos de punctul de unde pornisem. Legătura era udă pe dinafară, iar eu şiroiam de apă, dar mai câştigasem o etapă şi ştiam că, pentru o bucată de vreme, scăpasem de greutăţi. Mi-am aprins focul şi m-am uscat; după asta am prins câţiva boboci de raţă şi pui de pescăruşi, care mişunau pe malul şi prin preajma râului, aşa că nu numai că am avut parte de o masă bună – lucru de care aveam mare nevoie, fiindcă regimul meu alimentar fusese cam anemic, de când mă părăsise Chowbok —, dar am şi rămas cu o provizie zdravănă pentru a doua zi.

Mi-am amintit de Chowbok şi mi-am dat seama cât de folositor îmi fusese şi cât de mult pierdusem prin plecarea lui, fiindcă acum eram nevoit să-mi fac singur tot felul de treburi pe care până atunci le îndeplinise el, şi încă mult mai bine decât mine. Pe lângă toate astea, doream din adâncul inimii să fac dintr-însul un adept sincer al religiei creştine, pe care în mod formal o şi îmbrăţişase; deşi nu cred că se prinsese mare lucru de el, căci era de o prostie cumplită. Îi ţinusem o sumedenie de lecţii de catehism, în jurul focului de tabără, şi-i explicasem tainele Sfintei Treimi şi ale păcatului strămoşesc, cu care eram familiarizat, fiind nepot al unui arhidiacon, din partea mamei, ca să nu mai pomenesc de faptul că taică-meu era pastor al bisericii anglicane. Eram, aşadar, îndeajuns de pregătit pentru această misiune şi îndemnat s-o iau asupră-mi – şi, mai presus de dorinţa reală de a izbăvi nefericita făptură de chinurile veşnice, o făceam pentru că-mi adusesem aminte de făgăduiala sfântului Iacob: oricui converteşte un păcătos (ceea ce cu siguranţă că era Chowbok) i se vor ierta sumedenie de păcate. Cugetam deci că creştinarea lui Chowbok ar putea, într-o oarecare măsură, să compenseze abaterile şi greşelile mele mai vechi, a căror

amintire nu-mi fusese prea plăcută în cursul încercărilor prin care trecusem nu de mult.

Într-adevăr, într-o oarecare împrejurare mersesem atât de departe, încât îl botezasem aşa cum m-am priceput eu mai bine, dar asta abia după cemi formasem convingerea sigură că nu fusese creştinat şi botezat mai înainte şi ajungând în acelaşi timp la concluzia (după spusele sale, misionarul îi dăduse numele de William) că probabil fusese supus doar primului ritual. Am considerat ca o mare neglijenţă din partea misionarului omisiunea celui de-al doilea act, care e cu siguranţă mai important – această ceremonie despre care totdeauna mi s-a dat să înţeleg că precede darea numelui, atât în cazurile pruncilor, cât şi în cele ale adulţilor convertiţi – şi când m-am gândit la primejdiile prin care urma să trecem amândoi, am hotărât că nu mai e nici o clipă de zăbavă. Din fericire, nu era încă ora douăsprezece, aşa că l-am botezat pe loc, stropindu-l cu apa dintr-o gamela (de altfel singurele vase pe care le aveam cu noi) în chip evlavios şi, sunt convins, eficace. Pe urmă m-am aşternut serios pe treabă, să-l instruiesc în tainele mai profunde ale credinţei noastre şi să fac astfel dintr-însul un creştin nu numai cu numele, ci şi cu inima.

Se prea poate să fi dat greş, fiindcă Chowbok era un învăţăcel foarte tare de cap. Şi ce să ne ascundem după degete, chiar în seara zilei în care îl botezasem a încercat pentru a douăzecea a oară să fure brandy-ul, ceea ce m-a făcut să fiu cam nefericit, întrebându-mă dacă-l botezasem într-adevăr după tipic. Avea o carte de rugăciuni veche de peste douăzeci de ani – dăruită de misionari, dar singurul lucru scris în filele ei care avusese o înrâurire durabilă asupra lui era titlul de Adelaida regina-mamă, pe care-l repeta ori de câte ori era adânc mişcat sau impresionat. Se părea că are cu adevărat o semnificaţie spirituală adâncă pentru el, cu toate că niciodată nu reuşea să separe cu totul individualitatea ei de cea a Mariei Magdalena, al cărei nume îl fascina de asemeni, deşi cu mai puţină intensitate.

Era într-adevăr un teren pietros, dar săpând în sufletul lui cred că, în orice caz, reuşisem să-i smulg din rădăcini credinţa în religia tribului său, ceea ce însemna că ajunsesem la jumătatea drumului spre ţelul pe care mi-l propusesem, adică acela de a face din el un creştin sincer. Iar acum mi se curmase orice posibilitate de a continua această activitate; în felul acesta nici eu nu-i mai puteam oferi asistenţă sufletească, nici el nu-mi mai aducea vreun folos material. În afară de asta, orice fel de tovărăşie era mai bună decât o singurătate absolută.

M-a cuprins o adâncă melancolie în timp ce-mi treceau prin minte aceste gânduri, dar după ce am fiert bobocii de raţă şi i-am mâncat, m-am simţit mult mai bine. Îmi mai rămăsese puţin ceai şi cam vreun funt de tutun, care trebuia să-mi ţină încă două săptămâni, dacă fumam cumpătat. Mai aveam opt biscuiţi marinăreşti şi, mai preţioase decât orice, vreo şase uncii de brandy, cantitate pe care pe loc am redus-o la patru, noaptea fiind rece.

M-am sculat când mijeau zorile, şi într-un ceas o şi pornisem la drum, stăpânit de un simţământ straniu, n-aş putea spune că apăsat de povara singurătăţii, ci mai degrabă plin de speranţă la gândul că răzbisem prin

atâtea primejdii şi că ziua aceea avea să mă vadă în vârful şirului de munţi despărţitori.

După un urcuş uşor, dar neîntrerupt, de vreo trei-patru ceasuri, în cursul cărora n-am întâmpinat nici o piedică mai serioasă, m-am trezit pe un platou în apropierea unui gheţar, pe care l-am recunoscut că marca vârful trecătoarei. Deasupra ei se înălţau un şir întreg de prăpăstii şi povârnişuri înzăpezite. Singurătatea depăşea puterea mea de îndurare, muntele, la a cărui poală se afla stâna stăpânului meu, părându-mi o răspântie plină de forfotă, în comparaţie cu locul acela sumbru şi mohorât. Mai mult, aerul întunecat şi greu făcea ca izolarea mea să devină şi mai apăsătoare. Peste toată împrejurimea, care nu era acoperită de nămeţi şi de gheaţă, plutea o negură ca un nor de cernealâ. Nu se zărea un fir de iarbă.

Din clipă în clipă simţeam cum o îndoială cumplită asupra identităţii mele creşte tot mai mult. Nu mai eram sigur nici dacă mai era vreo legătură între existenţa mea trecută şi cea prezentă – aceasta fiind primul semn al rătăcirii care se abate asupra celor pierduţi în desiş. Până atunci luptasem împotriva acestei impresii şi-o zăgăzuisem; dar tăcerea desăvârşită şi posomoreala acelei sălbăticii stâncoase mă copleşeau şi am simţit că puterea de a mă stăpâni începe să mi se zdruncine.

M-am odihnit un răstimp şi după aceea am înaintat pe un loc foarte accidentat, până când am ajuns la capătul de jos al gheţarului. Am văzut apoi alt gheţar, coborând dinspre coasta răsăriteană, spre un mic lac. Am trecut de-a lungul malului apusean al lacului, unde terenul era mai accesibil, şi când am ajuns pe la jumătatea drumului, mă aşteptam să şi văd câmpia pe care o zărisem de pe masivul alpin opus. Dar nu mi-era dat să fie aşa, fiindcă norii se îngrămădiseră pe cer până-n vârful trecătoarei, deşi nu o acoperiseră şi-n partea de unde venisem. De aceea, curând m-am trezit înfăşurat, ca într-un giulgiu, de nişte trâmbe de aburi reci, care mă împiedicau să văd la mai mult de câţiva paşi. Pe urmă am dat peste un petic mare de zăpadă veche, în care am putut desluşi urmele pe jumătate topite ale unor capre, iar într-un loc, după câte mi s-a părut, le urmase un dulău. Nu cumva dădusem peste o ţară de păstori?

Pământul neacoperit de zăpadă era atât de sărac şi stâncos şi cu ierburi atât de puţine, încât n-am putut zări nici urmă de potecă sau de drum de oi. Şi nu mă simţeam prea la largul meu la gândul primirii pe care mi-ar face-o locuitorii acestui ţinut, dacă s-ar întâmpla să mă întâlnesc nas în nas cu vreunul dintre ei. Preocupat de acest lucru, înaintam prudent prin ceaţă, când a început să mi se pară că zăresc apărându-mi în faţă nişte contururi ceva mai întunecoase decât norul. Câţiva paşi m-au adus mai aproape, şi un fior de nespusă groază m-a cutremurat când am văzut un cerc de siluete gigantice, de câteva ori mai mari decât un stat de om, înălţându-se deasupră-mi, posace şi cenuşii, prin vălul norului din faţă.

Cred că am leşinat, pentru că m-am trezit, după câtva timp, zăcând pe pământ, sleit şi îngheţat bocnă, în jurul meu stăteau roată, cu desăvârşire nemişcate şi tăcute, siluetele acelea cu înfăţişare omenească, pe care le zăream în chip destul de vag prin negura deasă.

Brusc m-a fulgerat gândul, care sunt sigur că mi-ar fi venit pe dată, dacă n-aş fi fost predispus la presimţiri rele în momentul când am văzut pentru prima dată chipurile acelea şi dacă norul nu mi le-ar fi ascuns, şi anume că ele nu erau fiinţe vii, ci statui. Am luat hotărârea să număr până la cincizeci şi, dacă în acest interval nu voi desluşi nici o mişcare la ele, puteam fi pe deplin convins că sunt obiecte neînsufleţite.

Vă puteţi închipui bucuria mea când am ajuns la capăt cu numărătoarea şi nu făcuseră nici o mişcare!

Am numărat a doua oară – dar şi de data aceasta totul a rămas neclintit.

Atunci am păşit cu teamă mai departe, şi peste o clipă am văzut că presupunerea mea era întemeiată. Dădusem peste un fel de Stonehenge9 alcătuit din figuri barbare şi grosolane, aşezate tot aşa cum stătuse Chowbok când l-am descusut, în magazia de lână, şi având întipărită pe faţă aceeaşi expresie răutăcioasă, nepământească. Toate fuseseră cioplite în poziţia pe care o are trupul omenesc stând aşezat, dar două căzuseră. Aveau înfăţişare barbară – nici egiptene, nici asiriene, nici japoneze, deosebite de toate aceste culturi, şi totuşi înrudite cu fiecare. Erau de şase-şapte ori mai mari decât un stat de om, foarte străvechi, roase de vreme şi împânzite de licheni. Cu totul erau zece la număr. Zăpada li se aşternuse pe capete şi pe oriunde se putea cuibări. Fiecare statuie fusese construită din patru sau cinci blocuri enorme, dar numai cei care l-au înălţat ştiu cum au fost ridicate. Fiecare dintre ele era teribilă în felul ei. Una urla furioasă, parcă torturată de o grea suferinţă sau de o mare disperare; alta era scofâlcită şi cadaverică, ca o victimă a foametei; a treia avea înfăţişare crudă şi tâmpă şi purta pe chip cel mai nătâng rânjet ce se poate închipui; alta se prăvălise şi era cât se poate de ridicolă, aşa cum era răsturnată – gurile tuturor statuilor erau mai mult sau mai puţin căscate, iar când m-am uitat la ele de la spate, am văzut că aveau capetele scobite.

Mi-era rău şi dârdâiam de frig. Singurătatea îmi secătuise şi-aşa curajul şi eram cu desăvârşire nepregătit să-mi apară în cale asemenea adunare de demoni, într-o pustietate atât de înspăimântătoare şi cu totul pe neaşteptate. Aş fi dat tot ce aveam pe lume ca să fiu îndărăt, la crescătoria stăpânului meu; dar nici vorbă nu putea fi de aşa ceva; totul se învârtea cu mine şi eram sigur că n-aş fi fost în stare să mă întorc teafăr.

Apoi se iscă o pală de vânt şuierător, însoţită de un vaier scos de una dintre statuile de deasupra mea. Mi-am încleştat mâinile, de spaimă. Mă simţeam ca un guzgan prins în capcană, gata să mă întorc şi să muşc orice se găsea lângă mine. Vântul deveni mai aprig, vaierele mai pătrunzătoare; ieşind din gurile mai multor statui şi amplificându-se, alcătuiau un cor. Aproape numaidecât mi-am dat seama ce era la mijloc, dar sunetul era atât de nepământean, încât explicaţia nu-mi aducea decât o slabă alinare. Fiinţele inumane în ale căror inimi „Ducă-se pe pustii” sădise imboldul de a înălţa statuile acelea făcuseră din capetele lor un fel de ţevi de orgă, astfel ca gurile să capteze adierile vântului şi să răsune la suflarea lui. Era ceva înfiorător. Oricât de viteaz ar fi un om, nu ar putea nicicând îndura un asemenea

concert, izvorât de pe astfel de buze şi într-un loc ca acela. Am azvârlit asupra capetelor lor toate blestemele care le-a putut rosti limba mea, în timp ce mă îndepărtam de ele alergând, afundându-mă în ceaţă. Dar chiar după ce le-am pierdut din vedere şi, întorcând capul, n-am mai putut zări nimic altceva decât nori prevestitori de furtună, mânaţi în urma mea, am auzit cântarea lor haină şi mi se părea că una dintre ele o să se repeadă după mine, o să mă apuce cu mâna ei şi o să mă strângă de gât.

Pot spune aici că, după întoarcerea mea în Anglia, am auzit un prieten cântând la orgă câteva măsuri care m-au dus cu gândul, în mod irezistibil, la statuile erewhoniene (căci Erewhon10 este numele ţării în care pătrunsesem). Amintirea lor mi-a răsărit nespus de vie în clipa când prietenul mea a început melodia. Sună precum urmează şi sunt opera celui mai mare muzician al omenirii11.

Capitolul al VI-lea.

ÎN EREWHON.

Şi mă aflam pe o potecă îngustă, de-a lungul unui mic curs de apă. Eram prea bucuros că alerg pe o cărare uşoară ca să mai cuprind cu mintea înţelesul deplin al existenţei sale. Curând însă îmi încolţi gândul că trebuie să mă aflu într-o ţară locuită, dar una încă necunoscută. Atunci, ce soartă mă aştepta din partea locuitorilor săi? Nu cumva aveam să fiu prins şi dat ofrandă acelor hâzi paznici ai trecătorii? S-ar fi, putut să se întâmple aşa. M-am înfiorat la asemenea ipoteză, dar atât de mult puseseră stăpânire pe mine spaimele singurătăţii şi eram atât de buimăcit, îngheţat şi prăpădit, încât nu mă puteam opri precis la niciuna din vălmăşagul de închipuiri care-mi rătăceau într-una prin minte.

M-am grăbit să-mi văd de drum: jos, jos, tot mai jos. Mi-au ieşit în cale mai multe pâraie, apoi apăru o punte, câţiva buşteni de pini aruncaţi peste apă, care îmi dădură curaj, fiindcă sălbaticii nu fac poduri. Pe urmă am avut o desfătare atât de mare, încât nici n-o pot descrie – poate cel mai impresionant moment din întreaga mea viaţă, unul dintre cele pe care, cu vreo trei-patru excepţii, aş fi nespus de bucuros să-l retrăiesc, dacă aş avea puterea să dau timpul îndărăt. Am ieşit din nori şi-am fost împresurat de razele unui amurg strălucitor. Stăteam cu faţa spre nord-vest şi soarele îmi cădea drept pe obraz. Ah, cum m-a mai îmbărbătat lumina lui! Dar ce privelişte mi s-a desfăşurat la picioare! Era o întindere fără hotar, ca aceea dezvăluită lui Moise când, de pe creştetul muntelui Sinai, a privit pământul făgăduinţei, pe care nu-i era sortit să păşească. Frumosul cer al apusului, încântător şi liniştitor, era un amestec de sânge şi aur, albastru, argint şi purpuriu. În zare se topeau câmpiile, pe care erau risipite o mulţime de târguri şi oraşe, cu clădiri cu turnuri semeţe şi cupole. La picioarele mele unduiau creste după creste, contur după contur, raze de soare îndărătul umbrelor şi umbre îndărătul razelor de soare, hăuri şi râpe zimţate. Am văzut codri bogaţi de brazi şi scânteierea unui râu măreţ, care-şi răsucea panglica, îndreptându-se spre câmpie. Erau apoi numeroase sate şi cătune, unele parcă la o aruncătură de piatră, şi pe-acestea le-am iscodit mai mult cu privirea. M-am trântit pe pământ la poalele unui copac stufos şi am cumpănit

ce era mai bine de făcut, dar nu mi-am putut aduna gândurile. Eram sfârşit de oboseală şi, pe neaşteptate, simţindu-mă încălzit de soare şi domolit, am căzut într-un somn adânc.

M-a deşteptat clinchetul unor clopoţei şi, înălţându-mi privirea, am văzut vreo patru-cinci capre păscând în jur. De îndată ce m-am mişcat, şi-au întors capul spre mine, cu o expresie de neţărmurită uimire. N-au luat-o la fugă, ci au rămas pironite locului şi m-au cercetat, pe toate părţile, la fel cum le măsurăm şi eu. Pe urmă se auzi un zvon de flecăreală şi râsete şi se apropiară două fete drăgălaşe. Să tot fi avut şaptesprezece ori optsprezece ani, purtau amândouă nişte rochii lungi de in, cu o cingătoare în jurul mijlocului. M-au zărit. Nu m-am clintit şi m-am uitat la ele, răpit de frumuseţea lor fără seamăn.

O clipă m-au măsurat şi ele din ochi, apoi s-au uitat una la alta, cuprinse de uluire, după care au scos un mic strigăt de spaimă şi au luat-o la picior, de le sfârâiau călcâiele.

„Va să zică, aşa stau lucrurile”, mi-am spus, în timp ce ele zburau la vale. Ştiam că era mai înţelept să rămân unde mă aflam şi să-mi aştept ursita, oricare ar fi fost ea, căci chiar dacă aş fi avut o cale mai bună de urmat, nu-mi rămăsese nici măcar un strop de vlagă ca să fac altfel. Tot trebuia, mai devreme sau mai târziu, să am de-a face cu locuitorii, şi poate că era mai bine dacă îi întâlneam mai curând. Era mai cuminte să nu par speriat de ei, decât să fug şi să fiu prins, după o hăituiala de două sau trei zile. Aşa că am rămas acolo foarte liniştit şi am aşteptat. După vreo oră am auzit în depărtare glasuri însufleţite şi peste câteva minute le-am zărit pe cele două fete însoţite de o ceată de şase-şapte oameni, înarmaţi până-n dinţi cu arcuri, săgeţi şi lănci. N-aveam altceva de făcut, aşa că am rămas ţintuit locului, chiar şi după ce m-au zărit, până ce au ajuns la câţiva paşi de mine. Pe urmă ne-am cercetat reciproc, îndelung.

Atât fetele, cât şi bărbaţii aveau pielea închisă, dar nu mai mult decât nişte italieni meridionali sau spanioli. Bărbaţii nu purtau pantaloni, ci erau îmbrăcaţi aproape la fel cu arabii pe care-i văzusem în Algeria. Aveau o înfăţişare cât se poate de impunătoare, fiind tot atât de vânjoşi şi chipeşi pe cât erau de frumoase femeile, şi nu numai atât, dar expresia lor era curtenitoare şi binevoitoare. Cred că m-ar fi ucis într-o clipită, dacă aş fi trădat cea mai mică intenţie de violenţă; dar nu mi s-a părut că ar fi gata să-mi facă vreun rău, câtă vreme eram liniştit. Nu sunt prea înclinat să simpatizez pe cineva la prima vedere, dar oamenii aceia mi-au făcut o impresie mult mai favorabilă decât mi-aş fi putut închipui, aşa că nu m-am înfricoşat, în timp ce le scrutam pe rând chipurile. Erau cu toţii oameni puternici. Aş fi putut veni de hac oricăruia dintre ei, într-o luptă individuală, fiindcă mi s-a spus că mă pot mândri mai mult cu calităţile mele trupeşti decât cu celelalte – având o înălţime de şase picioare şi ceva şi fiind bine clădit —, dar luaţi câte doi, erau în stare să mă răzbească iute, chiar dacă n-aş fi fost atât de secătuit de vlagă, în urma aventurilor prin care trecusem. Culoarea mea îmi pare că-i surprinse deosebit, căci am păr blond, ochi albaştri şi ten deschis. Nu puteau pricepe cum de se poate întâmpla

asemenea ciudăţenie; vestmintele mele depăşeau de asemenea puterea lor de înţelegere. Ochii lor mă cercetau într-una, din cap până-n picioare, şi cu cât mă priveau mai mult, cu atât mai puţin păreau în stare să se lămurească ce-i cu mine.

În cele din urmă m-am ridicat în picioare şi, rezemat într-un băţ, i-am îndrugat ce mi-a trecut prin cap străinului care părea cel mai răsărit dintre ei. I-am vorbit în englezeşte, deşi eram absolut sigur că nu va pricepe. I-am spus că habar n-am în ce ţară sunt; că nimerisem pe meleagurile lor aproape întâmplător, după ce de câteva ori în şir viaţa mea atârnase de-un fir de păr; am adăugat că eram încredinţat că nu vor îngădui să mi se facă vreun rău, o dată ce mă aflam cu totul în puterea lor. Toate acestea le-am rostit cu glas domol şi stăpânit, aproape fără nici o variaţie de ton. Nu mă puteau înţelege, dar schimbară priviri de încuviinţare şi părură încântaţi (aşa mi s-a părut) că nu trădam nici cea mai mică spaimă, nici vreun sentiment de inferioritate – adevărul este că eram într-atât de istovit, încât mă lecuisem de orice frică. Apoi unul dintre ei arătă către mine, în direcţia statuilor, şi făcu o strâmbătură, imitându-le. Am râs şi m-am cutremurat în mod sugestiv, drept care au început şi ei să hohotească cu toţii şi să vorbească cu aprindere. N-am putut pricepe o boabă din spusele lor, dar cred că au considerat ca o glumă destul de bună faptul că trecusem pe lângă statui. Pe urmă unul dintre ei înaintă cu un pas spre mine şi-mi făcu semn să-l urmez; m-am supus fără nici o şovăială, fiindcă nu îndrăzneam să le ies din cuvânt; pe lângă aceasta, îmi erau destul de simpatici şi eram destul de sigur că n-au intenţia să-mi facă vreun rău.

În vreun sfert de ceas am ajuns la un mic cătun, aşezat pe coasta unei coline, cu o uliţă îngustă şi case ghemuite unele într-altele. Acoperişurile erau mari şi cu streşinile ieşite mult în afară. Câteva ferestre aveau geam, dar nu prea multe. Într-un cuvânt, sătuleţul semăna grozav cu una dintre aşezările pe care le întâlneşti când cobori prin păsurile mai puţin cunoscute ale Alpilor către Lombardia. Am să trec peste tulburarea stârnită de sosirea mea. E de-ajuns să spun că, deşi cu toţii manifestau multă curiozitate în ceea ce priveşte persoana mea, nu vădeau prin aceasta nici urmă de grosolănie. Am fost dus în casa cea mai arătoasă a satului. Cred că aparţinea celor care mă luaseră prizonier. Acolo am fost găzduit cu ospitalitate şi mi s-a pus dinainte, pe masă, un prânz alcătuit din lapte şi carne de capră, cu un fel de turtă de ovăz, din care am mâncat cu poftă. Dar în tot timpul cât am mâncat nu m-am putut stăpâni să nu-mi întorc privirile spre cele două fete frumoase, pe care le văzusem mai întâi şi care păreau să mă considere drept prada lor legiuită – ceea ce şi eram cu adevărat, fiindcă aş fi trecut prin foc şi apă pentru oricare dintre ele.

Când m-au văzut fumând, a fost pentru ei o surpriză nemaipomenită, de relatarea căreia îl voi scuti pe cititor; dar am remarcat că în clipa când am aprins chibritul, a urmat un şoşotit intrigat, în care – după cum am băgat de seamă – se simţea o anumită nuanţă de dezaprobare. Din ce pricină, n-am putut ghici. După aceea, fetele s-au retras şi am fost lăsat singur cu bărbaţii, care au încercat să stea de vorbă cu mine în fel şi chip; n-am ajuns însă la

nici o înţelegere, în afară de amănuntul că eram singur cuc şi străbătusem o cale lungă, trecând peste munţi. Pe măsură ce se scurgea timpul, ei au obosit, iar pe mine m-a cuprins un somn cumplit. Le-am arătat prin semne că aş vrea să dorm pe podea, înfăşurat în păturile mele, dar mi-au dat una dintre laviţele lor, căptuşite din belşug cu iarbă şi ferigă uscată. Nici nu m-am întins bine pe laviţă, că am şi adormit buştean şi m-am trezit abia a doua zi, când soarele se înălţase bine pe cer. M-am trezit în colibă, păzit de doi bărbaţi, în timp ce o bătrână gătea.

Când m-am deşteptat, oamenii au părut mulţumiţi şi mi-au vorbit ca şi cum mi-ar fi dat bună dimineaţa, pe un ton plăcut.

Am ieşit afară, să mă spăl într-un pârâu care curgea la câţiva paşi de casă. Gazdele mele erau la fel de preocupate de persoana mea; nu-şi mai luau ochii de la mine, urmărindu-mi fiecare mişcare, oricât de neînsemnată, şi schimbând priviri, ca să-şi ceară părerea la fiecare gest pe care-l făceam. Spălatul meu îi interesă mult, fiindcă se părea că avuseseră anumite îndoieli dacă eram în toate privinţele o fiinţă umană ca şi ei. Mi-au pus chiar mâna pe braţe, le-au cântărit şi şi-au exprimat aprobarea, constatând că erau vânjoase şi muşchiuloase. Mi-au examinat apoi picioarele, şi îndeosebi labele. Când isprăviră, dădură din cap în semn de încuviinţare, iar după ce mi-am periat şi pieptănat părul, m-am dichisit şi m-am făcut curat pe cât îmi îngăduiau împrejurările, mi am dat seama ca respectul lor pentru mine sporise mult şi nu erau prea siguri că mă trataseră cu suficient respect – o chestiune asupra căreia n-am competenţa de a hotărî. Tot ce ştiu e că erau foarte buni cu mine; le-am mulţumit din inimă pentru primirea făcută, deoarece s-ar fi putut să fie cu totul alta.

Cât despre mine, îmi erau simpatici şi-i admiram pentru cumpătarea şi demnitatea lor degajată, datorită cărora îmi făcuseră o impresie plăcută de la bun început. Pe de altă parte, nici purtarea lor nu mă făcea să simt că le-ar fi silă de mine, atâta doar, că eram o făptură cu desăvârşire nouă şi nemaivăzută, pe care n-o puteau înţelege. Aspectul lor fizic era mai degrabă apropiat de cel al celor mai robuşti italieni; purtările lor erau de asemeni tipic italiene, prin deplina lor lipsă de sfială. Cum colindasem în lung şi-n lat Italia, îmi atrăgeau atenţia mici gesturi ale mâinilor, unduiri ale umerilor, care necontenit îmi aminteau de ţara aceea. Simţeam că cel mai înţelept lucru e să o ţin înainte aşa cum începusem, să fiu pur şi simplu eu însumi, la bine ori la rău, cum se va nimeri, şi să-mi încerc norocul după împrejurări.

M-am gândit la aceste lucruri în timp ce ei aşteptau să termin cu spălatul şi mă întorceam în casă. Mi-au dat să mănânc – pâine fierbinte, lapte şi o ciozvârtă de friptură, dintr-o carne care avea un gust cam între cel de berbec şi cel de vânat. Felul lor de a găti şi mânca era european, deşi foloseau un soi de frigărui în chip de furculiţă şi un fel de cuţit de măcelar pentru tăiat. Cu cât priveam mai cu luare-aminte toate lucrurile din casă, cu-atât mai mult mă izbea aspectul lor cvasieuropean. Dacă pereţii ar fi fost acoperiţi cu poze din Illustrated London News şi Punch12, aş fi putut aproape crede că mă aflu într-o colibă de păstor, de pe proprietatea stăpânului meu.

Şi, totuşi, toate erau puţin altfel. Acelaşi lucru se petrecea şi cu păsările şi florile de-acolo, comparate cu cele din Anglia.

La sosirea mea fusesem încântat constatând că aproape toate plantele şi păsările semănau grozav cu cele obişnuite de pe meleagurile englezeşti; astfel, în ţinuturile acelea erau prigorii, ciocârlii, pitulici, mărgăritare, păpădii – nu leit întru totul cu cele din Anglia, dar semănând grozav cu ele; destul de mult ca să le dau acelaşi nume. Tot astfel, felul de-a fi al celor doi oameni de-aici şi lucrurile pe care le aveau în casă erau toate foarte apropiate de cele din Europa. Nu mă simţeam câtuşi de puţin ca şi cum m-aş fi dus în China sau Japonia, unde tot ce vezi este ciudat. E adevărat că am fost de la început surprins de felul primitiv al uneltelor lor: păreau că sunt cu cinci-şase sute de ani în urma Europei, în privinţa invenţiilor, dar situaţia e aceeaşi şi în multe sate italiene.

Tot timpul cât am mâncat prânzişorul, am născocit felurite ipoteze asupra familiei umane din care ar fi putut face parte şi deodată mi-a trecut prin minte un gând, care a făcut să-mi năvălească sângele în obraji, de emoţie. Nu era oare cu putinţă să fie cele zece triburi israelite pierdute, despre care auzisem atât pe bunicul, cât şi pe părintele meu pomenind că ar trăi într-un ţinut necunoscut, unde aşteptau întoarcerea lor, până la urmă, în Palestina? Era cu putinţă ca tocmai eu să fi fost menit de providenţă să înfăptuiesc convertirea lor? Ah, ce gând ameţitor! Am lăsat din mână frigăruia şi le-am aruncat o ochire grăbită. N-aveau nimic din tipul evreiesc: nasul lor era categoric grecesc, iar buzele, deşi pline, n-aveau specificul israelit.

Cum puteam rezolva această chestiune? Nu cunoşteam nici ebraica, nici elina, şi chiar dacă aş fi izbutit să înţeleg graiul vorbit de ei, n-aş fi fost capabil sa descifrez rădăcinile vreuneia dintre aceste limbi. Nu trăisem de-ajuns printre ei ca să fiu sigur de obiceiurile lor, dar nu mi-au făcut impresia că ar fi un popor cucernic. Şi asta era firesc: printre cele zece triburi bântuise totdeauna o jalnică lipsă de pietate. Dar n-aş fi putut să-i fac să-şi schimbe gândurile?

Să aduci cele zece triburi ale Israelului la cunoaşterea unicului adevăr – iată, fără doar şi poate, o faptă vrednică să-ţi dăruiască cununa gloriei nemuritoare!

Inima îmi bătea repede şi cu furie, când îmi trecu prin minte acest gând. Ce poziţie mi-ar fi asigurat în viaţa de apoi, sau poate chiar pe lumea aceasta! Ar fi fost o nebunie să irosesc o asemenea şansă! Aş fi urcat în rang imediat după apostoli, dacă nu aş fi fost pus chiar pe aceeaşi treaptă cu ei. Oricum, negreşit că aveam să fiu aşezat deasupra profeţilor mai mărunţi, şi, eventual, chiar mai presus de toţi părinţii din Vechiul Testament, cu excepţia lui Moise şi a lui Isaia. Pentru un viitor atât de strălucit, aş fi fost în stare să jertfesc tot ce aveam, fără a ezita măcar o clipă, dacă aş fi putut descoperi un temei rezonabil ca să ajung la această certitudine. Totdeauna sprijinisem cu căldură eforturile misionarilor, iar când şi când contribuiam cu obolul meu la extinderea lor, dar până în ziua aceea nu mă simţisem încă atras să devin eu însumi misionar. La drept vorbind, totdeauna îi admirasem, îi invidiasem

şi-i respectasem, mai mult decât îi simpatizasem propriu-zis. Dar dacă oamenii aceia erau într-adevăr cele zece triburi pierdute ale Israelului, lucrurile s-ar fi înfăţişat altfel: prilejul ce mi se oferea era prea grozav ca să-l pierd şi am decis ca, de voi găsi indicii care să-mi confirme ipoteza că întâlnisem realmente triburile dispărute, cu siguranţă că aveam să păşesc la convertirea lor.

Aş putea preciza aici că aceasta este descoperirea de care am pomenit în treacăt în paginile introductive ale povestirii mele. Cu timpul mi-am întărit impresia făcută la prima vedere şi, deşi luni în şir am stat în cumpănă, acum nu mă mai încearcă nici o îndoială.

După ce am isprăvit de mâncat, gazdele mele s-au apropiat şi mi-au arătat cu mâna spre valea ce ducea către ţinutul lor, ca şi cum ar fi vrut să-mi comunice că trebuie să-i însoţesc. În acelaşi timp, m-au apucat de braţe şi au gesticulat ca şi cum ar fi vrut să mă ia cu ei, dar n-au folosit violenţa. Am râs şi mi-am trecut mâna peste gât, arătând spre vale – ca şi cum m-aş fi temut că mă vor ucide când vom ajunge acolo. Dar mi-au ghicit pe dată aluzia şi au tăgăduit, dând din cap cu multă energie, pentru a mă convinge că nu mă pândea nici o primejdie. Purtarea lor m-a liniştit cu desăvârşire şi peste vreo jumătate de ceas îmi pusesem pe umeri legăturica şi eram nerăbdător să pornesc la drum, simţindu-mă minunat, cu puterile împrospătate şi întremat de somn şi de hrana bună pe care o primisem, în timp ce speranţa şi curiozitatea îmi erau stârnite la culme de extraordinara situaţie în care mă aflam.

Dar înfrigurarea ce mă stăpânea începuse între timp să se potolească şi am cugetat că, la urma urmei, se putea foarte bine ca oamenii aceia să nu fie cele zece triburi. În cazul acela, nu puteam face altceva decât să regret că speranţele mele de a face avere – care mă mânaseră în atâtea necazuri şi primejdii – erau ca şi spulberate de faptul că ţinutul era ca un vas ce sta să se verse, de preaplinul unei populaţii care, probabil, avusese grijă să valorifice resursele aflate mai la îndemână. Mai mult încă, mă întrebam cum puteam să mă întorc de-acolo... Căci în atitudinea gazdelor mele era ceva care mă înştiinţa că puseseră mâna pe mine şi aveau de gând să mă păstreze, în pofida bunăvoinţei ce-mi arătau.

Capitolul al VII-lea.

PRIMELE IMPRESII.

Am străbătut o distanţă de vreo patru mile, urmându-mi calea pe o potecă de munte, când la câteva sute de picioare deasupra unui torent, ce cobora din gheţari bolborosind la vale, când aproape pe malul acestuia. Dimineaţa era rece şi cam ceţoasă, fiindcă în ultima vreme toamna înaintase simţitor. Am străbătut şi păduri de pini, sau parcă de tisă, cu toate ca aduceau mai mult a pini; îmi amintesc că la răstimpuri am trecut pe lângă nişte altare mici, înălţate la marginea drumului, în care se afla câte o statuie de o mare frumuseţe, înfăţişând vreun chip, bărbătesc sau femeiesc, în plină floare a tinereţii, puterii şi frumuseţii, sau ajuns la cea mai împlinită demnitate a maturităţii şi vârstei înaintate. De fiecare dată gazdele mele îşi plecau capetele când treceau pe lângă unul dintre aceste altare şi mă izbea

faptul că nişte statui, care n-aveau nici un scop vizibil în afară de acela de a întipări amintirea vreunei neobişnuite însuşiri individuale sau frumuseţi rare, erau obiectul unui omagiu plin de atâta gravitate. Cu toate acestea, n-am trădat prin nici un semn mirarea sau dezaprobarea, fiindcă îmi aminteam că unul dintre îndemnurile apostolului Pavel, de care deocamdată era cuminte să ţin seama, era să fii pe placul fiecăruia.

În scurt timp, după ce-am lăsat în urmă una dintre aceste capele, am ajuns pe neaşteptate la un sătuc care se ivi din vălurile ceţii, şi m-a cuprins îngrijorarea ca nu cumva să devin ţinta curiozităţii ori a antipatiei locuitorilor săi. Dar nici gând de-aşa ceva. Călăuzele mele s-au adresat multor trecători, iar aceia cărora le vorbeau vădeau o mare uimire. Însoţitorii mei, însă, erau persoane bine cunoscute, iar politeţea firească a pământenilor i-a împiedicat să-mi facă cel mai mic neajuns; dar nu se puteau reţine să nu-mi arunce măcar o ochire, şi nici eu nu mă puteam stăpâni să-i privesc. Pot, pentru că veni vorba, să arăt chiar de pe-acum că experienţa mea ulterioară m-a învăţat că, în ciuda tuturor greşelilor în care cădeau şi a concepţiilor nemaipomenit de sucite pe care le aveau în legătură cu multe subiecte, ei alcătuiesc un neam cu mult mai presus, în ce priveşte buna-creştere, decât oricare alt popor cu care mi-a fost dat vreodată să am de-a face.

Satul semăna ca două picături de apă cu cel din care plecasem, doar că era mai măricel. Uliţele erau înguste şi nepietruite, dar destul de curate. Prin jurul multor case creştea viţă-de-vie; unele aveau şi tăbliţă în faţă, pe care erau zugrăvite o sticlă şi un pahar, ceea ce m-a făcut să mă simt aproape ca la mine acasă. Până şi pe acel umil prag al societăţii omeneşti se afla o vegetaţie pipernicită de mici dughene, care prinseseră rădăcini şi-şi târau zilele cum puteau, deşi cred că vieţuiau într-o atmosferă mercantilă dintre cele mai rarefiate. Şi aici toate se înfăţişau ca şi până acum: obiectele erau, îndeobşte, aceleaşi ca şi în Europa, deosebirea fiind neesenţială, şi mă amuza să văd în pervazul vreunei ferestre câteva sticle cu zahăr candel şi zaharicale pentru copii, la fel ca prin părţile noastre; dar candelul era pus pe tăvi, nu în beţe răsucite şi colorat în albastru. Casele mai acătării aveau toate geamuri.

În sfârşit, se cuvine să spun că locuitorii erau de o frumuseţe fizică de-a dreptul uluitoare. În viaţa mea n-am mai văzut făpturi care să se compare cât de cât cu ele. Femeile erau vânjoase şi aveau o ţinută cât se poate de maiestuoasă, ţinându-şi capul pe umeri cu o graţie ce nu se poate zugrăvi în cuvinte. Fiecare trăsătură era parcă cizelată, sprâncenele, genele şi urechile fiind aproape fără excepţie perfect modelate. Culoarea lor era la fel cu aceea a celor mai strălucite picturi italiene, având un ton măsliniu-deschis, şi fiind în acelaşi timp uşor arămite de strălucirea unei sănătăţi desăvârşite. Expresia lor era divină şi, în timp ce-şi aţinteau ochii asupra mea, cu buzele uşor întredeschise, de mare uimire, am uitat orice gânduri de convertire, schimbându-le pe simţăminte cu mult mai pământene. Am rămas năuc când le-am văzut una după alta, şi despre fiecare în parte nu puteam crede altceva decât că era cea mai frumoasă făptură întâlnită până atunci. Chiar şi cele de vârstă mijlocie aveau încă pe vino-ncoace, iar bătrânele cu păr

cărunt, aşezate în pragul căsuţelor, vădeau demnitate personală, ca să nu spun chiar măreţie.

Bărbaţii erau la fel de chipeşi pe cât erau femeile de frumoase. Totdeauna am fost încântat şi m-am închinat înaintea frumuseţii, dar în faţa unui tip atât de splendid mă simţeam, fără doar şi poate, pus în încurcătură – oamenii aceştia alcătuind o sinteză din tot ce e mai bun la egipteni, greci şi italieni. Copiii erau puzderie şi nespus de voioşi; nu mai e, cred, nevoie să spun că şi ei se bucurau din plin de frumuseţea care domnea pretutindeni. Mi-am exprimat prin semne admiraţia şi plăcerea, iar călăuzele mele au fost grozav de măgulite. Trebuie să adaug că mi se părea că toţi se mândresc cu înfăţişarea lor, şi până şi cei mai săraci (şi niciunul nu părea bogat) erau îngrijiţi şi curat îmbrăcaţi. Aş putea umple multe pagini cu descrierea veştmintelor lor şi a podoabelor pe care le purtau, şi cu alte o sută de amănunte care m-au impresionat cu toată tăria noutăţii, dar nu trebuie să zăbovesc cu asemenea detalii.

După ce-am trecut de sat, ceaţa s-a ridicat şi ne-a dezvăluit minunatele privelişti ale munţilor înzăpeziţi şi ale împrejurimilor lor imediate, în timp ce în faţă puteam zări, când şi când, crâmpeie din marile câmpii peste care îmi rotisem ochii în seara precedentă. Ţinutul se dovedea a fi intens cultivat, fiecare terasă fiind plantată cu castani, nuci şi meri, în care merele tocmai dădeau în pârg. Erau sumedenie de capre şi, de asemeni, un soi de vite negre şi mici, risipite prin smârcurile din preajma râului, care acum îşi lărgise binişor albia şi curgea printre lunci mai întinse, de care colinele se îndepărtau tot mai mult. Am zărit câteva oi cârne şi cu cozi enorme. Câini mişunau prin toate părţile, şi păreau chiar de rasă englezească get-beget; în schimb, n-am văzut nici picior de pisică, care nici nu era cunoscută pe aici, locul ei fiind luat de un soi de terrier mai mic.

Cam la vreo patru ceasuri de la plecare şi după ce mai trecuserăm prin alte două-trei sate, ne-a întâmpinat un orăşel în toată legea, iar călăuzele mele şi-au dat toată osteneala să mă facă să pricep ceva, dar n-am înţeles o iotă din tot ce mi-au înşirat, în afară de faptul că nu trebuia să fiu alarmat, pentru că nu mă pândea nici o primejdie. Am să-l scutesc pe cititor de descrierea târgului, cerându-i doar să se gândească la Domodossola sau Faido. E de ajuns să-i spun că m-am trezit dus în faţa magistratului principal şi, din porunca lui, am fost găzduit într-o odaie, împreună cu alţi doi inşi, care fură cei dintâi locuitori pe care i-am văzut, cu o înfăţişare nu prea chipeşă şi care nu arătau că s-ar bucura, de o sănătate înfloritoare. Hotărât, unul dintre ei era, după chip, foarte şubrezit şi tuşea zdravăn, într-una, în ciuda unor evidente eforturi de a se stăpâni. Celălalt părea palid şi bolnav, dar dovedea o minunată stăpânire de sine şi era imposibil să spui ce necaz dăduse peste el. Amândoi rămaseră încremeniţi văzând pe cineva care era negreşit străin, erau însă prea suferinzi ca să se apropie de mine şi să-şi poată forma o părere concludentă în legătură cu persoana mea. Cei doi fură chemaţi afară înaintea mea, iar după trecerea vreunui sfert de ceas, mi s-a cerut să-i urmez şi eu, ceea ce am şi făcut, cu oarecare teamă şi multă curiozitate.

Magistratul principal era un bărbat venerabil, cu păr şi barbă colilie şi având întipărită pe chip o mare înţelepciune. Mă măsură pe îndelete vreo cinci minute în şir, plimbându-şi privirile asupră-mi, din creştet până-n tălpi, de sus până jos, şi iar de jos până sus, fără să pară cu ceva mai lămurit, după ce termină de privit, decât în clipa în care începuse. În cele din urmă îmi puse o singură întrebare, scurtă, care am bănuit că însemna: „Cine eşti?” I-am răspuns în englezeşte, pe un ton măsurat, ca şi cum m-ar fi putut înţelege, şi m-am străduit să fiu cât mai natural mi-a stat în puteri, lăsându-mă în voia firii mele. Bătrânul părea din ce în ce mai încurcat; ieşi din odaie şi se înapoie cu alţi doi compatrioţi, care semănau mult cu dânsul. M-au dus în altă încăpere, mai înlăuntrul casei, iar cei doi nou-veniţi mă dezbrăcară, în vreme ce şeful lor sta şi mă privea. Îmi luară pulsul, se uitară la limba mea, îşi lipiră urechea de pieptul meu, îmi pipăiră toţi muşchii, şi la capătul fiecărei operaţii îşi îndreptau ochii spre superiorul lor şi dădeau din cap, spunând ceva pe-un ton aprobator, ca şi cum sănătatea mea ar fi fost în ordine. Mi-au răsfrânt chiar şi pleoapele şi s-au uitat bine la ele, cred că voiau sa vadă dacă n-am ochii congestionaţi, dar nu-i aveam. După un răstimp se lăsară păgubaşi şi cred că se declarară cu toţii satisfăcuţi de faptul că sănătatea mea era desăvârşită şi că eram atât de vânjos, de puteam sparge pietre. În cele din urmă, bătrânul magistrat îmi ţinu un logos de vreo cinci minute, pe care cred că ceilalţi doi îl socotiră cu totul potrivit împrejurării, dar din care n-am priceput o boabă. De îndată ce întreaga poveste se sfârşi, se apucară să întoarcă pe toate feţele obiectele din legăturica mea şi să-mi golească buzunarele. Treaba asta mă stingherea prea puţin, deoarece n-aveam la mine nici bani, nici alte lucruri care să-i ispitească sau de a căror pierdere să-mi pese. Cel puţin, aşa-mi închipuiam, dar curând mi-am dat seama că mă înşelasem.

La început şi-au văzut de treabă foarte tacticoşi, deşi tare îi mai nedumerea pipa mea şi stăruiau să mă vadă folosind-o. Când le-am arătat ce făceam cu ea, rămaseră încremeniţi, dar nu prost impresionaţi, şi se pare că mirosul le era pe plac. Încet-încet, ajunseră şi la ceas, pe care-l ascunsesem bine în buzunarul cel mai lăuntric şi de care uitasem, când îşi începură percheziţia. Îndată ce-au dat peste el, părură îngrijoraţi şi stânjeniţi. Mă puseră să-i deschid capacul şi să le arăt maşinăria, iar după ce m-am supus, se arătară foarte supăraţi, ceea ce m-a tulburat cu atât mai mult, cu cât nu-mi dădeam seama cu ce-i putusem jigni.

Mi-amintesc că în clipa când au găsit ceasul, gândul m-a dus la povestirea lui Paley13 în care acesta susţine că un sălbatic, în clipa în care vede un ceas, pe dată socoteşte că este o plăsmuire. Nu-i vorbă, oamenii aceia nu erau sălbatici, dar cu toate acestea eram sigur că vor ajunge la această concluzie. Mă gândeam ce om minunat şi înţelept trebuie să fi fost arhiepiscopul Paley, când am fost surprins de o expresie de oroare şi de descumpănire ce apăru pe chipul magistratului. Avea o privire care-mi trezi bănuiala că nu considera ceasul meu un obiect plăsmuit, ci mai degrabă ca un plăsmuitor al lui şi al universului întreg; sau, în orice caz, îl considera drept una dintre primele cauze ale tuturor lucrurilor.

Atunci m-a străfulgerat gândul că poate tot aşa, ca oricare alt popor care nu avusese nici o legătură cu civilizaţia europeană, au ajuns la o asemenea judecată, şi mi-a fost necaz pe Paley pentru că mă făcuse să bat câmpii în asemenea hal; dar imediat am descoperit că interpretasem greşit expresia de pe faţa magistratului, care nu mărturisea spaimă, ci ură. Timp de două-trei minute îmi vorbi cu solemnitate şi asprime. Apoi, chibzuind că era în zadar, dădu ordin să fiu condus, prin câteva coridoare, într-o odaie încăpătoare – muzeul localităţii, după cum am aflat —, unde am fost întâmpinat de un spectacol care mă uimi mai mult decât tot ce văzusem până atunci.

Sala era înţesată de rafturi încărcate cu tot felul de curiozităţi, – cum ar fi: schelete, păsări şi animale împăiate, sculpturi în piatră (printre care câteva erau la fel cu cele pe care le întâlnisem pe şaua dintre munţi, numai că erau mai mici), dar cea mai mare parte a încăperii era ocupată de maşinării sfărâmate, de toate categoriile. Exemplarele mai mari aveau un raft aparte şi etichete pe care stătea scris ceva, în caractere pe care nu le puteam înţelege. Erau acolo fragmente de maşini cu aburi, distruse şi ruginite ca vai de lume; printre ele am văzut un cilindru şi un piston, un volant rupt, o parte dintr-o manivelă, pusă pe jos alături de celelalte. Se mai afla un vagon foarte vechi, după ale cărui roţi – în ciuda ruginii şi a paraginii – puteam să-mi dau seama că fusese proiectat să meargă pe şine de fier. Ce mai vorbă multă, erau acolo frânturi dintr-o sumedenie din cele mai înaintate invenţii ale noastre; cred însă că împliniseră câteva sute de ani şi că fuseseră aşezate acolo nu pentru a se instrui cineva cu ele, ci ca pure curiozităţi. Cum am spus mai înainte, toate erau stricate şi sfărâmate.

Am trecut pe lângă o sumedenie de cutii şi, în cele din urmă, am ajuns în dreptul uneia în care erau puse câteva ornice şi vreo două-trei ceasuri vechi. Acolo magistratul se opri şi, deschizând cutia, începu să compare ceasul meu cu celelalte. Modelul era diferit, dar era limpede că era acelaşi obiect. Constatând acest lucru, se întoarse spre mine şi-mi ţinu o predică, pe un ton sever şi ofensat, arătând de mai multe ori spre ceasurile din cutie şi apoi spre al meu, şi nu păru câtuşi de puţin domolit, până ce nu i-am explicat prin semne că ar fi mai bine să-mi ia ceasul şi să-l pună la un loc cu celelalte. Asta îl calmă întrucâtva. Am spus în englezeşte (bizuindu-mă că din tonul şi atitudinea mea va pricepe înţelesul) că eram nespus de mâhnit în cazul ca fusesem descoperit cu vreun obiect de contrabandă; că n-aveam nici o intenţie de a călca rânduielile stabilite şi că mi-aş lăsa bucuros ceasul în chip de amendă, dacă astfel aş ispăşi vreo violare neintenţionată a legii. Se îmbună pe dată şi-mi vorbi pe-un ton mai blând. Cred că a priceput că săvârşisem o abatere fără ştiinţă; dar îmi închipui că lucrul de căpetenie care l-a înduplecat a fost că nu arătam că m-aş teme de dânsul, deşi păstram tot respectul cuvenit. Asta l-a potolit, precum şi faptul că aveam ten deschis, amănunt pe care-l remarcase mai înainte prin semne, la fel cum făcuseră şi toţi ceilalţi.

Mai târziu am descoperit că printre ei era considerat un merit deosebit să ai părul blond, fapt extrem de rar şi care deştepta o mare admiraţie şi

invidie faţă de toţi cei înzestraţi cu această calitate. Oricare ar fi fost explicaţia, ceasul mi-a fost luat, dar am încheiat pace şi am fost condus îndărăt, în odaia unde fusesem examinat. Magistratul îmi ţinu apoi altă cuvântare, după care am fost dus într-o clădire învecinată, care era închisoarea de rând a târgului, după cum am descoperit foarte curând, în care mi-au dat însă o odaie separată de ceilalţi deţinuţi. În încăpere erau un pat, o masă şi scaune, precum şi un cămin şi un spălător. O uşă dădea într-un balcon, din care un şir de trepte coborau într-un petic de grădină împrejmuită cu ziduri. Omul care mă însoţi în încăpere îmi făcu semne că am voie să cobor şi să mă plimb prin grădină, de câte ori poftesc, şi-mi dădu a înţelege că mi se va aduce foarte curând ceva de mâncare. Mi s-a îngăduit să-mi păstrez păturile şi puţinele lucruri înfăşurate în ele, dar era limpede că trebuia să mă consider prizonier, pentru câtă vreme nu puteam în nici un fel să stabilesc. Apoi mă lăsă singur.

Capitolul al VIII-lea.

LA ÎNCHISOARE.

Şi acum, pentru prima oară, m-a părăsit tot curajul. E de ajuns să spun că mă aflam fără un gologan, prizonier într-o ţară străină, în care n-aveam nici un prieten şi nu aveam nici cea mai mică idee despre moravurile sau limba poporului. Eram la cheremul unor oameni cu care aveam prea puţine trăsături comune. Şi totuşi, chiar aşa cufundat, cum mă aflam, în dezlegarea problemelor puse de situaţia extrem de grea şi îndoielnică în care mă găseam, eram stăpânit de un interes profund faţă de oamenii în mijlocul cărora mă aruncase soarta. Ce semnificaţie avea sala aceea plină de maşinării vechi, pe care de-abia o văzusem, şi supărarea cu care magistratul examinase ceasul meu? Poporul acesta avea acum foarte puţine maşinării. Mă izbise acest lucru în repetate rânduri, deşi nu se scurseseră nici douăzeci şi patru de ore de când pusesem prima dată piciorul în acea ţară. Erau cam la acelaşi nivel cu cele ale popoarelor Europei din secolul al XII-lea sau al XIII-lea – cu siguranţă că nu într-un stadiu mai înaintat. Şi cu toate acestea, trebuie să fi cunoscut temeinic cele mai recente invenţii ale noastre. Cum de se putuse întâmpla, ca după ce fuseseră pe vremuri atât de înaintaţi, să rămână acum cu-atâta în urma noastră? Era evident că nu ignoranţa era de vină. Îmi luaseră ceasul drept ceas, când îl văzuseră, iar grija cu care maşinăriile sfărâmate fuseseră păstrate şi prevăzute cu etichete dovedea că nu pierduseră amintirea trecutei lor civilizaţii. Cu cât chibzuiam mai mult, cu-atât mai puţin puteam înţelege asemenea rânduială; în cele din urmă am tras concluzia că, negreşit, exploataseră minele lor de fier şi cărbune până ce le secătuiseră de tot, sau le mai rămăseseră aşa de puţine rezerve, încât întrebuinţarea metalelor era rezervată numai locuitorilor celor mai suspuşi. Aceasta era singura soluţie la care mă ducea mintea şi, deşi mai târziu am descoperit că era în întregime greşită, atunci am fost absolut sigur că trebuie să fie cea justă.

De-abia trecuseră patru-cinci minute de când ajunsesem la această părere, că uşa se deschise şi-şi făcu apariţia o fată cu o tavă ce răspândea mirosul unui prânz foarte îmbietor. Am privit-o cu multă admiraţie, în timp ce

aşternea o faţă de masă şi punea pe ea un fel de mâncare cu aspect savuros. În timp ce-mi desfătam astfel ochii, am înţeles că situaţia mea s-a şi îmbunătăţit simţitor, fiindcă simplul fapt de a o vedea îmi aducea o mare mângâiere. Nu părea să aibă mai mult de douăzeci de ani, statura îi depăşea cu puţin media, era puternică şi energică şi, cu toate acestea, avea trăsăturile nespus de gingaşe; buzele-i erau pline şi dulci, ochii ei erau căprui-închis şi străjuiţi de sprâncene lungi şi arcuite; părul îi era pieptănat cu grijă, dezvelindu-i fruntea. Tenul fetei era încântător; trupul îl avea robust, după canoanele celei mai desăvârşite frumuseţi feminine, însă neîntrecând cu nimic această măsură; mâinile şi picioarele i-ar fi putut sluji drept model unui sculptor. După ce puse pe masă o porţie de tocană, ieşi, având o undă de milă în ochi, drept care (amintindu-mi că iubirea-i rudă bună cu mila) am hotărât s-o fac să mă compătimească ceva mai mult. Se întoarse, cu o sticlă şi un pahar şi mă găsi întins pe pat, cu faţa în mâini, părând însăşi întruchiparea celei mai jalnice nefericiri şi, ca orice întruchipare, destul de neadevărată. Privind-o printre degete cum iese iarăşi din odaie, am fost încredinţat că era peste măsură de mâhnită de soarta mea. Cum îmi întoarse spatele, m-am pus pe treabă şi mi-am mâncat prânzul, care era excelent.

Fata reveni după vreun ceas, să strângă masa, şi o dată cu ea apăru un bărbat cu un maldăr mare de chei la cingătoare. Purtarea lui mă convinse că era temnicerul. Mai târziu am aflat că era chiar tatăl frumoasei făpturi care-mi adusese de mâncare. Nu sunt mult mai făţarnic decât alţi oameni şi, oricât m-am zbătut, n-am izbutii să am o mutră prea nenorocită, îmi mai venisem în fire din starea mea de deprimare şi mă simţeam foarte bine dispus faţă de temnicer şi fiica lui. Le-am mulţumit pentru atenţiile arătate şi, deşi nu puteau înţelege, şi-au aruncat o privire, au râs şi au pălăvrăgit, până ce bătrânul spuse nu ştiu ce, presupun că o glumă, pentru că fata izbucni într-un râs voios şi fugi din odaie, lăsându-l pe taică-său să strângă el masa. Pe urmă am avut alt vizitator care nu era atât de atent cu mine şi părea sa facă mai mare caz de persoana lui şi mult mai puţin de a mea. Aduse cu dânsul o carte, pene de scris şi hârtie – toate cu aspect foarte englezesc —, şi totuşi, nici hârtia, nici litera, nici legătura cărţii sau pana ori cerneala nu erau chiar la fel cu ale noastre.

Îmi dădu a înţelege că urma să-mi predea limba lor şi trebuia să încep pe loc. Vestea aceasta mă umplu de bucurie atât pentru faptul că aveam să mă simt mai la largul meu putând să înţeleg şi să mă fac înţeles dar în acelaşi timp pentru că socoteam că autorităţile nu s-ar apuca să mă înveţe limba dacă ar fi avut intenţia sa mă supună după aceea vreunui tratament crud. Am început imediat şi am învăţat cum se numesc obiectele din odaie, precum şi numeralele şi pronumele. Spre regretul meu, am descoperit ca asemănarea cu lucrurile din Europa, pe care o observasem aşa de, des până atunci, nu se menţinea şi în domeniul limbii, pentru că nu puteam descifra nici un fel de analogie între limba lor şi oricare alt grai pe care îl cunoşteam cât de cât – lucru care mă făcea să cred că s-ar fi putut să-mi predea ebraica.

Nu trebuie să mă mai pierd în amănunte; din momentul acela, zilele mi s-au scurs într-o monotonie care ar fi putut deveni plicticoasă, de n-aş fi avut

tovărăşia fetei temnicerului, Yram, care arăta o mare slăbiciune pentru mine şi mă trata cu neţărmurita bunătate. Omul acela venea zi de zi să mă înveţe limba, dar adevăratul meu dicţionar şi gramatică vie era Yram, şi le consultam cu atâta râvnă, încât făceam nişte progrese extraordinare, iar la sfârşitul primei luni eram în stare să pricep o bună parte din conversaţia ce-o prindeam între Yram şi tatăl ei. Profesorul se declara tare mulţumit şi spuse că va înainta autorităţilor un raport favorabil asupra activităţii mele. L-am întrebat atunci cum presupunea că aveau de gând să procedeze cu mine. Îmi spuse că sosirea mea stârnise mare vâlvă, de la un capăt la celălalt al ţării, şi că urma să fiu ţinut ca prizonier, supravegheat îndeaproape, până la primirea avizului guvernului. Singura dată personală care era în defavoarea mea, susţinea dânsul, era ceasul găsit asupră-mi. Şi apoi, ca răspuns la întrebarea mea „de ce era aşa?”, mi-a înşirat o poveste lungă, din care, nestăpânind limba, n-am putut scoate mai nimic, afară doar ca era o abatere groaznică, aproape la fel de gravă (cel puţin, aşa mi s-a părut că l-am auzit spunând) ca şi cum aş avea febră tifoidă. Dar adăugă că, după părerea lui, avea să mă salveze părul meu blond.

Mi se dădu voie să mă plimb prin grădină. Aceasta era înconjurată de un zid înalt, aşa că am izbutit să joc un fel de fives14, ceea ce m-a ajutat să nu simt urmările nefaste ale claustrării, chiar dacă era o nerozie să joci de unul singur. Cu timpul, oamenii din târg şi din împrejurimi începură să-l sâcâie pe temnicer ca să le permită să mă vadă şi, în schimbul unor bacşişuri frumuşele, îi lăsă să vină. Locuitorii se purtau bine cu mine, aproape chiar prea bine, fiind înclinaţi să facă din persoana mea o celebritate, fapt pe care nu-l pot suferi – şi acest cusur îl aveau mai ales femeile. Numai că trebuiau să se ferească de Yram, care era geloasă din fire şi care veghea cu ochii în patru atât asupra mea, cât şi a doamnelor care mă vizitau. Dar cum îmi era tare dragă şi îi datoram mai tot ceea ce-mi făcea viaţa mai uşoară şi-mi aducea alinare, luam seama bine să n-o mâhnesc, aşa că am rămas prieteni buni. Bărbaţii erau mai puţin iscoditori şi cred că, dac-ar fi fost după ei, nu s-ar fi apropiat de mine; femeile însă îi sileau să le însoţească. Eram fermecat de înfăţişarea lor chipeşă şi de purtările lor plăcute şi deschise.

Hrana mea era simplă, dar variată şi hrănitoare, iar vinul roşu – delicios. Găsisem în grădină un soi de buruiană pe care o adunam, o presam în teancuri, apoi o uscam şi înlocuiam cu ea tutunul. Şi uite-aşa, mai cu Yram, mai cu învăţarea limbii, cu vizitatorii şi jocul din grădină, cu fumatul şi dormitul, timpul mi se scurgea mai repede şi mai plăcut decât mi-aş fi putut închipui. Mi-am făcut de asemeni un mic flaut şi, fiind un instrumentist acceptabil, mă amuzam cântând fragmente din opere şi arii ca O, unde? şi Ah, unde? şi Cămin, dulce cămin. Asta mi-era de mare folos, deoarece localnicii habar n-aveau de gama diatonică şi nici nu le venea să-şi creadă urechilor auzind câteva din cele mai banale melodii de-ale noastre. Adesea mă puneau să le cânt şi din gură şi, oricând voiam, puteam s-o fac pe Yram să aibă ochii scăldaţi în lacrimi, fredonând Wilkins şi Diana lui, Billy Taylor, Fiica vânătorului de şoareci, sau măcar crâmpeie de care eram în stare să-mi amintesc.

Am avut câteva discuţii cu ei, pentru că nu voiam niciodată să cânt duminica (păstram socoteala zilelor în agenda mea de buzunar) altceva decât cântări religioase şi imnuri; trebuie să recunosc cu regret că uitasem cuvintele, aşa că nu puteam îngâna decât melodia. Evlavia care-i cuprindea pe ascultători era foarte redusă, ba pot zice chiar inexistentă, şi se pare că nici măcar n-auziseră vreodată de instituţia divină a Sabatului, aşa că stricteţea cu care respectam sărbătoarea o puseră pe seama unei crize de melancolie, care după cum observaseră, mă apuca din şapte în şapte zile. Dar erau foarte toleranţi, şi una dintre vizitatoare îmi spuse cu sinceră blândeţe că-şi dădea seama că-i vine greu oricui să nu fie câteodată abătut, numai că, după părerea ei, dacă starea mea se va agrava, va trebui să mă vadă neapărat cineva – sfat pe care atunci n-am fost capabil să-l pricep, deşi m-am prefăcut că-l iau drept un lucru de la sine înţeles. Doar o singură dată Yram m-a tratat cam nesocotit şi fără inimă – adică, aşa am judecat eu la vremea aceea. Lucrurile s-au petrecut astfel. Jucasem fives în grădină şi mă înfierbântasem tare. Cu toate că ziua era rece, toamna fiind înaintată şi Cold Harbor15 (cum s-ar traduce numele târgului în care mă aflam închis) era situat la 3.000 ele picioare şi mai bine deasupra nivelului mării, jucasem prea uşor îmbrăcat, stând prea multă vreme în aer liber. În ziua următoare m-am trezit cu o răceală zdravănă şi mă simţeam ca vai de lume. Fiind prea puţin obişnuit chiar şi cu cea mai uşoară indispoziţie şi gândindu-mă c-ar fi plăcut să mă las răsfăţat şi alintat de Yram, bineînţeles că nu m-am căznit de loc să mă arăt mai în puteri decât eram. La drept vorbind, după câte mi-amintesc, am făcut o mare greşeală vârându-mi în cap să fac astfel ca să fiu trecut pe lista bolnavilor. Când Yram mi-a adus gustarea de dimineaţă, am început să mă tângui de boala mea, aşteptând ca ea să-mi facă toate voile şi să mă compătimească, aşa cum acasă ar fi făcut cu mine maică-mea şi surorile mele. Dar nici vorbă de aşa ceva. Într-o clipită se făcu foc şi mă întrebă ce vreau să spun cu asta şi cum de-am îndrăznit măcar să pomenesc de un asemenea lucru, mai ales ţinând seama în ce loc mă aflu... Tare îi venea să mă pârască lui taică-său, însă îi era teamă să nu sufăr consecinţe prea serioase. Atitudinea-i trăda în acelaşi timp jignire şi fermitate, iar mânia ei era atât de evident neprefăcută, încât am uitat pe dată de toată răceala mea şi am poftit-o să mă pârască tatălui ei, dacă avea chef, spunându-i că nici prin gând nu-mi trece să mă las ocrotit de ea în nici o privinţă. După ce i-am trântit toate vorbele muşcătoare care mi-au trecut prin cap, m-am mai muiat şi am rugat-o să-mi spună cu ce-am păcătuit şi i-am făgăduit să mă îndrept, de-îndată ce voi fi conştient de răul ce l-am făptuit. Şi-a dat seama că eram cu totul neştiutor şi că n-avusesem nici cea mai mică intenţie de a fi grosolan cu ea; şi atunci mi-a dezvăluit că orice fel de boală era considerată în Erewhon o mare crimă şi imoralitate, că până şi pentru o simplă răceală eram susceptibil de a fi citat în faţa magistraţilor şi închis pentru o perioadă interminabilă. Când am aflat una ca asta, am rămas mut de uimire.

Am continuat discuţia atât cât îmi permitea imperfecta cunoaştere a limbii şi parcă. am început să pricep ceva din concepţia fetei despre o sănătate şubredă. Dar nici chiar atunci n-am înţeles-o până la capăt şi n-am

reuşit să-mi fac nici cea mai mică idee despre celelalte opinii nemaipomenit de sucite pe care te aveau locuitorii din Erewhon, dar cu care aveam să mă familiarizez în curând. Sunt hotărât deci să nu pomenesc nimic din ce s-a petrecut între noi în împrejurarea aceea, afara de amănuntul că m-am împăcat şi că fata mi-a adus pe furiş un pahar fierbinte de alcool cu apă, înainte de culcare, şi nişte pături suplimentare, şi că în dimineaţa următoare eram absolut sănătos. Nu-mi amintesc ca o răceală să-mi mai fi trecut vreodată atât de repede.

Această întâmplare măruntă mi-a explicat multe din cele care până atunci mă nedumeriseră. Îmi pare că cei doi oameni pe care magistraţii îi examinaseră în ziua sosirii mele în ţară fuseseră învinuiţi de şubrezenia sănătăţii şi condamnaţi la închisoare şi muncă grea pe termen îndelungat. Acum îşi ispăşeau fărădelegea în aceeaşi închisoare, şi terenul rezervat exerciţiilor lor fizice era într-o curte despărţită de grădina în care mă plimbam prin zidul de care băteam mingea. Astfel înţelesesem ce era cu tusea şi hârâielile pe care le auzeam deseori venind din cealaltă parte a zidului. Acesta era înalt şi nu îndrăznisem să mă caţăr pe el, de teamă ca nu cumva să mă vadă temnicerul şi să creadă că încerc să evadez. Adesea mă întrebasem însă ce fel de oameni puteau fi de cealaltă parte şi mă hotărâsem să-l întreb pe temnicer, dar îl vedeam rar, şi de obicei Yram şi cu mine găseam alte subiecte de conversaţie.

Se mai scurse încă o lună, în cursul căreia am făcut progrese atât de mari în studiul limbii, încât puteam înţelege tot ce mi se spunea şi mă exprimam în mod de-ajuns de curgător. Instructorul meu mărturisea că e uimit de progresele pe care le făceam; aveam grijă ca aceste rezultate să le atribui ostenelii ce-şi dăduse cu mine şi admirabilei sale metode de a-mi explica dificultăţile pe care le întâmpinam, aşa că am legat cu el o prietenie strânsă.

Vizitatorii mei se înmulţiră din ce în ce. Unii dintre ei, atât bărbaţi cât şi femei, mă încântau cu totul prin simplitatea, lipsa lor de sfială şi purtările prietenoase şi deschise, şi în aceeaşi măsură prin frumuseţea lor neasemuită. Alţii erau mai puţin binecrescuţi, dar tot oameni atrăgători şi agreabili, în vreme ce câţiva erau cu-adevărat nişte filfizoni.

La sfârşitul celei de-a treia luni, temnicerul şi instructorul meu veniră împreună să-mi facă o vizită şi-mi spuseră că primiseră din partea guvernului o înştiinţare precum că, dacă avusesem o purtare frumoasă şi păream în general om cu judecată şi nu plutea nici o umbră de îndoială asupra vigorii şi sănătăţii mele trupeşti, şi dacă părul meu era cu-adevărat blond, aveam ochi albaştri şi ten deschis, urma să fiu trimis de îndată în capitală, pentru ca regele şi regina să mă poată vedea şi să stea de vorbă cu mine, şi că după sosirea mea acolo urma să fiu pus în libertate şi să mi se acorde o alocaţie îndestulătoare. Profesorul îmi mai spuse că unul dintre negustorii de frunte din capitală îmi trimisese invitaţia să trag la el acasă şi să mă consider oaspetele lui, cât timp voi crede de cuviinţă.

„Este un om încântător, urmă tălmaciul meu, dar a suferit grozav (aici urmă un cuvânt lung, al cărui sens nu l-am prea înţeles şi care era ceva mai

lung decât cleptomanie) şi abia de curând şi-a revenit, după ce estorcase o sumă însemnată, în împrejurări deosebit de triste, dar trecuse cu bine peste acest hop, şi îndreptătorii afirmau că înfăptuiseră o vindecare într-adevăr minunată; cu siguranţă că-ţi va fi simpatic.”

Capitolul al IX-lea.

SPRE CAPITALĂ.

Acestea fiind zise, omul acela cumsecade părăsi odaia mai înainte de a fi putut da glas uluirii ce mă cuprinse la auzul unui limbaj atât de ciudat, ieşind din gura unui om care părea că este un membru al societăţii ce se bucura de o bună reputaţie.

„A estorcat o sumă însemnata de bani, în împrejurări nespus de triste! am exclamat eu, şi mă mai pofteşte pe mine să mă duc să stau la el! N-am să fac una ca asta – poftim, să mă compromit de la bun început în ochii tuturor oamenilor cinstiţi şi să dau o lovitură de moarte şanselor mele de a-i converti, dacă sunt chiar cele zece triburi pierdute ale Israelului, ori de a agonisi avere de pe urma lor, dacă nu sunt! Nu, mai degrabă aş face orice altceva, decât asta”.

Iar când l-am văzut din nou pe profesor i-am spus că nu mi-a plăcut de loc propunerea pe care mi-a transmis-o şi că nici nu voiam să aud de ea. Pentru că, datorită educaţiei pe care o căpătasem şi pildei pe care mi-o oferiseră părinţii mei, şi – bănuiesc – într-o oarecare măsură, graţie unui instinct înnăscut, nutresc o antipatie foarte sinceră faţă de toate învârtelile băneşti necurate, cu toate că nimeni nu are mai mult respect decât mine pentru avere, când aceasta e dobândită prin mijloace cinstite.

Tălmaciul a fost foarte surprins de răspunsul meu şi mi-a spus că ar fi o mare prostie dacă m-aş încăpăţâna să refuz.

— Domnul Nosnibor16, continuă dânsul, este un om de cel puţin 500.000 cai-putere (căci sistemul lor de a cântări şi clasifica oamenii este după numărul de funţi pe care îi pot ridica cu ajutorul banilor lor, sau, mai simplu, după numărul de cai-putere pe care îi posedă) şi oferă nişte banchete de pomină; pe lângă asta, cele două fiice ale sale sunt printre cele mai frumoase femei din Erewhon.

Când am auzit toate aceste date, mărturisesc că hotărârea mea a fost serios zdruncinată şi am căutat să aflu dacă în societatea cea mai bună circulau păreri favorabile asupra persoanei sale.

— Desigur, mi-a răspuns, nici un alt om din ţara nu stă mai presus de el.

Mi-a spus mai departe că, judecând după purtarea mea, s-ar fi putut crede că cel ce-mi oferise găzduire avusese gălbinare sau pleurezie, ori fusese în general nenorocos, şi că mă temeam să nu mă molipsesc şi eu.

— Nu mă tem prea mult de molipsire, am glăsuit eu, plin de nerăbdare, dar am o oarecare grijă de caracterul meu şi dacă ştiu că un om a jefuit banii semenilor săi, fii sigur că am să-l ocolesc cu tot dinadinsul. Dacă ar fi bolnav sau sărac...

— Bolnav sau sărac! mă întrerupse tălmaciul, şi pe chipul lui se zugrăvi o mare nelinişte. Va să zică, asta-i părerea dumitale despre cuviinţă! Ai fi în

stare să intri în cârdăşie cu cei mai josnici criminali şi socoţi un fleac de jaf drept o piedică în calea unor relaţii prieteneşti. Nu te pot înţelege, şi pace.

— Dar şi eu sunt sărac! i-am strigat.

— Erai, zise el, şi era cât p-aci să fii aspru pedepsit pentru asta; ba, mai mult, la consiliul pe care l-am ţinut cu privire la cazul dumitale, faptul acesta aproape îţi atrăsese osânda, pe care eu, unul, consider că o meritai cu vârf şi îndesat (căci se înfuriase, ca şi mine), dar regina a fost atât de curioasă şi doreşte atât de mult să te vadă, încât s-a rugat de rege şi l-a înduplecat să-ţi acorde iertare şi să-ţi stabilească o pensie, având în vedere tenul dumitale meritoriu. Ai mare noroc că n-a auzit ce-ai spus acum, altminteri negreşit anula totul.

Când am auzit aceste cuvinte, mi s-a făcut inima cât un purice. Îmi dădeam seama că mă aflam într-o situaţie foarte spinoasă şi că ar fi nesăbuită ideea de a mă împotrivi curentului opiniei publice. Am păstrat tăcere câteva minute, apoi i-am spus că voi fi fericit să accept invitaţia jefuitorului – la care instructorul meu se lumină la faţă şi-mi spuse că eram un om cu cap. Dar mă simţeam foarte stânjenit. După ce tălmaciul ieşi din odaie, am meditat asupra discuţiei care tocmai avusese loc între noi, dar nu puteam pricepe, şi pace, decât că acesta dovedea o concepţie şi mai perversă decât cea la care fusesem până atunci pregătit să mă aştept. Iar constatarea aceasta mă făcea nefericit, fiindcă nu pot suporta să vin mult în contact cu oameni care gândesc altfel decât mine. Prin cap îmi rătăceau necontenit tot felul de gânduri. Mi-am amintit de stâna stăpânului meu şi de locşorul de pe costişa muntelui, unde îmi încolţise pentru prima dată ideea nesăbuită a explorării. Mi se părea că trecuseră ani fără număr din clipa în care îmi începusem călătoria!

M-am întors cu gândul la peripeţiile mele din defileu, la drumul pe care l-am străbătut de-acolo şi la Chowbok. M-am întrebat ce-o fi spus Chowbok celorlalţi despre mine, când ajunsese acasă. Zău că făcuse bine că se întorsese. Nu era el prea chipeş – ce mai, era al naibii de slut – şi nu i-ar fi priit de fel pe meleagurile astea. Amurgul se lăsa, şi ploaia începu să bată darabana în geamuri. Niciodată nu mă mai simţisem atât de năpăstuit ca acum, cu excepţia celor trei zile când suferisem de rău de mare, la începutul călătoriei mele din Anglia. Am rămas astfel meditând şi răpus de melancolie, până când Yram îşi făcu apariţia, aducându-mi lumină şi cina. Şi ea, sărmana fată, era nenorocită, deoarece auzise că aveam să-i părăsesc. Se deprinsese cu ideea că urma să rămân veşnic în oraşul lor, chiar după ce-mi voi fi sfârşit întemniţarea; şi cred că hotărâse să se mărite cu mine, deşi niciodată nu suflasem măcar o vorbuliţă în legătură cu un asemenea plan. Aşa că, punând cap la cap strania şi deprimanta conversaţie pe care o avusesem cu profesorul meu, lipsa unui prieten alături de mine şi tristeţea lui Yram, m-am simţit mai nefericit decât aş putea descrie, şi această stare n-a dispărut până ce nu m-am culcat şi somnul nu mi-a pecetluit pleoapele.

Când m-am deşteptat, în dimineaţa următoare, m-am simţit mult mai bine. Se stabilise că urma să plec însoţit de o escortă, care trebuia să sosească pe la orele unsprezece, şi aşteptarea schimbării ce mă aştepta mi-a

dat o stare de voioşie pe care chiar şi faţa înlăcrimată a lui Yram abia de-a putut s-o tulbure. Am sărutat-o de nenumărate ori, am încredinţat-o că ne vom întâlni mai târziu şi că, până atunci, voi păstra mereu amintirea bunătăţii ce-mi arătase. I-am dăruit drept chezăşie doi nasturi de la haina mea şi o şuviţă de păr, primind în schimb o buclă din cosiţele ei divine. Şi astfel, după ce ne-am luat rămas bun pentru a suta oară, covârşit cu totul de marea ei duioşie şi mâhnire, m-am smuls din braţele fetei şi am coborât treptele până la caleaşca care mă aştepta. Cât de mulţumit am fost când totul s-a sfârşit şi am plecat în pasul calului, pierind din ochii ei. Ce n-aş fi dat să fiu sigur că tot astfel pierisem şi din sufletul ei! Dea Domnul ca dorinţa mea să se fi împlinit şi Yram să fie nevasta fericită a unui flăcău din neamul ei şi să fi uitat de mine.

Şi începu o călătorie lungă şi plicticoasă, cu a cărei descriere, de mi-ar sta în putinţă s-o fac, abia că l-aş supăra pe cititor. Scapă însă ieftin, pentru simplul motiv că mai tot timpul drumului am fost legat la ochi. În fiecare dimineaţă mi se punea o legătură peste ochi şi nu-mi era înlăturată decât seara, când ajungeam la hanul unde urma să înnoptăm. Călătoream încet, cu toate că drumurile erau bune. La trăsură era înhămat un singur cal, care ne ducea de dimineaţă până seara, cale de vreo şase ceasuri, fără a socoti popasul de două ceasuri de la amiază. Nu cred că făceam, în medie, mai mult de treizeci-treizeci şi cinci de mile pe zi. În fiecare dimineaţă ni se dădea un cal odihnit. După cum am mai spus, nu puteam zări nimic din peisajul înconjurător. Ştiu doar că ţinutul era neted şi că de mai multe ori am fost nevoiţi să trecem cu bacul peste nişte râuri late. Hanurile erau curate şi confortabile. În vreo două-trei oraşe mai mari erau chiar somptuoase, iar hrana era bună şi bine gătită. Aceeaşi minunată sănătate, graţie şi frumuseţe domneau pretutindeni.

Am descoperit că eram ţinta unui interes arzător, care se manifesta atât de intens, încât vizitiul îmi spuse că trebuia să ţină secretă ruta noastră şi câteodată să apuce pe drumuri ocolite, ca să evite înghesuiala care altminteri ne-ar fi întâmpinat. În fiecare seară luam parte la o recepţie şi mi-era silă până-n adâncul inimii să înşir mereu aceleaşi lucruri, în chip de răspuns la aceleaşi întrebări, dar era cu neputinţă să te superi pe nişte oameni ale căror maniere erau atât de încântătoare. Nici măcar o dată nu m-au întrebat de sănătate, nu s-au interesat de loc dacă m-a obosit călătoria, în schimb curiozitatea lor se traducea mai întâi, aproape în mod invariabil, printr-un interogatoriu asupra stării mele sufleteşti, temă a cărei naivete17 m-a uluit, până când m-am deprins cu ea. Într-o zi, fiind obosit, înfrigurat şi sătul să îndrug, ca o moară stricată, mereu acelaşi lucru, m-am întors cu oarecare bruscheţe spre un curios şi i-am spus că eram supărat foc şi cu greu aş putea fi într-o dispoziţie mai proastă, decât în clipa aceea, toţi fiindu-mi nesuferiţi, începând cu mine. Spre surprinderea mea, am fost întâmpinat cu cele mai amabile cuvinte de condoleanţe şi am auzit cum vestea că sunt prost dispus a făcut ocolul întregii încăperi. Aflând asta, lumea începu să-mi dea să miros şi să mănânc trufandale, care realmente păreau să aibă anumite însuşiri de a îmbuna, deoarece foarte repede m-am binedispus şi am

fost imediat felicitat pentru că mi-e mai bine. În dimineaţa următoare, vreo două-trei persoane şi-au trimis la hotel servitorii, cu dulciuri, să afle dacă-mi trecuse de tot proasta dispoziţie. La primirea acestor bunătăţi, mai-mai că mi-a dat în gând să fiu prost dispus în fiecare seară; dar nu pot suferi compătimirile şi întrebările, aşa că am socotit că e mult mai simplu să-mi păstrez felul meu firesc, care este, în general, destul de echilibrat.

Printre cei care-au venit să mă viziteze se numărau şi câţiva localnici care primiseră o educaţie aleasă în Colegiile Iraţiunii şi obţinuseră cel mai înalt titlu în Ipotetică, materie ce alcătuia principalul lor obiect de studiu. Aceşti domni cu vază erau acum răspândiţi prin ţară şi aveau diferite profesii, cum ar fi: îndreptători, directori şi casieri ai Băncilor Muzicale, preoţi sau te-miri-ce, şi, purtându-şi cu dânşii educaţia, împrăştiau plămada culturii de-a lungul şi de-a latul ţării. Fireşte că i-am cercetat în legătură cu multe dintre lucrurile care mă nedumeriseră, de la sosirea mea în mijlocul lor. I-am întrebat ce scop şi tâlc aveau statuile pe care le văzusem pe platoul de deasupra trecătorii. Mi-au spus că datau dintr-o perioadă foarte îndepărtată şi că se mai găseau şi alte câteva grupuri asemănătoare prin patria lor, dar niciunul nu era atât de remarcabil ca acela pe care-l văzusem. Aveau o obârşie religioasă, fiind create cu scopul de a atrage bunăvoinţa zeilor diformităţilor şi ai bolilor. În vremurile de demult existase obiceiul de a trimite de cealaltă parte a munţilor expediţii, să captureze pe cei mai pociţi dintre străbunii lui Chowbok pe care puteau pune mâna, pentru a-i jertfi acelor zeităţi, alungând astfel urâţenia şi boala din mijlocul locuitorilor Erewhonului. Se şoptea că în urmă cu secole, fuseseră aduşi ca ofrandă chiar şi unii din neamul lor, care erau urâţi sau îşi pierduseră sănătatea, să slujească drept pildă; dar aceste tradiţii detestabile fuseseră de mult timp curmate, şi în prezent statuile nu se mai bucurau de nici o trecere.

Am avut curiozitatea şi m-am interesat ce-ar păţi vreunul din tribul lui Chowbok dacă ar trece hotarul în Erewhon. Mi-au spus că nimeni nu ştie, de vreme ce asemenea lucru nu se mai întâmplase de-o veşnicie. Ar fi fost consideraţi prea pociţi ca să li se îngăduie să umble slobozi, nu însă într-o asemenea măsură încât să fie judecaţi pentru crimă. Nelegiuirea pe care ar fi săvârşit-o prin venirea lor ar fi fost de ordin moral; dar cazul lor nu ar fi putut fi rezolvat de arta îndreptătorului. Puteau foarte bine să fie internaţi în Spitalul pentru Pisălogi Incurabili şi puşi la lucru, să fie bătuţi la cap nu ştiu câte ceasuri pe zi de către locuitorii erewhonieni ai spitalului. Aceştia nu suferă de loc să fie pisălogiţi de altcineva, ci mai degrabă ar muri, decât să n-aibă la îndemână un ins bun de tocat la cap – mai precis, persoane care să fie ţinute în calitate de pisălogiţi de profesie. Când am auzit acest amănunt, mi-a dat prin gând că poate unele zvonuri despre soarta ce-i aşteaptă se răspândiseră printre compatrioţii lui Chowbok, căci acesta fusese cuprins de-o spaimă prea mare ca să fie inspirată de simpla teamă că va fi ars de viu dinaintea statuilor.

I-am mai întrebat şi despre muzeul maşinilor vechi şi de cauza aparentei lor înapoieri în toate domeniile artelor, ştiinţelor şi invenţiilor. Am aflat că, cu vreo patru sute de ani mai-nainte, stadiul cunoştinţelor mecanice

întrecea cu mult pe-al nostru şi progresa cu o prodigioasă rapiditate, până când unul dintre cei mai învăţaţi profesori de Ipotetică a scris o carte extraordinară (din care am de gând să reproduc unele fragmente, mai jos), afirmând că maşinile erau destinate ca în cele din urmă să înlocuiască neamul omenesc şi să fie animate de o vitalitate la fel de superioară şi diferită ca formă de cea a animalelor – pe cât este azi viaţa animală faţă de cea vegetală. Atât de convingător era raţionamentul – sau iraţionalitatea – cu care pleda această teză, încât a câştigat de partea lui întregul popor şi au măturat până la una toate maşinile şi maşinăriile care fuseseră întrebuinţate în ultimii două sute şaptezeci de ani (la stabilirea acestei perioade se ajunsese după o serie întreagă de negocieri). Ba chiar se interziseseră cu stricteţe în viitor orice fel de inovaţii şi invenţii, sub pedeapsa ca autorul lor să fie socotit, în ochii legii, la fel cu o persoană atinsă de febră tifoidă – care la dânşii este considerată cea mai mare dintre crime.

Acesta este singurul exemplu de confuzie între bolile fizice şi cele mintale, şi chiar în acest caz o utilizează doar ca un soi de ficţiune legală. Am început să mă simt stingherit, când mi-am amintit de ceas; dar ei m-au îmbărbătat, asigurându-mă că în acest domeniu acum se pomenea atât de rar de abateri, încât judecătorii puteau fi clemenţi cu un om cu desăvârşire străin, mai ales cu unul care avea trăsături atât de frumoase (se refereau la fizicul meu) şi un păr blond atât de frumos. Ba mai mult, ceasul reprezenta o simplă curiozitate şi avea sa fie o achiziţie binevenită pentru colecţia din capitală. De aceea erau de părere că nu trebuie să fiu prea tulburat de această situaţie.

Mă voi ocupa mai pe larg de acest subiect, când voi vorbi despre Colegiile Iraţiunii şi despre Cărţile Maşinilor.

Cam la vreo lună de la plecare, mi-au spus că ne apropiem de sfârşitul călătoriei. Am fost, în fine, scutit de a mai purta legătura pe ochi, întrucât li se părea cu neputinţă să fiu vreodată în stare să găsesc calea întoarcerii, fără a fi prins. Aşa că ne-am urmat drumul cu voioşie şi am intrat pe o şosea lungă, largă şi netedă, străjuită de plopi pe ambele laturi. Şoseaua se afla la mica altitudine faţă de nivelul ţinutului înconjurător, şi altă dată fusese o cale ferată. În dreapta şi în stingă ei, câmpurile erau intens cultivate, dar recolta fusese strânsă şi viile culese. Vremea se răcorise mai timpuriu decât ar fi fost de aşteptat, după mersul anotimpului; am ajuns la concluzia că pesemne mersesem în direcţia opusă soarelui şi ne aflam cu câteva grade mai departe de ecuator decât în momentul când pornisem. Chiar şi în ţinutul acela, vegetaţia arăta că ne găseam într-o climă caldă, cu toate acestea locuitorii nu erau lipsiţi dc vigoare. Dimpotrivă, erau o rasă foarte călită şi capabilă de o mare rezistenţă. Pentru a suta oară m-am gândit că, sub toate aspectele, nicicând nu mai văzusem un popor egal lor ca însuşiri fizice şi înzestraţi, după cum mi se părea, cu o fire tot atât de plăcută pe cât erau de vânjoşi.

Mai peste tot florile dispăruseră, dar absenţa lor era în oarecare măsură compensată de o puzderie dc fructe gustoase, ce semănau ca două picături de apă cu smochinele, piersicile şi perele Italiei şi Franţei. N-am văzut nici un fel de animale sălbatice, dar păsări erau din belşug, şi multe semănau cu cele

din Europa, fără a fi însă domesticite, ca pe versantul celălalt al munţilor. Erau vânate cu săgeţi, praful de puşcă nefiind cunoscut sau, în orice caz, nefiind folosit.

Ne apropiam de capitală, şi-n faţa ochilor ne-au apărut turnuri mari, fortificaţii şi clădiri semeţe, cu înfăţişare de palate. Am început să fiu neliniştit la gândul primirii ce mă aştepta; până acum mă descurcasem de minune şi am hotărât s-o ţin tot aşa şi mai departe, adică să mă port întocmai ca şi cum aş fi în Anglia, iar când îmi voi da seama că fac o gafă, să nu scot o vorbă până nu mă voi lămuri în ce ape se scaldă interlocutorii mei. Caleaşca ne ducea tot mai aproape de capitală. Vestea sosirii mele se răspândise cu iuţeală, şi pe ambele laturi ale şoselei se adunase o mare mulţime, care mă primea cu semnele celei mai respectuoase curiozităţi, silindu-mă să fac într-una la plecăciuni, răspunzând la saluturi ba în dreapta, ba în stânga.

Când am ajuns cam la o milă de oraş, am fost întâmpinaţi de primar şi de câţiva consilieri, printre care era şi un bătrân venerabil, care mi-a fost prezentat de către primar (pentru că-mi închipui că aşa trebuia să-l numesc) drept domnul care mă invitase să locuiesc la el. I-am făcut o plecăciune adâncă, spunându-i câtă recunoştinţă îi port şi cât sunt de bucuros să primesc ospitalitatea lui. M-a oprit să mai rostesc ceva şi, arătând spre trăsura lui, care era la doi paşi de noi, mă pofti să iau loc într-însa. Am făcut încă o plecăciune adâncă în faţa primarului şi a consilierilor şi am plecat cu amfitrionul meu, al cărui nume era Senoj Nosnibor. După vreo jumătate de milă, trăsura a cotit de pe şoseaua principală şi am luat-o pe sub zidurile oraşului, până când am ajuns la un palazzo18, aşezat pe o mică înălţime, chiar la marginea oraşului. Aceasta era locuinţa lui Senoj Nosnibor, şi nici că se poate închipui ceva mai frumos. Era aşezată lângă maiestuoasele şi venerabilele ruine ale vechii gări, care alcătuiau o panoramă impunătoare privite din grădinile locuinţei. Proprietatea, care acoperea vreo zece ori doisprezece acri, se desfăşura în grădini aşezate în terase, cu şiruri de trepte largi coborând şi urcând pantele. Pe trepte erau statui lucrate cu o măiestrie neîntrecută. Alături de statui erau vaze pline cu felurite plante ornamentale, noi pentru mine de ambele părţi ale scărilor se înălţau rânduri de chiparoşi şi cedri bătrâni, iar printre copaci zăreai peluze acoperite cu iarbă. Urmau apoi vii cu viţe alese şi livezi cu pomi, ale căror fructe dădeau în pârg.

În casă intrai printr-o curte, înconjurată de un coridor în care se deschideau odăile, ca la Pompei. În mijlocul curţii erau o piscină şi o fântână. După ce-am trecut prin curte, am ajuns la corpul principal al clădirii, care avea două caturi. Odăile erau încăpătoare şi arătoase; poate că la prima vedere păreau cam pustii, dar îndeobşte în ţările calde oamenii îşi ţin odăile mai goale decât în ţinuturile mai răcoroase. În aceiaşi timp simţeam lipsa unui pian sau a vreunui instrument similar, întrucât în niciuna din camere nu exista vreun mijloc de a te îndeletnici cu muzica, cu excepţia salonului celui mare, unde se găseau vreo cinci-şase gonguri mari de bronz, pe care doamnele le foloseau uneori ca să lovească în ele la întâmplare. Nu era ceva plăcut pentru urechi, dar am avut prilejul în alte dăţi, atât mai înainte, cât şi după aceea, să ascult o muzică absolut nesuferită.

Domnul Nosnibor mă conduse prin câteva odăi spaţioase, până ce-am ajuns într-o încăpere în care se aflau soţia şi fiicele sale, despre care îmi vorbise profesorul. Doamna Nosnibor era o femeie de vreo patruzeci de ani, încă atrăgătoare, dar cam prea trupeşă; fiicele erau în floarea tinereţii şi de o frumuseţe neîntrecută. Pentru că sora mai mare era trufaşă, în timp ce cea mai mică avea purtări cât se poate de curtenitoare, aproape pe loc am simţit c-o prefer pe mezină, al cărei nume era Arowhena. Doamna Nosnibor m-a primit cu o politeţe desăvârşiră, şi ar fi trebuit să fiu un om extrem de timid şi de neîndemânatic ca să nu mă simt imediat ca la mine acasă. Nici nu se încheiase bine ceremonia prezentării mele, că un servitor ne şi anunţă că prânzul ne aştepta, în încăperea vecină. Eram lihnit de foame şi prânzul fu mai presus de orice laudă. Mai poate, oare, să se mire cititorul că am şi început să socotesc că am o gazdă excelentă?

„Omul ăsta pradă? m-am întrebat în sinea mea e cu neputinţă”.

Dar am observat că, în tot timpul mesei, amfitrionul meu era stânjenit şi n-a mâncat mai nimic, decât puţină pâine şi un pic de lapte; spre sfârşitul prânzului se înfăţişă un bărbat slab, înalt, cu o barbă neagră, căruia domnul Nosnibor şi întreaga familie îi acordară o mare atenţie: era îndreptătorul familiei. Domnul Nosnibor se retrase cu acest domn într-o odaie alăturată, din care de îndată se auziră plânsete şi gemete. Nu-mi venea să-mi cred urechilor, dar peste câteva minute am fost sigur că le scotea domnul Nosnibor în persoană.

— Sărmanul papa, glăsui Arowhena, punându-şi liniştită sare în bucate, prin ce groaznice suferinţe a trecut...

— Da, răspunse maică-sa, dar cred că acum e în afara oricărei primejdii.

Apoi se apucară să-mi explice în amănunţime cazul şi tratamentul prescris de îndreptător şi ce efecte bune avusese. Toate aceste amănunte le voi rezerva însă pentru alt capitol, şi mai degrabă le voi trece acolo sub forma unui sumar general al opiniilor curente ale erewhonienilor în legătură cu aceste subiecte, decât să le redau exact prin cuvintele în care faptele mi-au fost relatate şi mie. Totuşi, cititorul este rugat din toată inima să creadă că atât în capitolul de faţă, cât şi în cel care urmează m-am străduit să mă menţin cât se poate de conştiincios în limitele celei mai stricte fidelităţi şi că niciodată n-am răstălmăcit ceva cu bună-ştiinţă, deşi se prea poate ca uneori să nu fi izbutit să înţeleg toate semnificaţiile unei păreri sau ale unei tradiţii.

Capitolul al X-lea.

OPINII CURENTE.

Iată ce-am dedus din convorbirile pe care le-am avut. Că în ţara aceea, dacă unui om i se şubrezeşte sănătatea sau prezintă vreo tulburare, ori dovedeşte vreo slăbiciune trupească înainte de a împlini şaptezeci de ani, este citat în faţa unui juriu compus din concetăţeni şi, dacă este osândit, este expus dispreţului public şi suferă o condamnare mai mult sau mai puţin severă după caz. Există o împărţire a bolilor în crime şi încălcări ale legii, la fel cum se procedează printre noi cu delictele. O persoană primeşte o pedeapsă grea pentru o boală gravă, în vreme ce pentru slăbirea vederii sau

auzului unui om trecut de şaizeci şi cinci de ani, care până atunci fusese zdravăn şi voinic, se aplică numai amendă sau închisoare, dacă nu e în stare să plătească. Dar dacă cineva falsifică un cec ori îşi dă foc casei, sau comite un furt însoţit de violenţe asupra victimei, ori făptuieşte orice alte abateri asemănătoare, care în ochii noştri sunt criminale, este transportat la un spital şi tratat cu, multă grijă, pe cheltuiala statului; iar dacă este om înstărit, dă de ştire tuturor prietenilor săi că a suferit un atac grav de imoralitate, întocmai cum facem noi când cădem la pat, şi ei vin să-l viziteze, plini de atenţii, şi se informează cu mult interes cum de l-a atins boala, ce simptome au apărut mai întâi şi-aşa mai departe. La aceste întrebări el le răspunde fără nici o jenă, pentru că purtările imorale, deşi sunt considerate vrednice de plâns, tot aşa cum sunt socotite bolile la noi, şi indică, în mod indiscutabil, un dezechilibru grav la individul care a comis o abatere, sunt totuşi socotite rezultatul unei nenorociri fie prenatale, fie postnatale.

Dar partea ciudată a acestei istorii este că, deşi pun defectele morale pe seama nenorocului datorat caracterului individului sau influenţei mediului, nici nu vor să audă de invocarea nenorocului în cazuri care în Anglia nu trezesc decât înţelegere şi compătimire. Ghinionul de orice fel sau chiar tratamentul nedrept aplicat de către oameni sunt considerate ca o ofensă adusă societăţii, de vreme ce-i face pe oameni să se simtă stânjeniţi când e vorba de un asemenea necaz. De aceea pierderea averii sau a vreunui prieten drag, de care erai foarte legat, este pedepsită cam la fel de sever ca şi delicvenţa fizică.

La drept vorbind, oricât de străine sunt aceste idei de concepţiile noastre, urmele unor opinii oarecum asemănătoare pot fi întâlnite până şi în Anglia secolului al nouăsprezecelea. Dacă cineva are un abces, medicul va spune că acesta conţine o materie „păcătoasă”, şi oamenii zic că au un braţ sau deget „rău”, sau că se simt „rău” peste tot, când vor să indice doar că sunt „bolnavi”. Printre naţiunile străine, concepţiile erewhoniene pot fi observate încă şi mai uşor. Mahomedanii, de pildă, până-n zilele noastre, îşi trimit prizonierele la spital, iar maorii din Noua Zeelandă doftoricesc orice nenorocire intrând cu forţa în locuinţa celui care a adus o jignire, unde sparg şi ard tot ce găsesc. Italienii, aşişderi, folosesc acelaşi cuvânt pentru „năpastă” şi „nenorocire”. O dată am auzit pe o doamnă italiană vorbind despre un tânăr prieten, pe care-l descria ca fiind înzestrat cu toate virtuţile existente pe faţa pământului, „Ma, exclamă dânsa, povero disgraziato, ha ammazzato suo zio.” („Dar sărmanul nenorocit, şi-a omorât unchiul.”)

Povestind această întâmplare, pe care am auzit-o în copilărie, când am fost în Italia cu taică-meu, persoana căreia i-o relatam n-a trădat nici cea mai mică urmă de mirare. Mi-a răspuns, povestindu-mi la rândul lui, cum timp de doi-trei ani în şir mersese, într-un oraş oarecare, cu trăsura unui tânăr birjar sicilian, cu înfăţişare şi purtări atrăgătoare, dar apoi îl pierduse din vedere. Întrebând ce se mai aude cu el, i se spuse că fusese băgat la închisoare fiindcă trăsese un glonte asupra tatălui său, cu intenţia de a-l ucide – dar, din fericire, fără urmări grave. Au trecut câţiva ani, şi interlocutorul meu se trezi acostat cu efuziune de tânărul birjar atât de seducător. „Ah, caro signore,

exclamă el, sono cinque anni che non lo vedo – trei anni di militare, e due anni di disgrazia” etc. („Ah, scumpe domn, nu v-am mai văzut de cinci ani – trei ani de militărie, şi doi de năpastă”) – în cursul celor doi ani, bietul băiat stătuse la puşcărie. Nu părea să aibă nici urmă de remuşcare. Era în raporturi excelente cu taică-său şi probabil că aşa aveau să rămână, câtă vreme pe capul vreunuia dintre ei nu cădea năpasta de a-l jigni de moarte pe celălalt.

În capitolul următor o să dau câteva exemple de felul în care se comportă erewhonienii faţă de ceea ce s-ar cuveni să numim năpastă, necaz, pacoste sau boală, dar deocamdată o să revin la tratamentul aplicat de ei cazurilor care pentru noi sunt criminale. După cum am mai spus, acestea – deşi nu sunt sancţionabile din punct de vedere juridic – sunt recunoscute ca necesitând o corijare. În consecinţă, există o categorie de oameni specializaţi în ştiinţa sufletului, pe care ei îi numesc îndreptători – expresia cea mai apropiată pentru a traduce un cuvânt care literalmente înseamnă „unul care-i îndreaptă la loc pe cei vinovaţi”. Aceşti oameni îşi practică profesia într-un mod care aduce foarte mult cu felul cum se exercită medicina în Anglia, şi pentru fiecare vizită primesc un onorariu ce li se strecoară cam pe furiş. Ca şi doctorilor noştri, nu li se ascunde nimic şi sunt ascultaţi fără şovăire – sau, în general, destul de mult – fiindcă oamenii ştiu că e în interesul lor să se facă bine cât mai grabnic şi că nu vor fi luaţi la rost – aşa cum s-ar întâmpla dacă ar avea o boală trupească —, şi se supun, chiar dacă ar fi nevoiţi să suporte un tratament extrem de dureros.

Când am spus că nu vor fi luaţi la rost, nu vreau să susţin că un erewhonian nu va suferi nici un neajuns pe plan social, ca urmare a faptului, să zicem, că a comis o fraudă. Prietenii îl vor ocoli, pentru că reprezintă pentru ei o tovărăşie mai puţin agreabilă, întocmai cum nici nouă nu ne face plăcere să întreţinem relaţii cu cei care sunt fie săraci, fie cu sănătatea şubrezită. Nici o făptură care se respectă nu se va pune pe picior de egalitate, în domeniul afectiv, cu cei care sunt mai puţin norocoşi decât ea prin naştere, sănătate, avere, înfăţişare, capacitate sau orice altceva. Într-adevăr, această antipatie ori chiar silă trebuie s-o simtă cei norocoşi faţă de vitregiţii soartei sau, în orice caz, faţă de toţi cei despre care s-a aflat că au trecut prin nenorociri familiale mai mult sau mai puţin serioase. Aceasta este o conduită nu numai naturală, ci chiar de dorit în orice societate – indiferent dacă e omenească sau animală.

Faptul că locuitorii din Erewhon nu consideră această vină drept o crimă, lucru pe care-l fac pentru afecţiunile fizice, nu-i împiedică totuşi pe cei mai egoişti dintre ei să neglijeze un prieten care a jefuit o bancă, de pildă, până ce acesta nu e deplin vindecat. În schimb, îi împiedică să-i trateze pe criminali pe un ton dispreţuitor, de parcă ar vrea să spună „Dacă aş fi în locul tău, aş fi mai bun”, ton care este socotit întru totul rezonabil faţă de o afecţiune fizică.

Din acest motiv, deşi îşi ascund starea proastă a sănătăţii prin toate şiretlicurile, prefăcătoriile şi artificiile pe care le pot născoci sunt de o francheţe totală, când e vorba de cele mai evidente boli mintale, dacă se întâmplă să le aibă, fapt care – ca să fiu drept cu ei – este destul de rar. E

adevărat că se mai găsesc printre ei unii care, ca să zic aşa, sunt teferi din punct de vedere spiritual, dar care devin grozav de ridicoli închipuindu-şi că sunt ticăloşi, când de fapt sunt nişte oameni foarte cumsecade. Asemenea cazuri sunt însă excepţionale şi, îndeobşte, dau dovadă de aceeaşi discreţie sau lipsă de discreţie în legătură cu starea lor morală, de care dăm şi noi dovadă când e vorba de sănătatea noastră.

Din această pricină, întrebările obişnuite pentru noi, cum ar fi „Ce mai faci?" şi celelalte, sunt considerate semne de proastă-creştere; ba, cei mai manieraţi nu tolerează nici măcar un compliment banal, aruncat în treacăt, ca, de pildă, să-i spui cuiva că arată bine. Aceştia se întâmpină cu formula „Sper ca eşti bun azi-dimineaţă", sau „Sper că te-ai întremat de pe urma acrelii de care sufereai când te-am văzut ultima dată"; iar dacă persoana pe care o salută nu e bună sau e încă acră, o spune numaidecât pe faţă şi, drept urmare, este compătimită. Ba mai mult, îndreptătorii au ajuns atât de departe, încât dau nume luate din limbajul ipotetic (aşa cum e predat în Colegiile Iraţiunii) tuturor formelor cunoscute de indispoziţii mintale şi le clasifică conform unui sistem propriu, pe care, deşi eu nu-l pot pricepe, pare să dea rezultate bune în practică, pentru că sunt oricând capabili să-i spună unui om ce se petrece cu el, de îndată ce i-au auzit povestea, şi în general folosesc termeni cât mai lungi, încredinţându-l astfel pe pacient că i-au înţeles temeinic cazul.

Cititorului îi va fi uşor să înţeleagă că legile privitoare la starea proastă a sănătăţii erau frecvent ocolite cu ajutorul unor născociri recunoscute, pe care toată lumea le înţelegea, dar dacă cineva ar fi părut măcar că le înţelege, ar fi fost considerat prost-crescut. Astfel, la o zi sau două după sosirea mea la familia Nosnibor, una dintre numeroasele doamne care veneau să mă vadă îşi acuză soţul pentru că mi-a trimis doar cartea de vizită, deoarece dimineaţa, când trecea prin piaţă, furase o pereche de ciorapi. Fusesem din timp avertizat că nu trebuie să mă arăt mirat niciodată, aşa că m-am mărginit să-mi exprim simpatia pentru el şi am continuat spunând că, deşi mă aflam în capitală de prea puţină vreme, scăpasem ca prin urechile acului de a fura o perie de haine şi, cu toate că până una-alta rezistasem tentaţiei, mi-era teamă că, dacă voi zări vreun obiect care să prezinte un interes deosebit pentru mine şi care să nu fie nici prea fierbinte, nici prea greu, voi fi silit să mă dau pe mâna îndreptătorului.

Doamna Nosnibor, care ascultase cu luare-aminte toate spusele mele, mă lăudă după plecarea acelei doamne. Susţinea că, potrivit etichetei din Erewhon, nimic n-ar fi putut fi mai curtenitor. Îmi explică apoi că a fura o pereche de ciorapi sau „a căpăta nişte ciorapi" (în limbaj mai familiar) era formula consacrată pentru a spune că persoana în chestiune simţea o uşoară indispoziţie.

În ciuda tuturor acestor idei, preţuiesc în cel mai înalt grad starea aşa-numită de ei „a fi bine". Admiră sănătatea minţii şi le place s-o vadă la ceilalţi, străduindu-se din răsputeri (fără a călca celelalte îndatoriri ale lor) să ajungă la ea. Sunt cu totul împotriva căsătoriei cu un membru al unei familii considerate de ei ca nesănătoasă. Trimit îndată după îndreptător, ori de câte

ori s-au făcut vinovaţi de vreo mârşăvie – şi adesea chiar dacă li se pare că sunt doar pe punctul de a săvârşi o abatere. Şi, deşi remediile sunt uneori extrem de dureroase, ducând la izolare pentru câteva săptămâni, iar în unele cazuri, la cele mai crude torturi fizice, n-am auzit niciodată ca vreun erewhonian cu scaun la cap să nu urmeze prescripţia îndreptătorului său, după cum n-am auzit de vreun englez cu minte să refuze să se supună chiar la cea mai înfricoşătoare operaţie, dacă doctorii i-au spus că este necesară.

La noi, în Anglia, niciodată nu ne ferim să-i spunem doctorului de ce anume suferim, de teama că ne va provoca dureri. Îl lăsăm să ne pună la cele mai grele cazne şi le îndurăm fără să crâcnim, deoarece nu suntem luaţi la rost pentru că am căzut la pat şi ştim că doctorul face tot ce-i stă în puteri ca să ne vindece şi că el poate judeca mai bine decât noi cazul nostru. Dacă am fi însă trataţi ca erewhonienii, la cea mai mică tulburare, ne-am ascunde orice boală. Am proceda la fel ca şi cu bolile morale şi intelectuale: ne-am preface că suntem sănătoşi, folosind iscusinţa cea mai rafinată, până ce am fi daţi de gol, şi am suferi mai mult daca am fi biciuiţi, ca pedeapsă, măcar o dată, decât dacă ni s-ar amputa un membru, cu condiţia ca intervenţia să fie făcută cu blândeţe şi curtenie, inspirată din dorinţa de a ne scăpa de necaz şi însoţită de deplina recunoaştere din partea doctorului că doar datorită unui accident de constituţie n-a ajuns şi el în aceeaşi situaţie. Aşa că erewhonienii primesc o dată pe săptămână o porţie de bice şi ţin regim de pâine cu apă câte două-trei luni, ori de câte ori îndreptătorul lor de casă le recomandă acest tratament.

Nu cred că până şi gazda mea, după ce o escrocase de întreaga ei avere pe o văduvă încrezătoare, a fost cu adevărat silit să treacă prin suferinţe adevărate, mai mari decât cele pe care este gata să le suporte un om din partea unui medic englez. Şi, cu toate acestea, trebuie să fi pătimit amarnic. Zgomotele pe care le auzisem erau suficiente pentru a-mi arăta că durerea lui era fără seamăn, dar nici o clipă n-a ezitat s-o îndure. Era cu desăvârşire convins că-i făcea bine, şi cred că avea dreptate. Nu pot crede că acest om îşi va mai însuşi vreodată banii altuia. Cine ştie, poate va mai cădea în ispită, dar se va scurge multă vreme până s-o facă din nou.

Cât timp am fost ţinut la închisoare şi în cursul călătoriei mele spre capitală, am descoperit o bună parte din cele înşirate mai sus. Dar lucrurile păreau încă peste măsură de stranii şi mi-era necontenit teamă să nu comit vreo mojicie, din pricina neputinţei mele de-a privi lucrurile din acelaşi punct de vedere cu cei din jurul meu. Dar după câteva săptămâni de şedere la familia Nosnibor, am ajuns să înţeleg mai bine situaţiile, mai cu seamă după ce-am auzit toate amănuntele despre boala gazdei mele, de care îmi vorbi pe larg şi în repetate rânduri.

Îmi pare că lucrase la Bursa capitalei mulţi ani şi că strânsese o avere imensă, fără a depăşi însă limitele operaţiilor considerate în general ca justificabile sau, în orice caz, tolerabile. Cu timpul, însă, în mai multe prilejuri îşi dădu seama că-l rodea dorinţa să facă parale prin tranzacţii frauduloase şi, efectiv, manipulase vreo două-trei sume într-un fel care-l făcuse să se simtă cam jenat. Din nefericire, nu dăduse simptomului importanţa cuvenită şi nu

făcuse de loc caz de maladie, până când întâmplarea îl pusese în faţa unor împrejurări care-i îngăduiseră să înşele pe scară mare. Mi-a spus în ce constau aceste afaceri, care erau cât se poate de urâte, dar nu-i nevoie să intru în amănunte, A prins din zbor ocazia şi şi-a dat seama, când era prea târziu, că trebuie să fie serios zdruncinat. Se neglijase prea multă vreme.

I-a poruncit vizitiului să-l ducă imediat acasă, le-a împărtăşit soţiei şi fiicelor sale vestea, cu cât mai multe menajamente posibile, şi a trimis după unul dintre cei mai vestiţi îndreptători din regat, chemându-l la un consult cu specialistul obişnuit al casei, cazul prezentând vădite simptome îngrijorătoare. La sosirea îndreptătorului, i-a înşirat din fir-în-păr toată istoria şi şi-a exprimat teama că simţul său moral suferă de o subminare cronică.

Eminentul profesionist îl linişti cu câteva cuvinte de îmbărbătare, apoi trecu la o cercetare mai temeinică a cazului. Începu să cerceteze pacientul cu privire la părinţi, întrebând dacă sănătatea lor morală fusese bună. Îi răspunse că nu avuseseră niciodată vreo afecţiune serioasă, dar că bunicul său din partea mamei, cu care se presupunea că seamănă oarecum la fire, fusese o puşlama de mâna întâi şi-şi sfârşise zilele într-un spital, în timp ce un frate de-al tatălui său după ce ani de-a rândul dusese o viaţă cât se poate de destrăbălată, fusese în cele din urmă curarisit de către un filosof din şcoala nouă, care – pe cât am putut eu să mă lămuresc – avea cu cea veche cam aceeaşi legătură care există între homeopatie şi alopatie19. La auzul acestei confidenţe, îndreptătorul clătină din cap şi răspunse, râzând, că vindecarea trebuie să se fi datorat naturii. După alte câteva întrebări, scrise o reţetă şi plecă.

Am văzut reţeta. Prescria să plătească statului o amendă care reprezenta îndoitul sumei pe care o estorcase; nici un fel de hrană, decât pâine şi lapte, timp de şase luni, şi o biciuire în lege, o dată pe lună – un an întreg. Am fost surprins constatând că nici o părticică din amendă nu urma să fie plătită bietei femei care fusese prădată, şi, interesându-mă, am aflat că ea s-ar fi cuvenit să fie judecată de Tribunalul Încrederii Greşit Plasate, dacă n-ar fi scăpat definitiv din ghearele magistraţilor, murind la scurtă vreme după ce descoperise pierderea ce-o suferise.

Cât despre domnul Nosnibor, în ziua sosirii mele i se aplicase a unsprezecea biciuire. L-am văzut mai târziu, în aceeaşi după-amiază, şi era încă deznodat. Dar n-avusese nici o cale de-a scăpa de prescripţia îndreptătorului, pentru că aşa-zisele legi sanitare din Erewhon sunt foarte aspre şi, dacă cumva specialistul nu s-ar fi declarat satisfăcut de modul în care i s-a îndeplinit ordinul, pacientul ar fi fost dus la un spital (aşa cum se întâmplă cu săracii), şi ar fi ieşit mult mai rău la socoteală. Cel puţin, aşa stă scris în lege, dar niciodată nu e nevoie să fie aplicată cu forţa.

Am avut după aceea un alt prilej să fiu de faţă la o întrevedere între domnul Nosnibor şi îndreptătorul de casă, care era considerat destul de competent ca să supravegheze ducerea la capăt a curei. Am fost impresionat de delicateţea cu care acesta evita până şi cele mai îndepărtate aluzii la starea fizică a pacientului său, deşi în ochii gazdei mele se zărea o oarecare gălbejeală, care indica o dereglare biliară. Dacă ar fi remarcat acest detaliu,

ar fi comis o gravă încălcare a etichetei profesionale. Mi s-a spus, totuşi, că uneori un îndreptător consideră ca just să întrezărească posibilitatea vreunei uşoare indispoziţii fizice, dacă găseşte că asta e important pentru a-l ajuta la stabilirea diagnosticului. Îndeobşte, însă, capătă răspunsuri neadevărate sau evazive, iar concluziile asupra problemei le trage şi el cum poate. Sunt exemple de oameni cu minte care au susţinut că îndreptătorului trebuie să-i relatezi, sub semnul celei mai stricte discreţii, orice afecţiune fizică de natură să influenţeze cazul respectiv. Dar, fireşte, oamenii se sfiesc să procedeze aşa, fiindcă nu le place să se coboare singuri în ochii îndreptătorului, iar acesta ignoră în mod absolut domeniul ştiinţei medicale. E drept, am auzit de o doamnă care a avut îndrăzneala de a mărturisi că o criză serioasă de proastă dispoziţie, ca şi închipuirile extravagante pentru care căuta un sfat ar fi putut fi rezultatul unei indispoziţii trupeşti. „Trebuie să-i rezişti, îi spusese îndreptătorul, cu glas blând, dar grav, noi nu putem face nimic pentru trupurile pacienţilor; asemenea chestiuni sunt dincolo de hotarul ştiinţei noastre, şi doresc ca pe viitor să nu mai aud astfel de amănunte.” Doamna a izbucnit în lacrimi şi a promis din adâncul inimii că niciodată n-o să se mai simtă rău.

Dar să revenim la domnul Nosnibor. Pe măsură ce treceau orele după-amiezii, în faţa casei trăgeau o droaie de trăsuri cu musafiri, care se interesau de felul în care suportase biciuirea. Fusese bătut la sânge, dar interesul deosebit care i se arăta din toate părţile îi făcea o mare plăcere şi mă încredinţă că aproape se simţea ispitit să calce strâmb din nou, din pricina amabilităţii cu care îl trataseră prietenii în timpul cât bolise; în privinţa asta cred că nu mai e nevoie să spun că nu vorbea serios.

În restul şederii mele în ţara sa, domnul Nosnibor şi-a văzut neîntrerupt de afacerile sale şi şi-a sporit simţitor averea, şi-aşa respectabilă, dar nu l-am auzit şoptind măcar o vorbă prin care să trădeze că a mai fost atins de boală a doua oară sau că a făcut parale prin alte mijloace decât cele strict onorabile. Am auzit, în schimb, după acea, în mod confidenţial, că sunt bănuieli că sănătatea lui fusese destul de serios zdruncinată de tratamentul prescris de îndreptător, dar că prietenii lui nu arătau o curiozitate prea mare faţă de acest subiect şi, când şi-a reluat afacerile, printr-un consimţământ tacit, această consecinţă au trecut-o cu vederea, ca fiind prea puţin criminală la o persoană care, din alte puncte de vedere, suferise atâta. Pentru că ei judecă afecţiunile trupeşti ca fiind cu atât mai insignifiante, cu cât au fost produse de cauze independente de constituţia personală a individului. Astfel, dacă o persoană îşi ruinează sănătatea zăbovind exagerat la masă sau bând fără măsură, aceasta are mică importanţă, pentru că pun acest lucru aproape în exclusivitate pe seama unei boli mintale care a provocat asemenea manifestări, dar sunt nemiloşi când e vorba de friguri şi guturaiuri, ori de boli de plămâni, care în ochii noştri nu depind de individ. Mai închid ochii faţă de bolile de copii – ca, de pildă, pojarul —, pe care le socotesc un fel de ştrengării şi le trec în rândul unor necuviinţe scuzabile, dacă n-au fost prea grave şi dacă pacientul se întremează pe deplin după aceea.

Cred că nici nu e nevoie să spun că profesia de îndreptător cere o pregătire îndelungată şi specială. E la mintea oricui că cel care vrea să tămăduiască o afecţiune morală trebuie să fie, în mod practic, familiarizat cu toate consecinţele ei. Cine studiază ca să se dedice profesiei de îndreptător trebuie să-şi sacrifice anumite perioade de timp în care să practice fiecare viciu în parte, întocmai cum ar îndeplini o îndatorire religioasă. Perioadele acestea sunt numite „posturi” şi sunt continuate de student până ce se convinge pe propria-i piele că poate într-adevăr să facă faţă tuturor viciilor mai uzuale, şi prin urmare îşi poate sfătui pacienţii pe baza rezultatelor experienţei personale.

Cei care intenţionează să devină specialişti, şi nu practicieni, îşi concentrează eforturile în mod deosebit spre ramura în care îşi vor îndrepta cu precădere activitatea viitoare. Unii studenţi au fost obligaţi să-şi continue exerciţiile până la sfârşitul vieţii lor, în timp ce unii oameni devotaţi ştiinţei au murit de-a dreptul ca nişte martiri pe altarul beţiei, al lăcomiei sau al oricărui alt viciu pe care şi l-au ales ca obiect special al studiului lor. Cei mai mulţi, însă, nu suferă câtuşi de puţin în urma incursiunilor pe care le fac în diferitele ramuri pe care au ca sarcină să le studieze. Pentru că erewhonienii sunt de părere că virtutea pură nu este un lucru cu care te poţi desfăta fără nici o măsură. Mi-au arătat nu numai un singur caz în care virtuţile reale sau presupuse ale părinţilor erau transmise copiilor până la a treia şi a patra generaţie, îndreptătorii susţin că argumentul cu cea mai mare greutate care poate fi adus cu adevărat în sprijinul virtuţii este că balanţa se înclină de partea ei şi că, stând strâmb şi judecând drept, este cu mult mai sănătos să fii de partea ei, decât împotrivă. Dar ei insistă asupra faptului că pe lumea asta mai sunt şi o droaie de pseudovirtuţi, în stare să inducă lumea în eroare rău de tot, până să-şi dea seama ce hram poartă cei care le au. Profesioniştii spun că oamenii cei mai buni sunt aceia care nu se remarcă nici prin viciul, nici prin virtutea lor. Le-am vorbit despre ucenicii lui Hofgarth, cel leneş şi cel harnic, dar nu mi s-a părut c-ar fi convinşi de faptul că ucenicul cel harnic e o persoană simpatică.

Capitolul al XI-lea.

CÂTEVA PROCESE DIN EREWHON.

La fel ca în oricare altă ţară, în Erewhon funcţionează câteva curţi de justiţie însărcinate cu probleme speciale.

În general, după cum am arătat mai sus, nenorocirea este considerată mai mult sau mai puţin criminală, dar se admite o anumită clasificare a ei, şi fiecare dintre capitolele principale în care se presupune că ar putea fi încadrată o abatere depinde de o instanţă separată. Nu trecuse prea mult de la sosirea mea în capitală, când am dat o raită pe la Curtea Dezolării Personale şi am fost grozav de interesat şi de mâhnit, în acelaşi timp, asistând la dezbaterile procesului unui om acuzat că tocmai îşi pierduse soţia, de care-l lega o iubire duioasă, şi fusese lăsat cu trei copilaşi, dintre care cel mai mare abia împlinise trei ani.

Apărarea pe care se străduia s-o înjghebeze avocatul pârâtului era următoarea: inculpatul nu-şi iubise în mod sincer soţia. Dar pledoaria se

prăbuşi la pământ în întregime, fiindcă procurorul chemă martor după martor, şi din depoziţiile lor rezultă că fuseseră devotaţi unul altuia, şi acuzatul plânse în repetate rânduri, pe măsură ce erau scoase la lumină întâmplări care-i aminteau de caracterul ireparabil al pierderii ce-o suferise. Juriul a dat verdictul: vinovat – după o deliberare foarte scurtă —, dar a recomandat ca învinuitul să fie cruţat, pe temeiul că abia de curând asigurase viaţa soţiei sale pentru o sumă considerabilă şi putea fi socotit deci om norocos, întrucât primise banii societăţii de asigurare fără întârziere, deşi plătise doar două rate.

Am arătat cu puţin mai înainte că juriul s-a pronunţat pentru vinovăţia pârâtului. Când judecătorul rosti sentinţa, am fost profund impresionat de felul în care avocatul împricinatului a fost mustrat, fiindcă citase o lucrare în care vinovăţia pentru nenorociri identice cu cea din cazul dezbătut era minimalizată într-un grad care stârni indignarea curţii.

„Vor mai apărea, zise judecătorul, din când în când, asemenea cărţi puerile şi subversive, până ce va fi recunoscut drept o axiomă a moralei principiul că norocul este singurul ţel vrednic de veneraţia oamenilor, în ce măsură un individ are dreptul de a fi mai norocos – şi prin urmare mai demn de veneraţie – decât vecinii săi este un punct care a fost şi va fi totdeauna stabilit cu aproximaţie de către un fel de tocmeală a pieţei şi, în ultimă instanţă, de forţa brută; dar, oricum ar sta lucrurile în această privinţă, este la mintea oricui că nici un om nu are voie să fie nenorocos decât într-o măsură foarte moderată.”

Apoi, întorcându-se spre pârât, judecătorul urmă: „Ai suferit o pierdere grea. Natura dă o pedeapsă aspră pentru asemenea infracţiuni, iar legea omenească trebuie să sublinieze decretele naturii. Dacă n-ar fi intervenit recomandarea juriului, ţi-aş fi dat şase luni de muncă silnică. Totuşi, îţi voi comuta pedeapsa, reducând-o la trei luni, lăsându-ţi opţiunea de a plăti o amendă de douăzeci şi cinci la sută din suma primită de la societatea de asigurare.”

Acuzatul îi mulţumi judecătorului şi spuse că, deoarece n-avea pe nimeni care să-i vadă de copii, în caz că era trimis la închisoare, se va folosi de opţiunea permisă cu atâta mărinimie de către înălţimea-sa şi va plăti suma indicată. După care fu scos din boxă.

Cazul următor de pe rol fu cel al unui tinerel proaspăt ajuns în pragul bărbăţiei, învinuit c-a fost escrocat de mari proprietăţi, în timpul minoratului, de către tutorele său, care-i era în acelaşi timp şi una dintre cele mai apropiate rude. Tatăl său murise de mult, şi din pricina aceasta delictul lui fusese repartizat spre judecare în faţa Curţii Dezolării Personale.

Flăcăul, care n-avea apărător, pleda afirmând ca era tânăr şi fără pic de experienţă, plin de stimă şi respect pentru tutorele său şi lipsit de orice sfat din partea unui profesionist independent.

Judecătorul i se adresă cu severitate: „Tinere, nu îndruga nerozii. Oamenii n-au nici un drept să fie tineri, fără pic de experienţă, plini de stimă şi respect faţă de tutorii lor şi lipsiţi de sfatul unui profesionist independent.

Dacă printr-o asemenea nechibzuinţă ultragiază simţul moral al prietenilor lor, trebuie să, se aştepte să sufere consecinţele.”

Apoi îi ordonă pârâtului să ceară scuze tutorelui şi să i se aplice douăsprezece lovituri cu pisica-cu-nouă-cozi20.

Dar voi reuşi poate cel mai bine să-l ajut pe cititor să-şi facă o idee de totala pervertire a gândirii acestui popor neobişnuit, descriindu-i procesul public al unui om acuzat de tuberculoză pulmonară – o fărădelege până nu demult pedepsită cu moartea. Procesul a avut loc la mai multe luni de când mă aflam în ţara lor, şi în felul acesta mă abat de la ordinea cronologică a întâmplărilor amintindu-l aici, dar poate că e mai bine să procedez astfel, ca să epuizez acest subiect înainte de a trece la altele. Ba mai mult, n-aş scoate-o niciodată la capăt dacă m-aş ambiţiona să păstrez firul unei naraţiuni stricte şi aş înşira în amănunţime nenumăratele absurdităţi de care mă ciocneam zi de zi.

Aşadar, pârâtul a fost adus în boxă, şi juraţii au depus jurământul, ca în Europa. Aproape toate modalităţile noastre procedurale s-au repetat, până şi formula prin care i se cere acuzatului să se recunoască vinovat sau nevinovat. El se declară nevinovat, şi dezbaterea îşi urmă cursul. Mărturiile depuse în favoarea acuzării au fost foarte puternice şi trebuie să fiu drept cu instanţa şi să recunosc că dezbaterile au fost conduse cu absolută imparţialitate. Avocatului inculpatului i se îngădui să expună toate argumentele pe care le putea aduce în apărarea lui. Linia adoptată în pledoarie fu aceea că acuzatul simula oftica, cu intenţia de a înşela o societate cu care era pe cale să încheie o asigurare, sperând ca în felul acesta să obţină condiţii mai avantajoase. Dacă s-ar fi putut demonstra că astfel se prezintă cazul, ar fi scăpat de urmărirea curţii criminale şi ar fi fost trimis la un spital, ca şi cum ar fi fost vorba de tratarea unei afecţiuni morale. Dar acest punct de vedere nu putea fi susţinut cu argumente rezonabile, în pofida tuturor probelor de ingeniozitate şi elocinţă pe care le-a dat unul dintre cei mai celebri maeştri ai baroului din întreaga ţară.

Cazul era prea limpede, fiindcă pârâtul abia de-şi mai trăgea sufletul şi era uimitor cum de nu fusese adus în faţa instanţei şi osândit cu mult înainte. Tuşea necontenit în tot cursul procesului, şi cei doi temniceri însărcinaţi cu paza lui nu mai ştiau ce să facă, doar-doar l-or ţine pe picioare până la încheierea dezbaterilor.

Concluziile judecătorului au fost admirabile. El dezvoltă toate tezele care puteau fi ridicate în favoarea pârâtului, dar pe măsură ce-şi desfăşura cuvântarea, rezulta clar că mărturiile erau prea convingătoare ca să încapă vreo îndoială, şi în sala tribunalului domnea o singură opinie cu privire la verdictul ce-l aşteptau, când juraţii se retraseră din sală. Lipsiră vreo zece minute, şi la înapoiere preşedintele juriului îl declară pe împricinat vinovat. Se auzi un murmur de aprobare călduroasă, care fu numaidecât domolit. Judecătorul începu apoi să pronunţe sentinţa, în cuvinte pe care nu le pot uita şi pe care le-am copiat într-o agendă în ziua următoare, când relatarea dezbaterilor a fost publicată în ziarul cel mai mare al ţării. Trebuia s-o condensez în oarecare măsură, şi cuvintele mele nu pot da decât o vagă idee

despre solemna, ca să nu zic maiestuoasa, severitate cu care a fost rostită cuvântarea. Sentinţa suna precum urmează: ‚Pârât, care te afli în boxă, ai fost învinuit de marea crimă de a suferi de tuberculoză pulmonară, şi după o judecată imparţială, în faţa unui juriu alcătuit din compatrioţii dumitale, ai fost găsit vinovat. Nu pot spune nimic împotriva echităţii verdictului: mărturiile aduse contra dumitale au fost concludente şi nu-mi rămâne decât să formulez o sentinţă care să atingă scopurile propuse de lege. Sentinţa aceasta trebuie să fie foarte severă. Mă îndurerează mult să văd o fiinţă în floarea vârstei şi ale cărei perspective în viaţă erau, altminteri, excelente, adusă în această stare deprimantă de către o constituţie pe care o pot doar aprecia ca fiind pe deplin vicioasă; dar cazul dumitale nu merită compătimire. Nu eşti la prima abatere: ţi-ai făcut o adevărată carieră în domeniul crimei şi n-ai făcut decât să profiţi de blândeţea ce ţi s-a arătat în anumite împrejurări trecute, ca să aduci o ştirbire şi mai gravă legilor şi instituţiilor patriei dumitale.

Anul trecut ai fost întemniţat pentru bronşită agravată şi, cercetând dosarul, aflu că, deşi ai acum abia douăzeci şi trei de ani, ai fost închis în nu mai puţin de paisprezece rânduri, pentru boli cu un caracter mai mult sau mai puţin odios; de fapt, nu exagerăm aproape de loc, dacă spunem că cea mai mare parte din viaţă ţi-ai petrecut-o în închisoare.

Poţi prea bine să spui că ai fost adus pe lume de părinţi nesănătoşi, că în copilărie ai suferit un accident grav, care ţi-a subminat în mod cronic constituţia – asemenea scuze reprezintă refugiul obişnuit al criminalului, dar justiţia nu poate nici măcar o clipă să-şi plece urechea la ele. Nu mă aflu aici ca să intru în discuţii metafizice neobişnuite, cu privire la originea cutărei sau cutărei situaţii. O dată tolerată introducerea unei asemenea discuţii, n-am mai termina cu ele, şi rezultatul ar fi că am ajunge să considerăm ca unici vinovaţi celula primordială sau gazele elementare. Nu se pune problema cum de-ai ajuns să fii păcătos, ci doar aceasta, şi anume: eşti păcătos, sau nu? S-a decis să se dea un răspuns afirmativ la această întrebare, şi nu pot ezita măcar o clipă să susţin că hotărârea e justă. Eşti o persoană rea şi primejdioasă şi porţi, în ochii compatrioţilor dumitale, stigmatul uneia dintre cele mai cumplite fărădelegi cunoscute.

Nu am sarcina să justific legea: în unele cazuri, legea poate avea asprimile sale inevitabile, şi uneori poate că încerc un regret că nu mi se oferă posibilitatea să rostesc o sentinţă mai puţin severă decât sunt silit să pronunţ. Dar cazul dumitale nu intră în această categorie; dimpotrivă, dacă n-ar fi fost abolită pedeapsa capitală prevăzută pentru crima de oftică, ţi-aş fi aplicat-o acum, cu siguranţă.

Este intolerabil ca un exemplu de o nesăbuinţă atât de cumplită să aibă voie să circule slobod şi nepedepsit. Prezenţa dumitale în mijlocul unor oameni respectabili i-ar îndemna pe cei mai şubrezi la trup să judece cu mai multă uşurătate toate formele de maladii; de asemenea, nu ţi se poate permite ca printr-o întâmplare să corupi sângele unor fiinţe încă nenăscute, care poate mai târziu ţi-ar blestema numele. Celor nenăscuţi nu trebuie să li se îngăduie să ajungă în preajma dumitale, şi asta nu atât pentru ocrotirea

lor (fiindcă ei sunt duşmanii noştri naturali), ci pentru a noastră; pentru că, de vreme ce nu putem să ne opunem lor cu totul, trebuie să luăm măsuri pentru ca ei să fie găzduiţi acolo unde e cel mai puţin probabil că vor fi corupţi.

Dar independent de aceste consideraţii şi independent de vina fizică legată de o crimă atât de mare, cum este a dumitale, mai există încă un motiv pentru care n-am fi în stare să-ţi arătăm cruţare, chiar dacă am fi înclinaţi s-o facem. Mă refer la existenţa unei categorii de oameni care sunt ascunşi printre noi şi care sunt numiţi medici. Dacă severitatea legii sau opinia publică a ţarii şi-ar slăbi cât de puţin vigilenţa, aceste persoane depravate, nevoite azi să-şi practice în taină profesia şi care pot fi consultate doar înfruntând cele mai mari riscuri, ar deveni musafiri frecvenţi ai fiecărui cămin. Organizarea lor şi intima cunoaştere a tuturor secretelor familiale le-ar acorda o putere – atât pe plan social, cât şi politic – căreia nimic nu i-ar putea rezista. Capul familiei ar deveni un subordonat al doctorului casei, care s-ar amesteca între soţ şi soţie, între stăpân şi slugă, până când doctorii ar fi singurii deţinători ai puterii în sânul naţiunii şi ar avea la discreţia lor tot ce socotim mai preţios. Ar urma o perioadă de degenerare fizică universală; pe străzile noastre ar foi cu duiumul vânzători de leacuri de tot soiul, care ar umple cu anunţuri toate ziarele. Pentru a evita una ca asta, există un singur remediu – şi numai unul. Este cel pe care legile acestei ţări l-au asimilat de multă vreme şi pe a cărui bază au acţionat. El constă în cea mai severă reprimare a oricărui gen de maladie, de îndată ce existenţa ei apare manifestă în ochii legii. O, numai de-ar fi aceşti ochi şi mai pătrunzători decât sunt acum!

Dar n-am să mai zăbovesc asupra unor lucruri care, prin firea lor, sunt atât de evidente. Poţi afirma că nu este vina dumitale. Răspunsul e gata pregătit şi sună astfel: dacă te-ai fi născut din părinţi sănătoşi şi înstăriţi şi ai fi fost bine îngrijit când erai copil, n-ai fi adus nici o jignire legilor patriei dumitale, nici nu te-ai fi trezit în această situaţie lamentabilă. Dacă îmi spui că n-ai avut nici o putere asupra părinţilor şi educaţiei dumitale, şi că deci este nedrept să-ţi aruncăm aceste lucruri în spinare, îţi răspund că indiferent dacă a avea oftică e sau nu vina dumitale, ea constituie o vină, care există în persoana dumitale, iar datoria mea este să veghez ca obştea să fie ocrotită împotriva unor asemenea încălcări. Poţi spune că e o năpastă că eşti criminal; îţi răspund: crima dumitale constă în a fi nenorocit.

În sfârşit, voi sublinia că, şi în cazul când juriul te-ar fi achitat – aceasta e de altfel o supoziţie pe care n-o formulez în mod serios —, aş fi crezut de datoria mea să-ţi dau o sentinţă cu foarte puţin mai îngăduitoare decât cea pe care trebuie s-o dau în clipa de faţă. Fiindcă cu cât ai fi fost găsit mai puţin vinovat de crima ce ţi se impută, cu atât ai fi fost mai culpabil de una aproape tot atât de înfricoşătoare – mă refer la crima de a fi fost oropsit pe nedrept.

Nu ezit deci să te condamn la închisoare cu muncă silnică, pe tot restul mizerabilei dumitale existenţe. În cursul acestei perioade, te invit stăruitor să te căieşti de relele pe care le-ai comis până acum şi să-ţi ameliorezi radical întreaga stare a organismului. Nutresc o prea slabă speranţă că vei acorda

atenţie sfatului meu; eşti de pe acum o fiinţă mult prea rătăcită. În ceea ce mă priveşte, n-aş adăuga nimic spre îndulcirea sentinţei pe care am rostit-o, dar există prevederea milostivă a legii ca până şi celui mai înrăit criminal să i se îngăduie unul dintre cele trei remedii oficiale, care urmează să-ţi fie prescrise pentru perioada întemniţării. Voi ordona, aşadar, să ţi se administreze în fiecare zi două linguri de ulei de ricin, până ce curtea va binevoi să ia alte măsuri, ulterioare."

După ce sentinţa fu pronunţată, acuzatul recunoscu, în câteva cuvinte abia auzite, că a fost pedepsit pe drept şi că a avut parte de o judecată cinstită. Fu condus apoi la închisoare, de unde n-avea să se mai întoarcă. Când judecătorul îşi sfârşi cuvântarea, unii dintre cei prezenţi au încercat pentru a doua oară să-l aplaude, dar, ca şi mai-nainte, această iniţiativă a fost curmată pe loc. Şi, cu toate că persoanele prezente în instanţă erau mânate de o puternică pornire împotriva osânditului, nu se produse nici cea mai mică urmă de violenţă împotrivă-i – cu excepţia câtorva huiduieli scoase de trecători, când fu urcat în duba deţinuţilor. Într-adevăr, în cursul întregii mele şederi în ţara lor, nimic nu m-a impresionat mai mult decât cinstirea unanimă acordată legii şi ordinii.

Capitolul al XII-lea.

NEMULŢUMIŢII.

Mărturisesc că am fost destul de nefericit când am ajuns acasă şi am cugetat mai pe-ndelete la procesul la care tocmai asistasem. Pe moment, fusesem luat pe sus de opinia celor printre care mă aflam. Ceea ce săvârşeau nu le pricinuia nici cea mai mică frământare. În întreaga sală nu părea să se afle o singură persoană care să simtă fie chiar şi o umbră de îndoială cu privire la faptul că totul nu s-ar petrece exact cum se cuvine. Această încredere universală şi lipsită de bănuieli mi-a fost transmisă prin simpatie şi mie, în ciuda întregii mele educaţii, care mă deprinsese cu păreri atât de diferite de ale lor. Aşa se întâmplă cu mai toţi oamenii: ajungem cu toţii să considerăm normală purtarea care vedem că e judecată ca ceva de la sine înţeles de cei din preajma noastră. Şi, la urma urmei, e chiar de datoria noastră să reacţionăm astfel, în afară de unele împrejurări grave.

După ce-am rămas singur, însă, şi am început să chibzuiesc asupra procesului, nici vorbă că m-a izbit felul cum s-a desfăşurat, deoarece trăda o atitudine stranie şi imposibil de susţinut. Dacă judecătorul ar fi spus că recunoaşte adevărul posibil – anume că pârâtul se născuse din părinţi nesănătoşi, ori că suferise de foame în copilărie, sau că trecuse prin anumite situaţii care sădiseră într-însul oftica – şi apoi ar fi continuat, afirmând ca deşi ştia toate acestea şi regreta amarnic că necesitatea ocrotirii societăţii îl obligă să impună suferinţe suplimentare cuiva, care şi-aşa îndurase atât de mult, dar că n-avea încotro, i-aş fi putut înţelege poziţia, oricât de greşită aş fi socotit-o. Judecătorul însă era pe deplin convins că a provoca suferinţa celor slabi şi bolnăvicioşi era singurul mijloc de a împiedica răspândirea debilităţii şi a morbidităţii şi că prin această severitate evidentă suferinţa de-acum, a acuzaţilor, va cruţa înzecit în viitor pe semenii săi. Eram deci în stare să înţeleg perfect că el poate provoca orice fel de durere pe care ar

considera-o necesară, în scopul de a împiedica să se răspândească un exemplu atât de rău, care ar duce la scăderea nivelului atins de erewhonieni. Era însă aproape copilăresc să-i spui pârâtului că ar fi putut să se bucure de o bună sănătate, dacă ar fi fost mai norocos în ceea ce priveşte constituţia lui şi ar fi trecut prin mai puţine greutăţi în copilărie.

Scriu aceste rânduri cuprins de o mare îndoială, dar mi se pare că nu e nici o incorectitudine să-i pedepseşti pe oameni pentru nenorocirile lor, sau să-i răsplăteşti pentru simplul motiv că au avut parte de noroc; aceasta este condiţia normală a vieţii omeneşti şi nici o persoană cu cap nu se va plânge că e supusă acestui tratament uzual. Nu avem altă alternativă. E zadarnic să spui că oamenii nu sunt răspunzători de nenorocirile lor. Ce este atunci răspunderea? Negreşit, a fi responsabil de ceva înseamnă să fii capabil să dai un răspuns, dacă ţi s-ar cere, şi toate vieţuitoarele ar trebui să fie în stare să răspundă de vieţile şi de faptele lor, dacă societatea ar găsi cu cale să le ancheteze, prin gura reprezentantului ei autorizat.

Care este oare vina mielului, că trebuie să-l creştem, să-l îngrijim şi să-l amăgim că e în siguranţă, deşi avem intenţia premeditată de a-l ucide? Vina lui e că are nenorocul să fie ceva pe care societatea râvneşte să-l mănânce şi că nu e în stare să se apere. Este o vină serioasă. Cine poate avea pretenţia să îngrădească dreptul societăţii, în afară de societatea însăşi? Şi în ce măsură este admisibil să acorzi consideraţie soartei individului, câtă vreme societatea nu câştigă ceva acordându-i-o? Întrucât se cade ca un om să primească o răsplată atât de mare numai fiindcă e fiul unui milionar, dacă nu s-ar putea demonstra limpede că pe această cale bunăstarea comună este mai bine stimulată? Nu putem în mod serios să micşorăm meritul cuiva numai pe motiv că e feciorul unui părinte bogat, fără să periclităm prin aceasta ierarhia lucrurilor pe care nu dorim să le luăm peste picior. Dacă lucrurile ar sta altfel, nu i-am lăsa banii nici măcar o oră, ci am pune numaidecât mâna pe ei. Pentru că proprietatea este într-adevăr furt, şi în acest caz suntem cu toţii nişte hoţi, ori hoţi potenţiali, şi am găsit de cuviinţă că esenţial este să ne organizăm hoţia, după cum am găsit necesar să ne organizăm dezmăţul şi răzbunarea. Proprietate, căsătorie, lege – reguli şi convenţii care înseamnă pentru instinct ceea ce este albia pentru râu, şi vai de cel care e izbit de maluri, când curge la vale puhoiul.

Dar să ne întoarcem la oile noastre. Chiar şi în Anglia, pe bordul unei corăbii, un om bolnav de friguri galbene este tras la răspundere pentru ghinionul lui, fără a se ţine seama cât poate să-l coste carantina care i se impune. Poate să capete friguri şi să moară, n-avem ce-i face; trebuie să-şi accepte soarta, ca şi ceilalţi oameni; dar, cu siguranţă, ar fi o răutate fără margini să adaugi măsurilor noastre de autoapărare şi dispreţul nostru, câtă vreme, într-adevăr, n-avem credinţa că dispreţul este unul dintre cele mai bune mijloace de autoapărare ale noastre. De asemenea să luam cazul nebunilor. Spunem că sunt iresponsabili de acţiunile lor, dar avem grijă, sau ar trebui să avem, ca să răspundă în faţa noastră pentru sminteala lor şi îi închidem în ceea ce numim ospiciu (acest sanctuar modern!), dacă nu ne plac răspunsurile lor. Este un fel ciudat de iresponsabilitate. Ne putem

permite să fim mulţumiţi de un răspuns mai puţin satisfăcător din partea unui ţicnit, decât din partea cuiva care nu e nebun, fiindcă ţicneala e mai puţin contagioasă decât crima.

Omorâm un şarpe, dacă ne pândeşte o primejdie din partea lui, pur şi simplu pentru că este un anumit şarpe, într-o anumită împrejurare; dar niciodată nu spunem că şarpele trebuie să fie el însuşi răspunzător de faptul că este o vieţuitoare vătămătoare. Crima lui este aceea de a fi ceea ce este; dar asta constituie o vină capitală şi bine facem că-l ucidem, înlăturându-l astfel din calea noastră, afară numai dacă nu socotim că e mai periculos să procedăm aşa, decât să-l lăsăm să scape. Cu toate acestea ne este milă de această făptură, chiar dacă o ucidem.

Dar în cazul tânărului al cărui proces l-am descris mai sus, era imposibil ca toţi cei din instanţă să nu ştie că numai pentru că se născuseră într-un ceas norocos şi datorită împrejurărilor nu căpătaseră şi ei oftică; şi, totuşi, niciunul nu socotea că era ruşine pentru el să-l asculte pe judecător enunţând cele mai crude platitudini despre acuzat. Judecătorul, personal, era un om cumsecade şi serios, cu o înfăţişare impunătoare şi binevoitoare. Hotărât, era înzestrat cu o constituţie de fier, iar chipul său purta pecetea celei mai mature înţelepciuni şi experienţe şi, cu toate acestea, aşa bătrân şi învăţat cum era, nu era capabil să vadă nişte lucruri care ai fi crezut că sar în ochi până şi unui copil. Nu se putea elibera de robia ideilor cu care se născuse şi fusese crescut, dar ce zic, nici nu i-ar fi dat măcar prin gând să simtă această nevoie.

La fel se petrecea şi cu juriul şi cu asistenţa şi, oricât v-ar minuna faptul, aşa stăteau lucrurile până şi cu inculpatul. De-a lungul dezbaterilor păruse profund pătruns de ideea că era tratat just. Nu vedea nici o aberaţie în faptul că un oarecare judecător îi spune că e condamnat, nu atât ca o măsură necesară de protecţie a societăţii (deşi nu trebuia să pierzi cu totul din vedere acest ţel), cât din pricină că nu avusese o obârşie şi o creştere mai bună. Dar asta m-a făcut să sper că a suferit mai puţin decât dacă ar fi văzut problema în aceeaşi lumină ca şi mine. Şi, la urma urmei, justiţia e relativă.

Adaug aici că numai cu câţiva ani înainte de sosirea mea în această ţară, tratamentul tuturor celor osândiţi pentru vreun beteşug era cu mult mai barbar decât ajunsese atunci, fiindcă nu se prevedea pentru ei nici un remediu medical, iar deţinuţii erau supuşi la cele mai amarnice corvezi pe orice vreme, astfel că cei mai mulţi cădeau victimă privaţiunilor cumplite pe care le îndurau. Acest regim era considerat mai avantajos, în anumite privinţe, deoarece reducea cheltuielile ţării pentru întreţinerea criminalilor, dar creşterea destrăbălării adusese o slăbire a străvechii severităţi, şi o epocă sensibilă nu mai tolera ceea ce trecea drept rigoare exagerată, chiar faţă de cei mai vinovaţi locuitori. Mai mult încă, se descoperise că juraţii nu mai erau atât de dornici să osândească şi justiţia era adesea frustrată, deoarece nu exista nici o alternativă între a condamna, în fapt, la moarte pe un om şi a-l lăsa să plece liber. Erau de părere că cei care fuseseră întemniţaţi chiar pentru afecţiuni de nimica toată deveneau adesea inapţi de

muncă pentru totdeauna prin închiderea lor, şi, o dată condamnat un om, era puţin probabil ca după aceea să mai scape din mâinile patriei.

Relele acestea fuseseră de multă vreme văzute şi recunoscute; cu toate acestea, poporul era prea indolent şi prea indiferent faţă de suferinţele care nu-l priveau direct, ca să mişte măcar un deget punându-le capăt, până când, în cele din urmă, un reformator inimos îşi închinase întreaga viaţă înfăptuirii schimbărilor atât de necesare. Împărţise toate maladiile în trei categorii – cele care afectau capul, trunchiul şi mădularele – şi obţinuse legiferarea unui statut conform căruia toate bolile capului – interne sau externe – urmau să fie tratate cu laudanum, cele ale trupului – cu ulei de ricin, iar cele ale mădularelor – cu o cataplasmă de acid sulfuric tare, amestecat cu apă.

Se poate spune că această clasificare nu era îndeajuns de studiată şi că remediile erau prost alese, dar este o treabă anevoioasă să iniţiezi orice reformă şi e necesar să familiarizezi gândirea obştească cu ideile acestei reforme, luând lucrurile cu binişorul; de aceea nu e de mirare că, în mijlocul unui popor atât de practic, mai rămânea încă destul teren pentru ameliorări. Grosul naţiunii e mulţumit de legile în vigoare şi crede că modul lor de a-i trata pe criminali nu lasă decât prea puţin, sau nimic, de dorit; dar există o minoritate plină de energie, care îmbrăţişează ceea ce e socotit drept o opinie extremistă şi care nu vrea să stea cu braţele încrucişate până ce ideile de curând admise nu vor fi duse mai departe.

A trebuit să fac unele eforturi ca să descopăr opiniile acestei minorităţi şi motivele care-i îndeamnă să le adopte. Majoritatea publicului nu poate să-i sufere şi-i consideră oameni care subminează orice fel de morală. Nemulţumiţii, pe de altă parte, pretind că maladiile sunt rezultatul inevitabil al anumitor antecedente, care, în marea majoritate a cazurilor, scapă de sub controlul individului, şi de aceea omul este tot atât de vinovat de faptul că are oftică, pe cât un fruct putred este vinovat de putreziciunea lui. E adevărat, fructul trebuie să fie aruncat deoparte, pentru că nu este bun să fie folosit de oameni, iar omul suferind de oftică trebuie să fie băgat la închisoare, în vederea ocrotirii concetăţenilor săi; dar radicalii aceia nu voiau să-i aplice altă pedeapsă decât pierderea libertăţii şi o strictă supraveghere. Atâta vreme cât este împiedicat să dăuneze societăţii, ei i-ar îngădui să se arate util, satisfăcând anumite necesităţi sociale pe care ar fi în stare să le îndeplinească. Dacă în felul acesta ar izbuti să câştige ceva bani, i s-ar asigura un trai mai confortabil la închisoare şi nu i s-ar leza libertatea decât în măsura necesară pentru a-l împiedica să evadeze sau să-şi agraveze boala, între zidurile închisorii. În schimb, i s-ar scădea din veniturile lui cheltuielile pentru hrană, locuinţă, supraveghere şi jumătate din cele cerute de întemniţarea lui. Dacă maladia e prea înaintată ca să se poată îndeletnici cu ceva pentru a se întreţine, să nu i se acorde altceva decât puţină pâine şi apă.

Aceştia susţin că societatea face o prostie refuzând să obţină beneficii de pe urma unui individ doar pentru că mai înainte i-a adus prejudicii şi că această obiecţie care se aduce muncii categoriilor de cetăţeni bolnavi este

doar protecţionism sub altă formă. În urma faptului că anumite persoane care sunt capabile şi doritoare să producă un bun nu au dreptul să-l producă, se ajunge la ridicarea preţului normal al lui, din care pricină fiecare locuitor este nevoit să plătească mai mult pentru acesta.

Pe lângă asta, atâta vreme cât un om nu a fost efectiv ucis, este semenul nostru, deşi e poate un semen foarte nesuferit. În mare măsură, ceea ce reprezintă el e rezultatul acţiunii celor din jurul lui, cu alte cuvinte societatea care azi îl condamnă este, în parte, răspunzătoare faţă de el. Reformatorii aceştia susţin că în asemenea împrejurări nu există nici un pericol de a se răspândi boala, deoarece pierderea libertăţii, supravegherea, scăderea însemnată şi silită a câştigurilor deţinutului, însăşi folosirea cu multă zgârcenie a stimulentelor (din care i se va acorda foarte puţin fiecăruia, şi nimic, celor care nu-şi câştigă existenţa), celibatul forţat şi, mai presus de toate, pierderea reputaţiei în cercul prietenilor sunt, după părerea lor, o pavăză la fel de puternică pentru societate împotriva neglijării generale a sănătăţii, ca şi mijloacele folosite în prezent. De aceea, un om (aşa spun ei) trebuie să-şi exercite la închisoare profesia sau meseria, dacă e posibil; dacă nu, trebuie să-şi câştige traiul îndeletnicindu-se cu ocupaţia cea mai apropiată de pregătirea lui; dar dacă este nobil, născut şi crescut fără nici o profesie, trebuie să scarmene câlţi sau să scrie cronici artistice la vreun ziar.

Oamenii aceştia mai pretind că cea mai mare parte din maladiile care există în ţara lor sunt provocate de modul necugetat în care sunt tratate.

Ei au credinţa că boala este, în multe cazuri, la fel de vindecabilă ca şi afecţiunile morale pe care le văd zilnic curarisite în jurul lor, dar că este cu neputinţă de înfăptuit o mare reformă, până când oamenii nu vor învăţa să judece mai just de unde provin neajunsurile lor fizice. Oamenii îşi vor ascunde maladiile, câtă vreme vor fi luaţi la rost în momentul când se află că sunt bolnavi; anchetarea, şi nu tratamentul, duce la ascunderea adevărului. În schimb, dacă un om ar constata că vestea înrăutăţirii sănătăţii sale ar fi primită de vecinii lui ca un fapt demn de plâns, dar care e produs în egală măsură de cauze anterioare inevitabile – ca şi spargerea unui magazin de bijuterii, din care ai fura un preţios colier de diamante —, ca un fapt care li s-ar fi putut întâmpla şi lor la fel de lesne, dacă norocul nu le-ar fi hărăzit părinţi ori creştere mai bună, şi dacă ar vedea, de asemenea, că la închisoare nu li s-ar face viaţa insuportabilă decât în măsura în care realmente o cere ocrotirea societăţii împotriva contaminării, precum şi tratamentul potrivit maladiei lor, atunci s-ar preda de bunăvoie poliţiei, de îndată ce-ar observa că au vărsat de vânt, tot atât de firesc cum se duc acum la îndreptător, când simt că sunt pe punctul de a falsifica un testament sau de a fugi cu nevasta altuia.

Dar argumentul principal pe care îşi bazează teoria este cel economic, pentru că ştiu prea bine că mai curând vor avea câştig de cauză făcând apel la buzunarele oamenilor, în care, în general, fiecare are ceva personal, decât la capetele lor, care conţin, în cea mai mare parte, prea puţine lucruri care să nu fie împrumutate sau însuşite; totodată, sunt convinşi că este proba cea mai sigură şi eficace. Dacă s-ar constata că o anumită linie de conduită ar

costa mai puţin ţara – şi asta nu cu preţul unor economii dezonorante şi nici prin cheltuieli sporite, ci în mod indirect şi pe alte căi, susţin ei —, adversarii ar trebui să-şi bată mult capul ca să răstoarne argumentele care sprijină adoptarea ei. N-am de gând să susţin că cele afirmate de ei sunt juste sau nu, dar aceştia gândesc că tratamentul medical făcut cu mai multă grijă şi comportarea mai umană faţă de cei bolnavi, în favoarea cărora pledează, s-ar dovedi cu timpul mult mai ieftine pentru ţară. Nu am putut, însă, deduce de nicăieri că aceşti reformatori s-ar opune tratării câtorva dintre cele mai violente forme de maladii cu pisica-cu-nouă-cozi ori cu moartea, pentru că ei nu văd nici un mijloc eficace de a le ţine piept, şi de aceea sunt partizanii atât ai biciuirii, cât şi ai spânzurătorii – dar ambele aplicate cu îndurare.

Poate că am zăbovit prea mult arătând anumite opinii care nu pot avea nici un fel de înrâurire asupra părerilor noastre, dar n-am relatat nici a zecea parte din toate cele cu care mi-au împuiat capul aceşti pretinşi reformatori. Mi se pare, totuşi, că am abuzat îndeajuns de atenţia cititorului.

Capitolul al XIII-lea.

CONCEPŢIILE EREWHONIENILOR CU PRIVIRE LA MOARTE.

Erewhonienii privesc moartea cu mai puţină aversiune decât boala. Chiar dacă este în oarecare măsură o abatere, este una situată mai presus de lege, şi prin urmare păstrează tăcere cu privire la acest subiect. Dar ei stăruie că cel mai mare număr dintre fiinţele despre care se spune în mod obişnuit că mor, încă nici nu s-au născut – cel puţin în acea lume nevăzută, care este singura vrednică de a fi luată în consideraţie. În legătură cu această lume nevăzută, i-am auzit spunând că unii au pierit înainte de a fi atins măcar pragul celei văzute, iar alţii pier după aceea, în vreme ce doar puţini sunt cei cu adevărat născuţi întru această lume, cea mai mare parte dintre toţi bărbaţii şi femeile de pe-ntinsul întregii ţări pierind înainte de a ajunge să păşească pe tărâmul ei. Şi mai spun că asta nu are o importanţă atât de mare, pe cât mi se pare nouă.

Cât despre ceea ce numim noi moarte, ei pretind că s-a făcut prea mult caz de ea. Simpla certitudine că într-o bună zi vom muri şi noi nu ne face prea nefericiţi; nimeni nu se gândeşte că el sau ea va scăpa – aşa că niciunul nu este dezamăgit. Puţin ne pasă chiar dacă ştim că n-avem mult de trăit – singurul lucru care ne-ar afecta într-adevăr mai serios ar fi cunoaşterea, ori, mai degrabă, credinţa că am cunoaşte momentul precis în care va cădea peste noi lovitura de graţie. Din fericire, nimeni nu poate să ştie vreodată cu siguranţă acest lucru, deşi mulţi încearcă să se nenorocească singuri străduindu-se să-l descopere. Parcă ar exista totuşi pe undeva o putere care, în chip milostiv, ne opreşte să aflăm momentull exact al acestui trist deznodământ. O putere care ne mai încredinţează că, deşi moartea trebuie să fie totdeauna o gogoriţă, nicicând, în nici o împrejurare, nu va fi mai mult decât o gogoriţă.

Căci chiar dacă un om e condamnat să moară în termen de o săptămână şi este ferecat într-o temniţă din care este convins că nu poate scăpa, tot timpul va spera că s-ar putea să-i fie suspendată pedeapsa înainte de a se împlini cele şapte zile. Pe lângă asta, închisoarea poate lua foc, şi s-ar

putea ca el să moară sufocat nu de frânghie, ci de un fum banal; ori poate, fi lovit de trăsnet, în timp ce dă ocol curţii închisorii. Când soseşte, în sfârşit, dimineaţa în care sărmanul urgisit urmează să fie spânzurat, poate să-i rămână ceva în gât la micul dejun şi să se înece, ori să moară fiindcă inima a încetat să-i mai bată, înainte de a fi atârnat în ştreang. Ba, chiar dacă a fost atârnat, nu poate fi absolut sigur că are să moară, pentru că nu poate şti acest lucru până ce n-a murit efectiv, şi atunci va fi prea târziu pentru el ca să descopere că, până la urmă, i-a fost dat să moară la ceasul hotărât. De aceea, erewhonienii socotesc că moartea, ca şi viaţa, e o chestiune care te înspăimântă mai mult decât te loveşte.

Îşi ard morţii, iar cenuşa o împrăştie numaidecât pe peticul de pământ pe care răposatul a hotărât să-l aleagă. Nimănui nu-i este permis să refuze celor morţi această ospitalitate; de aceea oamenii îşi aleg, în general, o grădină sau o livadă pe care vor fi cunoscut-o şi îndrăgit-o în tinereţe. Superstiţioşii sunt convinşi că fiinţele a căror cenuşă a fost risipită pe vreun colţ de pământ încep, din clipa aceea, să-l păzească cu străşnicie, iar cât trăiesc le place să creadă că se vor contopi cu cutare ori cutare loc, unde au fost cândva fericiţi.

Nu înalţă monumente, nici nu scriu epitafuri pentru morţi, deşi în epocile trecute riturile lor semănau leit cu ale noastre, având însă un alt obicei, care înseamnă tot cam acelaşi lucru, pentru că instinctul de a păstra numele viu după moartea corpului pare să fie comun întregului neam omenesc. Îşi comandă statui încă din timpul vieţii (fireşte, cei cărora le dă mâna) şi scriu dedesubtul lor inscripţii, care adesea sunt la fel de neadevărate ca şi epitafurile noastre, doar că în alt mod. Pentru că nu ezită să se descrie drept victimele proastei dispoziţii, geloziei, aviditǎţii şi ale altor cusururi de acelaşi soi, dar mai totdeauna pretind sus şi tare că erau înzestraţi cu frumuseţe personală, fie că au avut-o sau nu, şi afirmă adesea că au posedat o sumă însemnată, în bonuri ale împrumutului de stat al ţării. Dacă o persoană e urâtă, nu pozează pentru propria sa statuie, deşi îi poartă numele. Îl pune pe cel mai chipeş prieten să fie modelul sculptorului, şi una din formele de a face cuiva un compliment este să-l rogi să pozeze pentru o asemenea statuie. Îndeobşte, femeile pozează singure pentru statuile proprii, împinse de înclinaţia lor firească de a nu admite că o prietenă este mai frumoasă decât ele, dar aşteaptă să fie idealizate. Mi s-a spus că mulţimea statuilor începuse să devină o povară în mai toate familiile şi că nu va trece mult şi obiceiul va cădea în desuetudine.

La drept vorbind, spre satisfacţia tuturora, această situaţie a evoluat în ce priveşte statuile bărbaţilor de stat – în întreaga capitală nemaigăsindu-se mai mult de trei statui dintre acestea. Mi-am arătat mirarea faţă de acest aspect şi mi-au spus că, în urmă cu vreo cinci sute de ani, oraşul era atât de înţesat de pacostele acelea, încât nu era chip să te mişti, iar oamenii erau din cale afară de enervaţi, fiindcă la fiecare pas le era atrasă atenţia şi se întorceau să vadă ceva pe care, după ce-l priveau, descopereau că nu-i interesează. Majoritatea acestor statui erau încercări de a face pentru vreun bărbat sau o femeie ceea ce un împăietor realizează cu mai mult succes

pentru un câine, o pasăre sau o ştiucă. Aceste statui erau în general vârâte pe gât publicului de vreo coterie21 care căuta să se înalţe slăvindu-i pe alţii, şi adesea nu aveau alt izvor de inspiraţie decât dorinţa vreunui membru al coteriei de a găsi un plasament pentru un tânăr sculptor cu care era logodită fiica sa. Nişte statui astfel zămislite nu pot fi niciodată altceva decât nişte monstruozităţi, şi numai aşa vor fi zămislite, de îndată ce arta care le creează se răspândeşte pe scară largă.

Nu ştiu de ce, dar toate artele mai nobile rămân pe culmile desăvârşirii doar foarte scurtă vreme. Ating repede o culme, de la care începe declinul, iar când au început să decadă, e mai mare păcatul să nu le poţi da la cap, pentru că o artă este ca şi un organism viu – mai bine moartă, decât muribundă. N-ai cum să-i mai redai tinereţea unei arte îmbătrânite; ea trebuie să se nască din nou şi să se dezvolte din stadiul copilăriei, ca o fiinţă nouă, dobândindu-şi, cu multe eforturi, propria sa izbăvire, plină de temeri şi şovăiri.

Cu cinci sute de ani în urmă, locuitorii din Erewhon nu înţelegeau nimic din toate acestea – şi mă îndoiesc dacă, chiar acum, sunt capabili să înţeleagă. Voiau să obţină un obiect cât mai apropiat de un om împăiat, un produs care să nu capete mucegai. Neapărat trebuie să fi avut şi vreun local, cum este „Madame Tussaud”22 a noastră, în care figurile poartă straie adevărate şi sunt zugrăvite conform cu natura. Asemenea instituţie ar fi putut fi organizată astfel încât să-şi acopere singură cheltuielile, vizitatorilor putându-li-se lua o taxă de intrare. Aşa cum stăteau lucrurile, îi lăsaseră pe bieţii lor eroi şi eroine, reci, posaci şi incolori, să umble razna prin pieţe şi pe la răspântii, pe ploaie şi pe ninsoare, fără a încerca să facă o asanare artistică – pentru că nu luaseră nici o măsură ca să îndepărteze operele de artă desuete. Nu aveau, ca să zic aşa, un sistem de drenaj, prin intermediul căruia statuile care fuseseră suficient de asimilate ca să facă parte din decorul obişnuit al ţinutului să poată fi eliminate din sistemul oraşului. Din această pricină le înălţau într-una, cu inima uşoară, cedând în faţa sâcâielilor acestor coterii, şi atât ei, cât şi copiii lor erau nevoiţi să trăiască mult timp cu imaginea vreunui flecar fanfaron, a cărui laşitate pricinuise ţării nesfârşite pierderi de sânge şi bani.

În cele din urmă, răul atinsese asemenea proporţii, încât poporul s-a ridicat şi, cu o furie lipsită de discernământ, a distrus statuile – pe cele bune deopotrivă cu cele rele. Majoritatea celor făcute praf erau proaste, dar câteva opere aveau valoare, şi sculptorii din zilele noastre îşi frâng mâinile contemplând fragmentele care au fost păstrate pe ici şi colo, în muzeele din ţară. Vreo două sute de ani, sau cam aşa ceva, de la un capăt la celălalt al regatului nu s-a creat nici o statuie, dar instinctul de a avea bărbaţi şi femei împăiaţi dăinuia atât de puternic, încât, cu timpul, oamenii au început iar să-şi încerce norocul cu statuile. Neştiind cum să le facă şi neavând academii care să-i dezorienteze, sculptorii cei mai vechi din acea perioadă au conceput totul după cum îi tăia capul şi au dat iar la iveală opere pline de interes, aşa că în interval de trei-patru generaţii au atins o desăvârşire aproape întru nimic inferioară celei dobândite cu câteva veacuri mai-nainte. Ajungând la

acest stadiu, s-au manifestat din nou aceleaşi vicii. Sculptorii au obţinut preţuri ridicate, arta a devenit un negoţ, şi cu timpul s-au înfiripat şcoli a căror profesie de credinţă era să vândă pentru bani spiritul sfânt al artei; învăţăcei se adunau cu duiumul, din cele patru zări, ca să-l cumpere, cu speranţa că-l vor revinde mai târziu, şi cu toţii erau cuprinşi de miopie artistică, drept pedeapsă pentru păcatul celor care-i trimiseseră acolo. N-ar fi trecut mult şi, în mod inevitabil, s-ar fi dezlănţuit o nouă furie iconoclastă, dacă un om de stat n-ar fi avut clarviziune, reuşind sa impună votarea unui decret care prevedea ca nici o statuie a unei personalităţi publice să nu rămână nesfărâmată, după scurgerea a cincizeci de ani decât în cazul în care, la împlinirea acestui termen, un juriu format din douăzeci şi patru de oameni aleşi la întâmplare de pe stradă nu se va fi pronunţat în favoarea acordării unei prelungiri cu cincizeci de ani a vieţii operei. Această reconsiderare urma să fie repetată la fiecare jumătate de veac, şi numai acea statuie care întrunea o majoritate de optsprezece voturi scăpa de distrugere.

Poate că mai simplu ar fi fost să se interzică de a se înălţa statuie oricărei personalităţi publice, până ce nu va fi trecut cel puţin o sută de ani de la moartea sa, şi, chiar în acest caz, să fie reconsiderate drepturile decedatului la statuie şi meritele artistice ale operei, din cincizeci în cincizeci de ani – dar şi aplicarea decretului de care am vorbit a dat rezultate, în ansamblu, satisfăcătoare. Pentru că, în primul rând, multe statui publice a căror comandă ar fi fost votată după vechiul sistem nu erau date în lucru, ştiindu-se că în mod aproape sigur aveau să fie sfărâmate, după cincizeci de ani; iar în al doilea rând, sculptorii publici, ştiind că opera lor este atât de efemeră, o făceau de mântuială în asemenea hal, încât devenea supărătoare chiar şi pentru ochiul celor mai nepricepuţi. Din această pricină, nu trecu mult, şi contribuabilii se deprinseră să-i plătească sculptorului pentru statuile bărbaţilor lor de stat morţi, cu condiţia să nu le mai facă. Tributul de respect era astfel plătit decedaţilor, sculptorii publici nu erau păgubiţi cu nimic, iar cetăţenii nu pătimeau nici un neajuns.

Mi-au spus, însă, că acest obicei se transformă curând în abuz, întrucât concurenţa în faţa comisiei care decide cine nu va face o statuie este atât de îndârjită, încât au fost cazuri când sculptorii au înapoiat contribuabililor o parte bunicică din suma primită pentru achiziţie, conform unui aranjament pus la cale dinainte. Asemenea tranzacţii sunt însă totdeauna clandestine. Pe trotuar, pe locul unde urma să fie aşezată statuia, se pune o mică inscripţie, informându-l pe trecător că o anume statuie a fost comandată în cinstea persoanei în cauză – oricine ar fi el sau ea- dar că, deocamdată, sculptorul încă n-a reuşit să o termine. Până acum nu s-a luat nici o măsură pentru îngrădirea producţiei de statui create în scopul consumului particular, dar, după cum am spus, obiceiul cade în desuetudine.

Revenind la tradiţiile erewhoniene legate de moarte, există una pe care cu greu aş putea-o trece cu vederea. Când moare cineva, prietenii familiei nu trimit nici o scrisoare de condoleanţe, nici nu iau parte la împrăştierea cenuşei, nu poartă doliu, ci expediază cutiuţe umplute cu lacrimi artificiale, cu numele expeditorului pictat frumos pe, capac. Numărul lacrimilor variază

de la două până la cincisprezece-şaisprezece, după gradul de intimitate sau de rudenie, şi uneori e o subtilă problemă de etichetă să ştii exact ce număr se cuvine să trimiţi. Oricât de ciudat ar părea, această atenţie este foarte apreciată, şi omisiunea din partea celor de la care o aşteaptă îi face să sufere profund. Odinioară lacrimile acestea erau lipite cu plasture pe obrajii întristatei familii şi erau purtate în public câteva luni în şir, după moartea unei rude; pe urmă au fost mutate pe pălărie sau bonetă, iar acum nu mai sunt de loc la modă.

Naşterea unui copil este privită ca un subiect dureros, pe care este mai delicat să nu-l pomeneşti. Starea mamei este tăinuită cu grijă, până când obligaţia de a semna formularul de naştere face imposibilă din acel moment păstrarea secretului, iar cu câteva luni înaintea evenimentului, familia duce un trai retras, văzându-se cu foarte puţină lume. Când încălcarea legii s-a consumat, este trecută cu vederea graţie lipsei generale de logică. Căci această îndurătoare clauză a naturii, acest tampon împotriva ciocnirilor, această divergenţă care ne răstoarnă calculele, dar fără de care existenţa ar fi de nesuportat, această încununare a inventivităţii omului, datorită căreia putem ca în aceeaşi clipa să fim orbi şi să vedem, această binecuvântată inconsecvenţă există aici ca şi pretutindeni. Şi deşi moraliştii cei mai severi au afirmat în scrierile lor că e un păcat ca o femeie să aibă vreodată copii, fiind greşit să-ţi pierzi sănătatea ca să poţi aduce pe lume ceva bun, totuşi necesitatea acestei împrejurări a determinat existenţa unui consens unanim ca să fie trecute sub tăcere astfel de evenimente, şi toţi se prefac a crede în nonexistenţa lor – cu excepţia unor cazuri atât de flagrante, încât se impun atenţiei publicului. Împotriva acestora, oprobriul societăţii este necruţător, şi daca se crede că boala a fost primejdioasă şi prelungită, este aproape imposibil ca o femeie să-şi recapete rangul avut anterior în societate.

Convenţiile pe oare le-am arătat mai sus m-au izbit ca fiind arbitrare şi crude, dar ele pun capăt multor afecţiuni şi indispoziţii imaginare, pentru că situaţia – departe de a fi considerată interesantă – este apreciată ca un indiciu mai mult sau mai puţin clar ai unei stări cu totul reprobabile, iar doamnele au grija să o ascundă cât mai mult cu putinţă, chiar faţă de propriii lor soţi, aşteptându-se la o dojană severă din partea lor de îndată ce boroboaţa este descoperită de ei. De asemenea, copilul este ferit de ochii celor din jur – cu excepţia zilei în care se semnează certificatul de naştere —, până când poate umbla şi vorbi. Dacă se întâmplă, prin vreo împrejurare nefericită, ca odrasla să moară, nu poate fi evitată deschiderea unei anchete a judecătorului de instrucţie. Dar, ca să înlăture compromiterea unei familii care până atunci poate că a fost respectabilă, aproape în mod invariabil iese la iveală că pruncul avea mai bine de şaptezeci şi cinci de ani şi că a murit de moarte naturală, din cauza bătrâneţii.

Capitolul al XIV-lea.

MAHAINA.

Am continuat să locuiesc la Nosnibori. În câteva zile, domnul Nosnibor şi-a revenit de pe urma biciuirii şi se gândea cu voioşie că următoarea şedinţă avea să fie şi ultima. Eu, unul, nu cred că mai era nevoie şi de aceea;

dar el spunea că e mai bine ca omul să fie sigur şi voia să împlinească toată duzina, îşi vedea de treburile sale, ca de obicei, şi mi s-a spus că niciodată nu fusese mai prosper, în pofida amenzii grele pe care o plătise. În cursul zilei nu-şi putea permite să-şi cheltuiască cu mine prea mult din timpul său, fiind unul dintre acei oameni valoroşi care sunt plătiţi nu cu anul, luna, săptămâna sau ziua, ci cu minutul. Soţia şi fiicele sale, însă, îmi arătau multă stimă şi mă prezentau prietenilor lor, care veneau cu duiumul să mă viziteze.

Una dintre aceste persoane fu o doamnă aşa-numită Mahaina. Zulora (fiica mai mare a gazdei mele) alergă spre ea şi o îmbrăţişă de cum intră în încăpere, interesându-se în acelaşi timp cu tandreţe de „bietul ei alcoolism". Mahaina îi răspunse că mergea la fel de prost ca de obicei; îndura ca o adevărată martiră această nefericire şi singurul lucru care o consola, în mâhnirea ei, era sănătatea sa excelentă.

La aceste cuvinte, celelalte doamne interveniră compătimind-o şi dându-i sfaturi infailibile, pe care le aveau gata pregătite pentru orice boală mintală. Îi recomandară pe propriul lor îndreptător şi-l defăimară pe cel al Mahainei. Doamna Nosnibor avea un elixir favorit, dar am înţeles prea puţin în legătură cu natura lui. Am prins doar cuvintele: „Deplină încredere că dorinţa de a bea va înceta, când vei repeta reţeta"... „Această încredere înseamnă totul"... „Fără a subaprecia hotărârea statornică de a nu mai pune niciodată gura pe spirtoase"... „Dă greş prea des..." „Formula o anumită cură" (rostită foarte apăsat)... „Forma prescrisă"... „Deplină convingere".

Apoi conversaţia deveni mai inteligibilă şi se prelungi nemaipomenit de mult. Aş ajunge năuc şi eu şi cititorul căznindu-mă să urmăresc ingenioasa perversitate a tuturor spuselor lor; e de ajuns să spun că, după un timp, vizita se sfârşi, iar Mahaina îşi luă rămas bun, fiind îmbrăţişată cu pasiune de toate doamnele. Rămăsesem în umbră, după ceremonia prezentării, pentru că nu-mi plăcea cum arăta Mahaina şi conversaţia mă indispunea. După ce părăsi încăperea, m-au consolat oarecum observaţiile iscate de plecarea ei.

Mai întâi se porniră să-i aducă tot felul de laude afectate. Era aşa, şi pe dincolo, şi pe dincoace, până când, cu fiecare cuvânt pe care-l rosteau, mi-a devenit din ce în ce mai antipatică şi m-am interesat cum de îndreptătorii nu fuseseră în stare să o vindece, la fel cum îl vindecaseră pe domnul Nosnibor.

Când am rostit aceste cuvinte, pe chipul doamnei Nosnibor trecu unda unei expresii pline de tâlc, care parcă voia să spună că nu considera cazul Mahainei printre cele cu totul potrivite pentru a recurge la un îndreptător. M-a fulgerat gândul că poate, cine ştie, biata femeie nu bea nici de frică. Ştiam că n-ar fi trebuit să întreb, dar nu m-am putut stăpâni şi am întrebat fără ocoluri dacă bea sau ba.

— Niciunul dintre noi nu poate judeca starea altor persoane, zise doamna Nosnibor, pe un ton grav, plin de compasiune, aruncând o privire spre Zulora.

— Vai, mamă, răspunse Zulora, prefăcându-se pe jumătate supărată, dar bucuroasă că are ocazia să spună ceea ce de fapt ardea să insinueze, nu cred o vorbă din tot ce povesteşte. De vină e numai indigestia. Îmi aduc aminte că vara trecură am stat o lună întreagă cu dânsa în casă, şi sunt

sigură că nici măcar o dată n-a pus gura pe un strop de vin sau pe o băutură mai tare. Adevărul e că Mahaina este o fată tare slăbănoagă şi se preface că trage la măsea ca să câştige indulgenţa prietenelor sale, pe care nu o merită. Nu e de ajuns de vânjoasă pentru exerciţiile de gimnastică şi ştie că ar fi nevoită să le facă, dacă neputinţa ei n-ar fi pusă pe seama unor cauze morale.

Sora mai mică a Zulorei, totdeauna blândă şi bună, aruncă şi ea o vorbă, susţinând că, după părerea ei, Mahaina se mai afumă totuşi câteodată.

— Mai cred, adăugă ea, că uneori bea suc de mac...

— Ei bine, atunci poate că bea uneori, zise Zulora, dar vrea să ne facă pe toate să credem că se deda băuturii mult mai des, ca să-şi ascundă slăbiciunea.

Şi au ţinut-o aşa vreo jumătate de ceas şi mai bine ciorovăindu-se pe aceeaşi temă: în ce măsură era adevărată sau nu necumpătarea musafirei lor. Din când în când mai adăugau câte o banalitate plină de indulgenţă şi se prefăceau ca sunt toate de aceeaşi părere, că Mahaina era o persoană a cărei sănătate trupească ar fi excelentă, dacă n-ar fi la mijloc deplorabila ei neputinţă de a-şi înfrâna patima băuturii. Dar, de îndată ce stabiliră bine această concluzie, începură să se agite şi nu se lăsară până ce nu-şi distruseră opera, strecurând câteva învinuiri destul de serioase la adresa constituţiei prietenei lor. În cele din urmă, văzând că discuţia semăna cu un ciclon sau cu o furtună circulară, care se învârteşte roată şi iar se învârteşte şi se tot învârteşte, încât nu mai poţi spune unde a început şi nici unde s-a sfârşit, am îngăimat ceva, ca să-mi scuz plecarea bruscă, şi m-am retras în odaia mea.

Acolo am rămas în sfârşit singur, dar tare nefericit. Intrasem într-un cerc de oameni care, în ciuda înaltei lor civilizaţii şi a numeroaselor însuşiri alese, fuseseră atât de pervertiţi de vederile greşite moştenite în copilărie, din generaţie în generaţie, încât era imposibil să-ţi imaginezi cum se vor mai lepăda vreodată de ele Nu exista oare nici un argument pe care să-l pot aduce ca să-i fac să înţeleagă că constituţia personală a cuiva este un element asupra căruia el sau ea nu avuseseră iniţial nici o putere, în vreme ce mintea este un lucru cu totul deosebit, susceptibil de a fi creat din nou şi orientat după plăcerea stăpânului ei? N-aş putea oare niciodată să-i fac să înţeleagă că, în vreme ce însuşirile minţii şi trăsăturile de caracter sunt cu totul independente de inteligenţa cu care ne-am născut şi de educaţia pe care am primit-o de timpuriu, trupul este în asemenea măsură creaţia predecesorilor şi a împrejurărilor, încât nici un fel de pedeapsă care se dă pentru o sănătate ruinată n-ar trebui să fie acceptată decât ca o măsură de protecţie împotriva contagiunii şi că până şi în cazul când pedeapsa este inevitabilă, ea trebuie aplicată cu moderaţie? Sunt sigur că dacă nefericita de Mahaina ar fi ştiut că-şi poate mărturisi slăbiciunea trupească fără teama că va fi dispreţuită pentru infirmităţile ei şi dacă ar fi existat medici cărora să le poată expune în mod deschis cazul său, n-ar fi ezitat s-o facă, trecând peste teama că va fi nevoită să ia unele doctorii scârboase. Se prea poate ca boala

ei să fi fost incurabilă (auzisem destule ca să mă conving că alcoolismul ei era doar o prefăcătorie şi că era cumpătată); în acest caz s-ar fi putut să fie într-adevăr sâcâită şi chiar boicotată, dar cine ar putea spune dacă era tratabilă sau nu, atâta timp cât nu avea posibilitatea să dea totul pe faţă, în loc să-şi ascundă simptomele?

În dorinţa lor arzătoare de a desfiinţa boala, oamenii aceia trăgeau cu mult mai departe de ţintă, încât ajunseseră extrem de abili în mascarea realităţii – îşi pictau feţele cu o măiestrie încercată, dregându-şi urmele lăsate de timp şi efectele nenorocului cu o ştiinţă atât de profundă a disimulării, încât era realmente imposibil să spui dacă cineva era sănătos sau suferind, până ce nu-l cunoşteai în intimitate luni ori ani de zile. Chiar şi atunci, până şi cei mai şireţi se înşelau de multe ori în aprecierile lor şi adesea se încheiau căsătorii cu cele mai lamentabile rezultate, datorită artei cu care fusese ascunsă o infirmitate sau alta.

Mie mi se părea că primul pas spre vindecarea unei boli ar trebui să fie înştiinţarea prietenilor şi a rudelor apropiate. Dacă cineva are o durere de cap, s-ar cuveni să i se permită ca – păstrând anumite limite – să mărturisească faptul pe loc, să se retragă în dormitor şi să înghită o pilulă, fără ca să ia cu toţii o mutră gravă, să verse lacrimi şi toate celelalte. După cum stăteau lucrurile acolo, dacă se şoptea măcar într-o societate că cineva suferă de migrene, care mai de care se simţea obligat să facă astfel de parcă în viaţa lui nu l-ar fi durut capul. E drept că asemenea cazuri nu se iveau prea des, fiindcă locuitorii ţării erau cei mai sănătoşi şi mai atrăgători oameni ce se pot închipui, datorită severităţii cu care era tratată o sănătate şubredă; totuşi, până şi cei mai sănătoşi puteau să nu fie în apele lor, câteodată, şi erau puţine familii care să nu aibă pe undeva, prin vreun fund de dulap, o cutie cu medicamente.

Capitolul al XV-lea.

BĂNCILE MUZICALE.

Întorcându-mă în salon, am descoperit că ciclonul Mahaina se potolise singur. Doamnele tocmai lăsau deoparte lucrul şi se pregăteau să iasă în oraş. Le-am întrebat unde se duc. Mi-au răspuns, cu un aer cam rezervat, ca se duceau la bancă, să ia nişte bani.

Până atunci mă lămurisem că afacerile băneşti ale erewhonienilor erau administrate după criterii totalmente diferite de ale noastre. Totuşi, culesesem prea puţine informaţii, în afară de amănuntul că aveau două sisteme monetare distincte, dintre care unul se adresa imaginaţiei mai puternic decât orice alt lucru cu care suntem obişnuiţi în Europa, de vreme ce băncile conduse după acest sistem erau împodobite din belşug cu tot felul de ornamente şi toate tranzacţiile erau acompaniate de muzică, drept care erau numite Bănci Muzicale – deşi armoniile pe care le auzeai erau înfiorătoare pentru urechea unui european.

Cât despre sistemul propriu-zis, nu l-am înţeles niciodată şi nici acum nu izbutesc acest lucru: activitatea lor e dirijată de un cod, pe care n-am nici cea mai mică îndoială că ei îl înţeleg, dar pe care nici un străin nu poate nutri speranţa să-l priceapă. O regulă se întretaie cu alta şi se bate cap în cap cu

ea, ca în cea mai complicată gramatică sau în pronunţarea chineză, în care, după cum am auzit, cea mai uşoară schimbare de accent ori de ton al vocii modifică înţelesul unei fraze întregi. Tot ceea ce pare incoerent în descrierea mea trebuie pus pe seama faptului că niciodată n-am ajuns să stăpânesc deplin acest subiect.

Dar, în măsura în care am putut să aflu ceva sigur, am dedus că au două valute distincte, fiecare fiind supusă controlului propriilor sale bănci şi coduri comerciale. Una dintre ele (cea a Băncilor Muzicale) era considerată că reprezintă sistemul şi că oferă valuta în care urmau să fie încheiate toate tranzacţiile monetare; pe cât m-a tăiat pe mine capul, toţi cei care doreau să fie priviţi ca cetăţeni respectabili ţineau un cont mai mic sau mai mare la aceste bănci.

Pe de altă parte, şi acesta e un lucru de care sunt ceva mai sigur, este amănuntul că orice sumă păstrată astfel n-avea nici o valoare comercială concretă în lumea din afară. Sunt sigur că directorii şi casierii Băncilor Muzicale nu-şi primeau plata în propria lor valută. Domnul Nosnibor obişnuia câteodată, dar nu prea des, să se ducă la aceste bănci – sau, mai degrabă, la marele sediu bancar al oraşului. În schimb era un adevărat stâlp al uneia dintre băncile de tipul celălalt, deşi părea că deţine o sarcină mai minoră şi în Băncile Muzicale. Îndeobşte, doamnele se duceau singure; de altfel, situaţia era aceeaşi în majoritatea familiilor, cu excepţia anumitor ocazii oficiale. De multă vreme voiam să ştiu mai mult despre acel ciudat sistem şi ardeam de dorinţa de a le însoţi pe gazda mea şi pe fiicele sale. Le văzusem ieşind aproape în fiecare dimineaţă, de la sosirea mea, şi remarcasem că-şi ţineau săculeţele în mână – dacă nu chiar ostentativ, totuşi exact atât cât trebuia ca persoanele pe care le întâlneau să vadă neapărat încotro se duc. Însă nu fusesem încă niciodată poftit să merg cu ele.

Nu e prea lesne să descrii atitudinea cuiva doar prin cuvinte, şi mi-e destul de greu să vă fac să înţelegeţi simţământul deosebit care m-a cuprins văzându-le pe doamne gata să pornească la bancă. Aveau întipărită pe faţă ca o umbră de regret, nedefinită, de parcă ar fi vrut să mă ia cu ele, dar în acelaşi timp nu le-ar fi plăcut să mă invite, şi totodată parcă n-ar fi aşteptat decât să le cer ca să mă ia. Eram însă decis să ajung la rezultatul dorit, adică să merg cu ele şi, după ce s-au sfătuit puţin şi m-au iscodit mai mult, ca să fie sigure că voiam într-adevăr să mă duc acolo, au hotărât că le-aş putea însoţi.

Am trecut prin câteva străzi cu case mai mult sau mai puţin arătoase şi, în cele din urmă, cotind după un colţ, am ieşit într-o piaţă largă, la capătul căreia se zărea un edificiu magnific, cu o arhitectonică stranie, dar măreaţă şi străveche. Nu dădea direct în piaţă, între clădirea băncii şi piaţă fiind un portal străbătut de o arcadă. Trecând pe sub portal, am păşit pe o peluză verde, în jurul căreia se desfăşura o galerie sau un gang boltit, iar în faţa noastră se înălţau turnurile maiestuoase ale băncii şi venerabilul ei fronton, care era împărţit în trei nişe adânci şi împodobit cu marmură şi o mulţime de sculpturi. De amândouă laturile se înşirau copaci bătrâni şi frumoşi, în care păsările ciripeau de zor, cu sutele, precum şi un număr de case ciudate ca

aspect, dar solide, cu o înfăţişare nespus de confortabilă, înconjurate de livezi şi grădini şi care mi-au lăsat impresia de mare pace şi belşug.

Într-adevăr, nu greşisem de loc spunând că această clădire îţi înflăcăra mai tare închipuirea, ba mai mult, îţi aprindea pe dată imaginaţia, ca şi judecata. Era un adevărat poem în piatră şi marmură şi produse un efect atât de puternic asupra mea, încât, pe măsură ce îl contemplam, eram din ce în ce mai impresionat şi mai fermecat. Îmi dădeam tot mai mult seama de existenţa unui trecut îndepărtat. Eşti tot timpul conştient de faptul acesta, dar niciodată atât de intens şi de viu ca în prezenţa reală a unui martor al vremurilor apuse. Îmi dădeam seama că existenţa noastră e doar o părticică din viaţa omenirii. Eram mai impresionat ca oricând de propria mea nimicnicie şi mai înclinat să cred că oamenii care duraseră o operă atât de senină, conduşi de un simţ al armoniei lucrurilor atât de dezvoltat, cu greu puteau greşi în concluziile la care ar fi ajuns, în legătură cu orice subiect. Mă stăpânea, negreşit, simţământul că valuta acelei bănci trebuia să fie cea justă.

Am străbătut peluza şi am intrat în clădire. Dacă exteriorul fusese impresionant, interiorul era şi mai şi. Acesta era foarte impunător şi secţionat în mai multe părţi prin ziduri susţinute de stâlpi masivi; ferestrele erau împodobite cu vitralii, care înfăţişau principalele episoade comerciale din viaţa băncii, de-a lungul multor veacuri. Într-un ungher depărtat al clădirii cântau nişte bărbaţi şi băieţi, şi ăsta era singurul lucru care strica întregului, deoarece gama nefiind cunoscută încă în acea ţară, muzica era cu totul neplăcută pentru urechea unui european. Cântăreţii parcă se inspirau din cântul păsărilor şi din vaierul, vântului, iar pe acesta din urmă încercau să-l imite în cadenţe melancolice, care la răstimpuri se transformau într-un adevărat urlet. După părerea mea, deşi larma era respingătoare, producea un mare efect asupra însoţitoarelor mele, care se arătau foarte mişcate. De îndată ce cântatul se isprăvi, doamnele îmi cerură să rămân pe loc, în timp ce ele intrară în încăperea de unde părea că venise gălăgia.

Cât timp au lipsit, prin mintea mea trecură tot felul de gânduri.

În primul rând, mă izbea această ciudăţenie: clădirea era ca şi pustie; eram aproape singur, iar puţinele persoane care se aflau acolo, în afară de mine, fuseseră călăuzite de curiozitate şi n-aveau nici cea mai mică intenţie de a face afaceri cu banca. Dar poate că erau mai multe înăuntru. M-am furişat până la o perdea şi am îndrăznit să-i ridic un colţ. Aş, şi acolo aproape că nu era picior de om. Am văzut un număr destul de mare de casieri, aşezaţi toţi la pupitrele lor, gata să plătească cecuri, în timp ce doitrei dintre ei păreau că sunt directori-asociaţi.

Am zărit de asemenea pe gazda mea cu fiicele sale şi alte două-trei doamne; mai erau vreo trei-patru bătrâne şi băieţii de la unul dintre Colegiile Iraţiunii învecinate aflate în apropiere, dar altcineva nu se mai vedea. Nu mi se părea că banca ar face afaceri prea strălucite; şi, totuşi, mi se spusese într-una că fiecare locuitor al oraşului lucra cu aşezământul acela.

Nu pot descrie toate operaţiile care aveau loc aici, în interior, deoarece un personaj cu aer sinistru, într-o tunică neagră, veni la mine gesticulând

iritat, fiindcă trăgeam cu coada ochiului. Se nimerise să am în buzunar una dintre piesele Băncii Muzicale, care-mi fusese dăruită de către doamna Nosnibor, aşa că am încercat să-l mituiesc întinzându-i-o, dar văzând ce era, s-a înfuriat în asemenea hal, încât am fost silit să-i dau o piesă din celălalt gen de bani, să-l liniştesc. După acest gest, deveni îndată politicos. Cum dispăru, m-am încumetat să mai arunc o privire şi am zărit-o pe Zulora taman când dădea unuia dintre casieri o bucată de hârtie, care arăta aidoma cu un cec. El n-o examina, ci, vârându-şi mâna într-un sipet antic aflat lângă dânsul, scoase un pumn de piese metalice – pe cât mi s-a părut, absolut la întâmplare – şi le întinse fără a le număra; nici Zulora nu le numără, ci le băgă în sacul ei şi se înapoie la scaunul său, după ce lăsă să cadă câteva piese din cealaltă monedă în cutia milelor, pusă alături de casier. Doamna Nosnibor şi cu Arowhena procedară la fel, dar puţin mai târziu (pe cât am putut vedea eu), dădură tot ce primiseră de la casier unui paracliser, care, nu mă îndoiesc, le-a pus la loc în sipetul de unde fuseseră luate. Apoi se îndreptară spre perdea, drept care i-am dat drumul şi m-am retras la o distanţă rezonabilă.

Curând am fost iar împreună. Câteva minute în şir am păstrat cu toţii tăcere, dar până la urmă mi-am luat inima în dinţi, remarcând că în ziua aceea banca avea mai puţină lume ca de obicei. La auzul acestei remarci, doamna Nosnibor îmi răspunse că, într-adevăr, te durea inima să vezi ce puţină stimă acordai lumea celei mai preţioase dintre toate instituţiile existente în ţara lor. Nu i-am putut replica nimic, dar totdeauna am fost de părere că cea mai mare parte a neamului omenesc ştie destul de bine unde să găsească ceea ce îi prieşte.

Doamna Nosnibor îşi urmă vorba, spunându-mi că nu trebuie să mă gândesc că lumea manifesta vreo neîncredere în bancă, numai fiindcă văzusem prea puţine persoane acolo; inima ţării era pe de-a-ntregul devotată acelor aşezăminte, şi-un semn cât de mic că le-ar pândi vreo primejdie le-ar aduce sprijin din cele mai îndepărtate unghere. Tocmai fiindcă oamenii ştiau bine că sunt instituţii demne de totală încredere, în unele cazuri (după cum regreta că e silită să admită că e cazul domnului Nosnibor) simţeau că sprijinul lor nu este necesar. Mai mult încă, aceste instituţii nu se depărtau niciodată de cele mai verificate şi mai aprobate principii bancare. Astfel, niciodată nu ofereau dobânzi la depuneri, lucru practicat acum în mod frecvent de anumite societăţi-fantomă, care, promovând un comerţ ilegal, au atras mulţi clienţi. Chiar şi acţionarii erau mai puţini decât altădată, datorită inovaţiilor acelor persoane lipsite de scrupule, fiindcă Băncile Muzicale ofereau dividende slabe sau nu plăteau de loc, împărţindu-şi profiturile sub forma unei bonificaţii acordate pe baza acţiunilor iniţiale, o dată la treizeci de mii de ani. Dar, cum acum se scurseseră abia doua mii de ani de la o asemenea împărţeală, oamenii îşi dădeau seama că nu pot spera să vie alta, în epoca lor, şi preferau să facă investiţii de pe urma cărora să capete o răsplată mai palpabilă. „Toate aceste lucruri, adăugă doamna, te întristează când te gândeşti la ele.”

După ce-mi împărtăşi aceste ultime amănunte, reveni la declaraţia sa de la început precum că în realitate toată lumea din ţară sprijinea băncile acelea. „Cât despre raritatea vizitatorilor şi lipsa celor întregi la trup, sublinia ea cu oarecare îndreptăţire, e exact la ceea ce trebuie să ne aşteptăm.”

Cetăţenii care cunoşteau mai bine stabilitatea instituţiilor omeneşti, cum ar fi avocaţii, oamenii de ştiinţă, doctorii, bărbaţii de stat, pictorii şi ceilalţi de-o seamă cu ei, erau tocmai cei la care te aşteptai mai mult să se lase induşi în eroare de pretinsele lor realizări şi să devină, fără temei, bănuitori datorită setei lor deşănţate de a deţine un câştig imediat, mai mare, sete care era la baza a nouă zecimi din împotrivirea lor; datorită vanităţii lor, care-i îndemna să afecteze superioritate faţă de prejudecăţile vulgului, precum şi datorită propriei lor conştiinţe, care-i chinuia necontenit, în modul cel mai crud, din pricina trupurilor lor, în general bolnave.

„Daca admitem că intelectul cuiva (continuă doamna) nu este complet neştirbit, câtă vreme corpul nu se bucură deopotrivă de o sănătate absolută, el nu poate formula nici o judecată vrednică de luare-aminte asupra problemelor de acest gen. Corpul este totul, şi nu-i nevoie, poate, să fie un corp prea vânjos (adăugă asta văzând că mă gândeam la bătrânii şi infirmii pe care-i zărisem în sediul băncii), dar trebuie să aibă o sănătate perfectă; în cazul acesta, cu cât dispune de mai puţină putere activă, cu-atât mai liberă va fi activitatea intelectului şi, prin urmare, cu-atât mai temeinică era concluzia.” Aşadar, persoanele pe care le văzusem la bancă erau în realitate exact acelea ale căror sufragii merita mai mult să le obţii. Acestea declarau că avantajele sistemului erau incalculabile şi chiar mărturiseau că socoteau că răsplata imediată pe care-o dobândeau era mult mai însemnată decât ceea ce erau îndreptăţiţi să ceară; şi, uite-aşa, a ţinut-o într-una şi nu s-a oprit până ce nu ne-am întors acasă.

Putea ea să spună ce poftea, dar mi se părea că nu e convinsă şi mai târziu am constatat semne de indiferenţă generală faţă ele aceste Bănci Muzicale, semne care nu puteau fi interpretate altfel. Susţinătorii lor tăgăduiau adesea aceasta situaţie, dar tăgada era de obicei astfel formulată, încât nu făcea decât să adauge o dovadă în plus asupra nepăsării existente în rândurile populaţiei. În momente de panică comercială şi în perioadele de primejdie generală, poporul – cu mic, cu mare – nici măcar nu se gândea să se îndrepte spre băncile acelea. Câţiva poate că aveau această reacţie – unii din obişnuinţă, alţii datorită educaţiei primite în copilărie, o parte împinşi de instinctul care ne îmboldeşte să ne agăţăm chiar şi de-un pai, când vedem că ne înecăm, dar prea puţini erau călăuziţi de credinţa sinceră că Băncile Muzicale ar putea să-i salveze de la ruina financiară, dacă nu vor fi în stare să facă faţă angajamentelor contractate în celălalt tip de valută.

În cursul unei conversaţii pe care am avut-o cu unul dintre directorii Băncii Muzicale, m-am încumetat să-i fac o aluzie, atât pe cât îmi permitea politeţea. Îmi spuse că acesta fusese mai mult sau mai puţin adevărul, până de curând, dar că în ultima vreme puseseră vitralii noi la ferestrele tuturor băncilor din ţară, reparaseră toate clădirile şi măriseră volumul orgilor; pe lângă acestea, preşedinţii începuseră să meargă cu omnibuzul şi să

vorbească drăguţ cu oamenii pe străzi, să-şi aducă aminte de vârstele copiilor lor şi să le facă mici daruri când erau neastâmpăraţi, aşa că de-acum înainte totul avea să meargă ca pe roate.

— Dar n-aţi făcut nimic cu banii propriu-zişi? am rostit eu, cu sfială.

— Nu e necesar, îmi replică el, câtuşi de puţin necesar, vă asigur.

Şi, totuşi, oricine putea vedea că banii care circulau la aceste bănci nu erau cei cu care oamenii îşi cumpărau pâinea, carnea şi îmbrăcămintea. Arătau la fel, la prima vedere, cu desene adesea de o mare frumuseţe; nu alcătuiau – insist o emisie falsă, lansată cu intenţia de a fi confundată cu banii folosiţi în viaţa de toate zilele; semănau mai mult cu nişte bani de jucărie, sau cu jetoanele folosite la anumite jocuri de cărţi, şi, cu toată frumuseţea desenelor, materialul pe care se tipăreau era total lipsit de valoare. Unele monede erau acoperite cu staniol, dar cea mai mare parte erau făcute, fără nici o jenă, dintr-un metal ieftin, grosolan, a cărui natură exactă n-am fost capabil s-o precizez.

Erau turnate, de fapt, dintr-o mare varietate ele metale, sau, ca să fiu mai precis, din diferite aliaje, dintre care unele erau rezistente, în vreme ce altele se îndoiau şi luau aproape orice formă avea chef să le dea posesorul lor, în clipa aceea.

Desigur, oricine ştia că valoarea lor comercială era nulă, dar toţi cei care voiau să fie consideraţi respectabili socoteau că e de datoria lor să păstreze câteva monede şi să le scoată la vedere, din când în când, din pungile lor. Nu numai atât, dar susţineau morţiş ca moneda curentă a regatului era o adevărată pleavă, în comparaţie cu cea emisă de Banca Muzicală. Şi, totuşi, parcă lucrul cel mai curios din toate era faptul că înşişi aceşti oameni făceau câteodată haz, în lucruri mărunte, de întregul sistem; ba mai mult, tolerau orice insinuare împotriva lui, şi chiar o aplaudau când apărea în cotidianele lor, dacă era anonimă, în timp ce, dacă acelaşi lucru li s-ar fi spus în faţă, fără ocoluri, la cazul nominativ, cu verbul şi acuzativul puse fiecare la locul cuvenit, fără umbră de îndoială, s-ar fi socotit extrem de jigniţi, şi pe drept cuvânt l-ar fi acuzat pe interlocutor că nu e în toate minţile.

Niciodată n-am putut înţelege (şi nici acum nu mă simt cu totul în stare să pricep, deşi încep să întrezăresc mai bine la ce se refereau) de ce o singură valută nu le ajungea. Mie mi s-ar fi părut că, astfel, toate tranzacţiile lor s-ar li simplificat mult; dar dacă cutezam măcar să fac vreo aluzie la aşa ceva, eram întâmpinat cu priviri pline de oroare. Până şi cei care, după cum ştiam cu siguranţă, îşi păstrau la Banca Muzicală doar suficienţi bani ca să poată jura pe ei, calificau celelalte bănci (unde îşi aveau depuse avuţiile lor reale) drept instituţii reci, ucigătoare, paralizante şi-aşa mai departe.

În plus, am observat un alt lucru, care m-a minunat nespus. Am fost luat la inaugurarea uneia dintre aceste bănci, într-un oraş învecinat, unde am văzut o numeroasă adunare de casieri şi de directori. Am stat în faţa lor şi le-am scrutat cu atenţie chipurile. Nu-mi plăceau; cu puţine excepţii, le lipsea francheţea autentic erewhoniană, şi dacă ai fi luat un număr egal de persoane din oricare altă clasă, aceştia ar fi arătat mult mai fericiţi şi mai buni. Când îi întâlneam pe strada, nu-mi păreau la fel, cu ceilalţi locuitori, ci,

de regulă, pe feţele lor era întipărită o expresie crispată, care mă mâhnea şi mă deprima.

Cei care veneau de la ţară arătau mai bine; îţi făceau impresia că trăiesc mai puţin în caste separate şi sunt mai liberi şi mai sănătoşi, dar, în ciuda faptului că am văzut pe unii a căror înfăţişare era binevoitoare şi nobilă, nu m-am putut opri să nu mă întreb, gândindu-mă la majoritatea celor întâlniţi, oare Erewhonul ar deveni o ţară mai bună, în cazul în care întregul popor ar căpăta aspectul lor? Şi mi-am răspuns răspicat: nu. Expresia zugrăvită pe feţele înalţilor Ydgruniţi era cea pe care ai fi dorit-o să se răspândească, şi nu aceea a casierilor.

Expresia feţei e simbolul omului; ea reprezintă semnul exterior şi vizibil al harului său lăuntric, sau al lipsei de har; şi, în timp ce mă uitam la majoritatea acestor oameni, nu-mi puteam alunga gândul că în vieţile lor intervenise pesemne ceva care le chircise dezvoltarea naturală şi că ar fi avut minţi mai sănătoase, îmbrăţişând oricare altă profesie. Totdeauna îmi părea rău pentru ei, fiindcă, în nouă cazuri din zece, erau oarecum bine intenţionaţi. Mai toţi erau prost plătiţi; de regulă, constituţiile lor erau mai presus de orice bănuială şi se povestesc nenumărate pilde de mărinimie şi jertfă de sine din partea lor. Avuseseră însă ghinionul să fie atraşi într-o situaţie falsă la o vârstă când cei mai mulţi nu aveau o judecată coaptă şi fuseseră ţinuţi într-o premeditată ignorare a dificultăţilor reale ale sistemului. Dar asta nu le făcea de loc situaţia mai puţin falsă, iar efectele nefaste asupra lor erau incontestabile.

Puţini oameni vorbeau cu totul sincer şi deschis în prezenţa lor, ceea ce m-a frapat ca fiind un simptom foarte grav. Când erau ei de faţă, într-o încăpere, toată lumea discuta ca şi cum orice altă valută, în afară de cea a Băncilor Muzicale, ar trebui să fie desfiinţată. Şi, totuşi, ştiau perfect de bine că până şi casierii, în persoană, nu prea foloseau banii Băncii Muzicale mai mult decât alţi oameni.

Li se pretindea să păstreze aparenţele procedând astfel, şi, cu asta, basta. Cei mai puţin deştepţi dintre ei nu păreau deosebit de nefericiţi, dar era limpede că pe mulţi îi durea inima, deşi poate că nu erau prea conştienţi de asta şi n-ar fi mărturisit că au asemenea simţăminte. Câţiva erau adversarii întregului sistem, dar aceştia puteau fi concediaţi din postul lor dintr-o clipă într-alta, şi asta îi făcea să se poarte cu multă luare-aminte, fiindcă unuia care a fost cândva casier la Banca Muzicală îi erau închise drumurile pentru orice altă slujbă şi, în general, nu se putea adapta, din pricina educaţiei pe care o primise.

De fapt, aveau o carieră pe care, în mod practic, era imposibil s-o părăsească şi pe care tinerii erau de obicei îndemnaţi s-o îmbrăţişeze înainte de a fi fost capabili – ţinând seama de educaţia pe care-o primiseră – să-şi fi format vreo opinie personală. Într-adevăr, nu rareori erau îmbiaţi să i se dedice prin ceea ce în Anglia am numi influenţă nepermisă, ascunderea adevărului şi fraudă.

La drept vorbind, puţini erau cei care aveau curajul să stăruie să vadă ambele laturi ale problemei, înainte de a se angaja la ceea ce, în realitate,

echivala cu un salt în beznă. Ai fi putut crede că în această direcţie prudenţa era un principiu elementar – unul dintre primele lucruri pe care un om onorabil îşi învaţă băiatul să-l înţeleagă; în practică, însă, nu era aşa.

Am văzut chiar cazuri în care părinţii cumpărau dreptul de a ocupa postul de casier, într-una din aceste bănci, cu hotărârea precisă ca unul dintre fiii lor (poate un biet copil) să îndeplinească această slujbă. Şi-l vedeai pe băieţaş crescând mare, făgăduind sub toate aspectele să devină un cetăţean bun şi onorabil, dar cu desăvârşire neprevenit de felul cum voia să-l potcovească ocrotitorul său firesc. Cine putea spune dacă toată povestea n-avea să se încheie printr-o minciună pe viaţă şi zbuciumul zadarnic pentru a scăpa de ea? Mărturisesc că puţine lucruri din Erewhon mă indignau mai mult decât acesta.

Şi, totuşi, până şi în Anglia sunt unele obiceiuri care nu se deosebesc prea mult de această practică. Iar cât priveşte dualitatea sistemului comercial, toate ţările au şi au avut o lege a pământului, şi încă o lege care, deşi declarată oficial ca fiind mai sfântă, are mult mai puţină înrâurire asupra vieţii şi acţiunilor de zi cu zi. Nevoia de a avea o lege mai presus de toate – şi uneori venind în conflict cu obiceiul pământului – izvorăşte, pesemne, dintr-un imbold sădit adânc în firea omului. Într-adevăr, e greu să crezi că omul ar fi putut vreodată să devină pe de-a-ntregul om, de n-ar fi fost la mijloc evoluţia gradată a înţelegerii faptului că, deşi lumea aceasta se întinde fără hotare, cât timp trăim pe tărâmul ei, poate să pară o nimica toată, când ne-am depărtat de ea.

Când omul s-a dezvoltat şi a ajuns la noţiunea că în veşnicul Este şi Nu Este al naturii, universul şi tot ce cuprinde într-însul, inclusiv omul, este în acelaşi timp văzut şi nevăzut, a simţit nevoia a două coduri de reguli ale vieţii: unul pentru latura văzută a lucrurilor, şi celălalt pentru cea nevăzută. Pentru legile care cârmuiesc lumea văzută a pretins sancţiunea puterilor văzute; pentru cea nevăzută (despre care nu ştie nimic altceva decât că există şi e puternică) a apelat la puterea nevăzută (despre care, iarăşi, nu ştie altceva decât că există şi este puternică), căreia îi dă numele de Dumnezeu.

Unele opinii erewhoniene privitoare la inteligenţa embrionului nenăscut – opinii pe care regret că, din lipsă de spaţiu, nu-mi pot permite să le aştern în faţa cititorului – m-au făcut să trag concluzia că Băncile Muzicale din Erewhon, şi poate că şi sistemele religioase din toate ţările, sunt, în zilele noastre, mai mult sau mai puţin o încercare de a ridica profunda şi inconştienta înţelepciune instinctivă a milioane de generaţii trecute împotriva raţionamentului conştient-superficial în comparaţie cu instinctul şi a concluziilor efemere trase în baza raţionamentului conştient, în ultimele treizeci-patruzeci de generaţii.

Trăsătura care salvează sistemul Băncilor Muzicale erewhoniene (ca fiind distinctă de vederile cvasiidolatre cu care coexistă şi de care mă voi ocupa mai departe) este următoarea: cu toate ca aduce mărturie în favoarea existenţei unei împărăţii care nu aparţine acestei lumi, n-a făcut nici o încercare de a sfâşia vălul care o ascunde de ochii omeneşti. În acest punct

greşesc aproape toate religiile. Preoţii lor caută să ne facă să credem că ştiu mai multe despre lumea nevăzută decât pot şti vreodată cei ai căror ochi sunt încă orbiţi de cea văzută – uitând că, dacă e rău să conteşti existenţa unei împărăţii nevăzute, nu e mai cuminte nici să pretinzi că ştii despre ea mai mult decât simplul fapt că există.

Acest capitol s-a lungit şi-aşa mai mult decât intenţionam, dar aş dori să mai spun că, în ciuda trăsăturii salvatoare de care abia am vorbit, nu mă pot opri să mă gândesc că erewhonienii se află în pragul unei mari schimbări în domeniul părerilor religioase sau, în orice caz, în acea parte a concepţiilor naţionale care îşi găsesc expresia în Băncile Muzicale. Pe cât am putut eu constata, era cu ochi şi cu sprâncene că nouăzeci la sută din populaţia capitalei privea aceste bănci cu un sentiment nu departe de dispreţ. Dacă asta e realitatea, orice eveniment surprinzător de acest gen, care cu siguranţă se va produce mai curând sau mai târziu, poate servi drept nucleu al unei noi rânduieli a lucrurilor, care va fi mai în armonie atât cu capetele, cât şi cu inimile oamenilor.

Capitolul al XVI-lea.

AROWHENA.

Ajuns la acest punct, cititorul cred că a înţeles un lucru pe care eu însumi îl bănuisem, înainte de a fi trecut măcar douăzeci şi patru de ceasuri de când păţisem pragul casei domnului Nosnibor, şi anume că, deşi locuitorii aveau faţă de mine tot felul de atenţii, nu puteam nutri o simpatie prea caldă pentru ei, cu excepţia Arowhenei, care se deosebea întru totul de ceilalţi. Nu erau mostre curate de erewhonieni. Am văzut multe familii cu care aceştia erau în relaţii, ale căror maniere m-au fermecat mai mult decât aş putea spune în cuvinte, dar niciodată n-am izbutit să trec peste acea pornire pe care am simţit-o de la început contra domnului Nosnibor, din pricină că estorcase banii aceia. Doamna Nosnibor era, de asemeni, o femeie de lume şi, totuşi, dacă ai fi auzit-o discutând, ai fi crezut că este absolut contrariul. Nici pe Zulora nu puteam s-o înghit; în schimb Arowhena era perfecţiunea întruchipată.

Ea era aceea care se însărcina cu toate micile comisioane pentru maică-sa, domnul Nosnibor şi Zulora şi dădea nenumărate dovezi de duioşie şi de altruism, care, de obicei, i se cer unui anumit membru al unei familii. Cât era ziulica de lungă, n-auzeai decât: Arowhena fă asta, Arowhena fă ailaltă; dar ea nu părea să aibă vreodată habar că i se cer tot felul de corvezi şi întotdeauna o vedeai cu chipul luminos şi gata la orice, de dimineaţă până seara. Desigur Zulora era foarte atrăgătoare, dar Arowhena era infinit mai graţioasă decât sora ei şi era cu adevărat! nec plus ultra 23 ca tinereţe şi frumuseţe. Nu voi încerca s-o descriu, pentru că orice aş fi în stare să spun va fi cu mult mai prejos decât realitatea şi n-ar face decât să-l inducă în eroare pe cititor. Să-l lăsăm deci să se gândească la cea mai încântătoare făptură pe care şi-o poate imagina, şi tot va fi departe de adevăr. După cele spuse de mine, cred că nici nu mai e nevoie să adaug că m-am îndrăgostit de ea.

Fără îndoială că a înţeles simţămintele pe care le aveam pentru ea, dar m-am străduit din răsputeri să nu las să mă trădeze nici cel mai neînsemnat

semn. Aveam mai multe motive ca să iau această atitudine. Habar n-aveam ce vor spune domnul şi doamna Nosnibor când vor face această descoperire şi ştiam că Arowhena nici nu se va uita la mine (în orice caz, încă nu), dacă părinţii săi nu-mi aprobau iubirea, ceea ce era puţin probabil, ţinând seama că nu posedam nimic altceva decât pensia de vreo liră pe zi – în banii noştri —, pe care mi-o acordase regele. Deocamdată, un obstacol mai serios nu vedeam.

Între timp, fusesem prezentat la curte şi mi se relatase că primirea mea fusese considerată ca neobişnuit de călduroasă. E adevărat, stătusem de vorbă în mai multe rânduri cu ambii suverani, şi în acele împrejurări, încetul cu încetul, regina scosese de pe mine tot ce aveam pe lume, cu haine cu tot – în afară de cei doi nasturi pe care-i dăruisem lui Yram şi a căror pierdere păru să o necăjească destul de serios. Am fost prezentat într-un costum de curte, şi maiestatea-sa poruncise să fie puse straiele mele din Anglia pe un manechin de lemn, pe care vor fi rămas probabil şi acum, de nu cumva vor fi fost îndepărtate, ca urmare a dizgraţiei mele ulterioare.

Maiestatea-sa avea manierele unui gentleman englez cultivat. S-a arătat foarte încântat auzind că forma noastră de guvernământ este monarhia şi că poporul era ferm decis să nu o schimbe, şi am fost atât de încurajat de plăcerea evidentă cu care mă asculta, încât m-am încumetat să-i citez aceste frumoase versuri ale lui Shakespeare: „Pe regi dumnezeirea-i înconjoară…” 24 dar după aceea am regretat că m-am pripit, fiindcă n-aş putea spune că maiestatea-sa a admirat aceste versuri pe cât aş fi dorit.

N-o să mai am altă ocazie să mă ocup de orele petrecute la curte, dar se cuvine poate să pomenesc una dintre conversaţiile mele cu regele, întrucât a fost bogată în consecinţe dintre cele mai importante.

Mă întrebase despre ceasul meu şi se interesase dacă asemenea invenţii periculoase erau tolerate în ţara din care veneam. Am mărturisit, oarecum încurcat, că ceasurile nu reprezentau ceva neobişnuit la noi; dar observând gravitatea care se aşternu pe chipul maiestăţii-sale, mi s-a părut nimerit să adaug că în ultima vreme se foloseau tot mai puţin şi că nu mai aveam aproape nici o altă născocire mecanică pe care să o dezaprobe. Când îmi ceru să-i numesc câteva dintre cele mai înaintate maşini ale noastre, n-am îndrăznit să-i spun de maşinile noastre cu aburi, de căile ferate şi de telegraful electric, şi-mi storceam creierii să văd ce-aş putea aminti, când – de unde şi până unde – mi s-a năzărit să-i pomenesc tocmai de baloane şi i-am povestit o ascensiune cu totul remarcabilă, făcută cu câţiva ani în urmă. Regele a fost prea politicos ca să mă contrazică, dar eram sigur că nu credea o iotă, şi din ziua aceea – chiar dacă îmi arăta întotdeauna atenţia cuvenită geniului meu (fiindcă sub acest unghi era privit tenul meu) – niciodată nu m-a mai întrebat nimic despre purtările şi moravurile din ţara mea.

Să revin, însă, la Arowhena. Curând mi-a ajuns la ureche că nici domnul Nosnibor, nici soţia sa n-ar avea nici o obiecţie împotriva căsătoriei mele cu una dintre fiicele lor: însuşirile fizice alese sunt considerate în Erewhon un scut împotriva aproape oricărei altei scăderi, iar părul meu blond era de ajuns ca sa facă din mine o partidă preferabilă altora. Dar, o dată cu această veste

bună, am aflat alta, care m-a lăsat absolut consternat: se aşteptau să mă însor cu Zulora, pentru care simţeam chiar de pe acum o mare aversiune.

La început, abia dacă luam în seamă micile aluzii şi şiretlicurile la care recurgeau ca să rămânem singuri, dar după un timp deveniseră limpezi ca bună ziua. Fie că era sau nu îndrăgostită de mine, Zulora îşi vârâse în cap să mă ia de bărbat şi, din discuţia cu un tânăr cunoscut, care era deseori musafirul casei şi pe care nu-l puteam de loc suferi, am aflat că în ţara lor era socotit ca un principiu sfânt şi inviolabil că oricine vrea să se însoare trebuie să ia de nevastă pe fata cea mai mare, nemăritată, a familiei.

Tânărul stărui de-atâtea ori asupra acestui lucru, încât, în cele din urmă, am priceput că se îndrăgostise şi el de Arowhena şi că voia să şi-o înlăture din cale pe Zulora; dar şi alţii mi-au spus aceeaşi poveste despre această tradiţie, încât mi-am dat seama că ea reprezenta o dificultate serioasă pentru mine. Singura consolare mi-o aducea Arowhena care îl ţinea la distanţă pe rivalul meu şi nici nu se uita la el. Nici la mine nu se uita: cu toate acestea, era oarecare diferenţa de nuanţă în nepăsarea ei, şi ăsta era singurul lucru ce-l puteam obţine de la ea.

Nu că m-ar fi evitat, dimpotrivă, am rămas de multe ori între patru ochi cu dânsa, pentru că mama şi sora ei ardeau de nerăbdare să-mi depun o parte din pensie la Băncile Muzicale, ofranda aceasta fiind cerută de poruncile zeiţei lor Ydgrun, căreia doamna Nosnibor ca şi Zulora îi erau foarte devotate. Nu eram sigur dacă reuşisem să-mi păzesc bine taina, astfel ca să n-o pătrundă nici chiar Arowhena, dar dintre ceilalţi eram convins că nimeni nu mă bănuia, aşa că se ţinea scai de mine ca să mă facă să-mi deschid un cont – oricum, pro forma25 la Banca Muzicală —, şi nu-i nevoie să spun că până la urmă a reuşit să mă înduplece. Dar nu m-am predat numaidecât, căci încercările ei de a mă converti îmi plăceau prea mult ca să mă lipsesc de ele, făcându-i prea repede această concesie. Şi apoi, puţină ezitare mărea preţul cedării. În cursul conversaţiilor pe care le-am purtat pe această temă, am aflat opiniile religioase mai puţin vagi ale erewhonienilor, care există paralel cu sistemul Băncilor Muzicale, dar care nu sunt recunoscute de aceste curioase instituţii. Le voi descrie cât mai pe scurt, în capitolele următoare, înainte de a reveni la întâmplările mele personale şi ale Arowhenei.

Compatrioţii săi erau idolatri, deşi de o speţă relativ mai luminată; dar şi sub acest aspect, ca şi din alte puncte de vedere, exista o discordanţă între crezul lor oficial şi cel real, însufleţiţi fiind de o sinceră şi puternică credinţă, care coexista paralel cu adorarea idolilor, fără a fi însă recunoscută.

Zeii cărora li se închină în mod deschis sunt personificări ale însuşirilor omeneşti, cum ar fi dreptatea, forţa, speranţa, teama, iubirea etc. etc. Poporul crede că prototipurile acestor trăsături au o existenţă reală obiectivă, într-un ţinut situat cu mult deasupra norilor, judecând – ca şi oamenii din antichitate – că sunt aidoma bărbaţilor şi femeilor, atât la trup, cât şi ca pasiuni, doar că sunt şi mai chipeşi, şi mai puternici, şi, de asemeni, că se pot face nevăzuţi pentru ochiul omului. Neamul omenesc poate să şi-i facă prielnici, şi ei vin în sprijinul acelora care le cer ajutorul. Au un interes mare şi binevoitor faţă de treburile omeneşti, dar se mânie grozav dacă sunt neglijaţi

şi pedepsesc mai degrabă pe cei dintâi care le pică-n cale, decât pe cei care de fapt i-au jignit. O dată stârnită, furia lor este oarbă, deşi nu se dezlănţuie niciodată fără motiv. Nu-şi temperează de loc pedepsele când oamenii păcătuiesc faţă de ei din ignoranţă sau pentru că n-au avut norocul să fi cunoscut drumul drept: nu admit astfel de scuze, ba chiar, ca şi legea englezească, presupun că legea lor este bine cunoscută de toţi.

De pildă, au o lege după care două corpuri nu pot ocupa acelaşi loc în spaţiu în acelaşi moment, care lege este dirijată şi administrată de zeii spaţiului şi ai timpului laolaltă, încât dacă o piatră zboară prin văzduh, iar capul unui om încearcă să jignească zeii, „arogându-şi un drept pe care nu-l deţine” (fiindcă aşa stă scris într-una din cărţile lor) şi să ocupe simultan acelaşi spaţiu, cu siguranţă că va fi pedepsit sever, chiar cu moartea, fără să ţină cont dacă piatra ştia că acolo se află capul omului, ori capul avea idee de pietroi – cel puţin aşa privesc ei accidentele banale din viaţă. Merg chiar mai departe, considerând că zeităţile lor nici nu se uită la motive. Pentru ei faptul săvârşit înseamnă totul, iar motivul nu face doi bani.

Astfel, ei socotesc că este strict interzis unui om să stea fără aer în plămâni mai mult de câteva minute, iar dacă se întâmplă cumva să intre în apă, zeul aerului spumegă de mânie şi nu rabdă o asemenea jignire. Puţin îi pasă dacă omul a intrat în apă accidental sau cu dinadinsul, dacă a nimerit acolo încercând să salveze un copil sau mânat de un dispreţ înfumurat faţă de zeul aerului – acesta îl va ucide, în afară de cazul când îşi ţine capul destul de ridicat deasupra apei, şi astfel îi dă zeului aerului tributul cuvenit.

Asta cu privire la zeităţile care ordonează treburile fizice. Dincolo şi mai presus de acestea, erewhonienii personifică speranţa, teama, iubirea şi-aşa mai departe, înzestrându-le cu temple şi preoţi şi săpându-le chipurile în piatră, chipuri despre care cred cu adevărat că ar fi reprezentări fidele ale unor fiinţe omeneşti, care nu sunt omeneşti decât pentru că depăşesc măsura umană. Dacă se găseşte vreunul care să tăgăduiască existenţa obiectivă a acestor divinităţi şi să spună că de fapt nu există o făptură cum ar fi, de pildă, acea femeie frumoasă numită Justiţia, legată la ochi şi cu o cumpănă în mână, trăind în mod concret şi mişcându-se într-o regiune îndepărtată şi eterică, ci că justiţia este doar expresia întruchipată a anumitor moduri de gândire şi de acţiune umană – erewhonienii susţin că acela, negându-i personalitatea, neagă însăşi existenţa justiţiei şi că este un deşucheat care tulbură convingerile religioase ale oamenilor. Nu urăsc nimic mai mult decât orice încercare de a-i călăuzi spre concepţii spirituale mai înalte asupra zeităţilor pe care pretind că le adoră. Am dus cu Arowhena o bătălie înverşunată pe această temă şi aş fi susţinut încă multe altele, dacă, din prudenţă, n-aş fi lăsat-o să triumfe.

Sunt sigur că, în adâncul inimii, o rodeau bănuieli în legătură cu poziţia sa, fiindcă nu numai o dată a revenit la acest subiect. „Nu poţi pricepe, am exclamat eu, faptul că justiţia e admirabilă nu va fi atins cu nimic de absenţa credinţei în acţiunea sa de factor viu? Crezi într-adevăr că oamenii vor avea mai puţină speranţă, clacă nu vor mai crede că speranţa este o persoană reală?”

Ea scutură din cap şi-mi răspunse că, o dată cu credinţa oamenilor în personalitatea zeităţilor, orice stimulent pentru respectarea virtuţii intrinsece – cum sunt justiţia sau speranţa – va pieri; din ceasul acela oamenii nu vor mai fi niciodată drepţi sau plini de speranţă.

Nu puteam s-o clintesc de loc şi nici nu doream în mod serios să izbutesc. Îmi ceda în mai toate discuţiile în care ne contraziceam, dar nu dădea îndărăt; nici cu un pas, apărându-şi cu disperare opiniile, când le punea în discuţie, şi până azi nu s-a abătut cu o iotă; măcar de la credinţa în religia copilăriei sale, deşi ca să-mi facă pe plac, la stăruinţele mele repetate, a acceptat să se convertească şi să intre în sânul bisericii anglicane. A adus însă un amendament credinţei sale iniţiale, în sensul că odrasla ei şi cu mine suntem singurele făpturi omeneşti cruţate de răzbunarea zeităţilor, deşi nu credem în existenţa lor personală. E absolut limpede pentru ea că suntem scutiţi de această răzbunare. Altminteri n-ar fi avut niciodată o convingere atât de înrădăcinată. Nu ştie nici ea cum a ajuns la acest compromis şi nici nu vrea să ştie; sunt lucruri; pe care e mai bine să nu le cunoşti, şi acesta face parte dintre ele; dar când îi spun că şi eu cred în zeităţile ei cu aceeaşi tărie ca şi ea şi că deosebirea constă doar în cuvinte, nu în noţiuni, devine tăcută, păstrând un uşor aer maliţios.

Mărturisesc că o dată aproape m-a înfrânt întrebându-mă ce-aş gândi dacă mi-ar spune că Dumnezeul meu, a cărui natură şi ale cărui atribute i le explicasem, nu este decât expresia celor mai înalte concepţii ale omului despre bunătate, înţelepciune şi putere, dar ca în scopul de a crea o imagine mai vie a unui gând atât de strălucit şi de măreţ, omul o personificase şi-i spusese pe nume. Ce-aş spune, urmă ea, dacă ar susţine că este o concepţie nevrednică de dumnezeire să o socoteşti ca o persoană, de vreme ce depăşirea contingenţelor umane devine astfel imposibilă, că ceea ce s-ar cuveni să adore oamenii este esenţa divină, orişiunde ar găsi-o; că „Dumnezeu” este doar modalitatea omului de a-şi exprima simţul Divinului; că, după cum justiţia, speranţa, înţelepciunea etc. sunt toate părţi componente ale bunătăţii, tot astfel Dumnezeu reprezintă expresia care cuprinde întreaga bunătate şi putere binefăcătoare. Adăugă apoi că oamenii n-ar înceta să-l iubească pe Dumnezeu, dacă n-ar mai crede în personalitatea lui obiectivă, aşa cum nu încetează de a iubi justiţia, descoperind că nu este o persoană reală; ba chiar că niciodată nu o vor iubi cu adevărat, până ce nu vor privi în acest mod dumnezeirea.

Îmi spuse toate acestea în felul ei nemeşteşugit, fără coerenţa cu care i-am reprodus aici argumentarea; faţa i se îmbujora, fiind sigură că reuşise să mă convingă de greşeala mea, precum că justiţia era o persoană vie. Nu-i vorbă, m-am cam cutremurat, dar mi-am venit imediat în fire şi i-am atras atenţia ca existau cărţi a căror autenticitate era mai presus de orice îndoială, deoarece niciuna dintre ele nu avea, cu siguranţă, mai puţin de o mie opt sute de ani vechime – că ele conţineau cele mai verificate relatări ale unor oameni cărora li se adresase Divinitatea în persoană şi ale unui profet căruia îi fusese îngăduit sa vadă spatele Domnului, prin deschizătura mâinii puse peste obrazul lui.

Cele dezvăluite erau atât de concludente şi am folosit un ton atât de solemn, încât Arowhena s-a cam speriat şi mi-a răspuns doar că şi ei aveau cărţile lor, în care străbunii erewhonienilor îşi văzuseră zeii. La această replică mi am dat seama că nu aveam nici o şansă s-o conving cu alte argumente şi, temându-mă că i-ar putea spune maică-si cele discutate cu mine şi astfel aş putea pierde dominaţia pe care simţeam că încep s-o am asupra sentimentelor ei, am lăsat-o să aibe câştig de cauză şi m-am dat bătut. Nici după ce ne-am căsătorit în lege, nu mi-am mai arătat vreodată copita diavolească, despicată.

Cu toate acestea, observaţiile ei nu-mi dădeau pace şi de atunci până azi am întâlnit mulţi oameni foarte cucernici, care au o mare cunoaştere a celor sfinte, dar cărora le lipseşte orice strop de simţ al divinităţii. Şi, în schimb, pe chipul celor care adoră esenţa divină, în artă sau în natură – într-o pictură sau într-o statuie, pe întinsul unei câmpii, într-un nor sau în mare, pe chipul unei femei, al unui bărbat sau copil —, am văzut radiind o lumină pe care n-am zărit-o aprinsă de nici o discuţie despre natura şi atributele lui. Dumnezeu. N-aveţi decât să pomeniţi cuvântul divinitate, şi simţul nostru despre esenţa divină este înnegurat.

Capitolul al XVII-lea.

YDGRUN ŞI YDGRUNIŢII.

Deşi fac mult caz de idolii lor şi de templele clădite de ei, de preoţii şi de preotesele pe care îi plătesc, niciodată n-am putut fi de părere că religia pentru care se bat cu pumnii în piept era altceva decât o credinţă absolut superficială. Aveau însă alta, care se vădea la tot pasul în acţiunile lor şi, cu toate că privind lucrurile din afară nimeni n-ar fi bănuit măcar că ea există, în realitate ea reprezenta marea lor călăuză, busola vieţii lor, astfel că rămâneau foarte puţine lucruri pe care să le facă sau să se abţină de a le înfăptui, fără să se bizuie pe preceptele acelei religii.

Bănuiam că credinţa oficială n-avea mare înrâurire asupra lor – mai întâi, fiindcă-i auzisem adesea pe preoţi plângându-se de indiferenţa care domnea faţă de ea, şi cu greu îţi închipui că ar fi afirmat asta fără motiv; în al doilea rând, din pricină că făceau prea mare caz de ea, ostentativ, în timp ce toate acestea lipseau din cultul zeiţei Ydgrun, în care credeau cu-adevărat; în al treilea rând, deoarece, deşi preoţii o defăimau necontenit pe Ydgrun, socotind-o marea vrăjmaşă a zeilor lor, era un fapt bine cunoscut că, în întreaga ţară, nu avea alţi adoratori mai devotaţi decât pe ei înşişi, care adesea erau mai degrabă preoţi ai Ydgrunei, decât ai zeităţilor pe care le slujeau. Şi nu sunt de loc convins că aceştia nu erau chiar cei mai buni dintre preoţi.

Cu siguranţă că Ydgrun ocupa o poziţie cu totul anormală; era considerată omniprezentă şi atotputernică, dar nu reprezenta o concepţie elevată, şi uneori era crudă şi totodată absurdă. Până şi cei mai statornici adoratori ai ei se ruşinau puţin de purtarea pe care o avea şi o slujeau mai mult cu inima şi cu fapta, decât cu vorba. Adorarea lor nu era vorbărie goală; dimpotrivă, chiar când îi arătau mai multa adoraţie, adesea o renegau. Totuşi, judecată în ansamblu, ea era o zeitate binefăcătoare şi folositoare,

căreia nu-i prea păsa dacă te lepădai de ea, câtă vreme era ascultată şi temută. Ea călăuzea, pe căile care fac viaţa îndeajuns de fericită, sute de mii de oameni care altminteri n-ar fi putut fi ţinuţi în frâu, deoarece asupra lor un ideal mai înalt şi mai spiritual n-ar fi avut nici o putere.

Tare mă îndoiesc că erewhonienii sunt chiar şi azi pregătiţi pentru o religie mai bună şi, cu toate că (ţinând seama de convingerea mea, care mi s-a întărit treptat, că erau urmaşii celor zece triburi pierdute ale Israelului) m-aş fi apucat să-i convertesc cu orice risc, de-aş fi întrezărit cea mai îndepărtată perspectivă de succes, cu greu îmi puteam închipui că aş fi putut-o îndepărta pe Ydgrun din locul pe care-l ocupa în centrul atenţiei lor, fără să admit că acest lucru ar avea consecinţe înspăimântătoare. De fapt, dacă aş fi un simplu filosof, aş spune că concepţiile populare despre Ydgrun erau cel mai însemnat câştig spiritual care li se hărăzise şi că nimic altceva n-ar fi putut îndeplini acelaşi rol, în afară de exemplul viu. Am descoperit că, în general, cei care se plângeau cel mai zgomotos că Ydgrun nu era de ajuns de elevată pentru ei, de-abia atinseseră nivelul moral al credincioşilor săi; în schimb, adeseori am întâlnit o categorie de oameni pe care-i numeam în sinea mea „înalţi Ydgruniţi” (restul fiind Ydgruniţi mijlocii şi Ydgruniţi de jos), care, în domeniul conduitei umane şi al soluţiilor pe care le dădeau problemelor vieţii, mi se părea că ajunseseră atât de departe pe cât îngăduie firea omenească obişnuită.

Erau gentlemeni, în înţelesul deplin al cuvântului, şi, spunând doar atât, mai rămâne oare ceva de spus? Rareori vorbeau de Ydgrun, sau doar pomeneau de ea, dar niciodată nu-i încălcau poruncile fără un motiv temeinic de a face astfel; în asemenea cazuri, treceau peste legile ei cu siguranţa de sine cuvenită, iar zeiţa rar îi pedepsea, pentru că ei sunt nişte adevăraţi viteji, în timp ce Ydgrun nu este. Majoritatea aveau doar un pospai de limbaj ipotetic, iar câţiva ceva mai mult decât atât, dar numai puţini dintre ei. Nu cred că acest limbaj să fi cântărit prea mult în formarea lor, ci mai curând faptul că stăpâneau, îndeobşte, doar rudimentele lui era unul din argumentele puternice care explica respectul ce-l acordau limbajului ipotetic.

Căliţi fiind de mici cu ajutorul a tot soiul de exerciţii şi probe atletice, trăind netemători alături de cei egali cu ei, care sunt înzestraţi cu un înalt nivel de curaj, generozitate, onoare şi cu toate însuşirile bune şi bărbăteşti, mai e de mirare că au devenit, ca să zic aşa, o lege pentru ei înşişi şi că, în timp ce-şi formează o concepţie elevată despre zeiţa Ydgrun, pierd treptat orice credinţă în divinităţile recunoscute ale ţării? Nu le neglijează în mod făţiş, căci conformismul – până-n clipa când devine cu totul insuportabil – este una dintre legile Ydgrunei, totuşi n-au o încredere reală în existenţa obiectivă a unor făpturi care apar în mod evident drept abstracţiuni şi a căror personificare pretinde în schimb un cvasimaterialism, pe care imaginaţia nu este în stare să-l realizeze. Îşi păstrează însă părerile mai mult pentru dânşii, de vreme ce majoritatea compatrioţilor lor sunt foarte ataşaţi de zei, şi consideră că e greşit să pricinuieşti cuiva o durere, atâta timp cât nu ai în vedere un bine mai mare, lucru care arareori poate răsări din vorbirea lor fără ocoluri.

Pe de altă parte, cei înzestraţi cu o minte limpede, în stare să judece orice temă (chiar dacă sunt convinşi că au doar o oarecare certitudine cu privire la ea), se cuvine ca negreşit să păşească mai departe, ajutându-i şi pe alţii să ajungă la aceeaşi claritate, spunându-le deschis ce gândesc şi de ce anume gândesc aşa, ori de câte ori sunt în măsură s-o facă în mod cuviincios, încredinţaţi fiind că datorează limpezimea vederilor lor faptului că şi alţii au făcut la fel cu dânşii. La urma urmei, s-ar putea să se înşele, şi dacă e aşa, e spre binele lor şi cel obştesc, să lase ca eroarea să fie văzută cât se poate de lămurit, pentru a putea fi mai uşor respinsă. Drept care, susţin că în acest punct dezaprob practicile chiar şi ale celor mai înalţi Ydgruniţi şi am ridicat obiecţii împotriva lor cu atât mai vârtos, cu cât ştiu că-mi va fi uşurată viitoarea mea misiune, dacă înalţii Ydgruniţi vor fi izbutit în prealabil să submineze credinţa care e considerată ca predominantă în momentul de faţă. În alte privinţe, aceştia erau mai apropiaţi de cea mai bună categorie de englezi, decât oricare alte persoane pe care le-am văzut în alte ţări. Mi-ar fi plăcut să-i conving pe vreo cinci-şase dintre ei să vină în Anglia şi să apară pe scenă, fiindcă mai toţi dovedeau un ascuţit simţ al umorului şi gustul de a juca teatru ne-ar fi fost de un mare folos. Exemplul pe care-l oferă un autentic gentleman este, dacă-mi pot îngădui să spun una ca asta, fără să profanez ceva, cea mai buna evanghelie; un astfel de om, adus pe scenă, are o intensă influenţă umanizantă, devenind un Ideal pe care-l poate privi oricine, plătind un şiling.

Totdeauna i-am simpatizat şi i-am admirat pe aceşti oameni, şi, deşi am regretat profund pierzania lor finală sigură (pentru că nu aveau nici cel mai mic simţ al lumii de-apoi, şi singura lor religie o reprezentau respectul de sine şi stima pentru semenii lor), niciodată nu m-am încumetat să-mi iau faţă de dânşii o libertate atât de mare ca să încerc să le transmit propriile mele convingeri, cu care i-aş fi putut face cu adevărat buni şi fericiţi, fie pe-acest tărâm, fie pe cel de dincolo. Am încercat totuşi, uneori, împins la aceasta de un neabătut sentiment al datoriei şi de regretul profund că atâtea fiinţe minunate vor fi sortite unor milenii, dacă nu chiar veşniciei, de chinuri; clar cuvintele mi se opreau în gât, de îndată ce începeam.

Nu ştiu dacă un misionar de profesie ar fi avut şanse mai mari; fără îndoială că o asemenea persoană cunoaşte mai multe despre ştiinţa convertirii; cât despre mine, pot să mă declar satisfăcut doar pentru că am pornit pe calea cea dreaptă, dar am fost obligat să-i las pe alţii să-şi mai încerce norocul. Dacă eşuează planul pe care vreau să-l pun în aplicare ca să-i convertesc, mi-aş oferi bucuros obolul ca să fie trimişi doi-trei misionari antrenaţi, care au dobândit faimă prin creştinarea cu succes a evreilor sau a musulmanilor, dar aceştia se pot mândri destul de rar cu înfăţişarea lor trupească şi, când mă gândesc la înalţii Ydgruniţi şi la figura pe care cred că ar face-o un misionar descins în mijlocul lor, nu jur cu mâna pe inimă că ar face mare scofală. Totuşi, încercarea merită să fie făcută, şi cea mai groaznică primejdie pe care ar avea-o de înfruntat misionarii ar fi aceea să fie închişi la spitalul unde ar fi fost trimis şi Chowbok, dacă m-ar fi însoţit în Erewhon.

Judecând deci, în linii mari, opiniile lor religioasa trebuie să recunosc că erewhonienii sunt superstiţioşi din pricina concepţiilor pe care le au despre divinităţile lor recunoscute şi din cauza adorării cu totul anormale şi inexplicabile a zeiţei Ydgrun, adorarea cea mai intensă şi totodată cea mai complet lipsită de formalism pe care am întâlnit-o vreodată. În practică, însă, lucrurile mergeau mai bine decât te-ai fi putut aştepta, şi pretenţiile contradictorii ale Ydgrunei şi ale divinităţilor erau rezolvate prin compromisuri nescrise (în cea mai mare parte, în favoarea zeiţei), cărei în nouăzeci şi nouă de cazuri dintr-o sută, erau foarte bine înţelese.

Nu puteam înţelege de ce nu recunoşteau pe faţa înaltul Ydgrunism, renunţând la personificarea obiectivă a speranţei, justiţiei etc.; dar de câte ori riscam cea mai mică aluzie în această direcţie, descopeream că mă aflu pe un teren periculos. Nu voiau în ruptul capului să accepte realitatea, revenind necontenit la afirmaţia că, în alte epoci, divinităţile erau văzute în mod frecvent şi că, în clipa în care nimeni nu va mai crede în personificarea lor, oamenii vor renunţa să mai practice chiar şi acele virtuţi banale asupra cărora experienţa comună a neamului omenesc a căzut de acord că ar constitui marele secret al fericirii. „Cine a mai auzit”, întrebau ei, cuprinşi de indignare, „ca asemenea trăsături, ca educaţia făcută cu duhul blândeţii, exemplul bun şi o concepţie luminată asupra bunăstării personale, să fie capabile să-i ţină pe oameni pe drumul drept?” În graba mea, uitând lucruri de care s-ar fi cuvenit să-mi amintesc, răspundeam că, dacă un ins nu poate fi ţinut pe drumul drept de asemenea lucruri, atunci nimic nu-l mai putea îndrepta şi că, dacă nu era condus de iubirea şi teama de oamenii pe care-i vedea cu ochii lui, nu va ajunge să fie călăuzit nici de zei, pe care nu-i văzuse niciodată.

O dată am dat, într-adevăr, peste o sectă mică, dar pe cale de dezvoltare, care credeau, în felul lor, în nemurirea sufletului şi-n învierea din morţi; aceştia răspândeau învăţătura că cei născuţi cu trupuri bolnave şi slabe şi care şi-au petrecut viaţa în suferinţe vor fi torturaţi veşnic şi pe lumea de-apoi, iar cei care se născuseră vânjoşi, sănătoşi şi chipeşi vor fi răsplătiţi în veci de veci. Despre calităţile morale sau de purtări nu pomeneau nimic.

Oricât de greşit ar fi fost crezul acesta, predica lor însemna un pas înainte, de vreme ce ţineau seama de o anumită stare viitoare, şi eram mirat aflând că mai peste tot se loveau de împotrivire, din cauză că doctrina lor nu era clădită pe nici un fundament, şi că, de asemeni, era imorală prin tendinţa sa şi de nedorit pentru orice fiinţă înzestrată cu raţiune.

Când am întrebat în ce chip putea fi imorală, mi s-a răspuns că, dacă ar fi îmbrăţişată cu fermitate, i-ar duce pe oameni la bagatelizarea vieţii lor pământene, care ar trece în ochii lor ca o chestiune de o importanţă secundară; că în felul acesta ar distrage minţile oamenilor de la perfecţionarea economiei acestei lumi, tăind cu nerăbdare, ca să zic aşa, nodul gordian al problemelor vieţii, prin care unii oameni ar putea găsi satisfacţii momentane pentru ei, cu preţul unor neţărmurite neajunsuri aduse celorlalţi. Adăugau apoi că asemenea doctrină tinde să încurajeze lipsa de

prevedere dovedită de săraci, precum şi acceptarea înjositoare a unor neajunsuri pe care ar putea foarte bine să le remedieze, că răsplata era iluzorie şi că rezultatul era, la urma urmei, lăsat pe seama norocului, a cărui domnie ar trebui să-şi găsească sfârşitul în mormânt; că teama era descurajantă şi nedreaptă şi că până şi cea mai binecuvântată înălţare n-ar fi însemnat decât tulburarea unei somnolenţe şi mai binecuvântate.

La toate aceste obiecţii nu puteam răspunde decât că lucrul se petrecuse realmente aşa şi că existau o seamă de exemple bine autentificate de oameni care muriseră şi se întorseseră apoi la viaţă – exemple de care nici un om întreg la minte nu s-ar putea îndoi.

„Dacă e aşa, îmi răspunse potrivnicul meu, trebuie să îndurăm această eventualitate pe cât putem mai bine."

Atunci le-am tradus, cum m-a ajutat şi pe mine capul, nobila cuvântare în care Hamlet spune că numai teama de rele mai grave, care ne-ar putea pândi după moarte, ne împiedică să ne repezim în braţele ei. „E o absurditate, îmi răspunse interlocutorul meu, până acum nici un muritor n-a fost vreodată oprit să-şi taie gâtul de sperietori de felul celor puse pe seama lui de poetul dumitale, şi probabil că acest poet ştia foarte bine acelaşi lucru. Dacă un om îşi taie gâtul, înseamnă că e la ananghie şi nu se gândeşte la altceva decât cum să scape, indiferent pe ce cale, doar să se scuture de povara prezentului. Nu. Oamenii sunt ţinuţi pe locurile lor nu de teama că, dacă le-ar părăsi, s-ar putea să nimerească din tigaie pe foc, ci de speranţa că, dacă rezistă, s-ar putea ca focul să-i perpelească mai puţin. Respectul – ca să-l citãm pe poetul dumitale, care face dintr-o viaţă atât de îndelungată o pacoste – este gândul că, deşi pacostea poate avea viaţă lungă, cel care suferă de pe urma ei poate trăi şi mai mult."

În faţa acestei argumentări, văzând că sunt prea puţine probabilităţi ca să cădem la vreo înţelegere, am renunţat la polemică, iar adversarul meu s-a despărţit de mine pe data, manifestându-şi energic dezaprobarea, fără a deveni însă pe faţă mojic.

Capitolul al XVIII-lea.

FORMULE DE NAŞTERE.

Cele ce urmează nu le-am auzit de la Arowhena, ci de la domnul Nosnibor şi de la câţiva dintre domnit care prânzeau din când în când în casa lui; mi-au spus că erewhonienii cred în preexistenţă. Şi nu se opresc aici (despre această credinţă voi scrie mai pe larg în capitolul următor), ci au convingerea că ajung pe lumea aceasta dintr-o stare anterioară, numai şi numai prin propria lor voinţă şi faptă liberă. Ei cred ca fiinţele nenăscute sâcâie şi chinuie tot timpul persoanele căsătorite de ambele sexe, dându-le necontenit târcoale, şi nu le lasă nici un răgaz, nici trupeşte, nici sufleteşte, până ce nu consimt să le ia sub ocrotirea lor. Daca lucrurile nu s-ar petrece astfel (cel puţin aşa pretind ei), ar însemna că un om îşi ia monstruoasa libertate faţă de un semen al său să decidă că acesta trebuie să îndure soarta şi schimbările care survin în această viaţă muritoare, fără să aibă nici o posibilitate de alegere. Atunci nici un om n-ar avea dreptul să se mai căsătorească, atâta timp cât nu poate şti vreodată ce nenorociri groaznice

poate provoca fapta sa asupra unei fiinţe care nu poate fi nefericită, câtă vreme nici nu există. Sunt însufleţiţi de o convingere atât de puternică, încât au hotărât să arunce vina pe umerii altora, făurind o lungă mitologie în legătură cu lumea în care trăiesc făpturile încă nenăscute, cu tot ce fac ele şi cu şiretlicurile şi maşinaţiile la care recurg, ca să se strecoare în lumea noastră. Dar despre aceasta, mai departe – acum mă voi opri doar la modul în care îi tratează pe cei care vin realmente printre noi.

O particularitate prin care se deosebesc erewhonienii de noi este aceea că ori de câte ori declară ca au o certitudine absolută într-o anumită chestiune pe care o recunosc drept baza pe care vor clădi un sistem de uzanţe, rareori cred cu adevărat într-însa. Dacă miros că e ceva putred într-o instituţie oarecare pe care o îndrăgesc, îşi vor astupa nasul, de câte ori le va sta în putinţă.

Asta-i tocmai ceea ce fac aproape toţi în această problemă a fiinţelor nenăscute, fiindcă nu pot (şi nici n-aş putea) să cred că iau în serios mitologia lor despre preexistenţă. Şi cred, şi nu cred; nici ei singuri nu ştiu bine ce anume cred; tot ce ştiu într-adevăr este că e o boală curată să nu ai o asemenea credinţă. Singurul fapt de care sunt absolut sigur este că nenăscuţii sunt aduşi pe lumea aceasta datorită sâcâielii şi că nu s-ar fi aflat aici, dacă i-ar fi lăsat în plata Domnului pe nişte oameni paşnici.

Ar fi greu să le dezaprobi poziţia şi toate ar fi bune, numai de-ar lăsa lucrurile aşa cum sunt. Dar nu vor să facă asta; le trebuie asigurări de două ori certificate, le trebuie să capete în scris cuvântul pruncului în persoană, de îndată ce s-a născut, prin care le acordă părinţilor nepedepsirea şi eliberarea lor de orice răspundere legată de zămislirea lui, afirmându-şi propria sa preexistenţă. De aceea au născocit acel ceva care se numeşte o formulă de naştere, adică un document care variază în raport cu prudenţa părinţilor, dar care e cam acelaşi în toate cazurile, pentru că, multe secole în şir, treaba avocaţilor erewhonieni a fost să-şi arate iscusinţa, perfecţionându-l şi prevăzând soluţia pentru orice eventualitate.

Aceste formule sunt tipărite pe hârtie obişnuită şi se vând la un preţ modest, pentru săraci; dar cei bogaţi pun să li se scrie pe pergament şi să fie legate cu dichis, astfel că întocmirea formulei de naştere a unei persoane este o adevărată verificare a rangului său în societate. Încep prin a înşira precum că, în vreme ce A. B. era supus al regatului nenăscuţilor, unde se bucura de toate cele şi n-avea nici un motiv de nemulţumire etc. etc., împins de propria sa depravare nesăbuită şi de neastâmpăr, a nutrit dorinţa de a intra în lumea noastră, aici de faţă, drept care, luând măsurile necesare, precum stă scris în legiuirea regatului nenăscuţilor, cu gând viclean şi cu premeditare s-a apucat să pună la cazne şi să sâcâie două făpturi fără de noroc, care nu-i greşiseră cu nimic şi care erau cu desăvârşire mulţumite şi fericite, înainte ca el să fi pus la cale acest josnic plan împotriva tihnei lor; pentru care asuprire le imploră acum cu umilinţă iertare.

Se recunoaşte răspunzător pentru toate beteşugurile şi cusururile fizice care l-ar putea pune în situaţia de a da socoteală în faţa legilor ţării; recunoaşte că părinţii săi n-au absolut nimic de-a face cu toate aceste lucruri

şi că au dreptul de a-l ucide pe loc, dacă aşa li s-ar năzări, deşi îi roagă stăruitor să-şi arate minunata lor bunătate şi clemenţă cruţându-i viaţa. Dacă vor face astfel, le promite să fie cea mai ascultătoare şi umilă făptură, în primii ani de vieţuire, şi, efectiv, toată viaţa, doar dacă nu vor socoti potrivit, în neţărmurita lor generozitate, să-l scutească de o parte din serviciile ce le va presta de acum înainte. Şi formula o ţine aşa înainte, intrând uneori în detalii foarte mărunte, după fantezia avocaţilor familiei, care n-o vor face nici măcar cu un rând mai scurtă, dacă sunt lăsaţi de capul lor.

Actul fiind astfel pregătit, în a treia sau a patra zi după naşterea copilului – sau, cum o numesc ei, „deranjul final” – se adună prietenii şi se dă o serbare, în cursul căreia sunt cu toţii foarte melancolici, de fapt li se pare că sunt într-adevăr în această dispoziţie şi aduc daruri tatălui şi mamei copilului, ca să-i consoleze pentru nedreptatea pe care tocmai au îndurat-o din partea nenăscutului.

După un timp, doica vine jos cu pruncul şi oaspeţii încep să-l batjocorească, dojenindu-l pentru impertinenţa pe care a arătat-o, întrebându-l cum are de gând să-şi răscumpere răul pe care l-a săvârşit şi cum se poate aştepta la îngrijire şi hrană din partea unor persoane care poate au şi fost nedreptăţite până acum de către nenăscuţi în alte zece-douăsprezece prilejuri – pentru că despre cetăţenii cu familii mari spun că au suferit crunte nedreptăţi din partea nenăscuţilor —, până când, în cele din urmă, după ce au împins destul de departe acest protest, cineva pomeneşte de formulă, care este adusă şi citită pruncului de îndreptătorul familiei. Acest domn este totdeauna invitat în asemenea ocazii, pentru că simplul fapt că dă buzna într-o familie paşnică dovedeşte din partea copilului un grad de depravare care necesită astfel de servicii profesionale.

Sâcâit de lectură şi ciupit de doică, copilul începe de obicei să plângă, şi asta este socotit un semn bun, deoarece arată că e conştient de vina lui. La acest punct este întrebat: „Eşti de acord cu formula?” Şi cum ţâncul îşi vede mai departe de plâns şi cum e limpede că nu poate da nici un răspuns, unul dintre prieteni face un pas înainte şi se însărcinează să semneze documentul, în numele vinovatului, declarându-se sigur (aşa spune) că şi copilul ar face la fel, de-ar şti cum, şi că îl va descărca pe actualul semnatar de angajamentul pe care l-a luat, când va ajunge la maturitate. Pe urmă, prietenul aşterne semnătura copilului în josul pergamentului şi cu asta consideră că acesta e legat întocmai ca şi cum l-ar fi semnat cu mâna lui.

Dar chiar şi asta nu-i mulţumeşte pe deplin, liniştindu-se numai atunci când capătă, în cele din urmă, chiar semnătura copilului. Astfel că, în momentul când împlineşte paisprezece ani, aceşti oameni cumsecade pe de o parte îl mituiesc, făgăduindu-i mai multă libertate şi tot felul de lucruri plăcute, iar pe de alta îl ameninţă că, datorită puterii lor mari pe care o au asupra sa, îi vor face într-una zile fripte, aşa că, deşi fac paradă de libertate, în realitate nici nu poate fi vorba de aşa ceva. De asemeni, apelează la serviciile profesorilor de la Colegiile Iraţiunii, până ce, în cele din urmă, într-un fel sau altul, reuşesc să obţină semnătură pe hârtia prin care copilul recunoaşte că el însuşi a fost agentul liber care a acţionat în scopul venirii lui

pe lume şi îşi ia pe umerii săi toată răspunderea că a procedat astfel. Şi totuşi, deşi este evident că acest document reprezintă cel mai important act pe care-l poate semna cineva în viaţa lui, aceştia îl pun pe copil să facă acest lucru la o vârstă când nici ei, nici legea nu permit absolut nimănui, şi încă pentru mulţi ani, să-l lege prin cea mai mică obligaţie, indiferent cât de îndreptăţită este aceasta, pentru că-l socotesc prea necopt ca să ştie despre ce e vorba şi nu consideră că e cinstit să-i pună în spinare obligaţii care, după ani de zile, ar putea să-i aducă prejudicii.

Mărturisesc că toată această istorie mi se părea destul de neomenoasă şi nu prea se potrivea cu numeroasele instituţii admirabile existente în ţara lor. O dată mi-am luat inima-n dinţi şi i-am spus unuia dintre profesorii de Iraţiune o parte din ceea ce gândeam despre asta. Am făcut-o cu mare delicateţe, dar modul în care a justificat sistemul a depăşit cu totul capacitatea mea de înţelegere. Îmi amintesc că l-am întrebat dacă nu crede că ar dăuna principiilor unui băieţandru, slăbindu-i respectul pentru sfinţenia cuvântului dat şi pentru adevăr în general, faptul ca era împins să dea o declaraţie solemnă cu privire la adevărul unor lucruri despre care tot ce poate şti cu siguranţă este că nu ştie nimic. Ba l-am întrebat chiar dacă nu cumva, de fapt, profesorii care-l călăuzesc astfel, ori care îşi permit să predea drept Certitudine orice lucru de care ei înşişi sunt nesiguri, nu-şi câştigau pâinea subminând în cugetul elevilor lor (care au o structură nespus de gingaşă) simţul adevărului şi viciindu-le unul dintre cele mai sacre instincte.

Profesorul, care era o persoană încântătoare, a părut tare surprins de atitudinea mea, dar n-am avut nici o influenţă asupra lui, sub nici o formă. Îmi răspunse că nimeni nu se aştepta ca băiatul să vrea, ori să poată cunoaşte tot ce pretinde că ar şti; dar că lumea este plină de compromisuri şi că în document nu este aproape nici o afirmaţie care să implice o interpretare literală. Limbajul omenesc este un vehicul prea rudimentar pentru gândire – gândirea nefiind susceptibilă de o traducere integrală. Adăugă că, o dată ce nu poate exista vreo tălmăcire dintr-o limbă într-alta care să nu ştirbească întrucâtva sensul, ori să-l denatureze, aşişderi nu se află limbaj care să poată reda gândul fără vreo poticnire sau asprime, pe undeva – şi aşa mai departe... Toată această poliloghie părea să ducă la următoarea concluzie: era obiceiul pământului – şi erewhonienii sunt un popor conservator – că, oricum, băiatul va fi nevoit, mai curând sau mai târziu, să se dedea la compromisuri, iar ceremonia aceea constituia o parte din educaţia lui în arta respectivă. Poate că trebuia regretată necesitatea atât de stringentă a compromisului, totuşi era necesar, şi cu cât avea să înţeleagă mai devreme acest lucru, cu-atât mai bine avea să fie pentru băiat. Dar acest lucru nu-l spun niciodată băiatului.

Din cartea mitologiei lor cu privire la cei nenăscuţi am extras pasajele care vor forma capitolul următor.

Capitolul al XIX-lea.

LUMEA CELOR NENĂSCUŢI.

Erewhonienii susţin că suntem târâţi prin viaţă de-a-ndăratelea; sau, iarăşi, că păşim înainte spre viitor ca printr-un coridor întunecos. Timpul

merge alături de noi şi trage-n sus obloanele, pe măsură ce înaintăm, dar lumina care ne este astfel dăruită adesea ne ia văzul şi face mai deasă bezna din faţa noastră. Putem vedea doar puţin câte puţin şi ţinem seama de acest puţin într-o proporţie mult mai mică decât neliniştea care ne este pricinuită de ceea ce vom vedea mai departe. Iscodim, veşnic curioşi, prin licărul prezentului, în posomoreala viitorului, prevestim liniile directoare ale întâmplărilor ce ne stau înainte, prin luminiţe slab reflectate de oglinzi cu luciul şters, plasate în spate, şi bâjbâim aşa mai departe, până ce se deschide sub noi o trapă, şi ne-am dus.

Alteori spun că viitorul şi trecutul alcătuiesc ca o panoramă aşezată pe două suluri; că tot ceea ce e zugrăvit pe sulul viitorului se desfăşoară singur şi trece pe sulul trecutului; noi nu putem grăbi acest proces, nici să-l ţinem în loc; trebuie să privim tot ce nu s-a desfăşurat încă, fie că este bun sau rău, iar ceea ce am privit o dată nu mai putem revedea nicicând. Mecanismul se încarcă şi se descarcă veşnic; noi îi surprindem mersul în trecerea de-o clipă şi-l numim prezent; simţurile noastre buimace culeg şi ele ce impresii pot şi ghicim cam ce-o să vie după cele pe care le-am văzut până acum. Aceeaşi mână a pictat întregul tablou, dar amănuntele variază prea puţin – ape, păduri, câmpii, munţi, oraşe şi oameni, iubire, suferinţă şi moarte; totuşi, interesul nu ne slăbeşte nici o clipă şi privim plini de speranţă spre vreun episod fericit, sau cu teamă, ca nu cumva propriile noastre chipuri să ne fie înfăţişate figurând în ceva groaznic. Când scena a rămas în urmă, ne închipuim că o cunoaştem, deşi sunt atâtea de văzut şi timpul ce-l avem pentru a o privi e atât de redus, încât îngâmfarea cu care pretindem că ştim trecutul are, în cea mai mare parte, o temelie şubredă; de fapt, nici nu ne prea sinchisim de el, decât în măsura în care poate înrâuri viitorul, asupra căruia ni se concentrează cu precădere interesul.

Erewhonienii spun că numai hazardul a făcut ca pământul, şi stelele, şi toate lumile cereşti să înceapă a se roti de la răsărit la apus, şi nu tocmai invers, şi la fel afirmă că doar întâmplarea face ca omul să treacă prin viaţă cu faţa spre trecut, în loc să meargă cu faţa spre viitor. Pentru că viitorul se află lângă noi în aceeaşi măsură ca şi trecutul, doar că nu suntem în stare să-l vedem. Nu zace el, oare, în măruntaiele trecutului, şi nu trebuie trecutul să se modifice, înainte ca viitorul să poată face şi el acelaşi lucru?

De asemeni, spun uneori că odinioară a fost experimentată pe acest pământ o rasă de oameni care cunoştea viitorul mai bine decât trecutul, dar că muriseră într-un an de zile din pricina nefericirii pe care le-o provoca acest dar al cunoaşterii; şi dacă i-ar mai fi hărăzit cuiva să se nască acum prea clarvăzător, ar fi înlăturat de selecţia naturală, înainte de a avea vreme să transmită urmaşilor săi o însuşire care distruge în asemenea măsură liniştea.

Stranie mai e şi soarta omului! Trebuie să piară, ca să dobândească un lucru fără de care ar pieri dacă nu s-ar strădui să-l obţină. Dacă nu se străduieşte să atingă acest ţel, nu se ridică mai sus decât sălbăticiunile; dacă îl atinge, este mai desnădăjduit decât diavolii.

După mat multe capitole, am ajuns, în sfârşit, la noii-născuţi propriu-zişi, şi am descoperit că ei erau consideraţi ca fiind suflete pur şi simplu, fără

corp real, ducând un fel de existenţă gazoasă, mai mult sau mai puţin antropomorfică, cam la fel cu aceea a unei stafii; prin urmare, nu au nici carne, nici sânge, nici căldură. Cu toate acestea, se presupune că ar avea reşedinţe şi oraşe în care îşi duc veacul, deşi acestea sunt la fel de imateriale ca şi locuitorii lor; se crede chiar că mănâncă şi beau vreo substanţă ambrozială străvezie şi, în general, că sunt capabili sa facă orice sunt în stare să făptuiască oamenii, numai că într-un fel nepământean, fantomatic, ca într-uni vis. Pe de altă parte, câtă vreme rămân acolo unde se află, nu mor niciodată – singura formă de moarte fiind, în lumea nenăscuţilor, părăsirea ei pentru tărâmul nostru. Circulă credinţa că sunt extrem de numeroşi, chiar cu mult mai răspândiţi decât e omenirea. Sosesc cu duiumul din planete necunoscute, gata crescuţi, dar nu pot părăsi lumea nenăscută decât luând măsurile necesare pentru a ajunge la noi, adică, de fapt, sinucigându-se.

S-ar cuveni să fie nişte fiinţe nespus de fericite, pentru că nu trec prin încercări extreme – momente de noroc sau nenoroc; nu se căsătoresc niciodată, ci trăiesc într-un stadiu foarte apropiat de cel imaginat de poeţi drept starea primordială a omenirii. În ciuda acestor amănunte, se plâng totuşi fără încetare, ştiu că noi, pe lumea aceasta, avem corpuri şi ştiu, la drept vorbind, totul despre noi, pentru că se învârtesc printre oameni oriunde au chef şi ne pot citi gândurile, la fel de bine cum ne supraveghează în voie acţiunile.

Ai putea crede că asta le-ar ajunge, şi mai toţi au într-adevăr conştiinţa clară a riscului extrem pe care-l vor înfrunta, catadicsind să se întrupeze în corpul acesta înzestrat cu „mişcare, căldură şi sensibilitate”, pe care-l doresc cu atâta ardoare; cu toate acestea, pentru unii dintre ei, gradul de ennui26 provocat de o existenţă necorporală este atât de nesuferit, încât vor înfrunta orice ca să obţină o schimbare, aşa că se hotărăsc să plece. Condiţiile pe care trebuie să le accepte sunt atât de nesigure, încât numai cei mai nebuni dintre nenăscuţi vor consimţi să le suporte, şi dintre aceştia – şi numai dintre ei – se recrutează cei care ne îngroaşă rândurile.

Când s-au împăcat, în sfârşit, cu gândul de a părăsi tărâmul lor, trebuie să se prezinte în faţa magistratului din ce! mai apropiat oraş şi să semneze o declaraţie sub jurământ, confirmând dorinţa lor de a renunţa la existenţa dusă până atunci. După ce-au făcut acest pas, magistratul le citeşte condiţiile, pe care trebuie să le accepte, iar pomelnicul este atât de lung, încât nu pot decât să extrag câteva dintre punctele principale, care sună cam în felul următor:

Mai întâi, trebuie să ia o licoare care le va distruge memoria şi simţul identităţii; trebuie să plece pe lumea noastră neajutoraţi şi fără o voinţă proprie; înainte de plecare trebuie să tragă la sorţi înclinările pe care le vor avea şi să le ia, întocmai cum sunt, la bine şi la rău. Nu li se îngăduie nici o alegere în privinţa corpului, pe care-l doresc cu atâta aprindere; sunt doar repartizaţi la întâmplare, şi fără drept de apel, la doi inşi pe care este treaba lor să-i găsească şi să nu le dea pace până ce nu-i adoptă.

Cine vor fi aceştia, de vor fi bogaţi sau săraci, omenoşi sau neomenoşi, sănătoşi ori bolnavi, asta n-au cum şti; de fapt trebuie, pentru mulţi ani în şir,

să se lase în grija unor persoane despre a căror bună constituţie şi bun simţ n-au nici un fel de garanţie.

Predicile pe care capetele mai înţelepte le ţin celor care cugetă la o schimbare ţi se par ciudate când le citeşti. Vorbesc cu ei cum am vorbi noi cu un risipitor, şi au cam tot atâta succes.

„A te naşte, spun ei, este o trădare, o crimă capitală, pentru săvârşirea căreia sentinţa poate fi executată în orice clipă după comiterea fărădelegii. Se prea poate întâmpla să trăieşti vreo şaptezeci-optzeci de ani, dar ce înseamnă asta, în comparaţie cu eternitatea de care te bucuri acum? Şi chiar dacă sentinţa ţi-ar fi comutată şi ţi s-ar îngădui să trăieşti veşnic, cu timpul te-ai sătura aşa de rău de viaţă, încât execuţia ar fi pentru tine cea mai mare îndurare.

Judecă ce risc nemăsurat, să te naşti din părinţi ticăloşiţi şi să fii deprins cu viciul! Să fii născut din părinţi nătângi, şi să fii deprins de mic cu irealităţile! Din părinţi care te privesc ca pe-un soi de unealtă sau de proprietate, care le aparţine mai mult lor decât ţie însuţi! Sau, tot aşa, s-ar putea nimeri să tragi la sorţi părinţi lipsiţi de orice afinitate cu tine, care nu vor fi nicicând în stare să te-nţeleagă şi se vor strădui din răsputeri să-ţi pună beţe-n roate (ca o găină care a scos un boboc de raţă), iar apoi să-ţi mai şi arunce în obraz că eşti nerecunoscător, fiindcă nu-i iubeşti. Ori se mai poate să dai peste nişte părinţi care să te socotească o făptură ce trebuie băgată în sperieţi cât eşti încă tânăr, ca să nu le prilejuieşti necazuri mai târziu, manifestându-ţi dorinţe şi simţiri personale.

În viaţa ce te aşteaptă, după ce ţi se va permite, în sfârşit, să intri în rând cu ceilalţi, în calitate de membru plin al lumii, vei deveni şi tu o fiinţă supusă sâcâielilor celor nenăscuţi – şi, prin urmare, grozav de fericit trai o să mai duci! Căci noi solicităm aşa de stăruitor, încât doar prea puţini – şi aceştia nu dintre cei mai buni – sunt capabili să ne refuze; şi, totuşi, să nu refuzi este aproape acelaşi lucru ca şi cum ai intra în cârdăşie cu cinci-şase indivizi diferiţi, despre care nu poţi şti absolut nimic dinainte, nici măcar dacă vei deveni asociatul unor fiinţe de sex feminin sau masculin, nici cu câte dintre ele te împovărezi. Nu te amăgi cu iluzia că vei fi mai înţelept decât părinţii tăi. Poţi avea mult şi bine o epocă în avans faţă de cei pe care i-ai sâcâit, dar câtă vreme nu eşti un om mare, vei fi cu o epocă în urma celor care, la rândul lor, nu-ţi vor da pace.

Închipuie-ţi ce trebuie să fie să ţi se repartizeze un nenăscut cu temperament şi înclinaţii complet opuse celor pe care le ai tu; ba, mai mult, să primeşti cinci-şase făpturi dintre acestea, care nu te vor iubi chiar dacă te-ai zbătut într-o mie de feluri să le asiguri confortul şi bunăstarea; care vor uita toate sacrificiile tale şi de care nu poţi niciodată fi sigur că nu-ţi poartă pică pentru erorile de judecată de care se prea poate să te fi făcut vinovat, deşi tu sperai că de multă vreme le-ai ispăşit. O asemenea ingratitudine nu este ceva neobişnuit, totuşi închipuie-ţi ce trebuie să fie s-o înduri! E chinuitor pentru un boboc de raţă să fie scos de o găină, dar nu-i vine oare tare greu şi găinii care l-a clocit?

Mai stai şi cumpăneşte, te rugăm, nu de dragul nostru, ci pentru binele tău. Caracterul tău iniţial trebuie să ţi-l tragi la sorţi; dar orice ţi-ar pica, el poate ajunge la o dezvoltare destul de armonioasă doar după o lungă perioadă de educare; ţine minte că nu vei avea nici un control asupra acestei educaţii. E posibil, ba chiar probabil, că tot ce s-ar putea să obţii în viaţa de dincolo, care să-ţi facă plăcere şi care să-ţi fie de un real folos, să fii silit să-l dobândeşti mai degrabă în ciuda decât cu ajutorul celor pe care urmează acum să-i sâcâi şi că nu-ţi vei câştiga libertatea decât după ani de luptă grea, în care anevoie vei putea spune dacă ai suferit tu, ori le-ai căşunat lor mai multe nedreptăţi.

Ţine minte de asemeni că, dacă pleci în lumea oamenilor, vei avea voinţă liberă, vei fi obligat să o ai; nu-i chip să scapi de ea; că vei fi încătuşat de ea în tot cursul vieţii tale şi va trebui în orice împrejurare să faci ceea ce, în general, ţi se va părea că e mai cuminte să faci într-o împrejurare dată, indiferent dacă ai sau nu dreptate alegând această atitudine. Mintea ta va fi o balanţă care va trebui să cântărească diferite păreri, iar acţiunea ta va urma talgerul care trage mai greu. Rezultatul depinde de genul de cântar pe care s-a nimerit să-l tragi la sorţi la naştere, de înclinarea pe care o va fi căpătat prin folosinţă şi de greutatea părerilor nemijlocite. Dacă balanţa va fi bună de la început, şi dacă n-a fost stricată în chip scandalos în timpul copilăriei tale, şi dacă combinaţiile în care intri sunt obişnuite, se poate s-o scoţi cu bine la capăt; dar în povestea asta sunt la mijloc prea mulţi «dacă», şi neîmplinirea unuia singur dintre ei îţi asigură nenorocirea. Cugetă la asta şi aminteşte-ţi că, în cazul când se va abate peste capul tău vreo pacoste, va trebui să-ţi mulţumeşti ţie însuţi, pentru că din dorinţa ta personală te naşti, şi nimeni nu te-a constrâns la asta.

Departe de noi gândul de a tăgădui că sunt câteva plăceri rezervate neamului omenesc; există un şir întreg de felurite faze ale mulţumirii, care pot atinge chiar pragul unei mari fericiri; dar ia seama cum sunt ele repartizate de-a lungul vieţii unui om: toate cele mai intense aparţin părţii de început, şi puţine rămân, cu-adevărat, pentru cealaltă.

Există, oare, vreo plăcere pe lume pentru care merită să fie plătit preţul mizeriilor vârstei gârbovite?

Daca eşti bun, viguros şi chipeş, ai într-adevăr o avuţie frumoasă la douăzeci de ani; dar cât îţi mai rămâne din ea la şaizeci? Pentru că trebuie să trăieşti din capital; nu ai nici o posibilitate să-ţi investeşti puterile astfel ca să poţi căpăta o mică rată de viaţă pe veci şi trebuie să-ţi mănânci fondul bucăţică cu bucăţică şi să te chinui văzând cum se micşorează pe zi ce trece, chiar dacă nu vei fi jefuit de bunul tău, intenţionat sau din pură întâmplare.

Aminteşte-ţi, de asemeni, că încă nu s-a ivit un om de patruzeci de ani care să nu fie dornic să se întoarcă în lumea nenăscuţilor, dacă ar putea s-o facă în chip decent şi onorabil. Dacă tot se află pe lume, de regulă va rămâne până când este forţat s-o părăsească; dar crezi, oare, că ar consimţi să se nască încă o dată şi să-şi trăiască de la capăt viaţa, dacă i s-ar oferi prilejul? Să nu crezi una ca asta. Dacă ar putea să schimbe astfel trecutul încât niciodată să nu fi văzut lumina zilei, nu crezi c-ar face-o foarte bucuros?

La ce anume crezi că se gândea unul dintre poeţii lor, dacă nu la asta, când plângea amarnic ziua în care s-a născut şi noaptea în care s-a spus că s-a zămislit un băiat? «Căci de nu, glăsuieşte el, acum aş fi fost liniştit şi m-aş fi bucurat de tihnă, aş fi dormit; m-aş fi hodinit alături de crai şi sfetnici ai pământului, care şi-au înălţat lăcaşuri pustii, ori alături de prinţii care au avut aur, care şi-au umplut casele cu argint, doar de n-aş fi fost adus pe lume, printr-o naştere ascunsă şi venită la ceas nepotrivit, de-aş fi fost precum sunt pruncii care nicicând n-au zărit lumina. Acolo cei ticăloşiţi îşi curmă zbuciumul, iar cei osteniţi îşi află odihna.»

Fii absolut sigur că toţi oamenii îşi vor primi, la sorocul cuvenit, osânda vinei de a se fi născut; dar cum pot ei să ceară îndurare sau să se plângă de orice năpastă i-ar putea lovi, atâta timp cât au intrat cu ochii deschişi în capcană?

Încă un cuvânt, şi cu asta am terminat. Dacă vreo amintire nelămurită, ca un crâmpei de vis, îţi străfulgeră prin minte într-una din clipele grele şi simţi că licoarea care urmează să-ţi fie dată nu şi-a făcut efectul şi memoria acestei existenţe pe care o părăseşti se zbate în zadar să-ţi revină, îţi spun că într-un asemenea moment, când te agăţi de un vis, dar el scapă din încleştarea ta, şi-l contempli, la fel cum Orfeu o contempla pe Euridice, lunecând îndărăt în regatul amurgului, atunci grăbeşte-te – grăbeşte-te, dacă îţi vei putea aminti acest sfat – spre portul datoriei tale imediate şi prezente, găsindu-ţi adăpost tot timpul în munca ce-ţi stă la îndemână. Atâta lucru măcar s-ar putea să vă aduceţi aminte; şi dacă veţi întipări profund pecetea acestui îndemn pe fiecare înclinaţie a voastră, mai mult ca sigur că acesta vă va scoate teferi şi în mod onorabil din toate încercările care vă stau în faţă.” 27

Acesta este tipicul după care le argumentează celor care intenţionează să-i părăsească, dar rareori pledoaria lor are vreun efect, pentru că numai pe neliniştiţi şi pe necugetaţi îi ispiteşte gândul naşterii, iar cei destul de uşuratici ca să aibă astfel de gânduri sunt, în general, destul de zănatici ca să le şi înfăptuiască. Dându-şi, deci, seama că nu mai pot face nimic, prietenii îi urmează lăcrămând până în sala de dezbateri a magistratului-şef, unde cel ce doreşte să se nască declară în mod solemn şi deschis că acceptă condiţiile legate de decizia pe care-a luat-o. După care i se dă o licoare care-i distruge pe dată memoria şi simţul identităţii şi-i risipeşte subţirele înveliş gazos în care a sălăşluit, şi astfel devine un principiu vital nud, ce nu poate fi perceput de simţurile omeneşti, nici identificat prin nici un fel de probă chimică. N-are decât un singur instinct: trebuie neapărat să se ducă în cutare şi cutare loc, unde va găsi două persoane, pe care trebuie să le hărţuiască până când acestea consimt să-l ia sub aripa lor; dar nu are putinţa să hotărască dacă urmează să găsească aceste persoane în rândurile celor din neamul lui Chowbok, ori printre erewhonieni.

Capitolul al XX-lea.

CE ÎNŢELES AVEA MITUL LOR.

Am relatat pe îndelete concepţiile mitologice de mai înainte, dar ele constituie doar o mică parte din ceea ce au brodat pe această temă. Prima

mea impresie, la citirea lor, era că de oricâtă nebunie ar da dovadă cei nenăscuţi venind aici, aceasta era justificată de dorinţa de a scăpa de asemenea dăscăleală nesuferită. Hotărât că mitologia aceasta este o reprezentare nedreaptă şi exagerată a vieţii şi a întâmplărilor sale, şi dacă autorii ei n-ar fi avut această intenţie, ar fi putut tot atât de lesne să zugrăvească un tablou care să reliefeze în aceeaşi măsură latura ei luminoasă, aşa cum face această versiune cu cea întunecată. Nici un erewhonian nu crede sincer că lumea este chiar atât de neagră cum este zugrăvită aici, dar asta e una dintre particularităţile lor; foarte adesea nu cred ori nu iau în serios lucrurile pe care declară sus şi tare că le consideră ca indiscutabile.

În exemplul de faţă, părerile care circulă printre ei despre nenăscuţi izvorăsc din dorinţa de a dovedi că oamenilor li s-a înfăţişat cea mai posomorâtă panoramă a perspectivelor care-i aşteaptă, înainte de a veni pe acest tărâm; altminteri, cu greu i-ar putea spune cuiva, pe care au de gând să-l pedepsească pentru vreo afecţiune a inimii sau a creierului, că totul se trage din vina lui. În practică, îşi modifică teoria în proporţii extraordinare, şi rareori apelează la formula de naştere, în afară de cazuri de torţă majoră şi pentru că puterea obişnuinţei, ori mai ştiu eu ce, îi face pe mulţi dintre ei să aibă un interes blând chiar faţă de vieţuitoarele care i-au obijduit într-un asemenea hal, cum au făcut cu ei nenăscuţii. Şi, deşi îndeobşte bărbatul, în primele douăsprezece luni, îl urăşte pe micuţul nepoftit, e totuşi în stare să se îmbuneze (după aprecierile sale) o dată cu curgerea anilor şi câteodată ajunge să arate un ataşament fără de măsură faţă de fiinţele pe care binevoieşte să le numească copiii lui.

Negreşit, conform premiselor stabilite de erewhonieni, oamenii îşi capătă ceea ce merită, atunci când sunt dojeniţi şi pedepsiţi cu asprime pentru bolile morale şi intelectuale, ca şi pentru cele fizice pe care le au, şi nici până azi nu pot înţelege de ce s-ar opri la jumătatea drumului. La fel, nu pot pricepe de ce comportarea asta a lor trebuie să fie pentru mine – cum desigur că a fost – o problemă care să mă preocupe atât de mult. Ce-mi putea păsa mie de numărul mare de absurdităţi pe care le adoptă erewhonienii? Cu toate acestea, grozav mai doream să-i fac să gândească la fel ca mine, pentru că dorinţa de a răspândi opiniile pe care le considerăm că sunt întru propăşirea noastră este atât de adânc înrădăcinată în caracterul britanic, încât puţini dintre noi pot scăpa de înrâurirea ei. Dar să trecem peste asta.

În ciuda unor destul de numeroase modificări care au intervenit în aplicarea unei teorii atât de revoltătoare în esenţa sa, relaţiile dintre părinţi şi copii sunt, în ţara asta, mai puţin fericite decât cele din Europa. Rareori vedeam cazuri da afecţiune puternică şi pornită într-adevăr din inimă între generaţia vârstnică şi cei tineri. Ici şi colo mai surprindeam câte un exemplu, şi eram absolut convins că unii copii, chiar ajunşi la douăzeci de ani, ţineau la părinţii lor mai mult decât la oricare altă persoană şi că din propriul lor imbold, deşi erau liberi să-şi aleagă orice tovărăşie, o alegeau adesea pe cea

a tatălui şi a mamei lor. La uşa acelor case rareori puteai vedea trăsura îndreptătorului.

În tot timpul cât am rămas în ţara lor, am văzut două-trei cazuri dintre acestea şi nici nu-mi pot exprima plăcerea pe care am resimţit-o la vederea unui spectacol ce-ţi sugera cum atâta bunătate, înţelepciune şi indulgenţă sunt atât de bogat răsplătite. Totuşi, cred cu fermitate că acelaşi lucru s-ar întâmpla în nouă familii din zece, dacă părinţii n-ar face altceva decât să-şi amintească ce simţeau când erau ei tineri şi dacă s-ar comporta efectiv cu copiii lor tot aşa cum ar fi dorit să se poarte cu dânşii propriii lor părinţi. Acest lucru însă, care ar părea de la sine înţeles şi atât de simplu, pare în acelaşi timp ceva pe care nici chiar unul dintr-o sută de mii nu este capabil să-l pună în practică. Numai oamenii foarte mari şi buni au credinţa vie în cele mai simple axiome, şi se găsesc puţini într-atât de sfinţi ca să vadă că 19 şi cu 13 fac 32, tot atât de sigur pe cât 2 şi cu 2 fac 4.

Sunt absolut sigur că, dacă această povestire ar cădea vreodată în mâinile vreunui erewhonian, ar spune că cele scrise de mine despre relaţiile dintre părinţi şi copii sunt departe de a fi cuprinzătoare, constituind o infamă denaturare a faptelor, şi că, în realitate, există puţini tineri care să nu se simtă mai fericiţi în compania celor mai apropiate relaţii28 ale lor, decât în oricare alta. Domnul Nosnibor ar susţine cu siguranţă aşa ceva. Totuşi, nu mă pot stăpâni să-mi spun o părere: ar fi grozav de stingherit dacă răposaţii lui părinţi i-ar apărea în faţă şi i-ar propune să-i facă o vizită de şase luni. Mă întreb daca sunt multe lucruri pe lume pe care să le fi considerat drept un necaz mai mare. Muriseră la adânci bătrâneţi, cu vreo douăzeci de ani înainte de a ajunge să-l cunosc, aşa că am luat un caz extrem; negreşit însă că, dacă l-ar fi tratat în tinereţea lui cu o bunătate adevărată, s-ar lumina la chip de câte ori s-ar gândi la ei, până la capătul vieţii.

În cele două-trei cazuri de adevărată afecţiune familială peste care am dat, sunt sigur că tinerii care la optsprezece ani nutreau o dragoste sinceră pentru taţii şi mamele lor, la şaizeci vor fi absolut încântaţi dacă ar avea norocul să-i întâmpine ca oaspeţi. Nimic nu le-ar face o plăcere mai mare, decât aceea de a-i vedea fericiţi pe propriii lor copii şi nepoţi.

Aşa ar trebui să meargă lucrurile. Nu e un ideal imposibil de atins, ci unul care s-a şi înfăptuit, într-un număr restrâns de cazuri, şi ar putea să fie în mai toate familiile, cu ceva mai multă răbdare şi toleranţă din partea părinţilor. Dar în condiţiile actuale sunt rare, atât de rare aceste cazuri, încât un proverb, pe care-l pot traduce doar cu multă aproximaţie, spune că marea fericire a unor oameni, într-o stare viitoare, constă în a vedea cât de amărâţi sunt părinţii lor, fiindcă au ajuns din nou în tovărăşia veşnică a bunicilor şi bunicelor; în vreme ce „afecţiune impusă” este ideea aflată la rădăcina cuvântul folosit de ei pentru a exprima cea mai profundă durere.

Cuvântul „părinte” nu cuprinde nici un talisman în stare să producă miracole de afecţiune, şi cred prea bine că pentru propriul meu copil ar fi o calamitate mai mică să ne piardă pe Arowhena şi pe mine dintr-o dată, la vârsta de şase ani, decât să ne întâlnească din nou când va avea şaizeci de ani. Această frază n-aş aşterne-o pe hârtie, dacă nu mi-aş da seama că,

făcând astfel, îi ofer o anumită garanţie sau, în orice caz, îi pun în mână o arma împotriva mea, în cazul că egoismul meu ar depăşi cumva limitele rezonabile.

În mare măsură, la temelia tuturor acestor raporturi stă banul. Dacă părinţii le-ar înlesni odraslelor lor să-şi dobândească o pregătire profesională mai devreme decât o fac acum, curând copiii ar deveni independenţi şi s-ar putea întreţine singuri. Aşa cum e sistemul actual, copiii cresc de-ajuns de mari ca să aibă tot felul de nevoi îndreptăţite (adică, dacă au cât de cât energie), înainte de a fi învăţat care sunt mijloacele de a câştiga banii cu care să plătească pentru satisfacerea lor. Din această pricină, trebuie fie să se priveze de ele, fie să pretindă mai mulţi bani decât le dă mâna părinţilor să le ofere. Aceasta se datorează mai ales şcolilor Iraţiunii, unde băiatul învaţă după principii ipotetice, aşa cum voi explica mai departe, irosindu-şi ani întregi ca să devină şi el incompetent într-un domeniu oarecare (abia dacă mai are habar în care anume). O lungă perioadă de timp, în cursul căreia s-ar fi cuvenit să se îndeletnicească de fapt cu profesiunea propriu-zisă, pornind de la treapta cea mai de jos, prinzând rosturile meseriei printr-o practică efectivă şi ridicându-se corespunzător energiei sale.

Aceste şcoli ale Iraţiunii m-au surprins mult. E uşor să cazi în pseudoutilitarism, şi aş fi dispus să cred că sistemul poate da roade la copiii oamenilor foarte bogaţi, sau la cei care vădesc o înclinaţie naturală de a-şi însuşi învăţătura ipoteică; dar nenorocirea era că adorarea Ydgrunei le cerea tuturor persoanelor cu cea mai mică pretenţie de respectabilitate să-şi trimită progenitura la una sau la alta dintre aceste şcoli, păgubindu-i ani de zile de câştig bănesc. Rămâneam înmărmurit văzând ce sacrificii erau gata să facă părinţii ca să scoată din copiii lor cetăţeni cât mai nefolositori cu putinţă; şi era greu de spus dacă părinţii sufereau mai mult din pricina cheltuielilor la care erau puşi, ori copiii, care în mod premeditat erau abătuţi de la cele mai însemnate ramuri ale cercetărilor omeneşti şi îndrumaţi în direcţii false, sau lăsaţi să plutească în voia valurilor, în marea majoritate a cazurilor.

Nu cred că mă înşel având convingerea că tendinţa crescândă de a limita familiile prin pruncucidere – rău care alarmează pe toată lumea, în lungul şi-n latul ţării – se datora aproape în întregime faptului că educaţia devenise un fetiş, de la un capăt la altul al Erewhonului. O dată luate măsurile, în urma aplicării cărora fiecare copil va fi învăţat să citească, să scrie şi să socotească, ar trebui ca educaţia obligatorie sprijinită de stat să se oprească aici, iar copilul să înceapă (cu toate precauţiile cuvenite ca să nu se surmeneze) să-şi însuşească noţiunile elementare ale profesiei cu care urmează să-şi agonisească traiul.

Aceste cunoştinţe nu le poate dobândi în ceea ce noi, în Anglia, numim şcoli tehnice; asemenea şcoli înseamnă viaţă monahală, în comparaţie cu traiul zbuciumat al lumii, făcând dintr-un adolescent mai curând un neadaptat, decât un om apt, pentru munca sub cerul liber. O meserie poate fi învăţată numai în atelierul în care-ţi câştigi pâinea profesând-o.

De regulă, băieţii urăsc tot ce e artificial şi se desfată cu ceea ce este autentic; dă-le şansa să câştige, şi îndată vor câştiga bani. Când părinţii vor

descoperi că odraslele lor, în loc să fie transformate pe cale artificială în nişte poveri, vor începe de timpuriu să contribuie la bunăstarea familiei, în curând vor renunţa să-şi mai ucidă vlăstarele şi vor căuta să aibă cât de mulţi urmaşi, de care acum se feresc. În situaţia actuală, statul pune pe umerii părinţilor poveri mai mari decât poate suporta un om din carne şi sânge, ca apoi să-şi frângă mâinile, deplângând un rău de care el este în primul rând răspunzător.

Clasele mai puţin bine îmbrăcate nu suferă pagube atât de mari, pentru că la aceştia, cam de pe la zece ani, copilul trebuie să înceapă să facă ceva: dacă este capabil, îşi croieşte drum, dacă nu, oricum, nu devine mai incapabil prin ceea ce prietenii lui binevoiesc să numească educaţia lui. De obicei, oamenii îşi găsesc singuri locul în societate, şi deşi câteodată, din păcate, îşi ratează drumul, în general este adevărat că cei care au însuşiri valoroase se remarcă datorită lor şi şi le pot vinde altora. Cred că erewhonienii încep să devină conştienţi de aceste lucruri, deoarece printre ei se vântură mult ideea ca părinţii ai căror copii nu-şi asigură o pregătire conformă cu studiile lor, în momentul când au împlinit douăzeci de ani să fie impuşi la plata unei taxe. Sunt sigur că dacă vor avea curajul să ducă proiectul până la capăt, nu vor regreta niciodată; pentru că părinţii vor avea grijă ca odraslele lor să înceapă să câştige bani (ceea ce pentru societate înseamnă „a-ţi merge bine”) de la o vârstă fragedă; atunci copiii vor deveni independenţi de timpuriu şi nu-i vor mai hărţui pe părinţi, nici părinţii pe ei, şi se vor înţelege mai bine decât acum.

Aceasta este adevărata filantropie. Cel care strânge o avere colosală prin negoţul de galanterie şi prin energia lui a izbutit să reducă preţul lâneturilor cu a mia parte dintr-un penny la funt – omul acesta valorează cât zece filantropi de profesie. Erewhonienii sunt atât de adânc impresionaţi de această realizare, încât dacă un om are un venit de peste 20.000 de lire pe an, îl scutesc de orice impozit, considerându-l drept o operă de artă şi gândind că e prea preţios ca să te mai amesteci în treburile lui. Ei spun: „Câte trebuie să fi făcut pentru societate, mai-nainte ca societatea să se fi lăsat înduplecată să-i dea atâţia bani”. O organizare atât de minunată îi uimeşte peste măsură şi o privesc ca pe un lucru căzut din cer.

„Banul, spun ei, este simbolul datoriei, este consfinţirea faptului că ai împlinit pentru omenire ceea ce omenirea doreşte. Poate că neamul omenesc nu este un judecător prea bun, dar altul mai bun nu există.”

La început am fost adesea şocat de judecata aceasta, amintindu-mi că foruri înalte spuseseră precum că cei bogaţi anevoie vor intra în împărăţia cerurilor. Dar influenţa Erewhonului mă făcuse să încep să văd lucrurile într-o lumină nouă şi nu m-am putut împiedica să mă gândesc că cei lipsiţi de bogăţii vor intra încă şi mai greu.

Oamenii pun în contrast banii şi cultura şi parcă lasă să se înţeleagă că, dacă un om şi-a cheltuit timpul strângând bani, nu poate fi un om cultivat – o, rătăcirea rătăcirilor! Ca şi cum ar putea exista un sprijin mai mare pentru cultură decât câştigarea independenţei materiale şi ca şi cum oricât de multă cultură ar avea, i-ar fi de mare folos unui lefter, în afară că-l face să simtă şi

mai profund situaţia sa nesigură. Tânărul căruia i s-a spus să-şi vândă toate bunurile şi să le dăruiască săracilor trebuie să fi fost un om cu totul şi cu totul excepţional, dacă sfatul a fost înţelept – fie pentru dânsul, fie pentru nevoiaşi. Cu mult mai des ni se întâmplă însă să vedem câte un om dotat cu tot felul de calităţi, dar fără bani, şi socotim că este de datoria lui să obţină fiecare jumătate de penny pe care o poate stoarce, convingându-i pe cei din jur să i-o plătească pentru serviciile sale, devenind astfel bogat. S-a spus că setea de bani stă la rădăcina tuturor relelor. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu lipsa de bani.

Cele de mai sus pot avea o rezonanţă ireverenţioasă, dar sunt concepute în spiritul celui mai deplin respect faţă de acele lucruri care sunt singurele efectiv vrednice de stimă, adică faţă de lucrurile care ne alcătuiesc, ne modelează şi ne croiesc după tiparul lor; faţă de lucrurile care au puterea de a ne pedepsi, dacă nu ţinem cont de ele; aşadar, faţă de stăpânii noştri. Dar mă îndepărtez prea mult de povestirea mea!

Mai au încă un plan, în jurul căruia fac mare vâlvă şi tevatură, cam la fel cum procedează unii cu drepturile femeilor în Anglia. Un partid compus din radicali extremişti s-a declarat incapabil să decidă cine deţine superioritatea: bătrâneţea, sau tinereţea. Actualmente, totul se desfăşoară pe baza premisei că este de dorit să faci din tineri bătrâni, cât mai grabnic cu putinţă. Unii ar putea susţine că ideea aceasta este greşită şi că scopul educaţiei s-ar cuveni să fie păstrarea cât mai îndelungată a tinereţii bătrânilor. Ei afirmă că fiecare vârstă ar trebui să aibă pe rând întâietatea, schimbându-se de la o săptămână la alta; într-o săptămână să fie în frunte bătrânii, în cealaltă tinerii, linia despărţitoare fiind la treizeci şi cinci de ani. Acest grup stăruie însă să afirme că tinerilor ar trebui să li se îngăduie ca să aplice bătrânilor pedepse corporale, fără de care aceştia ar fi absolut incorigibili. În orice ţară europeană, asemenea propunere nici n-ar fi luată în discuţie; dar aici lucrurile stau altfel, pentru că îndreptătorii ordonă necontenit cetăţenilor să fie biciuiţi, aşa că ei sunt familiarizaţi cu această noţiune. Presupun că această idee nu va fi niciodată pusă în aplicare, dar simplul fapt că a fost dezbătută este de ajuns să arate totala pervertire a minţii erewhonienilor.

Capitolul al XXI-lea.

COLEGIILE IRAŢIUNII.

Eram oaspetele familiei Nosnibor ele vreo cinci-şase luni, şi, deşi în repetate rânduri îmi propusesem să-i părăsesc şi să-mi închiriez un apartament, nici nu voiau să audă de aşa ceva. Îşi închipuiau, pesemne, că ar fi mai multe posibilităţi ca să mă îndrăgostesc de Zulora, dacă rămâneam în gazdă la ei, dar în realitate mă reţinea în casa lor afecţiunea ce-o aveam pentru Arowhena.

În tot acest timp, atât eu cât şi Arowhena ţesusem vise şi ajunsesem să ne mărturisim afecţiunea, dar nu ne încumetam să înfruntăm dificultăţile reale create de situaţia noastră. Treptat însă, fără voia noastră, am ajuns la o criză, şi am fost împinşi să vedem chiar prea limpede adevăratul stadiu în care ne aflam.

Într-o seară stăteam în grădină, şi eu căutasem în cele mai neroade şi ocolite feluri să o fac să-mi spună doar atât: că sufletul ei ar fi mâhnit de soarta unui bărbat îndrăgostit din adâncul inimii de o femeie care nu l-ar putea lua de soţ.

Bâiguisem, mă roşisem şi mă arătasem nerod la culme, şi cred că am îndurerat-o, cerşindu-i milă pentru mine atât de străveziu, fără să suflu o vorbă măcar despre mila de care avea şi ea nevoie; fapt este că se întoarse spre mine, cu un zâmbet duios şi trist, spunându-mi: „Să sufăr? Sufăr pentru soarta mea; pentru a dumitale; şi sufăr pentru fiecare din noi.” Abia rosti vorbele astea, că fata lăsă capul în jos, îmi aruncă o privire care parcă mă oprea să-i mai dau vreun răspuns şi mă lăsă singur.

Erau cuvinte puţine şi simple, dar tonul cu care le rostise era neasemuit; mi-a căzut vălul de pe ochi şi am înţeles că n-am nici un drept să caut s-o înduplec să încalce una dintre cele mai inviolabile tradiţii ale ţării sale, cum ar fi fost nevoită să facă, dacă s-ar fi măritat cu mine. Am stat aşa vreme îndelungată, chibzuind, şi când mi-am dat seama de păcatul şi ruşinea pe care o căsătorie dezonorantă – pentru că aşa ar fi fost etichetată în Erewhon – ar aduce-o după sine, m-am simţit ruşinat până-n măduva oaselor fiindcă fusesem orbit atâta timp. Acum descriu cu sânge rece împrejurările acelea, dar la timpul lui gândul acela mi-a provocat o suferinţă cumplită, şi poate că aş păstra o amintire mult mai vie a simţămintelor pe care le încercasem atunci, dacă totul nu s-ar fi sfârşit în chip fericit.

Iar ideea să renunţ la însurătoarea mea cu Arowhena nici măcar nu mi-a trecut prin cap: soluţia trebuia s-o găsesc în oricare altă parte. Gândul să aştept până ce s-ar însura cineva cu Zulora trebuia să-l înlătur tot atât de repede. Proiectul să mă căsătoresc pe dată cu Arowhena în Erewhon îl şi abandonasem; îmi mat rămânea, aşadar, o singură alternativă, şi anume: să fug cu ea şi s-o iau cu mine în Europa, unde nu putea sta nici o piedică în calea unirii noastre, în afară de lipsa mea de bani, fapt care nu-mi trezea însă nici o nelinişte.

În calea acestui plan simplu şi la mintea cocoşului nu vedeam decât două obstacole vrednice de acest nume. Primul: poate că Arowhena nu voia să mă însoţească; al doilea: îmi era aproape imposibil să scap de-acolo, chiar şi singur, deoarece regele în persoană îmi spusese că trebuia să mă consider prizonier pe cuvânt de onoare şi că la cel mai mic semn că aş intenţiona să evadez, voi fi trimis la unui dintre spitalele pentru incurabili. Pe lângă aceasta, nu cunoşteam geografia ţării, şi chiar dacă aş fi încercat să găsesc drumul spre patrie, aş fi fost dat în vileag cu mult înainte de a ajunge la trecătoarea prin care venisem. Atunci, cum puteam nutri speranţa că aş fi în stare s-o iau şi pe Arowhena cu mine? Zile de-a rândul am întors în mintea mea, pe toate feţele, aceste dificultăţi şi, în cele din urmă, mi s-a năzărit un plan atât de nesăbuit, cum numai unui om ajuns la cea mai amarnică strâmtoare i se putea năzări. Urma să înlătur cel de-al doilea obstacol, deoarece primul mă îngrijora mai puţin, pentru că la următoarea întâlnire pe care am avut-o cu Arowhena, după convorbirea noastră din grădină, am putut vedea că şi pe ea o chinuise o suferinţă la fel de profundă ca şi a mea.

M-am hotărât să mai am o întrevedere cu ea – deocamdată, ultima —, iar apoi s-o las în pace şi să mă apuc de treabă, să-mi desăvârşesc planul cât mai iute cu putinţă.

Am avut norocul să fim între patru ochi, şi atunci mi-am dat frâu liber şi i-am mărturisit cu câtă pasiune şi devotament o iubeam. Nu şi-a manifestat prea mult sentimentele, doar lacrimile (la care nu m-am putut stăpâni să nu răspund şi eu cu ale mele) şi puţinele lucruri pe care totuşi mi le-a spus au fost întru totul îndestulătoare ca să-mi arate că nu voi întâmpina nici un obstacol din partea ei. Apoi am întrebat-o dacă ar fi în stare să înfrunte alături de mine un risc cumplit, având speranţa că, în caz de izbândă, aş reuşi s-o duc în mijlocul poporului meu, în căminul mamei şi al surorilor mele, care i-ar ura cu multă bucurie bun sosit. I-am atras însă atenţia că perspectivele unui eşec erau mult mai mari decât cele de succes şi că exista probabilitatea ca, reuşind chiar să-mi pun în aplicare planul, totul să se încheie cu moartea amândurora.

Nu m-am înşelat în aşteptările mele: mi-a spus că este încredinţată că o iubesc la fel de mult pe cât mă iubea şi ea pe mine şi că va sfida orice împrejurare, dacă o asiguram că cele ce aveam de gând să împlinesc nu erau socotite dezonorante în Anglia; adăugă că nu mai putea trăi fără mine şi că mai degrabă murea alături de mine, decât să vieţuiască de acum înainte singură, că moartea era poate cea mai bună soluţie pentru amândoi; urma ca eu să-mi desăvârşesc planul şi, când va bate ceasul, să trimit după dânsa şi să fiu convins că va veni negreşit, şi astfel, după îmbrăţişări şi lacrimi fără număr, s-a smuls de la pieptul meu, cu inima grea.

Am plecat apoi din casa Nosniborilor, luându-mi o locuinţă în oraş, şi m-am lăsat năpădit de melancolie, după pofta inimii. Din când în când o vedeam pe Arowhena, pentru că luasem obiceiul să mă duc regulat la Băncile Muzicale, însă atât doamna Nosnibor, cât şi Zulora mă tratau cu o nespusă răceală. Eram sigur că bănuiau ceva. Arowhena arăta jalnic şi am observat că punga ei era acum tot timpul plină vârf, cu mult mai plină decât altădată, cu toţi banii Băncii Muzicale pe care-i putea îndesa într-însa. Atunci mi-a răsărit în minte gândul îngrozitor că s-ar putea ca sănătatea ei să se fi şubrezit şi că fata ar putea să ajungă să fie urmărită de justiţie. O, cum mai uram Erewhonul, în perioada aceea!

Mai eram încă primit la curte, dar începusem să-mi pierd aerul meu chipeş şi nu eram atât de iscusit să-mi ascund efectele suferinţei, pe cât sunt erewhonienii. Vedeam că prietenii începeau să se arate îngrijoraţi de starea mea, astfel că am fost silit să imit prefăcătoriile Mahainei şi să pretind că în ultima vreme căzusem la patima băuturii. Ba am consultat chiar un îndreptător, de parcă aşa ar fi fost, şi am acceptat să fiu supus la o mulţime de sâcâieli. Un timp, şiretenia asta a făcut ca lucrurile să meargă mai bine, dar puteam vedea cum prietenii îmi apreciau tot mai puţin constituţia, pe măsură ce începea să se topească carnea de pe mine.

Mi s-a spus că nevoiaşii făceau tămbălău pe chestia pensiei mele şi am citit într-un ziar antiguvernamental un articol usturător, în care autorul mersese atât de departe, încât spunea pe şleau că faptul că am păr blond nu

era un merit prea mare pentru mine, întrucât se povestea că aş fi spus că asta este ceva banal în ţara din care veneam. Eram îndreptăţit să cred că domnul Nosnibor în persoană inspirase acest articol. Curând mi-a ajuns la ureche că regele începuse să stăruie asupra amănuntului că s-a găsit un ceas asupra mea şi că s-ar cuveni să intru în tratamentul medicilor, pentru că-i îndrugasem o minciună despre baloane. Am văzut cum se adună în jurul meu, din toate părţile, norii nenorocirii şi mi-am dat seama că voi avea nevoie de toată judecata mea, şi încă mult mai multă pe deasupra, dacă voiam să cârmesc destinul meu şi al Arowhenei spre un liman liniştit.

Se mai găseau câte unii dispuşi să se arate amabili cu mine şi, oricât ar părea de ciudat, majoritatea atenţiilor mi-au fost arătate tocmai de către persoanele din partea cărora ar fi trebuit să mă aştept mai puţin – mă refer la casierii Băncilor Muzicale. Făcusem cunoştinţă cu câţiva din tagma lor şi, cum frecventam banca lor, erau înclinaţi să-mi acorde multa importanţă. Unul dintre ei, văzând că sănătatea mi se şubrezise de-a binelea, deşi, se înţelege, se prefăcea că nici nu remarcă acest lucru, mi-a sugerat să schimb puţin aerul şi să-l însoţesc într-unul dintre oraşele principale, cale de două-trei zile de capitală, unde era sediul central al Colegiilor Iraţiunii. Mă asigură că voi fi încântat de ce voi vedea şi că voi fi întâmpinat cât se poate de ospitalier. M-am decisa deci, să accept invitaţia.

Am plecat peste vreo două-trei zile şi, după o noapte petrecută pe drum, am sosit la destinaţie pe înserate. Era în toiul primăverii şi să tot fi trecut vreo zece luni de când pornisem cu Chowbok în expediţie, dar mai degrabă mi se părea că se scurseseră zece ani de-atunci. Copacii erau împodobiţi cu cea mai proaspătă frumuseţe a lor şi aerul se încălzise, fără să fie apăsător de fierbinte. După ce trăisem, atâta amar de vreme în capitală, vederea peisajului câmpenesc şi a satelor prin care treceam m-a înviorat mult, fără să mă facă însă să-mi uit necazurile. Ultimele cinci mile, sau aşa ceva, au fost partea cea mai frumoasă a călătoriei noastre, fiindcă ţinutul devenea mai vălurat şi pădurile erau mai întinse, dar vederea din depărtare a oraşului Colegiilor a fost cea mai încântătoare dintre toate. Nu-mi pot închipui ceva mai minunat pe lumea asta, şi i-am arătat tovarăşului meu de drum plăcerea pe care o simţeam, mulţumindu-i fiindcă m-a adus acolo.

Am tras la un han din mijlocul oraşului, apoi, pentru că mai era încă lumină, prietenul meu, casierul – pe nume Thims29 —, m-a luat să colindăm pe străzile şi prin curţile principalelor colegii, atât de frumoase şi de interesante încât era imposibil să le vezi fără să fii atras spre ele, şi mă gândeam că ar trebui să fie cineva cu adevărat nerecunoscător şi pervertit din născare, ca să fi fost membru al unuia dintre aceste colegii şi să nu-i fi păstrat afecţiune pe tot restul vieţii. Toate gândurile mele negre au pierit pe loc, în clipa în care am contemplat frumuseţea şi venerabila înfăţişare a acelui încântător oraş. O jumătate de ceas am uitat şi de mine, şi de Arowhena.

După cină, domnul Thims mi-a povestit o grămadă de lucruri despre sistemul de educaţie practicat aici. Cunoşteam dinainte parte din cele auzite, dar multe erau noi pentru mine, astfel mi-am făcut o idee mai precisă despre

concepţiile erewhoniene în domeniul educaţiei, decât izbutisem până atunci. Cu toate acestea, erau unele părţi ale sistemului a căror utilitate n-am putut-o înţelege, deşi recunosc fără rezerve că această neputinţă se datora probabil formaţiei mele într-atât de deosebită de-a lor şi faptului că pe-atunci nu prea eram în apele mele.

Principala trăsătură a sistemului lor este preponderenţa pe care-o acordă unei discipline pe care aş putea-o traduce numai prin cuvântul „ipotetică". Ei argumentează astfel: să-l înveţi pe un băiat numai despre natura lucrurilor existente în lumea înconjurătoare, în care va trebui să se arate versat în tot cursul vieţii sale, ar însemna să-i formezi doar o îngustă şi superficială viziune asupra universului, despre care se spune că ar conţine în cuprinsul lui o sumedenie de lucruri care acum încă nu pot fi sesizate. Obiectivul Ipoteticii este, tocmai, să-i deschidă ochii asupra acestor posibilităţi şi astfel să-l pregătească pentru tot soiul de eventualităţi. A-ţi imagina un şir de contingenţe cu desăvârşire stranii şi imposibile şi a pretinde tinerilor să dea răspunsuri inteligente la întrebările izvorâte din asemenea premise, aceasta este calea pe care o socotesc ca fiind cea mai indicata să-i pregătească pentru rezolvarea efectivă a treburilor personale în viaţa care-i aşteaptă.

Astfel li se predă aşa-numitul limbaj ipotetic, de-a lungul unui şir din cei mai frumoşi ani ai lor. Este la origine o limbă creată într-o perioadă când ţara se afla într-un stadiu de civilizaţie foarte diferit de nivelul ei actual, un stadiu care de multă vreme a fost depăşit şi a dispărut. Numeroase maxime preţioase şi cugetări nobile, tăinuite odinioară în acest grai, au devenit curente în literatura lor modernă şi au fost tălmăcite în repetate rânduri în limba vorbită astăzi. În acest caz, sunt sigur că ar fi suficient dacă studiul acestei limbi originare s-ar restrânge la acei tineri, puţini la număr, pe care instinctul personal îi îndeamnă în chip firesc să-l urmeze.

Erewhonienii gândesc însă altfel: pun pe acest grai ipotetic un preţ aproape de necrezut. Ar fi în stare chiar să-i asigure oricui întreţinere pe viaţă, dacă ajunge să exceleze în studiul lui. Ba, mai mult, şi-ar irosi ani întregi ca să înveţe să traducă în mod fluent o parte dintre poemele lor cele mai bune în limbajul ipotetic – faptul acesta fiind considerat ca un semn de distincţie pentru un cărturar şi un om cu educaţie. Să mă ferească Sfântul să par cumva uşuratic, dar mie mi se părea că e o risipă absurdă de energie umană utilă, ca nişte oameni să-şi cheltuiască ani şi ani de zile desăvârşind un exerciţiu atât de sterp, în timp ce civilizaţia lor actuală avea sute de probleme care cereau o soluţionare urgentă, şi sunt sigur că l-ar fi răsplătit frumuşel pe cel care le-ar fi soluţionat; dar, la urma urmei, fiecare ştie mai bine cum să-şi rezolve treburile. Dacă tinerii şi-ar fi ales singuri ocupaţia aceea, aş fi fost mai puţin uimit, dar nu ei şi-o aleg; li se pune în spinare, şi majoritatea dintre ei nu arată nici o tragere de inimă pentru ea. Doar atât pot spune, că tot ce mi-au argumentat întru apărarea sistemului lor a fost insuficient să mă facă să dau o înaltă apreciere avantajelor lui.

Argumentele pe care le aduceau în sprijinul dezvoltării deliberate a facultăţilor iraţionale erau mult mai convingătoare. Dar în această privinţă ei

se depărtează de principiile pe care-şi întemeiază raţionamentul în favoarea studiului Ipoteticii, deoarece justifica însemnătatea pe care o acordă acestei ştiinţe prin faptul că ea ar constitui o pregătire pentru tot ceea ce e extraordinar, în timp ce studiul Iraţiunii se bizuie pe dezvoltarea acelor însuşiri cerute de administrarea treburilor zilnice. De-aici derivă catedrele lor de Inconsecvenţă şi Evaziune, ambele fiind materii la care tinerii sunt examinaţi înainte de a li se îngădui să treacă la pregătirea titlului în Ipotetică. Cei mai serioşi şi mai conştiincioşi studenţi ating în aceste subiecte o măiestrie de-a dreptul surprinzătoare; nu există vreo inconsecvenţă atât de bătătoare la ochi, încât să nu înveţe în curând să o apere, sau vreo interdicţie atât de clară, încât să nu poată găsi vreun pretext ca să o treacă cu vederea.

Viaţa, susţin ei, ar fi insuportabilă, dacă oamenii s-ar lăsa călăuziţi în tot ceea ce fac numai şi numai de raţiune. Raţiunea îi trădează pe oameni, silindu-i să stabilească demarcaţii rigide şi să definească cu ajutorul limbajului, în timp ce limbajul este ca soarele, care-ţi grăbeşte creşterea şi apoi îţi jupoaie pielea. Doar extremele sunt logice, dar ele sunt totdeauna absurde; linia de mijloc este ilogică, dar media ilogică este mai sănătoasă decât absurditatea desăvârşită a unei extreme. Nu există nebunii şi judecăţi neraţionale mai mari decât cele care, în aparenţă şi de necombătut, sunt apărate de raţiunea întruchipată, şi cu greu se poate imagina o eroare în care oamenii să nu poată fi lesne induşi, dacă îşi bazează conduita exclusiv pe raţiune.

S-ar putea prea bine ca raţiunea să anuleze dubla valută; s-ar putea chiar să atace personificarea Speranţei şi a Justiţiei. Pe lângă aceasta, oamenii simt o atracţie naturală atât de puternică spre ea, încât o vor căuta şi singuri şi vot acţiona pe baza ei exact atât, sau chiar mai mult decât le prieşte; nu-i nici o nevoie sa încurajezi raţiunea. Cu Iraţiunea, lucrurile stau altfel. Ea este completarea naturală a raţiunii, fără existenţa căreia raţiunea însăşi ar fi nonexistenţă.

Atunci, dacă raţiunea ar fi nonexistentă, câtă vreme n-ar exista ceva de genul Iraţiunii, nu urmează oare în mod cert că, cu cât se găseşte mai multă raţiune, trebuie să fie de asemenea pe lume şi mai multă Iraţiune? De unde decurge necesitatea dezvoltării Iraţiunii, chiar în interesele raţiunii însăşi. Profesorii de Iraţiune neagă că ar subaprecia raţiunea, nimeni nu poate fi mai convins decât ei că, dacă dubla valută nu poate fi dedusă în mod riguros ca o consecinţă necesară a raţiunii umane, valuta dublă trebuie să-şi înceteze pe loc cursul, dar ei spun că nu trebuie să fie dedusă dintr-o viziune îngustă şi exclusivă a raţiunii, de natură să priveze această admirabilă facultate de o jumătate din existenţa sa. Iraţiunea alcătuieşte o parte din raţiune; trebuie, aşadar, să i se acorde partea pe deplin cuvenită în stabilirea condiţiilor iniţiale.

Capitolul al XXII-lea.
COLEGIILE IRAŢIUNII
(continuare)

Erewhonienii nu dau nici două parale pe geniu, pentru că, susţin ei, oricine este, mai mult sau mai puţin, un geniu. Nimeni nu este atât de întreg

la trup ca nici o parte dintr-însul să nu fie măcar puţin ştirbită, şi nimeni nu este atât de bolnav ca vreo parte a lui să nu fie sănătoasă – aşa că nici un om nu este atât de teafăr, mintal şi moral, ca să nu fie în acelaşi timp, în mod parţial, nebun şi ticălos, după cum nici un om nu este atât de nebun şi ele ticălos ca să nu fie, în parte, înţelept şi demn de stimă. Tot aşa, nu există geniu care să nu fie totodată nebun, şi nici nebun care să nu fie de asemeni geniu.

Când am discutat despre originalitate şi geniu cu câţiva domni, pe care i-am cunoscut la un dineu oferit de domnul Thims în cinstea mea, şi am spus că, după părerea mea, gândirea originală ar trebui să fie încurajată, am fost silit să-mi înghit pe dată cuvintele. Părerea lor evidentă era că geniul este tot aşa ca şi abaterile – trebuie neapărat să apară, dar vai de omul prin intermediul căruia apare. Treaba unui om, socotesc ei, este să gândească după tipicul vecinilor săi, pentru că, ferească sfântul, dacă gândeşte că e bine ceea ce pentru ei e rău. Şi, într-adevăr, e greu de văzut prin ce se deosebeşte teoria erewhoniană de a noastră, deoarece cuvântul „idiot” înseamnă nici mai mult nici mai puţin decât o persoană care-şi formează opiniile după cum îl taie capul.

Venerabilul profesor de Înţelepciune Lumească, un om care se apropia de optzeci de ani, dar care era încă verde, îmi vorbi foarte serios despre acest subiect, ca urmare a celor câtorva cuvinte pe care le lăsasem să-mi scape în mod imprudent în apărarea geniului. Era unul dintre oamenii cei mai de vază din Universitate şi avea reputaţia de a fi făcut mai mult decât oricare alt om în viaţă, pentru suprimarea oricărui gen de originalitate.

„Nu e treaba noastră, îmi spuse el, să-i ajutăm pe studenţi să gândească cu mintea lor. Neîndoielnic, acesta e absolut ultimul lucru la care trebuie să-i stimuleze un om care le doreşte binele. Datoria noastră este de a ne încredinţa că vor gândi ca şi noi sau, în orice caz, aşa cum considerăm oportun să spunem că gândim.” Sub anumite aspecte, totuşi, era socotit că ar profesa opinii oarecum radicale, deoarece era Preşedintele Societăţii pentru Suprimarea Cunoştinţelor Inutile şi pentru o Mai Completă Anulare a Trecutului.

În legătură cu probele pe care un tânăr trebuie să le treacă înainte de a putea dobândi un titlu, am aflat că nu au un sistem de clasificare la învăţătură şi dezaprobă emulaţia între studenţi; privesc acest obicei drept ceva total lipsit de colegialitate, urmărind doar afirmarea personală. Examinările se desfăşoară pe baza unor teze scrise de candidat cu subiecte fixate, dintre care unele îi sunt necunoscute în prealabil, în vreme ce altele sunt născocite în vederea verificării capacităţii sale generale şi a dozei de savoir faire 30

Prietenul meu, profesorul de Înţelepciune Lumească, era spaima unui mare număr de studenţi şi, pe cât am putut înţelege, avea şi de ce sa fie temut, deoarece îşi luase catedra mult mai în serios decât oricare alt profesor. Am auzit cum îl trântise pe un sărman băiat, fiindcă nu folosise termeni de-ajuns de vagi în clauzele restrictive ale lucrării lui. Altul fusese trimis la plimbare, deoarece scrisese un articol pe o temă ştiinţifică, fără să fi

folosit cu destulă largheţe cuvintele „cu grijă”, „răbdător”, „în mod deschis”. Unui student i se refuzase licenţa, fiindcă avusese dreptate prea des şi prea sistematic, în vreme ce, cu câteva zile înainte de sosirea mea acolo, un lot întreg de candidaţi fuseseră trântiţi pentru insuficientă neîncredere în litera tipărită.

În jurul acestei atitudini se manifesta tocmai atunci oarecare fierbere, căci se pare că profesorul scrisese în cea mai cunoscută revistă universitară un articol care se ştia prea bine că ieşise de sub pana lui şi care era înţesat de tot soiul de gafe plauzibile. Apoi dăduse la o lucrare scrisă o temă care le oferise celor examinaţi prilejul să repete aceste gafe, şi au făcut-o, crezând că articolul era opera propriului lor examinator. Profesorul îi trântise până la unul, dar fapta lui era considerată ca nu prea elegantă.

Le-am vorbit de nobilul vers al lui Homer, de omul care trebuie să se străduiască veşnic să fie fruntea şi în toate domeniile să-i întreacă pe cei de-o seamă cu el, dar mi-au replicat că nu era de mirare că, în ţările în care era admirată o asemenea maximă, oamenii se luau tot timpul de gât.

„De ce, întrebă un profesor, să dorească cineva să fie mai bun decât semenii lui? Lasă-l să fie mulţumit că nu e mai rău.”

Am riscat să spun cu sfială că nu văd cum s-ar putea înfăptui progresul, în orice ramură a artei sau a ştiinţei, ori chiar în oricare altă direcţie, fără mai multă sau mai puţină afirmare personală, şi deci, după părerea lor, cu lipsă de amabilitate.

„Desigur că nu se poate, îmi răspunse profesorul, şi de aceea noi ne opunem progresului.”

Replica aceasta mi-a închis gura definitiv. Mai târziu, totuşi, un tânăr profesor m-a luat deoparte şi mi-a spus că nu credea ca eu să fi înţeles întru totul vederile lor despre progres.

„Noi ţinem la progres, – zise el, dar el trebuie să se impună singur bunului-simţ al poporului. Dacă un om ajunge să ştie mai mult decât vecinii lui, trebuie să-şi păstreze cunoştinţele pentru sine, până când i-a cercetat şi a văzut că sunt de acord ori se arată dispuşi să fie de acord cu el.” Adăugă că „e la fel de imoral să păşeşti cu mult prea înaintea epocii tale, pe cât e să zăboveşti prea mult în urma ei. Dacă un om îşi duce vecinii în pas cu el, le poate spune ce-i place; dacă nu, însă, ce insultă mai gratuită poate fi decât să le spună ceea ce ei nu vor să afle? Omul trebuie să ţină minte că destrăbălarea intelectuală este una dintre cele mai insinuante şi neruşinate forme pe care le poate lua excesul. Ţinând seama că fiecare trebuie să se dedea mai mult sau mai puţin excesului, de vreme ce o sănătate absolut perfectă l-ar scoate din minţi pe orice om, în clipa în care ar dobândi-o, dar...”

Se aprinse apoi pe această temă şi începusem să mă întreb cum o să scap de el, când petrecerea s-a spart şi, deşi i-am promis că o să-l vizitez înainte de plecare, din păcate am fost împiedicat să-mi ţin cuvântul.

Am spus până acum destule ca să-i ajut pe cititorii englezi să-şi facă o oarecare idee despre straniile vederi pe care le au erewhonienii despre Iraţiune, Ipotetică şi educaţie, în general. Sub multe aspecte, erau destul de rezonabili, dar nu puteam să înghit Ipotetica şi mai cu seamă felul în care îşi

tălmăceau poezia lor bună în grai ipotetic. În cursul şederii mele acolo am întâlnit un tânăr care mi-a spus că, limbajul ipotetic era aproape singura materie ce-i fusese predată, cu toate că el niciodată (spre lauda lui, după cum mi s-a părut) nu arătase nici cea mai neînsemnată aplicaţie către acest studiu, în timp ce era înzestrat cu un talent remarcabil pentru diferite alte ramuri ale învăţăturii omeneşti. Mă asigură că în viaţa lui nu va mai deschide o singură carte de Ipotetică, după ce-şi va lua diploma, ci va da curs înclinaţiilor sale. Era un lucru destul de bun, dar cine era în stare să-i dea înapoi cei paisprezece ani pierduţi?

Mă miram uneori că fărădelegea săvârşită asupra tineretului nu era mai uşor observată şi că fetele şi băieţii se dezvoltau armonios la trup şi la minte, tocmai în pofida încercărilor aproape premeditate care se făceau ca să-i deformeze şi să-i chircească. Fără îndoială că unii dintre ei erau mutilaţi şi sufereau până la capătul vieţii, dar cei mai mulţi păreau doar cu puţin sau chiar cu nimic mai răi decât la începerea studiilor, iar câţiva aproape că ieşeau mai buni din aceste şcoli. Motivul mi se părea acela că, în majoritatea cazurilor, instinctul natural al tinerilor se răzvrătea atât de categoric împotriva pregătirii ce li se dădea, încât oricât s-ar fi zbătut profesorii, nu-i puteau de loc convinge să le ia în serios sistemul. Urmarea era că băieţii nu făceau altceva decât să-şi piardă vremea, dar nu atât de mult cât te-ai fi putut aştepta, pentru că în orele libere practicau tot felul de exerciţii şi de sporturi care le dezvoltau corpul şi, oricum, făceau dintr-înşii indivizi robuşti şi sănătoşi.

Mai mult încă, cei care dovedeau anumite înclinaţii deosebite nu puteau fi împiedicaţi să şi le cultive: învăţau ce voiau şi ce le plăcea, în ciuda obstacolelor ce le stăteau în cale, care mai degrabă păreau că-i stimulează în loc să-i descurajeze, în vreme ce pentru cei lipsiţi de vreun talent anumit, pierderea de timp avea o însemnătate relativ redusă. Dar, în pofida acestor atenuări ale fărădelegii care se comitea, sunt sigur că li se făcea mult rău copiilor din clasele neînstărite prin sistemul care, în mod curent, este considerat de erewhonieni drept educaţie. Copiii cei mai sărmani sufereau cel mai puţin; dacă nimicirea şi moartea au auzit glasul înţelepciunii, în oarecare măsură şi cu sărăcia s-a întâmplat la fel.

Şi totuşi poate că, la urma urmei, e mai bine pentru o ţara ca lăcaşurile ei de învăţământ să facă mai mult pentru a frâna progresul mintal, decât pentru a-l încuraja. Dacă nu ar fi la mijloc o anumită pedanterie pe care aceste instituţii o insuflă unui număr atât de mare dintre alumni31, opera autentică ar deveni un lucru primejdios de comun. Esenţial este ca o parte covârşitor de mare din tot ce se face ori se spune pe lumea aceasta să fie efemeră şi să se spulbere repede de la sine; să rămână în picioare vreo douăzeci şi patru de ore, sau chiar de două ori pe-atât, dar să nu reziste mai mult de o săptămână, ea să-i împiedice astfel pe oameni să se lase atraşi de altceva. Fără îndoială că admirabila dezvoltare a jurnalismului în Anglia, precum şi faptul că lăcaşurile noastre de învăţământ ţintesc mai degrabă spre stimularea mediocrităţii decât spre un scop mai înalt, se datorează recunoaşterii subconştiente de către noi a realităţii că e chiar mai necesar să

frânezi exuberanţa dezvoltării mintale, decât să o încurajezi. Nu încape nici o îndoială că tocmai această misiune o îndeplinesc corpurile noastre academice, şi o fac cu atât mai eficace, cu cât o urmăresc doar în mod subconştient. Ei cred că promovează o asimilare şi o digestie mintală sănătoasă, în timp ce, în realitate, acestea sunt doar cu puţin mai bune decât un cancer la stomac.

Daţi-mi voie să revin, însă, la erewhonieni. Nimic nu m-a surprins mai mult decât să constat unele scăpărări ocazionale de bun-simţ de care erau luminate una sau alta din ramurile de studiu, în vreme ce nici măcar o singură rază nu cădea asupra atâtor altora dintre materii. M-a impresionat în mod deosebit acest aspect, dând o raită prin Facultatea de Arte a Universităţii. Acolo am aflat că studiul era împărţit în două ramuri – cea practică şi cea comercială. Nici un student nu căpăta permisiunea de a-şi urma studiile efective de artă, dacă nu realiza progrese egale şi în istoria comerţului.

Astfel, cei care studiau pictura erau examinaţi în mod frecvent asupra preţurilor obţinute de toate tablourile de seamă din ultimii cincizeci sau o sută de ani şi asupra fluctuaţiilor ce s-au produs în cotarea lor, când (aşa cum se întâmplă adesea) fuseseră vândute sau revândute de trei-patru ori. Artistul, afirmă ei sus şi tare, este un negociator de tablouri, şi este tot atât de important pentru el să înveţe cum să-şi adapteze mărfurile după necesităţile pieţei şi să ştie aproximativ cât anume îi va aduce fiecare gen de pictură, pe cât este de important să fie în stare să picteze un tablou. Presupun că la asta se referă francezii, când pun un accent atât de mare pe „valori”32.

În legătură cu oraşul propriu-zis, cu cât i-am văzut mai multe unghere, cu atât m-a încântat mai mult. Nu cutez să-mi asum sarcina de a descrie neasemuita frumuseţe a diferitelor colegii, a locurilor de plimbare şi a grădinilor. Trebuie să recunosc că înseşi aceste lucruri trebuiau să exercite o înrâurire favorabilă asupra individului, elevându-l şi dezvoltându-i rafinamentul, ceea ce reprezintă o jumătate de educaţie, pe care nici un număr cât de mare de greşeli nu o poate altera în întregime. Am fost prezentat multor profesori, care m-au copleşit cu tot felul de dovezi de ospitalitate şi amabilitate; şi totuşi, cu chiu, cu vai, am putut înlătura o oarecare bănuială că unii dintre cei la care am fost dus să-i vizitez fuseseră de atâta amar de vreme cufundaţi în studiile lor de Ipotetică, încât deveniseră exact antiteza atenienilor din zilele sfântului Paul. Căci, în timp ce atenienii îşi petreceau viaţa nefăcând nimic altceva decât văzând şi auzind ceva nou, aici erau unii care parcă îşi închinau viaţa evitării oricărei opinii cu care nu erau perfect familiarizaţi şi-şi socoteau creierii ca un fel de sanctuare, din care, o dată ieşită o părere, nimeni pe lume nu mai avea încuviinţarea s-o atace.

Trebuie să-l avertizez însă pe cititor că rareori eram sigur la ce se refereau în realitate oamenii pe care i-am întâlnit în cursul şederii mele acolo cu domnul Thims, pentru că nu puteai scoate nimic de la dânşii, îndată ce adulmecau o urmă cât de mică de suspiciune, că ar putea, aşa cum spuneau

ei, „să se dea pe faţă”. Şi cum anevoie se poate nimeri vreun subiect care să nu stârnească această bănuială, mi-a fost greu să obţin de la vreunul dintre ei o singură părere clară (cu excepţia celor despre subiecte ca: mersul vremii, mâncarea şi băutura, excursiile sau jocurile necesitând iscusinţă).

Dacă nu pot ieşi basma curată fără să-şi spună părerea, iau de obicei pe ale altuia, care a şi scris pe aceeaşi temă, şi încheie spunând că, deşi admit întru totul existenţa unui sâmbure de adevăr în cele susţinute de autor, sunt o mulţime de puncte asupra cărora nu pot cădea de acord cu el. În mod invariabil, n-am fost în stare să stabilesc care erau, concret, aceste puncte; într-adevăr, mi s-a părut că e considerat printre ei ca un semn de bună-creştere şi ca o dovadă de înclinaţie spre studiu să nu aibă – şi cu atât mai puţin să-şi exprime – asupra oricărui subiect vreo părere definită, care s-ar dovedi mai târziu că a fost greşită. Sunt convins că nicicând arta de a umbla cu graţie pe sârmă nu a fost dusă la un grad mai înalt de perfecţiune, decât cel atins în Colegiile Iraţiunii din Erewhon.

Chiar atunci când, oricât s-ar feri şi s-ar codi, sunt strânşi cu uşa ca să-şi spună o părere categorică, de cele mai multe ori aduc argumente în favoarea unei teze despre care ştiu perfect că este neadevărată. În repetate rânduri am dat peste articole publicate chiar şi în cele mai bune ziare şi reviste, şi printre rânduri nu mi-a fost greu să descopăr un sens exact contrar celui susţinut în chip ostentativ. Lucrul acesta este în asemenea măsură de la sine înţeles, încât cineva trebuie să fie doar simplu învăţăcel în artele cultivate de societatea rafinată din Erewhon, ca să nu suspecteze în mod instinctiv prezenţa unui „da”, ascuns în fiecare „ba” pe care-l întâlneşte. O dată acceptat acest postulat, până la urmă se ajunge cam la acelaşi rezultat, fiindcă nu contează dacă „da” este numit „ba”, câtă vreme e stabilit care nuanţă trebuie înţeleasă, dar modul nostru mai direct de a spune că un lucru e negru, în loc de a-l numi alb, cu intenţia ca toţi să înţeleagă că de fapt este negru, pare mai satisfăcător. Pe de altă parte, sistemul erewhonian se pretează mai bine la suprimarea francheţei, a cărei discreditare pare să constituie obiectivul urmărit în mod expres de filosofia erewhoniană.

Dar, oricum ar sta lucrurile, boala etichetată „teama-de-a-se-da-pe-faţă” era fatală pentru mintea celor contaminaţi de ea, şi aproape toţi cei care făceau parte din Colegiile Iraţiunii o căpătaseră într-un grad mai mult sau mai puţin pronunţat. După câţiva ani, survenea invariabil atrofia opiniilor personale, şi pacientul devenea o stană de piatră faţă de orice, în afară de aspectele cele mai superficiale ale obiectelor materiale cu care venea mai des în contact. Expresiile de pe chipurile acestor oameni erau respingătoare şi, totuşi, nu păreau deosebit de nefericiţi, fiindcă niciunul dintre ei habar n-avea că, în realitate, erau mai mult morţi, decât vii. Nu fusese descoperit încă nici un leac pentru această boală dezgustătoare: „teama-de-a-se-da-pe-faţă”.

În cursul şederii mele în oraşul Colegiilor Iraţiunii – localitate al cărei nume erewhonian are un sunet atât de cacofonic, încât mă abţin să-l reproduc —, am aflat amănuntele asupra revoluţiei care s-a sfârşit cu distrugerea atâtor invenţii mecanice folosite mai-nainte de către toţi.

Domnul Thims m-a dus la locuinţa unui domn care se bucura de o mare faimă de cărturar, dar care era totodată – aşa mi-a spus domnul Thims – o persoană cam periculoasă, întrucât încercase să introducă un adverb în limbajul ipotetic. Auzise de ceasul meu şi fusese cuprins de o nerăbdare grozavă să mă vadă, deoarece era considerat cel mai mare specialist din Erewhon în materie de antichităţi, care aparţineau tezaurului mecanic. Am adus vorba despre acest subiect, şi la despărţire mi-a dăruit un exemplar din noua ediţie a lucrării care fusese punctul de plecare al întregii revoluţii.

Evenimentul a avut loc cu vreo cinci sute de ani înainte de sosirea mea; de vreme îndelungată, oamenilor le intrase în sânge schimbarea, cu toate că, la epoca în care s-a produs, ţara era cufundată în cea mai adâncă mizerie, şi reacţia care a urmat s-a arătat gata-gata să izbândească. Războiul civil a bântuit ani de zile şi se spune ca a redus la jumătate numărul locuitorilor ţării. Partidele purtau denumirea de „maşinişti” şi „antimaşinişti”, şi până la urmă, după cum am mai spus, cel de-al doilea a dobândit victoria, tratându-şi potrivnicii cu o asprime fără precedent, până la stârpirea oricărei urme de opoziţie.

Era de mirare că mai tolerau o cât de neînsemnată unealtă mecanică în regat, şi cred că n-ar fi procedat aşa, dacă profesorii de Inconsecvenţă şi Evaziune n-ar fi luat poziţie împotriva ducerii noilor principii până la ultimele lor concluzii legitime. Ba, mai mult, aceşti profesori insistaseră ca, în cursul luptelor, antimaşiniştii să utilizeze toate invenţiile cunoscute în arta războiului şi, în timp ce campania era în plină desfăşurare, au fost inventate câteva arme defensive şi ofensive. Am fost surprins văzând că rămăseseră atâtea mostre de mecanisme, care puteau fi văzute în muzee, şi că cercetătorii redescoperiseră toate trecutele lor utilizări, pentru că în perioada revoluţiei învingătorii făcuseră ţăndări toate maşinăriile mai complicate şi arseseră toate tratatele de mecanică şi atelierele tehnicienilor. Socoteau că în felul acesta taie răul din rădăcină, cu preţul unor incalculabile pierderi de vieţi şi de bani.

Desigur că nu-şi cruţaseră nici o osteneală, dar o operă de asemenea anvergură nu poate fi niciodată dusă complet până la capăt, şi, cu vreo două-trei sute de ani înainte de sosirea mea, toată patima stârnită de acest subiect se stinsese, şi nimeni, în afară de un smintit, n-ar fi visat măcar să introducă iarăşi invenţiile interzise, acest subiect ajungând să fie privit ca o temă interesantă pentru studioşii antichităţii, tot aşa cum sunt privite de către noi riturile religioase de mult uitate. A urmat apoi căutarea grijulie a oricărui fragment ce putea fi găsit şi a tuturor maşinilor care s-ar fi putut să fie ascunse; de asemeni s-au scris nenumărate tratate, în care se arăta ce funcţii îndeplinea fiecare maşină redescoperită. Toate acestea s-au făcut, fără nici un gând de a folosi din nou asemenea maşinării, ci doar cu simţămintele inspirate unui anticar englez de monumentele druidice sau de vârfurile de cremene ale săgeţilor.

La întoarcerea mea în capitală, în restul săptămânilor, sau mai degrabă al zilelor, pe care le-am mai petrecut în Erewhon, am făcut un rezumat în limba engleză al lucrării care a provocat revoluţia de care am pomenit mai

înainte. Este neîndoielnic faptul că ignorarea de către mine a termenilor tehnici m-a dus la multe greşeli şi, pe-alocuri, unde traducerea mi-a devenit imposibilă, am înlocuit cu numiri şi noţiuni curat britanice pe cele erewhoniene originale, dar, în linii mari, cititorul se poate bizui pe fidelitatea tălmăcirii mele; am socotit că cel mai nimerit e să introduc aici traducerea mea.

Capitolul al XXIII-lea.

CARTEA MAŞINILOR.

Autorul începe aşa.: „A fost o vreme când pământul era, după toate aparenţele, cu desăvârşire lipsit de viaţă animală şi vegetală şi când, conform părerii celor mai mari filosofi ai noştri, nu era decât o ghiulea fierbinte şi rotundă, acoperită de o crustă care se răcea treptat. Dar dacă ar fi existat vreo fiinţă omenească în timp ce pământul se afla în stadiul acela şi dacă acestei fiinţe i-ar fi fost îngăduit să-l privească ca şi cum ar fi fost o altă lume oarecare, cu care nu avea nimic de-a face, şi dacă, în acelaşi timp, domeniul ştiinţelor fizice i-ar fi fost total necunoscut, oare nu ar fi declarat că este imposibil ca nişte făpturi, manifestând ceva ce aducea măcar pe departe a conştiinţă, să evolueze, din acea haotică materie asemănătoare cu o zgură, pe care o contempla? N-ar fi negat că ar conţine orice germene potenţial de conştiinţă? Şi, totuşi, curgerea timpului a adus cu ea şi conştiinţa. Nu este, atunci, cu putinţă ca şi în prezent să fie deschise noi căi pentru conştiinţă, deşi noi nu putem deocamdată desluşi nici un semn al prezenţei lor?

Şi apoi, conştiinţa, sub orice aspect asemănător cu accepţia actuală a termenului, fiind cândva un lucru nou, un lucru, pe cât putem vedea noi, ulterior până şi unui centru individual de acţiune şi unui sistem reproducător (pe care-l vedem că există la plante neînzestrate cu conştiinţă aparentă), de ce n-ar putea răsări o nouă fază a evoluţiei minţii care să fie la fel de diferită de toate fazele actuale cunoscute, pe cât este mintea animalelor de cea a vegetalelor?

Ar fi absurd să încercăm să definim asemenea stadiu mintal (sau oricum ar putea fi numit el), câtă vreme trebuie să fie ceva atât de străin de om, încât experienţa lui nu-i poate da nici un ajutor ca să conceapă natura structurii sale. Dar cu siguranţă, când cugetăm la multiformele faze ale vieţii şi ale conştiinţei care s-au succedat până acum în cursul evoluţiei, ar fi pripit să afirmi că nu se pot dezvolta şi altele şi că viaţa animală este sfârşitul tuturor lucrurilor. Era o vreme când focul însemna sfârşitul tuturor lucrurilor, alta când stâncile şi apa constituiau punctul final.”

După ce desfăşoară ideea de mai sus pe mai multe pagini, autorul trece la cercetarea posibilităţilor de percepere, în faza actuală, a semnelor apropierii unei astfel de noi faze a vieţii, întrebându-se dacă am fi în stare să întrezărim că se pregăteşte terenul care ar putea, într-un viitor îndepărtat, să fie adaptat pentru ea, dacă, de fapt, nucleul primordial al unui asemenea gen de viaţă ar putea fi detectat acum pe pământ. În lucrarea sa răspunde afirmativ la această întrebare, indicând maşinile ca aflate pe-o treaptă mai înaltă de dezvoltare.

„Nu există nici o garanţie – ca să citez propriile sale cuvinte – împotriva dezvoltării finale a conştiinţei mecanice, maşinile posedând acum, în realitate, un grad redus de conştiinţă. O moluscă nu are prea multă conştiinţă. Reflectaţi la extraordinarul salt realizat în ultimele câteva sute de ani de către maşini şi remarcaţi cât de încet progresează regnul animal şi vegetal. Maşinile dotate cu o organizare mai înaltă sunt creaturi apărute nu atât ieri, cât în ultimele cinci minute, ca să zic aşa, în comparaţie cu epocile trecute.

Să punem ipoteza, pentru necesitatea demonstraţiei, că fiinţele conştiente există de vreo douăzeci de milioane de ani: priviţi ce paşi au făcut maşinile în ultimul mileniu! Ar putea, oare, lumea să mai dureze încă douăzeci de milioane de ani? Dacă este aşa, ce vor deveni ele până la urmă? Nu e mai sigur să înăbuşim nelegiuirea în germene şi să le oprim să mai progreseze?

Dar cine poate spune dacă maşina cu aburi nu deţine o formă de conştiinţă? Unde începe, oare, conştiinţa şi unde se termină ea? Cine poate trage o linie despărţitoare? Oare în lume nu se întrepătrund toate? Nu este, oare, maşinăria asemănătoare cu viaţa animală, printr-o infinitate de modalităţi? Găoacea unui ou de găină este alcătuită dintr-un var alb, delicat şi este un obiect la fel de util ca şi un ouar; găoacea este un dispozitiv destinat să ţină într-însul oul, tot aşa cum ouarul este creat să ţină găoacea oului – amândouă sunt faze ale aceleiaşi funcţii; găina produce oul în organismul său, şi acesta e ceramică pură. Ea îşi face cuibul în exterior, fiindcă îi este mai convenabil, dar cuibul este în aceeaşi măsură o unealtă, pe cât este găoacea. O «maşină» este doar un «dispozitiv»„.

Apoi, revenind la conştiinţă şi străduindu-se să o descifreze în cele mai timpurii manifestări ale ei, autorul urmează: „Există o specie de plantă care consumă hrană organică, prin intermediul florilor sale: când o muscă se aşază pe corolă, petalele se închid în jurul ei şi o ţin în strânsoarea lor până ce planta a absorbit insecta în sistemul său; dar nu se vor închide peste nimic altceva decât peste ceea ce e bun de mâncare; un strop de ploaie sau un capăt de băţ nici nu-l iau în seamă. Curios! Un lucru atât de lipsit de conştiinţă să aibă un ochi atât de pătrunzător pentru interesele sale... Dacă asta se mai numeşte inconştienţă, care mai este folosul conştiinţei?

Vom spune că planta nu ştie ce face, pentru simplul motiv că n-are ochi, sau urechi, sau creier? Dacă spunem că acţionează mecanic, şi numai mecanic, nu vom fi, oare, forţaţi să admitem că sumedenie de alte acţiuni – şi încă unele foarte bine chibzuite – sunt de asemeni mecanice? Dacă nouă ni se pare că planta ucide şi mănâncă o muscă în mod mecanic, n-ar putea să i se pară plantei că pesemne omul ucide şi mănâncă o oaie în mod mecanic?

Dar se poate spune că planta este absolut lipsită de raţiune, deoarece creşterea plantei este involuntară. Dacă i se asigură pământul, aerul şi temperatura cuvenită, planta trebuie să crească: este ca orologiul, care, o dată întors, va merge până ce este oprit sau i se desfăşoară arcul; este ca vântul care suflă în pânzele unei corăbii – corabia trebuie să înainteze, când suflă vântul. Dar un băiat sănătos poate să-şi oprească procesul de creştere,

dacă, de asemeni, i se dau carne, băutură şi îmbrăcăminte? Există, oare, ceva care să-şi oprească funcţionarea, o dată ce este întors, sau poate cumva să meargă mai departe, după ce este desfăşurat? Nu există, oare, un proces de răsucire a unui arc pretutindeni?

Până şi un cartof 33 dintr-o pivniţă întunecoasă are o anumită şiretenie interioară, care-i slujeşte de minune. Ştie perfect de bine ce vrea şi cum să obţină ceea ce vrea. Vede lumina care pătrunde pe ochiul de geam al pivniţei şi-şi trimite mlădiţele să se târască drept într-acolo; ele se târăsc de-a lungul podelei, se caţără pe zid şi ajung până la ferestruică; dacă găseşte, oriunde în cursul călătoriei lui, o mână de pământ, cartoful îl va folosi în scopurile sale. E un lucru necunoscut nouă, de câtă putere de deliberare poate da dovadă în legătură cu rădăcinile sale, când este sădit în pământ, şi ni-l putem imagina spunând: «Voi avea un tubercul aici şi alt tubercul dincolo şi voi sorbi orice avantaj voi putea din tot mediul înconjurător. Pe vecinul ăsta îl voi umbri, şi pe celălalt îl voi submina; şi voi face tot ce-mi va sta în putinţă: cel care e mai puternic şi mai bine plasat decât mine mă va răzbi, iar pe cel mai slab decât mine îl voi răzbi eu.»

Cartoful spune aceste lucruri înfăptuindu-le – atitudinea lui e cel mai bun limbaj. Ce e conştiinţa, dacă asta nu e conştiinţă? Ne vine greu să suferim alături de un cartof; aşişderi, să împărtăşim emoţiile unei stridii. Niciunul dintre ei nu protestează când este fiert sau deschis; iar zgomotul apelează mai mult decât orice altceva la simţurile noastre, pentru că noi facem atâta larmă în jurul suferinţelor personale. Aşadar, deoarece nu ne plictisesc prin nici o expresie a durerii lor, le numim fără simţire; şi chiar astfel sunt qua 1 neam omenesc; dar neamul omenesc nu constituie întreaga suflare pământească.

Dacă cineva susţine că întreaga acţiune a cartofului este exclusiv chimică şi mecanică şi că se datorează efectelor mecanice şi chimice ale luminii şi căldurii, răspunsul ar putea fi aflat prin investigarea faptului dacă nu cumva orice senzaţie nu e decât chimică şi mecanică, în declanşarea ei... Dacă nu cumva acele lucruri pe care le considerăm ca având o esenţă spirituală nu sunt de fapt altceva decât nişte tulburări ale echilibrului pe o infinită serie de niveluri, începând cu cele prea mici pentru a fi identificate cu ajutorul microscopului şi mergând până la braţul omenesc şi la mecanismele de care face uz... Dacă nu există cumva o acţionare moleculară a gândirii, din care să poată fi dedusă o teorie dinamică a pasiunii... Dacă nu cumva, strict vorbind, s-ar cuveni mai degrabă să ne întrebăm din ce fel de pârghii este alcătuit un om, decât să cercetăm ce temperament are... Cum sunt ele dozate? Câtă cantitate din cutare sau cutare element va fi necesară pentru a apleca balanţa în aşa fel ca să-l determinăm să facă cutare sau cutare lucru?”

Autorul continuă, arătând că anticipează o vreme când va fi posibil ca, examinând cu un microscop puternic un fir de păr, să aflăm dacă posesorul lui ar putea fi insultat fără riscuri. Apoi devenea din ce în ce mai obscur aşa că am fost obligat să renunţ la orice încercare de a-l mai traduce şi nici nu i-am mai urmărit succesiunea argumentării. Ajungând la partea următoare, pe

care am putut-o reconstitui, am descoperit că îşi schimbase terenul demonstraţiei.

„Ori admitem că o însemnată cantitate de acţiune care a fost numită pur mecanică şi «inconştientă», îşi dezvolta el teoria, conţine mai multe elemente de conştiinţă decât s-a recunoscut până în prezent (şi în acest caz germeni de conştiinţă vor fi găsiţi în multe acţiuni ale maşinilor mai complexe), ori admitem (acceptând teoria evoluţiei, dar respingând în acelaşi timp conştiinţa acţiunii regnului vegetal şi a cristalelor) că rasa umană descinde din elemente care nu posedau nici cel mai mic grad de conştiinţă. În acest caz, nu există nici o improbabilitate apriorică care să ne oprească să ne imaginăm descendenţa unor maşini conştiente (şi mai mult decât conştiente) din cele care există acum, exceptând pe cea care este sugerată de absenţa aparentă a oricărei structuri aducând cu un sistem reproducător, în regnul mecanic. Această absenţă este însă doar aparentă, după cum voi arăta numaidecât.

N-aş vrea să fiu cumva greşit înţeles că aş trăi stăpânit de teama vreunei maşini care există acum, şi probabil că nu există nici o maşină cunoscută care să fie mai mult decât prototipul viitoarei vieţi mecanice. Maşinile prezentului sunt faţă de viitor la fel ca primele sauriene faţă de om. Probabil că cele mai voluminoase dintre ele îşi vor reduce extrem de mult dimensiunile. Unele dintre vertebratele care s-au situat cel mai jos pe scara evoluţiei au avut un volum mai mare decât cel pe care l-au transmis reprezentanţilor lor în viaţă dotaţi cu o organizare mai înaltă, şi tot aşa diminuarea mărimii maşinilor a însoţit adesea dezvoltarea şi progresul lor.

Să luăm exemplul ceasului: examinaţi-i frumoasa lui structură, observaţi-i jocul inteligent al minusculelor sale membre componente; totuşi, această mică creatură este doar o perfecţionare a ornicelor greoaie care l-au precedat, şi nicidecum o degradare a lor. Poate că va veni o zi când pendulele, care, cu siguranţă, în perioada actuală nu-şi micşorează dimensiunea, vor fi înlăturate de tot datorită întrebuinţării universale a ceasurilor, şi în acest caz vor deveni o speţă stinsă tot aşa ca şi ihtiozaurii, în vreme ce ceasul, a cărui tendinţă a fost de câţiva ani să descrească, mai degrabă decât să crească, va rămâne singurul tip existent dintr-o rasă apusă.

Dar revenind la tema noastră, repet că nu mă tem de niciuna dintre maşinile existente; lucrul de care mă tem este extraordinara rapiditate cu care devin ceva foarte diferit de ceea ce sunt în prezent. Nici o categorie de organisme n-a efectuat, în nici o epocă trecută, un asemenea marş rapid înainte. Oare această mişcare nu trebuie să fie supravegheată cu stricteţe şi frânată, câtă vreme mai poate fi frânată? Şi nu este necesar, în acest scop, să distrugem cele mai avansate maşini ce se află în uz în momentul de faţă, deşi toţi recunosc că, prin propria lor fiinţă, sunt nevătămătoare?

Deocamdată, maşinile îşi culeg impresiile prin intermediul simţurilor omeneşti: o maşină care circulă îi strigă alteia, pe un ton ascuţit de alarmă, şi cealaltă numaidecât se retrage; dar numai prin urechile conducătorului ei, vocea celei care cheamă a reacţionat asupra celei chemate. De n-ar fi fost conducătorul, cea avertizată ar fi rămas surdă la chemare. A fost o vreme

când părea cu totul improbabil că maşinile vor învăţa să-şi facă cunoscute necesităţile pe calea sunetului, fie chiar prin urechile unui om; nu putem oare concepe, atunci, că va veni o zi când nu va mai fi nevoie de aceste urechi, şi funcţia auzului va fi îndeplinită de însăşi construcţia fină a maşinii? Când limbajul ei va fi evoluat de la strigătul animalelor la o vorbire la fel de complicată cum e graiul nostru?

Se poate ca până atunci copiii să înveţe calculul diferenţial – la fel cum învaţă azi să vorbească de la mamele şi de la doicile lor —, sau să fie în stare să converseze în limbajul ipotetic şi să lucreze cu regula celor trei operaţii de îndată ce se nasc; dar aşa ceva nu-i cu putinţă; nu putem calcula un progres corespunzător forţelor intelectuale sau fizice ale omului, care să fie o compensaţie pentru dezvoltarea cu mult mai mare ce pare a fi rezervată maşinilor. Unii ar putea spune că influenţa morală a omului va fi suficientă pentru a le cârmui; dar cred că n-ar fi bine să acordăm prea multă încredere simţului moral al oricărei maşini.

Tot aşa, nu s-ar putea ca gloria maşinilor să fie tocmai existenţa lor, fără darul, prea lăudat, al limbajului? «Tăcerea, a spus un scriitor, este o virtute care ne face agreabili semenilor noştri.»„

Capitolul al XXIV-lea.

CARTEA MAŞINILOR

(continuare) „Dar alte chestiuni ne stau în faţă. Ce altceva este ochiul omului, decât o maşină creată pentru ca mica făptură care stă îndărătul lui, în creierul lui, să privească printr-însa? Un ochi mort este aproape la fel de bun ca şi unul viu, o bună bucată de vreme după ce omul a decedat. Nu ochiul este cel care nu poate vedea, ci posesorul lui e cel care nu poate vedea prin el. Oare ochii omului sau uriaşele maşini de văzut ne-au dezvăluit existenţa unei puzderii de lumi, în infinit? Ce l-a familiarizat pe om cu peisajul lumii, petele din soare sau geografia planetelor? Pentru aceste cercetări, el este la discreţia maşinii de văzut şi este lipsit de orice putere, câtă vreme nu o ataşează propriei sale identităţi şi nu face din maşină o părticică din persoana lui. Sau, iarăşi, ochiul, ori mica maşină de văzut, este cel care ne-a descoperit existenţa unor organisme infinit de mărunte, care roiesc nebănuite în jurul nostru?

Şi să cercetăm mult trâmbiţata putere de calculare a omului. Nu avem, oare, maşini care pot efectua tot soiul de operaţii, mai repede şi mai corect decât noi? Care premiant în studiul Ipoteticii, din oricare Colegiu al Iraţiunii de la noi, se poate compara cu vreuna dintre aceste maşini, în domeniul lor? De fapt, ori de câte ori este necesară precizia, omul se repede pe dată la o maşină, socotind-o de departe superioară posibilităţilor sale. Maşinile noastre de calculat nu scapă niciodată o cifră, războaiele noastre de ţesut – vreun fir; maşina este vioaie şi activă, atunci când omul este ostenit; are capul limpede şi este stăpână pe sine, când omul este nătâng şi greoi; nu are nevoie de somn, când omul trebuie să doarmă sau să se întindă; veşnic la postul ei, veşnic gata de muncă, zorul ei nu slăbeşte nici o clipă, răbdarea ei nu se epuizează nicicând; puterea ei este mai mare decât a sute de indivizi laolaltă şi este mai rapidă decât zborul păsărilor; poate scormoni sub pământ şi poate

merge pe cele mai mari fluvii, fără să se scufunde. Aceasta e doar mlădiţa încă verde – ce va face, atunci, copacul cu scoarţă groasă?

Cine spune că un om vede sau aude efectiv? Organismul lui este un asemenea stup şi roi de paraziţi, încât este îndoielnic dacă timpul său nu le aparţine mai mult lor decât lui şi dacă, la urma urmei, nu reprezintă altceva decât o altă variantă de muşuroi de furnici. Nu s-ar putea cumva ca însuşi omul să devină un soi de parazit al maşinilor? Un afid34 gâdilând drăgăstos maşina?

Unii spun că sângele nostru este compus dintr-o infinitate de agenţi vii, care se plimbă-n sus şi-n jos pe bulevardele şi pe căile laterale ale corpurilor noastre, la fel cum merg şi vin oamenii pe străzile unui oraş. Când privim dintr-un loc înalt la răspântiile aglomerate, e cu putinţă, oare, să nu ne gândim la corpusculii de sânge care călătoresc prin artere şi care nutresc inima oraşului? Nu vorbesc de canalele, nici de nervii ascunşi, care servesc pentru a transmite senzaţii dintr-o parte a organismului oraşului în alta; nu pomenesc nici de căile larg deschise ale gărilor, prin care circulaţia este dusă direct până la inimă – căi ce primesc liniile vânoase şi revarsă conţinutul celor arteriale, ca o pulsaţie continuă a valurilor de oameni. Dar somnul oraşului cât de mult seamănă cu viaţa, cu schimbările pe care le aduce în circulaţie!”

În acest pasaj, autorul devine iarăşi obscur într-un asemenea grad, încât am fost silit să sar câteva pagini, îşi reia astfel ideea: „Mi se poate răspunde că, dacă maşinile nu vor auzi niciodată la fel de bine, nici nu vor vorbi la fel de înţelept ca noi, vor face totuşi întotdeauna un lucru sau altul în folosul nostru, nu al lor; că omul va fi spiritul diriguitor, iar maşina slujitorul; că de îndată ce o maşină nu mai face serviciul pe care i-l cere omul, este sortită pieirii; că maşinile sunt faţă de om exact în acelaşi raport ca şi cel stabilit cu animalele inferioare, însăşi maşina cu aburi fiind doar un soi de cal mai economicos; aşa că, în loc să aibă perspectiva să se dezvolte şi să ajungă la o viaţă situată pe un plan mai înalt decât cea omenească, îşi datorează însăşi existenţa şi progresul puterii lor de a răspunde necesităţilor umane şi trebuie, prin urmare, atât acum cât şi întotdeauna, să fie inferioare omului.

Toate acestea sunt foarte bune. Dar servitorul, prin apropieri imperceptibile, lunecă spre personalitatea stăpânului, şi am ajuns la un asemenea impas încât, chiar de pe acum, omul ar suferi groaznic dacă ar înceta să beneficieze de existenţa maşinilor. Dacă toate maşinile şi mecanismele ar urma să fie lichidate într-o clipită, dacă omului nu i-ar fi lăsată nici măcar cea mai umilă unealtă, ca de pildă un briceag sau o rangă, nici măcar o zdreanţă de îmbrăcăminte, absolut nimic decât trupul lui golaş, cu care s-a născut, şi dacă i-ar fi răpită întreaga cunoaştere a legilor mecanice, încât să nu mai poată realiza alte maşini şi unelte, şi dacă toată hrana produsă de maşini ar fi distrusă, astfel ca neamul omenesc să fie lăsat asemeni unui naufragiat gol pe o insulă pustie, atunci am pieri în şase săptămâni. Poate că ar mai dăinui câţiva indivizi prăpădiţi, dar până şi aceştia, într-un an sau doi, ar cădea mai jos decât maimuţele. Chiar şi sufletul omului e datorat maşinilor, e un obiect confecţionat de maşină: el gândeşte aşa cum gândeşte şi simte aşa cum simte, prin intermediul acţiunii exercitate

asupra sa de maşini, iar existenţa lor este în egală măsură un sine qua non35, pentru a lui, pe cât este viaţa omului pentru a lor. Faptul acesta ne împiedică să propunem nimicirea totală a maşinăriilor, dar arată că, negreşit, trebuie să distrugem un număr cât mai mare dintre ele, cele de care ne putem dispensa, ca nu cumva să ajungă la o tiranie chiar mai completă asupra noastră.

E adevărat că, dintr-un punct de vedere materialist limitat, s-ar părea că indivizii care utilizează maşinile şi uneltele ori de câte ori e posibil, cu un oarecare profit, sunt mai prosperi; dar tocmai asta e arta maşinilor – servesc ca să poată cârmui. Nu-i poartă nici o pică omului fiindcă distruge o întreagă rasă de-a lor, cu condiţia să creeze în locul ei alta mai bună; dimpotrivă, îl răsplătesc cu dărnicie pentru că le-a grăbit dezvoltarea. Când le neglijează, când foloseşte maşini inferioare, când nu depune suficiente eforturi pentru a inventa alte tipuri noi, când le distruge fără să le înlocuiască, îşi atrage asupră-i mânia lor. Totuşi, acestea sunt exact lucrurile pe care s-ar cuveni să le facem – şi să acţionăm cât mai repede; pentru că, deşi răzvrătirea noastră împotriva puterii lor aflate doar în stadiul copilăriei ne va produce nesfârşite suferinţe, până unde vor ajunge oare lucrurile, dacă vom amâna răzvrătirea?

Profită de înclinaţia înjositoare a omului pentru interesele sale materiale, faţă de cele spirituale, şi-l ademenesc să le furnizeze acel element de luptă şi competiţie fără de care nici o rasă nu poate face paşi înainte. Animalele inferioare progresează fiindcă se luptă între ele; cele slabe pier, cele puternice se înmulţesc şi le transmit urmaşilor puterea lor.

Maşinile fiind, prin structura lor, incapabile să lupte, l-au însărcinat pe om să lupte în locul lor; câtă vreme îndeplineşte conştiincios această funcţie, totul merge bine pentru el – cel puţin, aşa îşi închipuie; dar în clipa în care neglijează să facă tot ce-i stă în putinţă pentru propăşirea maşinilor şi a utilajelor, încurajându-le pe cele bune şi distrugându-le pe cele rele, este depăşit în cursa concurenţei; şi asta înseamnă că va avea tot soiul de necazuri, şi poate chiar va muri.

Aşa că şi în momentul de faţă maşinile îl servesc pe om, însă numai cu condiţia ca şi ele să fie servite, şi asta în termenii stabiliţi de ele; în momentul în care condiţiile lor nu sunt respectate, se opun, şi fie că-i fac praf pe toţi cei din preajmă, distrugându-se şi pe ele, fie că devin arţăgoase şi nu mai lucrează nici în ruptul capului. La ora asta, câţi oameni nu trăiesc în stare de sclavie faţă de maşini? Câţi nu-şi petrec întreaga viaţă, din leagăn până la mormânt, îngrijind de ele zi şi noapte? Nu e limpede că maşinile câştigă teren, dacă ne gândim la numărul crescând al celor legaţi de ele ca nişte robi şi al celor care îşi închină în întregime sufletele progresului regnului mecanic?

Maşina cu aburi trebuie să fie alimentată cu hrană, pe care o consumă prin ardere, întocmai cum o consumă şi omul; combustia ei este întreţinută de aer, la fel cu a omului; are puls şi circulaţie, ca şi omul. Putem fi siguri că trupul omului este deocamdată mai multilateral, dar trupul omului este totodată un organism mai bătrân; daţi-i maşinii cu aburi doar jumătate din timpul de care a dispus omul, acordaţi-i o prelungire a patimii noastre actuale, şi ce nu va putea îndeplini, nu peste multă vreme?

Într-adevăr, există anumite funcţii ale maşinii cu aburi care vor rămâne probabil neschimbate miriade de ani şi care, de fapt, vor supravieţui chiar după ce utilizarea aburului va fi depăşită: pistonul şi cilindrul, osia, volantul şi alte părţi ale maşinii vor fi probabil permanente, întocmai cum vedem că omul şi multe din animalele inferioare au moduri asemănătoare de a mânca, bea şi dormi. Astfel au inimi, care bat ca şi ale noastre, au vine şi artere, ochi, urechi şi nasuri; ba chiar suspină prin somn, plâng şi cască şi manifestă afecţiune pentru puii lor; simt plăcere şi durere, speranţă, teamă, mânie şi ruşine; sunt înzestrate cu memorie şi previziune; ştiu că, dacă li se vor întâmpla anumite lucruri, vor muri şi se tem la fel de mult de moarte ca şi noi; îşi împărtăşesc gândurile, şi unele dintre ele, în mod deliberat, acţionează la unison. Comparaţia asemănărilor se poate prelungi la nesfârşit; o fac doar pentru că unii ar putea spune că, deoarece maşina cu aburi nu urmează să fie ameliorată în datele ei principale, este prea puţin probabil ca ea să sufere vreo îmbunătăţire mai mare. Dar asta-i prea frumos ca să fie adevărat: va fi modificată, totuşi, şi adaptată pentru o infinitate de scopuri, în aceeaşi măsură în care omul a fost modificat de evoluţie pentru a le întrece în iscusinţă pe fiecare.

Până atunci, fochistul joacă rolul unui bucătar pentru maşina lui, aproape la fel cum fac bucătarii noştri pentru noi. Gândiţi-vă, de asemeni, la toţi cărbunarii, şi minerii, şi negustorii de cărbuni, şi la trenurile încărcate cu cărbuni, şi la oamenii care le conduc, şi la vasele care transportă cărbuni – de ce armată întreagă de servitori se folosesc efectiv aceste maşini! Şi, oare, nu sunt mai mulţi cei care se ocupă cu îngrijirea maşinilor decât cei care se ocupă cu îngrijirea oamenilor? Maşinile nu mănâncă oare, cum s-ar zice, prin procură? Nu ne făurim singuri urmaşii la supremaţia pământului, adăugind zilnic câte ceva frumuseţii şi delicateţii structurii lor, dăruindu-le zilnic o iscusinţă tot mai mare şi înzestrându-le tot mai mult cu acea putere care se acţionează şi se reglează singură şi care va reprezenta ceva mai bun decât orice intelect?

E oare un lucru nou, pentru o maşină sau o unealtă, să se hrănească? Plugul, sapa şi căruţa trebuie să mănânce prin intermediul stomacului omului; combustibilul care le pune în mişcare trebuie să ardă în cuptorul unui om sau al cailor. Omul trebuie să consume pâine şi carne – dacă nu, nu poate săpa; carnea şi pâinea sunt combustibilul care acţionează sapa. Dacă un plug e tras de cai, puterea motrice este furnizată de iarbă, fasole sau ovăz, care, arse în burta animalelor, le dau puterea necesară muncii; fără acest combustibil, munca ar înceta, la fel cum s-ar opri o maşină, dacă i s-ar goli cuptoarele.

Un om de ştiinţă a demonstrat că «nici un animal nu are puterea să creeze energie mecanică, dar că întreaga muncă efectuată de-a lungul vieţii de către un animal şi toată căldura emisă de el, ca şi căldura care s-ar obţine prin arderea materiei combustibile care a fost degajată de corpul lui în cursul vieţii, precum şi prin arderea corpului după moarte, alcătuiesc laolaltă un echivalent exact al căldurii care s-ar obţine dacă am arde o cantitate de hrană egală cu cea consumată de respectivul animal în cursul vieţii sale şi o

cantitate de combustibil care ar genera tot atâta căldură ca şi corpul lui, dacă ar fi ars imediat după moarte».

Nu ştiu cum a ajuns la această concluzia, dar este un om de ştiinţă – şi mă întreb, cum poate atunci cineva să ridice împotriva vitalităţii viitoare a maşinilor obiecţia că, în stadiul lor actual de copilărie, se află la cheremul unor fiinţe care, ele însele, sunt incapabile să producă energie mecanică?

Dar aspectul principal, care trebuie considerat ca un motiv de îngrijorare, este faptul că, în vreme ce animalele erau altădată singurele stomacuri ale maşinilor, astăzi există destule maşini dotate cu stomacuri proprii şi care-şi consumă chiar ele hrana. Acesta este un mare pas înainte spre momentul în care vor deveni, dacă nu însufleţite, totuşi ceva atât de înrudit cu această stare, încât nu se vor deosebi de viaţa noastră mai mult decât diferă animalele de vegetale. Şi chiar dacă omul ar rămâne, sub anumite raporturi, creatura situată pe o treaptă mai înaltă, nu este lucrul acesta în conformitate cu practica naturii, care acordă superioritate – în unele privinţe – animalelor, care, în ansamblu, au fost de multă vreme depăşite? Oare nu a permis ea furnicii şi albinei să păstreze asupra omului superioritatea în organizarea colectivităţilor lor şi a orânduirilor lor sociale, nu a îngăduit ea ca pasărea să păstreze această superioritate în străbaterea văzduhului, peştele în înot, calul prin forţa şi repeziciunea lui şi câinele prin spiritul său de sacrificiu?

Unii dintre cei cu care am stat de vorbă despre acest subiect mi-au spus că maşinile nu vor putea niciodată să se dezvolte, trecând la o existenţă însufleţită sau cvasiânsufleţită, câtă vreme n-au un sistem reproducător, şi nici nu cred că vor poseda vreodată aşa ceva. Sunt gata să aprob această idee, dacă asta vrea să însemne că nu se pot căsători şi că este puţin probabil că vom vedea vreodată o uniune rodnică între două maşini cu aburi, puii lor jucându-se în poarta şopronului – oricât de mult am dori acest lucru. Dar această obiecţie nu e prea aprofundată. Nimeni nu se aşteaptă ca toate trăsăturile organismelor existente acum să se repete absolut identic într-o varietate de viaţă în întregime nouă. Sistemul reproducător al animalelor se deosebeşte mult de cel al plantelor, dar amândouă sunt sisteme reproducătoare. Natura şi-a epuizat, oare, capacitatea de a crea alte faze ale acestei puteri?

Cu siguranţă că, dacă o maşină este capabilă să reproducă în mod sistematic altă maşină, putem afirma că are un sistem reproducător. Ce este în fond un sistem reproducător, dacă nu tocmai un sistem destinat reproducerii? Şi, oare, nu este restrâns numărul maşinilor care n-au fost produse sistematic de alte maşini? Dar omul este cel care le face să producă. Da, dar nu insectele fac ca multe plante să se reproducă şi n-ar dispărea, oare, familii întregi de plante, dacă fertilizarea lor n-ar fi efectuată de o categorie de agenţi care le sunt întru totul străini? Susţine, oare, cineva că trifoiul nu are sistem reproducător, fiindcă umila albină (şi numai umila albină) trebuie să-l ajute şi să-l stimuleze, înainte de a putea să se reproducă? Nimeni. Umila albină face parte din sistemul reproducător al trifoiului. Fiecare dintre noi îşi are obârşia în infime celule a căror entitate era

complet distinctă de a noastră şi care au acţionat după tipicul lor, fără a se gândi sau a ţine seama de ce-am putea crede noi despre ele. Aceste mici făpturi fac parte din propriul nostru sistem reproducător; atunci, de ce n-am spune că şi noi facem parte din cel al maşinilor?

Dar maşinile care reproduc unelte nu reproduc obiecte de acelaşi gen cu ele. Un degetar poate fi produs de maşinării, dar niciodată el n-a făcut şi nici nu va face un alt degetar. Şi în acest caz, dacă ne întoarcem privirea spre natură, vom găsi din belşug analogii care ne vor învăţa că un sistem reproducător se poate manifesta în plină vitalitate, fără ca lucrul produs să fie de acelaşi gen cu cel care l-a produs. Foarte puţine făpturi reproduc ceva după propriul lor tipic, reproduc însă ceva care are capacitatea potenţială de a deveni ceea ce erau părinţii lor. Astfel, fluturele depune ouă, care pot deveni omidă, care omida, la rândul ei, poate deveni o crisalidă, care crisalidă poate deveni un fluture, şi, deşi recunosc deschis că deocamdată nu se poate spune despre maşini că ar avea mai mult decât un germene de autentic sistem reproducător, nu am văzut abia adineauri că doar de curând au obţinut primele elemente ale unei guri şi ale unui stomac? Şi nu s-ar putea face în direcţia unei adevărate reproduceri, anumiţi paşi, care să fie la fel de însemnaţi ca şi cei realizaţi de curând în direcţia unei veritabile hrăniri?

Se prea poate ca sistemul, o dată dezvoltat, să se dovedească a fi, în multe cazuri, o trăsătură şubredă. S-ar putea ca doar anumite categorii de maşini să fie fertile, în vreme ce celorlalte să le fie repartizate alte funcţii în sistemul mecanic, întocmai cum marea majoritate a furnicilor şi albinelor nu au nimic de-a face cu perpetuarea speţei lor, ci doar adună hrană şi o înmagazinează, fără să se preocupe de înmulţire. Nu ne putem aştepta ca paralela să fie totală sau aproape totală şi desigur că în nici un caz acum, şi probabil că niciodată, dar nu există în clipa de faţă suficientă analogie ca să ne facă să simţim o serioasă nesiguranţă în legătură cu viitorul şi care să ne ceară imperativ să frânăm răul, câtă vreme ne mai stă în putere? În anumite limite, maşinile pot zămisli maşini de orice speţă, oricât de diferite de propriul lor gen. Fiecare categorie de maşini va avea, probabil, crescătorii ei mecanici speciali, şi toate cele de nivel superior îşi vor datora existenţa unui însemnat număr de părinţi, şi nu numai la doi.

Suntem induşi în eroare considerând orice maşină complicată drept un obiect unic; de fapt, ele constituie un adevărat oraş sau o societate, în care fiecare membru a fost, de fapt, crescut după genul lui. Noi privim o maşină ca pe un întreg, îi spunem pe nume şi o individualizăm; ne uităm la propriile noastre mădulare şi ştim că îmbinarea lor alcătuieşte un individ care se trage dintr-un singur centru de acţiune reproductivă – şi din această pricină presupunem că nu poate exista nici un fel de acţiune reproductivă! care să nu pornească dintr-un singur centru; dar această prezumţie este neştiinţifică, şi simplul fapt că nici o maşină cu aburi nu a fost vreodată făcută în întregime de alta, sau de alte două maşini de acest fel din speţa ei nu ne îndreptăţeşte să spunem că maşinile cu aburi nu au un sistem reproducător. Adevărul este că fiecare parte a oricărei maşini cu aburi este crescută de propriii săi crescători speciali, a căror funcţie este să dezvolte această parte,

şi numai aceasta, în timp ce îmbinarea părţilor într-un întreg formează alt sector al sistemului mecanic de reproducţie, care în prezent este extrem de complex şi greu de priceput în întregimea lui.

Complex acum, dar cu cât mai simplă şi mai inteligibilă nu va putea deveni, oare, organizarea lui peste alţi o sută de mii de ani? Sau peste douăzeci de mii? Pentru că, în clipa de faţă, omul crede că interesul său este să urmărească această direcţie; cheltuieşte o incalculabilă cantitate de muncă, timp şi gândire, făcând ca maşinile să se prăsească din ce în ce mai bine. A şi reuşit să înfăptuiască multe lucruri, care cândva păreau imposibile, şi se pare că nu exista limite în acumularea ameliorărilor, dacă acestora li se permite sa fie transmise cu unele modificări, de la o generaţie la alta.

Nu trebuie să uităm niciodată că trupul omului se prezintă, în forma lui actuală, modelat de întâmplările şi de schimbările prin care a trecut în multe milioane de ani, dar că organizarea lui nu a înaintat o singură clipă, nici măcar pe departe, cu rapiditatea cu care progresează maşinile. Aceasta este trăsătura cea mai alarmantă a situaţiei şi rog să mi se ierte că insist asupra ei atât de frecvent”.

Capitolul al XXV-lea.

CARTEA MAŞINILOR

(încheiere)

Aici urma o foarte lungă şi intraductibilă digresiune despre diferitele rase şi familii de maşini care existau pe vremea aceea. Autorul încerca să-şi argumenteze teoria subliniind asemănările dintre numeroase maşini cu caracter foarte diferit, care-l ajutau să demonstreze că descind dintr-un strămoş comun. Împărţea maşinile în genuri, subgenuri, specii, varietăţi, subvarietăţi şi aşa mai departe. Dovedea existenţa unor legături de rudenie între maşini care păreau să aibă prea puţine trăsături comune şi demonstra că existaseră încă multe alte relaţii de acest fel, dar pieriseră între timp. Sublinia tendinţele la reversiune şi prezenţa unor organe rudimentare care existau la multe maşini slab dezvoltate şi care erau total inutile, dar care serveau, totuşi, pentru a indica originea lor dintr-un strămoş pentru care funcţiunea respectivă prezentase într-adevăr utilitate.

Am lăsat traducerea acestei părţi a tratatului, care, în treacăt fie spus, era cu mult mai extinsă decât tot ce-am reprodus până acum, pentru un prilej ulterior. Din nefericire, am părăsit Erewhonul înainte de-a putea reveni la acest subiect şi, deşi punându-mi viaţa în joc, am salvat traducerea şi celelalte manuscrise, am fost nevoit să sacrific opera originală. M-a durut inima să procedez astfel, dar aşa am câştigat zece minute nespus de preţioase, fără de care atât Arowhena, cât şi eu am fi pierit, cu siguranţă.

Îmi amintesc de un incident legat de această parte a tratatului. Domnul care mi-l dăruise îmi ceruse să-i arăt pipa mea; o examină cu grijă şi, când văzu mica crestătură de la capătul ţevii, păru grozav de încântat şi exclamă că trebuie să fie rudimentară. L-am întrebat ce voia să spună cu asta.

— Domnule, îmi răspunse, acest organ este identic cu piciorul unei cupe; nu este decât altă formă a aceleiaşi funcţii. Scopul ei trebuie să fi fost să împiedice ca dogoarea pipei să lase urme pe masa pe care era aşezată.

Vei descoperi, dacă vei cerceta istoria pipelor, că la specimenele timpurii această protuberanţă avea o formă deosebită de cea în care se prezintă acum. Neapărat, trebuie să fi fost lată la fund şi plată, încât, în timp ce se trăgea din pipă, capul să se poată rezema de masă fără să o păteze. Au intrat în acţiune uzura şi lipsa de utilitate şi au redus funcţiunea la stadiul ei actual, rudimentar.

Nu m-ar surprinde, domnule, continuă profesorul, dacă, cu timpul, ar continua să sufere şi alte modificări şi să capete forma unei frunze ornamentale sau a unui sul, sau chiar a unui fluture, în vreme ce, în unele cazuri, va dispărea cu desăvârşire.

La întoarcerea mea în Anglia, m-am interesat de acest aspect şi am aflat că prietenul meu avea dreptate.

Revenind însă, la tratat, traducerea mea reîncepe precum urmează: „E greu, oare, să ne închipuim că, dacă în cea mai îndepărtată perioadă geologică, vreo formă timpurie de viaţă vegetală ar fi fost înzestrată cu puterea de a reflecta asupra vieţii mijinde a animalelor, care făceau primii paşi în lumea materiei însufleţite alături de regnul lor, aceasta s-ar fi socotit peste măsură de pătrunzătoare, dacă ar fi presupus că într-o bună zi animalele vor deveni veritabile vegetale?

Şi, totuşi, n-ar fi şi mai greşit din partea noastră să ne imaginăm că, din pricină că viaţa maşinilor se diferenţiază foarte mult de-a noastră, nu există, aşadar, nici o formă posibilă de dezvoltare mai înaltă decât a noastră, sau că, din cauză că viaţa mecanică este foarte deosebită de a noastră, ea nu este de loc viaţă?

Dar am auzit spunându-se: «Admiţând că aşa stau lucrurile şi că maşina cu aburi are o putere proprie, cu siguranţă nimeni nu va afirma că are şi o viaţă proprie». Vai! Dacă privim chestiunea mai îndeaproape, vom descoperi că aceasta nu reprezintă un argument împotriva supoziţiei că maşina cu aburi constituie unul dintre germenii unei noi faze de viaţă. Există, oare, ceva pe lumea aceasta, sau în lumile situate dincolo de ea, care să aibă voinţă proprie? Numai Necunoscutul şi Incognoscibilul!

Un om este rezultanta şi exponentul tuturor forţelor care au fost în măsură să exercite o influenţă asupra lui, fie că asta s-a petrecut înainte sau după naşterea sa. Acţiunea lui, în orice moment, depinde exclusiv de constituţia sa şi de intensitatea şi direcţia acţiunii agenţilor variaţi cărora le este şi le-a fost supus. Unii dintre aceştia vor contracara acţiunea celorlalţi; dar aşa cum este prin natura lui şi aşa cum s-a acţionat asupra lui şi se va acţiona şi de-acum înainte, aşa va reacţiona şi dânsul, la fel de sigur şi de regulat, ca şi cum ar fi o maşină.

În general nu admitem această realitate, fiindcă nu cunoaştem în întregime natura nimănui, nici nu identificăm în întregime forţele care acţionează asupra lui. Nu vedem decât o parte, şi fiind, prin urmare, incapabili de a enunţa principii generale asupra conduitei umane, decât în mod foarte primar, contestăm că ea ar fi supusă vreunei legi bine stabilite şi punem multe din caracterul şi acţiunile omului pe seama şansei, a norocului sau întâmplării; or, acestea sunt simple cuvinte, prin intermediul cărora

evităm să ne recunoaştem ignoranţa. Puţină chibzuială ne va învăţa că zborul cel mai cutezător al imaginaţiei sau cel mai subtil exerciţiu al raţiunii este în aceeaşi măsură lucru care trebuie să se înalţe, şi chiar unicul care se poate înălţa, după toate probabilităţile, în clipa înălţării sale – ca şi căderea unei frunze moarte, când vântul o scutură din copac.

Fiindcă viitorul depinde de prezent, iar prezentul (a cărui existenţă este doar unul dintre compromisurile minore de care este plină viaţa omenească, deoarece trăieşte numai pe spinarea trecutului şi a viitorului) depinde de trecut, şi trecutul este inalterabil. Singurul motiv pentru care nu putem vedea viitorul la fel de limpede ca şi trecutul este că ştim prea puţin din trecutul şi prezentul autentic – acest lucru depăşeşte puterile noastre —, altminteri viitorul, în cele mai mărunte amănunte ale sale, s-ar desfăşura înaintea ochilor noştri şi ne-am pierde simţul prezentului din pricina clarităţii cu care am vedea trecutul şi viitorul. Poate că nici n-am fi de loc în stare să distingem timpul; dar asta e o temă străină de discuţia noastră.

Ceea ce ştim efectiv este că, cu cât sunt cunoscute mai mult trecutul şi prezentul, cu atât mai bine poate fi prezis viitorul, şi nimeni nici nu visează măcar să se îndoiască de fixitatea viitorului, în cazurile când cunoaşte pe deplin atât trecutul, cât şi prezentul, şi deţine experienţa consecinţelor izvorâte dintr-un trecut şi un prezent similar, în împrejurări anterioare. Ştie perfect de bine ce se va întâmpla, şi-şi va miza întreaga avere pe această cunoaştere.

Şi asta este o mare binecuvântare, deoarece constituie fundamentul pe care sunt construite ştiinţa şi morala. Asigurarea că viitorul nu este ceva arbitrar, care nu se schimbă, şi că un anumit viitor urmează în mod invariabil unui anumit prezent este ca o temelie pe care ne aşezăm toate planurile, credinţa pe care ne bizuim fiecare acţiune conştientă a vieţii noastre. Dacă lucrurile n-ar sta astfel, am fi fără nici o călăuză; n-am avea nici o încredere în acţiune şi, prin urmare, n-am acţiona niciodată, pentru că nu am şti că rezultatele care vor urma de astă dată vor fi aceleaşi cu cele de mai înainte.

Cine ar mai ara şi semăna, dacă nu ar crede în stabilitatea viitorului? Cine ar mai arunca apă peste o casă în flăcări, dacă acţiunea apei asupra focului ar fi nesigură? Oamenii îşi vor folosi toate resursele numai când vor fi siguri că viitorul se va pronunţa împotriva lor, dacă nu au făcut tot ce le-a stat în puteri. Simţământul unei astfel de certitudini este o parte constitutivă din suma forţelor care lucrează asupra lor, şi el va acţiona cu mai multă tărie asupra celor mai buni şi mai morali oameni. Cei care sunt stăpâniţi de cea mai fermă convingere că viitorul este în mod imuabil legat de prezentul în care se desfăşoară activitatea lor îşi vor drămui mai bine prezentul şi-l vor cultiva cu cea mai mare grijă. Viitorul trebuie să fie o loterie pentru cei care gândesc că aceleaşi combinaţii pot preceda uneori o serie de rezultate iar altă dată, altă serie. Dacă credinţa lor este sinceră, vor face speculaţii, în loc să muncească; aceştia, în mod sigur, sunt oamenii imorali; iar ceilalţi, dacă credinţa lor este vie, înseamnă că au cel mai puternic imbold la sârguinţă şi moralitate.

Înrâurirea pe care toate acestea o au asupra maşinilor nu reiese imediat, dar va deveni evidentă numaidecât. Până atunci, trebuie să mă ocup de părerea prietenilor mei care-mi spun că, deşi viitorul este ceva fixat în ce priveşte materia organică şi în unele privinţe e determinat şi pentru om, totuşi există multe aspecte sub care nu poate fi considerat ca fix. Astfel, ei spun că prin aprinderea unor aşchii uscate şi bine alimentate cu oxigen, se va produce totdeauna o vâlvătaie, dar că un laş pus în contact cu o realitate înspăimântătoare nu va avea totdeauna ca rezultat un om care o ia la fugă.

Cu toate acestea, dacă am lua doi laşi perfect similari în toate privinţele şi dacă i-am supune în mod perfect similar la acţiunea a doi agenţi înspăimântători, de asemenea perfect similari, puţini sunt cei care nu se vor aştepta la o perfectă similitudine în fuga lor, chiar dacă au trecut o mie de ani între combinaţia iniţială şi repetarea ei.

Regularitatea aparent mai mare a rezultatelor combinaţiilor chimice faţă de cele umane rezultă din nepriceperea noastră de a percepe subtilele diferenţe dintre combinaţiile umane, combinaţii care nu se repetă niciodată într-o formă identică. Cunoaştem focul, cunoaştem şi aşchiile, dar nicicând nu au fost şi nu vor fi doi oameni perfect identici, şi cea mai mică deosebire dintre ei poate schimba radical datele problemei. Trebuie să înregistrăm o infinitate de rezultate până să putem ajunge la o completă previziune a combinaţiilor viitoare; de fapt, e de mirare că pentru acţiunile omeneşti există chiar şi atâta certitudine câtă se constată azi. Negreşit că, pe măsură ce înaintăm în vârstă, devenim mai siguri asupra modului în care va reacţiona cutare sau cutare gen de persoană, în anumite împrejurări date; dar aceasta nu s-ar întâmpla niciodată, dacă conduita umană nu s-ar afla sub influenţa legilor cu a căror funcţionare ne familiarizăm tot mai mult, prin intermediul experienţei.

Dacă demonstraţia de mai sus este corectă, urmează că regularitatea cu care acţionează maşinăriile nu e o dovadă împotriva absenţei vitalităţii lor sau, cel puţin, a germenilor care s-ar putea dezvolta pentru a intra într-o nouă fază de viaţă. La prima vedere s-ar părea, într-adevăr, că o maşină cu aburi nu poate să nu meargă, dacă este pusă pe şine, cu mecanismul în plină funcţiune şi dându-se drumul la aburi, în timp ce omul, a cărui treabă este să o conducă, poate oricând pofteşte să facă aceasta, aşa că prima nu are spontaneitate şi nu e capabilă de nici un fel de voinţă liberă, pe când al doilea are şi e capabil de aşa ceva.

Această afirmaţie este adevărată, până la un anumit punct. Mecanicul poate opri locomotiva oricând pofteşte, dar poate să vrea să facă asta doar în anumite puncte care i-au fost fixate de către alţii, sau în cazul că obstacole neaşteptate îl vor forţa să vrea să procedeze astfel. Bunul lui plac nu este spontan; în jurul lui există un nevăzut cerc de influenţe, care fac să-i fie imposibil să acţioneze în oricare alt mod decât acela. Se ştie dinainte câtă putere trebuie să li se acorde acestor influenţe, întocmai cum se ştie dinainte câtă cantitate de cărbune şi de apă sunt necesare maşinii cu aburi. Şi e destul de curios să descoperi că influenţele care acţionează asupra mecanicului sunt de acelaşi tip cu cele care acţionează asupra locomotivei,

adică hrană şi căldură. Mecanicul ascultă de stăpânii săi, fiindcă de la ei capătă hrană şi căldură, iar dacă acestea îi sunt suprimate ori date în cantităţi insuficiente, va înceta să mai conducă maşina, tot aşa cum locomotiva va înceta să mai funcţioneze, dacă este hrănită insuficient. Singura diferenţă este că omul e conştient de nevoile sale, iar locomotiva (afară de faptul că refuză să funcţioneze) nu pare să aibă această conştiinţă; dar acest aspect este temporar şi l-am tratat mai sus.

În conformitate cu cele afirmate, fiind recunoscută forţa necesară a motivelor care urmează să-l dirijeze pe mecanic, niciodată – sau aproape niciodată – nu s-a ivit cazul vreunui om care să-şi oprească locomotiva din pură trăsneală. Dar un asemenea caz se poate ivi; da, şi s-ar putea întâmpla ca locomotiva să se strice, dar dacă trenul este oprit din vreun motiv mărunt, se va descoperi fie că puterea necesară de impulsionare a fost greşit calculată, fie că omul a fost greşit calculat, tot astfel cum locomotiva poate să se strice din pricina vreunui defect de construcţie ascuns. Dar chiar în asemenea caz, nu avem de-a face cu spontaneitatea; acţiunea va fi avut drept părinte adevărata ei cauză; spontaneitatea este doar o vorbă pentru ignoranţa omului cu privire la zei.

Nu există, deci, nici un fel de spontaneitate din partea celor care-l impulsionează pe mecanic?”

Aici urma o argumentaţie obscură, brodată pe acest subiect, pe care am socotit mai cuminte s-o omit. Autorul reia: „La urma urmei, atunci totul se reduce la aceasta: diferenţa dintre viaţa unui om şi cea a unei maşini este mai degrabă una de grad, decât de gen, deşi nu lipsesc deosebirile de gen. Un animal are mai multe rezerve pentru cazuri de forţă majoră, decât o maşină. Maşina e mai puţin adaptabilă; aria ei de acţiune este îngustă; puterea şi precizia manifestate în sfera ei proprie sunt supraomeneşti, dar anevoie o scoate la capăt, dacă este pusă în faţa unei dileme; uneori, când acţiunea ei normală este tulburată, îşi pierde capul şi merge din rău în mai rău, ca un smintit cuprins de o furie turbată; dar aici, iarăşi, suntem întâmpinaţi de aceeaşi consideraţie ca şi mai înainte, şi anume că maşinile se află încă în stadiul infantil; sunt simple schelete, fără muşchi şi carne.

Pentru câte cazuri de forţă majoră este adaptată o stridie? Pentru exact atâtea câte i se pot ivi, şi nimic mai mult. Aşa şi cu maşinile şi aşa şi cu însuşi omul. Lista accidentelor pe care oamenii le suferă zilnic din pricina lipsei lor de adaptabilitate e probabil la fel de mare ca şi cea a maşinilor, şi fiecare zi le oferă un material mai bogat pentru împrejurările neprevăzute. Să examineze oricine minunatele dispozitive autoregulatoare şi autoajustătoare care se află acum în organismul maşinii cu aburi, să urmărească modul în care aceasta se aprovizionează singură cu ulei, modul în care-şi arată nevoile, celor care se îngrijesc de ea, şi acela în care, prin intermediul manipulatorului, îşi reglează punerea în aplicare a propriei sale puteri; să se uite la acel depozit de inerţie şi forţă motrice care e volantul, sau la amortizoarele unui vagon de tren; să vadă cum sunt selecţionate, pentru a asigura perpetuitatea lor, acele inovaţii care conţin prevederi împotriva cazurilor de forţă majoră ce se pot ivi ca să hărţuiască maşinile, şi apoi să-l

lăsăm să gândească la o sută de mii de ani şi la progresul acumulat pe care-l vor aduce, dacă omul nu poate fi trezit la sentimentul răspunderii pentru situaţia sa şi la destinul pe care şi-l pregăteşte cu mâinile sale.36

Nenorocirea este că s-a scurs până acum multă vreme de când omul este orb. Bizuindu-se pe utilizarea aburului, a fost trădat şi amăgit să o mărească şi să o multiplice. Înlăturarea bruscă a forţei aburului nu ar avea numai efectul că ne-ar readuce la stadiul în care ne aflam înainte de introducerea ei; ar fi o prăbuşire generală şi ar urma o perioadă de anarhie cum nu s-a mai cunoscut nici când; ar fi ca şi când populaţia noastră s-ar dubla brusc, fără să avem nici un mijloc suplimentar de a hrăni numărul sporit de locuitori. Aerul pe care-l respirăm nu este cu mult mai necesar vieţii noastre animale, decât este pentru civilizaţia noastră folosirea oricărei maşini şi unelte, pe baza cărora ne-am spori numărul.

Maşinile acţionează asupra omului şi fac dintr-însul un om, în aceeaşi măsură în care omul a acţionat asupra maşinilor şi le-a făcut ceea ce sunt; dar trebuie să alegem între alternativa de a îndura multă suferinţă acum sau de a ne vedea treptat înlocuiţi de propriile noastre creaturi, până când vom ajunge ca, în comparaţie cu ele, să nu contăm mai mult decât contează acum fiarele câmpului faţă de noi.

În asta rezidă primejdia noastră. Pentru că mulţi par înclinaţi să accepte un viitor atât de dezonorant. Ei spun ca şi în cazul când omul ar trebui să devină pentru maşini ceea ce sunt calul şi câinele pentru noi, acesta tot îşi va continua existenţa şi va fi probabil mai prosper în stare de domesticitate, sub cârmuirea binefăcătoare a maşinilor, decât păstrându-şi condiţia lui actuală, de sălbăticie. Noi ne tratăm animalele domestice cu multă blândeţe. Le dăm tot ceea ce credem că le prieşte şi fără îndoiala că, folosindu-le carnea, le facem să se simtă mai fericite şi nu invers, în chip asemănător, există temei de a crede că maşinile ne vor trata cu blândeţe, deoarece existenţa lor va depinde în mare măsură de a noastră. Ne vor dirija cu o vargă de oţel, dar nu ne vor mânca, nu ne vor pretinde servicii care să aibă ca scopuri numai reproducerea lor şi creşterea copiilor ce-i vor avea, ci şi slujirea lor, agonisindu-le hrana şi dându-le să mănânce, redându-le sănătatea când sunt bolnave, precum şi îngroparea morţilor sau aducerea membrilor decedaţi ai comunităţii lor la noi forme de vieţuire mecanică.

Însăşi natura forţei motrice, care determină progresul maşinilor, înlătură posibilitatea ca viaţa omului să fie înrobită şi în acelaşi timp mizerabilă. Sclavii sunt relativ fericiţi, dacă au stăpâni buni, şi revoluţia nu se va produce în vremea noastră şi nici măcar peste vreo zece mii de ani, sau într-un interval de zece ori mai lung. E cuminte să fii neliniştit de lucruri atât de îndepărtate? Când sunt în joc interesele sale materiale, omul nu e un animal sentimental şi, deşi pe ici, pe colo câte un suflet înflăcărat s-ar putea să-şi examineze viaţa şi să-şi blesteme soarta care nu l-a născut maşină cu aburi, totuşi cei mai mulţi oameni vor accepta orice aranjament care le va asigura o hrană mai bună şi o îmbrăcăminte mai ieftină şi-şi vor înfrâna pornirea de a se lăsa pradă invidiei necugetate pentru simplul motiv că există alte destine mai glorioase decât ale lor.

Puterea obişnuinţei este uriaşă, iar schimbarea va fi atât de gradată, încât simţul omului despre ceea ce se cuvine nu va fi nici o clipă şocat în mod brutal; robia se va furişa fără zgomot asupra vieţilor noastre şi prin schimbări imperceptibile, şi nu va avea loc vreodată o ciocnire între oameni şi maşini care să ducă la o înfruntare între ei. Maşinile vor purta un veşnic război fratricid, dar vor avea totuşi nevoie de om ca de o fiinţă prin intermediul căreia va fi dus greul luptei. La drept vorbind, nu există nici un motiv de nelinişte în legătură cu fericirea viitoare a omului, câtă vreme prezenţa lui continuă să fie, în vreun fel sau altul, profitabilă pentru maşini; s-ar putea să devină o rasă inferioară, dar va propăşi infinit mai mult decât acum. Nu este, atunci, absurd şi în acelaşi timp lipsit de raţiune să-ţi pizmuieşti binefăcătorii? Şi nu ne-am face vinovaţi de nebunie curată, dacă am vrea să respingem avantajele pe care nu le putem obţine altminteri, doar pentru că implică un câştig mai mare pentru alţii?

N-am nimic comun cu cei în stare să argumenteze astfel. Mă cutremur de aceeaşi oroare la gândul că rasa mea ar putea fi cândva dată în lături sau întrecută, la fel cum aş alunga cu oroare gândul că, până şi în cea mai îndepărtată perioada a pământului, strămoşii mei au fost altceva decât făpturi omeneşti. Dacă aş putea crede că, în urmă cu un milion de ani, doar un singur strămoş de-al meu a fost alt soi de fiinţă! decât mine, mi-aş pierde orice respect faţă de propria mea persoană şi n-aş mai avea nici un fel de plăcere sau interes în viaţă. Sunt animat de aceleaşi sentimente faţă de descendenţii mei şi cred că vor fi atât de unanim împărtăşite, încât ţara se va decide să pună opreliştе imediată în calea oricărui progres mecanic viitor şi să distrugă pe dată toate invenţiile făcute în ultimii trei sute de ani. Nu voi cere mai mult decât atât. Putem avea încredere în forţele noastre de-a ţine la locul lor maşinile rămase şi, cu toate că aş prefera să văd că distrugerea de care am vorbit prevede încă două sute de ani, îmi dau seama de necesitatea unui compromis şi sunt gata să-mi sacrific o parte dintre convingerile personale, declarându-mă satisfăcut cu termenul de trei sute de ani. Mai puţin ar fi insuficient.”

Aceasta era concluzia care a provocat atacul ce a dus la distrugerea maşinăriilor şi utilajelor, de-a lungul şi de-a latul Erewhonului. Nu a existat decât o singură încercare serioasă de a i se răspunde. Autorul ei susţinea că maşinile trebuiau să fie considerate ca o parte constitutivă a naturii fizice a omului, nefiind în realitate nimic altceva decât nişte mădulare extracorporale.

„Omul, spunea el, este un mamifer maşinat. Animalele situate pe o treaptă inferioară îşi păstrează toate mădularele acasă, în propriile lor trupuri, dar multe dintre mădularele omului sunt detaşate şi împrăştiate ici-colo, în diferite părţi ale lumii – pe unele le ţine totdeauna la îndemână, pentru a le utiliza imediat, în timp ce altele se află, uneori, la depărtări de sute de mile. O maşină nu este decât un mădular suplimentar; aceasta este întreaga misiune a maşinilor, şi constatarea aceasta pune capăt oricărei polemici în jurul lor. Nu ne folosim mădularele în alt chip decât ca pe nişte

maşini; un picior viu este doar un picior de lemn, mult mai bun decât orice picior de lemn pe care-l poate confecţiona cineva.

Observaţi un om care sapă: antebraţul său drept i s-a lungit artificial, şi mâna lui a devenit o articulaţie. Mânerul sapei este protuberanţa de la capătul osului humerus; lemnul este un os adiţional, iar placa de oţel lunguiaţă este noua formă a mâinii, care permite posesorului ei să răscolească pământul aşa cum n-ar putea-o face cu mâna lui originală. După ce şi-a modificat astfel propria structură – nu aşa cum sunt modificate alte animale de împrejurări asupra cărora nu au nici măcar urmă de control, ci dând dovadă, ca să zic aşa, de previziune, adăugând staturii sale încă un cot —, civilizaţia a început să-şi arunce lumina peste neamul său, şi de aici s-au tras bunele instituţii sociale, tovărăşia plăcută a prietenilor, arta iraţiunii şi toate acele deprinderi ale minţii care înalţă cel mai mult pe om, aşezându-l mai presus de animalele de rând.

Astfel, civilizaţia şi progresul mecanic au înaintat mână-n mână, dezvoltându-se reciproc, folosirea întâmplătoare, pentru prima dată, a unui băţ fiind ceea ce a rostogolit bulgărele iniţial, iar perspectiva avantajului posibil – ceea ce l-a păstrat în mişcare. De fapt, maşinile trebuie considerate ca un mod de dezvoltare, graţie căruia progresează cu precădere organismul omenesc, fiecare invenţie din trecut constituind un adaos adus resurselor corpului omenesc.

Chiar şi comunitatea membrelor devine astfel posibilă pentru cei care se bucură de comunitate spirituală, încât au destui bani ca să obţină un bilet de tren; pentru că trenul nu este altceva decât un picior de şapte poşte, pe care-l pot stăpâni cinci sute de oameni în acelaşi timp.”

Singura primejdie mai serioasă care îl îngrijora pe autorul citat era că, în acest mod, maşinile vor nivela posibilităţile oamenilor şi vor scădea exigenţa severă a concurenţei, astfel încât multe persoane cu resurse fizice inferioare nu vor fi descoperite şi vor transmite descendenţilor această inferioritate. Se temea că îndepărtarea presiunii ce există astăzi ar putea produce o degenerare a rasei omeneşti şi că, efectiv, întregul corp ar putea deveni un element pur rudimentar, omul însuşi nefiind altceva decât suflet şi mecanism, un principiu inteligent, dar lipsit de pasiune şi de acţiune mecanică.

„Ce trai splendid, scria în continuare autorul, ducem acum, cu ajutorul mădularelor noastre externe! Putem face să se schimbe trupul nostru după anotimpuri, după vârstă, după cum creşte sau descreşte averea noastră. Dacă vremea e umedă, suntem dotaţi cu un organ numit în mod comun umbrelă şi care este menit să ne ocrotească vestmintele şi pielea de efectele supărătoare ale ploii. Omul dispune acum de numeroase membre extracorporale, care prezintă pentru el o însemnătate mai mare decât o bună parte din părul lui, sau, în orice caz, din favoriţii săi. Memoria şi-o poartă într-o agendă de buzunar. Devine din ce în ce mai complex, pe măsură ce îmbătrâneşte; atunci va fi zărit purtând maşini-de-văzut şi poate păr şi dinţi artificiali, iar dacă este un specimen cu adevărat bine dezvoltat al rasei sale, va fi înzestrat cu o încăpătoare cutie pe roţi, cu doi cai şi un vizitiu.”

Acest autor a dat naştere tradiţiei de clasificare a oamenilor după caii-putere pe care-i au şi i-a împărţit în genuri, specii, varietăţi şi subvarietăţi, dându-le numiri luate din limbajul ipotetic, care exprimă numărul mădularelor de care pot dispune în orice clipă. El arăta că oamenii capătă o structură cu o organizare mai înaltă şi mai delicată, pe măsură ce se apropie mai mult de culmea bogăţiei, şi numai un milionar posedă întregul stoc de membre complimentare pe care neamul omenesc şi le poate încorpora făpturii sale.

„Aceste puternice organisme, continuă autorul, care sunt bancherii şi negustorii noştri de vază, le vorbesc semenilor lor de-a lungul şi de-a latul ţării, într-o câtime de secundă; sufletele lor bogate şi subtile pot sfida orice obstacol, în vreme ce sufletele nevoiaşilor sunt îmbâcsite şi hărţuite de materie, care se lipeşte de ele ca melasa de aripile unei muşte, sau le împresoară ca pe un om care se luptă cu nisipurile mişcătoare; urechilor lor nevolnice le trebuie zile sau săptămâni ca să audă ce le spune altă persoană de la distanţă, în loc să audă într-o secundă, aşa cum se întâmplă cu cei din clasele dotate cu o organizare mai complexă. Cine va nega că cel care poate, datorită identităţii sale, să obţină un tren special şi să meargă oricând şi oriunde pofteşte nu beneficiază de-o organizare mai înaltă decât cel care, fie că şi-ar dori să aibă aceeaşi putere, fie că ar visa să aibă aripi de pasăre, ar avea aceeaşi şansă să le obţină şi pentru care picioarele proprii sunt unicul mijloc de locomoţie? Acest străvechi duşman filosofic, materia, răul inerent şi esenţial, atârnă încă şi azi de gâtul nevoiaşului şi-l sugrumă; dar pentru bogaţi, materia devine imaterială; organizarea minuţioasă a sistemului său extracorporal i-a eliberat sufletul.

Acesta e secretul omagiului pe care-l primesc oamenii bogaţi din partea celor mai săraci decât ei; ar fi o gravă eroare să presupunem că deferenţa ce li se arată provine din motive de care ar trebui să ne ruşinăm; acesta e doar respectul natural pe care toate făpturile vii îl acordă celor pe care îi recunosc ca fiind situaţi mai sus decât ei pe scara vieţii animale şi analog cu veneraţia pe care câinele o are pentru om. La rasele sălbatice e socotit ca un lucru nespus de onorabil să fii posesorul unei puşti, şi în decursul tuturor perioadelor cunoscute din istorie a dăinuit simţământul că cei care deţin cele mai multe valori sunt şi cei mai valoroşi.”

Şi o ţinea aşa în continuare, într-o bună parte a cărţii lui, încercând să arate ce schimbări în distribuirea vieţii animale şi vegetale din tot cuprinsul regatului fuseseră provocate de cutare sau cutare invenţie omenească şi în ce fel aceasta avea legătură cu dezvoltarea morală şi intelectuală a speciei umane, ba repartiza chiar unora dintre ele un rol în crearea şi modificarea corpului omenesc, precum şi rolul pe care urmau să-l joace mai târziu în distrugerea lui. Dar celălalt autor avu mai mult succes şi, până la urmă, izbuti să provoace distrugerea tuturor invenţiilor realizate în precedenţii 271 de ani, perioadă asupra căreia au căzut de acord toate părţile interesate, după câţiva ani de ciorovăială asupra amănuntului dacă un anumit tip de calandru de stors, care era foarte folosit de spălătorese, urma să fie păstrat sau nu. În cele din urmă au hotărât că ar fi primejdios şi a fost exceptat de la limita

stabilită, de 271 de ani. Urmează apoi războaiele civile reacţionare, dar descrierea lor m-ar îndepărta de la scopul pe care mi l-am propus.

Capitolul al XXVI-lea.

PĂRERILE UNUI PROFET EREWHONIAN.

ÎN LEGĂTURĂ CU DREPTURILE ANIMALELOR.

S-a putut vedea din capitolele precedente că erewhonienii sunt un popor blajin şi deprins să îndure îndelung, uşor de dus de nas şi gata să jertfească repede bunul simţ pe altarul logicii, când se ridică din mijlocul lor vreun filosof care dobândeşte putere asupra lor datorită reputaţiei pe care şi-a dobândit-o cu învăţătura lui deosebită sau convingându-i că instituţiile existente nu sunt întemeiate pe cele mai stricte principii de moralitate.

Şirul de revoluţii despre care vă voi povesti pe scurt, în continuare, arată acest lucru chiar mai limpede decât felul (de care m-am ocupat până acum) în care, la o dată mai târzie, şi-au tăiat reciproc gâturile în disputa asupra maşinilor; pentru că dacă i s-ar fi făcut pe voie celui de-al doilea reformator, despre care am de gând să vă vorbesc, sau mai degrabă dacă s-ar fi aplicat principiile pe care acesta declara că le îmbrăţişează, întregul neam omenesc ar fi pierit de foame într-un singur an. Din fericire, bunul simţ, care, deşi din fire e cea mai blajină vieţuitoare, când simte cuţitul în beregată e în stare să dezvăluie o forţă de rezistenţă neaşteptată şi să-i zboare cât colo pe doctrinarii fanatici, chiar dacă aceştia l-au legat fedeleş şi cred că-l au la discreţie. Pe cât m-am putut eu informa de la autorităţile cele mai competente în materie, cele întâmplate s-au desfăşurat astfel: În urmă cu vreo două mii cinci sute de ani, erewhonienii erau încă necivilizaţi şi trăiau din vânat şi pescuit, dintr-un sistem rudimentar de agricultură şi din jefuirea celor câţiva vecini, pe care încă nu-i supuseseră complet. Nu aveau nici şcoli, nici sisteme filosofice, dar, printr-un fel de simţ înnăscut, făceau ceea ce era socotit ca drept în ochii lor şi în cei ai vecinilor. Ca urmare, bunul simţ al mulţimii nefiind încă viciat, crima şi boala erau judecate cam la fel cum sunt şi în alte ţări.

Dar o dată cu progresul treptat al civilizaţiei şi cu creşterea prosperităţii materiale, oamenii au început să pună întrebări despre lucruri pe care până atunci le luaseră ca de la sine înţelese, iar un domn bătrân, care se bucura de o mare influenţă asupra lor, din pricina sfinţeniei vieţii sale şi a presupusei lui inspirări de către o putere nevăzută, a cărei existenţă începea de pe-atunci să fie simţită, şi-a vârât în cap să se agite fără întrerupere pe tema drepturilor animalelor – chestiune care până-n clipa aceea nu tulburase pe nimeni.

Toţi profeţii sunt, mai mult sau mai puţin, nişte cârcotaşi, iar acest domn bătrân se pare că a fost unul dintre cei mai suciţi. Fiind ţinut pe cheltuială publică, avea timp liber berechet şi, nemulţumindu-se să-şi limiteze atenţia doar asupra drepturilor animalelor, ţinea morţiş să reducă dreptatea şi nedreptatea la nişte reguli, să cântărească temeliile datoriei, şi ale binelui, şi ale răului; cu alte cuvinte, să aşeze pe o bază logică tot soiul de chestiuni pe care oamenii, pentru care timpul e bani, sunt satisfăcuţi să le accepte şi fără nici un fel de bază.

În treacăt fie spus, unica bază pe care el decise că poate să se rezeme datoria era una care nu lăsa loc multor obiceiuri ale poporului, statornicite din vechime. Acestea, îi încredinţa filosoful, erau toate greşite şi, de câte ori se încumeta cineva să îmbrăţişeze o opinie diferită de a lui, supunea problema puterii nevăzute, cu care el singur era în comunicaţie directă, iar puterea nevăzută îl asigura în mod invariabil că el are dreptate. În legătură cu drepturile animalelor, învăţa precum urmează: „Ştiţi, spunea el, cât de ticăloasă faptă este să vă ucideţi între voi. Pe vremuri, străbunii voştri n-aveau nici un scrupul, nu numai când îşi ucideau, ci chiar când îşi mâncau rudele. Nimeni n-ar mai reveni la asemenea practici detestabile, deoarece e un fapt notoriu că trăim mult mai fericiţi de când am renunţat la ele. Această prosperitate sporită ne îndreptăţeşte, să ajungem la concluzia că nu trebuie să ne ucidem şi să ne mâncăm semenii. Am consultat puterea mai înaltă, de care ştiţi că sunt inspirat, şi ea m-a asigurat că această concluzie este imutabilă.

Fireşte, nu poate nimeni contesta că oile, vitele, căprioarele, zburătoarele şi peştii sunt semenii noştri. În anumite privinţe se deosebesc de noi, dar aspectele prin care se diferenţiază sunt puţine şi secundare, în timp ce acelea care sunt comune cu ale noastre sunt numeroase şi esenţiale. Aşadar, prietenii mei, dacă era greşit din partea voastră să-i ucideţi şi să-i mâncaţi pe semenii voştri oameni, este greşit, de asemenea, să ucideţi şi să mâncaţi peşte, carne şi păsări. Zburătoarele, animalele şi peştii sunt tot aşa de îndreptăţiţi să trăiască, atât cât pot, nestingheriţi de om, cum are şi omul dreptul să trăiască nesupărat de vecinii săi. Daţi-mi voie să vă încredinţez din nou că aceste cuvinte nu-mi aparţin, ci au fost rostite de către înalta putere care mă inspiră. Admit, continua filosoful, că animalele se hărţuiesc reciproc, iar unele merg mai departe şi-l hărţuiesc chiar pe om, dar încă nimeni nu m-a învăţat că se cuvine să ne modelăm purtarea după cea a animalelor inferioare. Mai curând s-ar cădea să ne străduim să le educăm, aducându-le la intenţii mai bune. A ucide un tigru, de pildă, care a trăit mâncând carnea bărbaţilor şi a femeilor ucise de el, înseamnă să ne coborâm la nivelul tigrului, şi asta-i nevrednic de oameni, care cată a fi călăuziţi de cele mai înalte principii, în gândurile şi în faptele lor.

Puterea nevăzută, care mi s-a dezvăluit doar mie singur, dintre noi toţi, mi-a spus să vă dau de ştire că ar fi trebuit ca până acum să depăşiţi obiceiurile barbare ale înaintaşilor voştri. Dacă, după cum credeţi, sunteţi mai presus de ei, prin cele ce ştiţi, trebuie să fiţi mai presus şi prin ceea ce făptuiţi. Drept care vă porunceşte să vă opriţi de a mai ucide vieţuitoare, numai şi numai de dragul mâncării. Singura hrană animală pe care o puteţi consuma este carnea oricărei zburătoare, sălbăticiuni sau a oricăror peşti peste care veţi da, după ce au murit de moarte naturală, sau oricare vietate născută pretimpuriu ori atât de diformă, încât va fi o milostivire să-i scurtaţi suferinţele; puteţi, de asemeni, mânca animalele care au săvârşit actul sinuciderii. În ce priveşte vegetalele, le puteţi mânca pe toate cele care vă vor lăsa să le consumaţi nepedepsiţi.”

Cu atâta înţelepciune şi aşa de bine argumenta bătrânul profet şi atât de groaznice erau ameninţările pe care le zvârlea împotriva celor care refuzau să i se supună, încât, până la urmă, a câştigat adeziunea păturii culte a poporului, şi curând clasele mai sărace i-au ţinut isonul, ori au pretins că fac astfel. După ce asistase la triumful principiilor sale, fu chemat în lumea părinţilor săi şi, fără îndoială că a intrat pe dată în deplină comuniune cu puterea nevăzută, de a cărei favoare beneficiase şi până atunci.

Nu trecuse însă multă vreme de la moartea lui, că vreo câţiva dintre cei mai înflăcăraţi discipoli de-ai săi îşi luară pe umerii lor misiunea de a îmbunătăţi învăţătura maestrului şi au dat sentinţa că a mânca un ou este cam totuna cu uciderea unui pui potenţial, ceea ce este aproape la fel cu uciderea unuia viu. Cu zgârcenie erau permise ouăle stricate, dacă era absolut sigur că trecuseră dincolo de pragul la care mai puteau da pui, şi toate ouăle oferite spre vânzare Urmau să fie controlate de un inspector. Acesta, după ce se declara satisfăcut că duhnesc îndeajuns, lipea pe ele o etichetă: „Ouat acum trei luni”, indiferent care ar fi fost data la care se referea.

Cred că nu mai e nevoie să spun că aceste ouă erau folosite doar pentru budinci şi ca doctorie, în cazurile când se cerea urgent un vomitiv. Laptele era interzis, de vreme ce nu putea fi obţinut fără să i se fure unui viţeluş hrana naturală, punându-i-se astfel viaţa în primejdie.

E lesne de crezut că la început s-au găsit destui care pe faţă păzeau cu străşnicie noile reguli, dar prindeau din zbor orice prilej ca să se înfrupte în taină din mâncărurile cu carne, cu care fuseseră deprinşi. Se descoperea într-una că animalele mureau de moarte naturală, în împrejurări mai mult sau mai puţin suspecte. Aşişderea, mania sinuciderii, care până atunci se mărginise exclusiv la catâri, începu să precumpănească în mod alarmant chiar printre vieţuitoarele care, în majoritatea cazurilor, îşi respectau fiinţa, cum sunt oile şi vitele. Era uluitor să vezi cum aceste nenorocite animale adulmecau cuţitul unui măcelar, dacă se afla vreunul pe o rază de-o milă, şi se năpusteau drept în tăiş, dacă măcelarul nu se ferea la timp din calea lor.

Şi câinii, care până atunci respectaseră cu sfinţenie legile privitoare la păsăretul domestic, iepurii de casă, purceluşii de lapte sau mioarele şi mieii, începură deodată să scape de sub controlul stăpânilor lor şi să ucidă tot ce li se interzicea să atingă măcar cu o labă. Socoteau ca orice animal omorât de un câine murise de moarte naturală, deoarece e în firea câinelui să ucidă vietăţi, dar că până atunci se stăpânise să facă vreun rău vieţuitoarelor din ogrăzi, fiindcă firea lui fusese ţinută în frâu. Din nefericire, cu cât se dezvoltau mai mult aceste tendinţe spre nelegiuire, cu atât mai mult muritorii de rând păreau încântaţi să prăsească tocmai acele animale care-i ispiteau pe câine. La o adică, nu încape nici o îndoială că în acest fel ocoleau în mod premeditat prevederile legii; dar indiferent care era adevărul, oamenii vindeau sau mâncau toate făpturile omorâte de câinii lor.

În cazul animalelor mai mari, încălcarea era mai dificilă, deoarece magistraţii nu puteau închide ochii în toate cazurile de pretinse sinucideri ale oilor, porcilor şi vitelor aduse în faţa lor. Câteodată erau nevoiţi să

osândească, şi unele dintre aceste condamnări provocau teroare – pe câtă vreme în cazul animalelor ucise de un câine, urmele colţilor lui puteau fi văzute, şi era, practic, imposibil să dovedeşti intenţia de fraudă o proprietarului dulăului.

Altă sursă fertilă de nesupunere faţă de lege era furnizată de decizia unuia dintre judecători, care stârnise mari proteste printre discipolii mai fervenţi ai bătrânului profet. Judecătorul cu pricina considera că este legal să ucizi orice animal, în legitimă apărare, şi că asemenea atitudine era atât de firească din partea omului care s-ar fi trezit atacat, încât vietatea agresoare trebuia să fie inclusă în rândul celor răpuse de moarte naturală. Înalţii Vegetarieni aveau, pe drept cuvânt, temei serios să fie alarmaţi, fiindcă nici nu ajunsese bine la cunoştinţa obştească această decizie, că un număr de animale, până atunci nevătămătoare, se şi apucară să-şi atace proprietarii, cu o asemenea ferocitate, că trebuiră să fie supuse morţii naturale. De asemenea, era foarte obişnuit, în perioada aceea, să vezi stârvul unui viţel, miel sau ied expus spre vânzare, cu o etichetă atârnată pe el, prin care un inspector certifica anume că fusese ucis în legitimă apărare. Câteodată chiar, un miel sau un viţel era expus drept „garantat născut mort”, când înfăţişa toate semnele după care vedeai că se bucurase de viaţă cel puţin o lună.

Cât despre carnea animalelor care bonafide37 pieriseră de moarte naturală, permisiunea de a le consuma era inoperantă, fiindcă, îndeobşte, era mâncată de vreun alt animal, înainte ca omul să pună mâna pe ea. Dacă nu se întâmpla aşa, aceasta era adesea otrăvitoare, aşa că, practic vorbind, oamenii erau forţaţi să ocolească legea prin vreunul dintre mijloacele arătate mai înainte, sau să devină vegetarieni. Această ultimă alternativă le plăcea aşa de puţin erewhonienilor, încât legile împotriva uciderii animalelor căzeau în desuetudine, şi foarte probabil că ar fi fost respinse, de n-ar fi izbucnit o molimă, pusă de preoţii şi profeţii zilei pe seama nelegiuirii poporului, care mâncase carne interzisă. La această afirmaţie se produse o reacţie în urma căreia fură promulgate legi riguroase, interzicându-se folosirea cărnii sub orice formă sau aspect şi nepermiţând să se vândă în prăvălii şi pieţe altă hrană în afară de grâu, fructe şi legume.

Legile acestea au intrat în vigoare la vreo două sute de ani de la moartea bătrânului profet, care tulburase cel dintâi minţile oamenilor în legătură cu drepturile animalelor; dar abia fuseseră promulgate, că poporul începu iarăşi să le calce.

Mi-au spus că urmările cele mai neplăcute ale acestei totale nebunii nu constau în faptul că oamenii care respectau legea erau nevoiţi să se descurce fără hrană animală – multe naţiuni fac acest lucru şi nu par cu nimic mai păgubite; ba chiar şi în ţări unde se consumă carne, cum sunt Italia, Spania şi Germania, nevoiaşii arareori zăresc o bucată de carne, de la un capăt la altul al anului. Prăpădul consta în şocul pe care nechibzuita prohibiţie îl provoca conştiinţei tuturora, în afară de a celor de-ajuns de puternici pentru a şti că deşi conştiinţa, de regulă, are urmări bune, poate de asemeni să ajungă şi un flagel. Conştiinţa trezită a unui individ îl va îndemna adesea să facă în pripă lucruri pe care ar fi fost mai bine să le lase nefăptuite, dar conştiinţa unei

naţiuni, trezită de un bătrân domn respectabil, care scoate din mânecă o putere invizibilă, va umple cu o răzbunare fiecare colţişor din iad.

Tinerilor li se spunea că este un păcat să facă ceea ce părinţii lor făcuseră, nevătămaţi, veacuri de-a rândul. Ba mai mult, cei care le propovăduiau despre grozăvia de a consuma carne erau nişte indivizi academici nesuferiţi, şi, deşi băgau spaima în toţi, în afară de tinerii mai cutezători, puţini erau cei cărora, în adâncul inimii lor, să nu le fie antipatici. Totuşi, oricât de mult ar li ţinută în ignoranţă o tânără persoană, curând ajunge să afle că bărbaţii şi femeile de pe acest tărâm – adesea persoane cu mult mai simpatice decât profeţii care le predicau abstinenţa – luau într-una peste picior noile legi fanatice şi se credea că le trec cu vederea, în taină, deşi nu îndrăzneau s-o facă făţiş. Nu-i mare mirare, deci, că cei mai umani din rândurile celor studioşi erau enervaţi de preceptele cârmuitorilor lor: nu atinge, nu gusta, nu mânui, pe care altminteri le-ar li acceptat fără şovăială.

Trebuie să amintesc aici o istorioară tristă despre un tânăr de treabă, îndreptăţind multe speranţe, dar blestemat să aibă mai multă conştiinţă decât creier, căruia îi spusese doctorul (pentru că, aşa cum am pomenit mai înainte, boala încă nu era socotită ca fiind criminală) că trebuie neapărat să mănânce carne, orice ar glăsui legea. A fost foarte indignat de vorbele doctorului, şi o bună bucată de vreme a refuzat să-i urmeze sfatul, pe care-l considera imoral. Până la urmă, totuşi, dându-şi seama că slăbea văzând cu ochii, într-o noapte întunecoasă se furişă într-una dintre tavernele acelea în care se vindea pe sub mână carne şi cumpără un funt de muşchi, de calitatea întâi. Îl duse acasă, îl găti în dormitorul lui, după ce toţi ai casei se culcaseră, şi, deşi se perpeli prin somn din cauza ruşinii şi a remuşcărilor, se simţi atât de întremat în dimineaţa următoare, încât abia dacă se mai recunoscu, privindu-se în oglindă.

Peste trei sau patru zile se trezi din nou atras irezistibil către aceeaşi tavernă. Cumpără din nou un funt de muşchi, îl găti, şi din nou, deşi trecu prin mari chinuri sufleteşti, în dimineaţa următoare se simţi alt om. Ca să nu mai lungim povestea, cu toate că niciodată nu trecuse de limitele cumpătării, în mintea lui se cuibărise gândul că lunecă – de altfel cu siguranţă că o şi făcea – în rândurile infractorilor obişnuiţi.

Sănătatea lui se îndrepta în mod constant, şi, deşi era convins că acest lucru se datora biftecurilor, cu cât se simţea mai bine trupeşte, cu atât mai rău îl chinuia conştiinţa. În urechi îi sunau veşnic două glasuri: unul care-i spunea: „Sunt Bunul Simţ şi Natura! Ia aminte la mine, şi te voi răsplăti la fel cum i-am răsplătit şi pe părinţii tăi, înaintea ta.” Dar celalalt glas grăia: „Nu lăsa spiritul acesta raţional să te amăgească, ducându-te la pierzanie. Eu sunt Datoria, ia aminte la mine, şi te voi răsplăti la fel cum i-am răsplătit pe părinţii tăi, înaintea ta.”

Uneori i se părea chiar că şi vede chipurile celor care-i vorbeau. Bunul Simţ părea atât de degajat, de bonom şi de senin, atât de deschis şi neînfricat, încât, orice-ar fi făcut, nu putea să nu-i dea crezare. Dar tocmai când era pe cale să-l asculte, era oprit de faţa austeră a Datoriei, atât de gravă şi totuşi atât de amabilă, şi-i sângera inima că din când în când era

nevoit s-o vadă cum îi întoarce spatele, compătimitoare, în timp ce-şi îndrepta paşii spre rivalul ei.

Sărmanul băiat era cu gândul tot timpul la acei colegi de studii care erau mai buni decât el şi încerca să-şi modeleze purtarea după cum credea că ar fi conduita lor. Îşi spunea: „Ei mănâncă, oare, biftec? Nici gând!” Dar majoritatea studenţilor mâncau din când în când, dacă nu-i ispitea cumva vreo costiţă de berbec. Iar ei tot aşa şi-l luau drept model, spunându-şi: „El mănâncă vreo costiţă de berbec? Nici gând.”

Într-o noapte, însă, fu urmărit de un om a! autorităţilor, care iscodea veşnic în căutare de delicvenţi, şi fu prins ieşind din tavernă cu o jumătate de spată de berbec, ascunsă sub vestminte. După această păţanie, deşi nu fusese trimis la închisoare, fu eliminat, şi perspectivele carierii sale fură iremediabil compromise, drept care se spânzură de îndată ce ajunse acasă.

Capitolul al XXVII – lea.

PĂRERILE UNUI FILOSOF EREWHONIAN.

ÎN LEGĂTURĂ CU DREPTURILE VEGETALELOR.

Sa las deoparte această poveste nefericită şi să mă întorc la cursul evenimentelor prin care a trecut mulţimea erewhonienilor. Indiferent de numărul legilor care se decretau în vederea sporirii severităţii pedepselor ce se dădeau celor care mâncau carne pe ascuns, poporul găsea mijloace să le înlăture, de îndată ce se năşteau. Şi într-adevăr în anumite perioade acestea aproape că ajungeau să fie nişte curiozităţi învechite, dar tocmai când erau pe punctul de a fi respinse, se producea vreo calamitate naţională sau predicile vreunui fanatic redeşteptau conştiinţa naţiunii, şi oamenii erau închişi cu miile pentru vânzarea ori cumpărarea ilicită de carne de animale.

Totuşi, cam la vreo şase-şapte sute de ani după moartea bătrânului profet, se ivi un filosof care, deşi nu pretindea că ar comunica cu vreo putere nevăzută, doborî la pământ legea, însufleţit de aceeaşi încredere pe care ar fi avut-o chiar dacă l-ar fi inspirat o asemenea putere. Mulţi sunt de părere ca filosoful acela nu era convins de propria lui învăţătură, dar că fiind în taină un mare mâncător de carne, nu-şi propunea alt scop decât tocmai acela de a face ca prohibiţia consumului de carne să atingă un asemenea grad de absurditate, încât nici chiar un puritan din Erewhon să nu fie capabil să-i reziste.

Cei care împărtăşesc această părere socotesc că era conştient de faptul că ar fi fost imposibil sa determine naţiunea să accepte o legislaţie pe care o considera păcătoasă; ştia, de asemeni, că ar fi fost lipsită de speranţă încercarea de a convinge poporul că nu-i o ticăloşie să ucizi o oaie şi s-o mănânci, câtă vreme nu era în stare să le arate că trebuie fie să păcătuiască – într-o anumită măsură —, fie să piară. Se credea că de aceea a făcut monstruoasele propuneri despre care vă voi vorbi în continuare.

Filosoful nostru începu prin a-i aduce un prinos de profund respect bătrânului profet, a cărui pledoarie în favoarea drepturilor animalelor, recunoştea el, contribuise atât de mult la temperarea caracterului naţional şi-i lărgise orizontul asupra sfinţeniei vieţii, în general. Susţinea însă că vremurile se schimbaseră; lecţia de care ţara avusese nevoie fusese învăţată

destul de temeinic, dar între timp se aflaseră o sumedenie de lucruri despre vegetale, pe care nici măcar nu le bănuiau mai înainte, şi care – dacă naţiunea continua să persevereze pe calea aderării cu stricteţe la cele mai înalte principii morale, care fuseseră până atunci secretul propăşirii sale – trebuiau neapărat să aducă o schimbare radicală în atitudinea poporului faţă de ele.

Nici vorbă, era adevărat că se cunoşteau atunci o mulţime de lucruri care nu fuseseră bănuite mai înainte, deoarece poporul, neavând vrăjmaşi şi fiind înzestrat cu minte ageră şi spirit iscoditor în cercetarea misterelor naturii, făcuse progrese extraordinare în toate ramurile ştiinţei şi artei. În cel mai mare muzeu erewhonian, mi s-a arătat un microscop de o putere considerabilă, care, după spusele celor competenţi, data cam din aceeaşi perioadă cu filosoful despre care vă vorbesc acum şi se presupunea că ar fi chiar instrumentul cu care acesta lucrase efectiv.

Acest filosof era profesor de botanică în principalul lăcaş de învăţământ ce exista pe-atunci în Erewhon, şi, cu ajutorul microscopului care se mai păstra încă, ori poate cu altul asemănător, ajunsese la concluzia care astăzi e universal acceptată printre noi, anume că toate animalele şi plantele avuseseră o obârşie comună şi, în consecinţă, cele din urmă trebuie să fie considerate – în egală măsură cu primele – drept vietăţi. El afirmă, aşadar, că animalele şi plantele sunt veri, şi de la bun început ar fi trebuit să se observe faptul acesta, dacă oamenii n-ar fi stabilit o diviziune arbitrară şi nerezonabilă între ceea ce hotărâseră să numească regnul animal şi cel vegetal.

Filosoful susţinu şi demonstra, spre satisfacţia tuturor celor care erau capabili să-şi formeze o părere asupra acestui subiect, că nu exista o diferenţă apreciabilă, care ar fi putut fi observată cu ochiul liber sau dovedită prin oricare altă probă, între un germene din care se va dezvolta un stejar, o viţă-de-vie, un trandafir, şi un altul care (asigurându-i-se mediul prielnic) va deveni un şoricel, un elefant sau un om.

Pretindea că drumul dezvoltării oricărui germene era dictat de obiceiurile germenilor din care descindea şi din a căror identitate făcuse cândva parte. Dacă un germene era aşezat în condiţiile în care se aflaseră şi germenii care alcătuiau şirul înaintaşilor lui, avea să se comporte la fel cu ei, şi din el avea să se dezvolte acelaşi tip de organism ca şi al lor. Întâlnind împrejurări puţin diferite, va încerca (cu sau fără succes) să-şi modifice dezvoltarea în conformitate cu ele; dacă împrejurările prezentau deosebiri serioase, probabil că avea să moară, nefăcând efortul necesar să se adapteze la mediu. Această lege, argumenta filosoful, se aplică în mod egal germenilor de plante, ca şi celor de animale.

Drept care, lega de inteligenţă atât dezvoltarea animală, cât şi cea vegetală, fie stinsă şi actualmente inconştientă, fie nestinsă şi conştientă, iar în sprijinul poziţiei sale faţă de viaţa vegetală sublinia felul în care toate plantele se adaptaseră mediului. Admiţând că, la prima vedere, inteligenţa vegetală pare că se diferenţiază, pe plan material, de cea animală, totuşi – susţinea el – seamănă leit cu aceasta sub următorul aspect esenţial: deşi se preocupă în chip vădit de chestiuni vitale, pentru buna stare a organismului

său, nu vădeşte niciodată nici cea mai neînsemnată tendinţă de a se ocupa de orice altceva. Filosoful sublinia că această comportare constituie cea mai bună dovadă de inteligenţă pe care o poate oferi vreo vietate.

„Plantele, spunea el, nu manifestă nici cel mai mic indiciu de interes faţă de treburile omeneşti. Niciodată nu vom izbuti să facem un trandafir să înţeleagă că cinci ori şapte fac treizeci şi cinci, şi în zadar i-am vorbi unui stejar despre fluctuaţiile cotelor Bursei. Din această pricină, spunem că stejarul şi trandafirul sunt neinteligente şi, descoperind că nu pricep afacerile noastre, tragem concluzia că nu se pricep nici la ale lor. Dar ce poate şti despre inteligenţă un om care vorbeşte în felul acesta? Cine dovedeşte mai multă inteligenţă – el, ori trandafirul şi stejarul?

Şi în timp ce categorisim plantele drept proaste, pentru că nu pricep afacerile noastre, ne arătăm noi, oare, capabili să le pricepem pe-ale lor? Putem să ne formăm chiar şi cea mai vagă părere despre modul în care sămânţa unui arbust de trandafir preface pământul, aerul, căldura şi apa, într-un trandafir ce înfloreşte? De unde îşi ia culoarea? Din pământ, aer, etc.? Da, dar cum? Petalele acelea, cu ţesutul lor inefabil, cu nuanţa lor, care întrece până şi obrăjorul unui copil, apoi mireasma? Uitaţi-vă la pământ, la aer şi la apă – toate acestea sunt materiile prime cu care trebuie să lucreze trandafirul; oare trădează vreun semn de lipsă de inteligenţă în alchimia cu care preface noroiul în petale de trandafir? Ce chimist poate realiza ceva comparabil? De ce nu încearcă niciunul? Pur şi simplu, fiindcă oricine ştie că nici o inteligenţă omenească nu e capabilă de una ca asta. Şi ne dăm bătuţi. E domeniul trandafirului; să-l lăsăm să se ocupe de el – şi să-l etichetăm neinteligent, fiindcă ne uimeşte prin miracolele pe care le înfăptuieşte şi prin felul firesc în care le duce la capăt.

Priviţi, de asemenea, ce strădanie depun plantele ca să se protejeze singure împotriva duşmanilor. Zgârie, taie, înţeapă, exală mirosuri urâte, secretă cele mai înspăimântătoare otrăvuri (pe care doar Dumnezeu ştie cum de ajung să le fabrice), îşi acoperă seminţele preţioase cu spini, ca ai ariciului, sperie insectele luând forme ameninţătoare, cu ajutorul unor sisteme nervoase delicate, se ascund, cresc în locuri inaccesibile şi urzesc minciuni atât de plauzibile, încât îi amăgesc până şi pe cei mai subtili vrăjmaşi ai lor.

Întind capcane mânjite cu lipici vâscos, să prindă insectele, şi le atrag să se înece în ulcioare făcute din petalele lor şi umplute cu apă; altele se prefac, ca să zic aşa, în adevărate curse de şobolani care, datorită unui resort, se închid, peste orice insectă ce se aşază pe ele; altele îşi croiesc florile după chipul unei gâze, mare jeluitoare de miere, încât când soseşte gâza adevărată, crede că florile sunt ocupate şi se duce în altă parte. Unele se păcălesc singure, din prea multă şiretenie, ca hreanul, care ajunge să fie scos din pământ şi mâncat datorită mirosului său iute, cu care se apără împotriva duşmanilor lui de sub pământ. Pe de altă parte, dacă ştiu că vreo insectă le poate fi de folos, uitaţi-vă la ele ce drăgălaşe ştiu să se facă.

Ce altceva înseamnă a fi inteligent, decât să ştii cum să realizezi ceea ce vrei să realizezi, iar a acţiona astfel, în mod repetat, nu e totuna cu a fi

inteligent? Unii afirmă că sămânţa trandafirului nu creşte fiindcă vrea, devenind tufiş de trandafir. Atunci, în numele a tot ce este rezonabil, de ce mai creşte oare? Se prea poate să nu fie conştientă de dorinţa care o îmboldeşte la acţiune. Nu avem nici un motiv să presupunem că un embrion omenesc ştie că vrea să devină prunc, sau că un prunc vrea să crească om mare. Nimic din tot ce-i înzestrat cu viaţă nu dă niciodată semne că ştie ceea ce vrea sau ceea ce face, atunci când convingerile sale – atât cu privire la cele ce vrea, cât şi la felul cum o să le obţină – au fost statornicite mai presus de orice dubiu. Cu cât vieţuitoarele trădează prin mai puţine semne că ar şti ceea ce fac – numai să facă şi să acţioneze în mod repetat şi bine —, cu atât mai mult ne dovedesc că, în realitate, ştiu cum să procedeze şi că au acţionat şi până acum la fel, într-un număr infinit de ocazii precedente.

Unii ar putea întreba, continua el, ce înţelegi, vorbind de un număr infinit de ocazii precedente? Când a mai avut o sămânţă de trandafir ocazia să devină tufă de trandafiri?

Am să răspund la întrebarea aceasta punând o alta: «Oare sămânţa de trandafir, care crescând a devenit boschet, a făcut vreodată parte din identitatea acestuia?» Cine poate spune că nu a făcut parte? Şi întreb în continuare: «Oare între acest boschet de trandafiri şi sămânţa din care, la rândul lui, a crescut au existat vreodată toate acele legături pe care, în mod obişnuit, le considerăm că ar constitui identitatea personală?» Cine poate spune că n-a fost aşa?

Atunci, dacă sămânţa de trandafir numărul doi este o continuare a personalităţii părintelui ei, boschetul, şi dacă boschetul de trandafiri e o continuare a personalităţii seminţei din care se trage, sămânţa de trandafir numărul doi trebuie să fie, de asemenea, o continuare a personalităţii seminţei anterioare, şi această sămânţă de trandafir trebuie să fie o continuare a personalităţii seminţei precedente, şi tot aşa, mergând înapoi şi tot mai înapoi, ad infinitum. De aceea este imposibil să negi continuitatea dintre orice sămânţă de trandafir şi personalitatea seminţei prime, care a fost numită pentru întâia oară: sămânţă de trandafir.

Aşadar, răspunsul la obiecţiile ce ni se aduc nu trebuie căutat prea departe. Sămânţă de trandafir a făcut ceea ce face şi acum, în persoana strămoşilor săi, cu care a fost atât de strâns legată, încât este capabilă să-şi amintească ce-au făcut aceşti strămoşi când se găseau în aceeaşi situaţie în care este şi ea acum. Fiecare stadiu al dezvoltării ei îi trezeşte amintirea drumului urmat în stadiile precedente, iar dezvoltarea s-a repetat atât de des, încât orice îndoială – şi o dată cu orice îndoială, orice conştiinţă a acţiunii – este îndepărtată.

Dar orice adversar mai poate să-mi ridice obiecţiuni: «Admiţând că legătura dintre toate generaţiile succesive a fost atât de strânsă şi de neîntreruptă, încât îţi vine să crezi că fiecare dintre ele este capabilă să-şi amintească ce-a făcut în persoana strămoşilor săi, cum ne dovedeşte că şi-a amintit efectiv?»

Răspunsul este: «Prin acţiunea adoptată de orice generaţie, o acţiune care repetă toate fenomenele în general asociate de noi cu memoria, ceea ce

e explicabil, bazându-ne pe presupunerea că a fost condusă de memorie, acţiune care nu a fost niciodată explicată, nici nu e probabil să poată fi explicată pe baza vreunei alte teorii decât pe baza supoziţiei că este o memorie corelaţionând generaţiile succesive!»

Poate cineva aduce vreun exemplu de vietate a cărei acţiune o putem pricepe, vietate care, cu toate că îndeplineşte o acţiune nespus de dificilă şi de complicată, în repetate rânduri, cu un succes invariabil, să nu ştie cum s-o facă, chiar daca n-a făcut-o niciodată? Daţi-mi acest exemplu, şi nu voi mai spune nimic, dar până când nu-mi va fi dat, voi acorda oricărei acţiuni la care nu pot asista creditul că e guvernată de aceleaşi legi ca şi cum s-ar afla în raza noastră de observaţie. Ea va deveni inconştientă, de îndată ce iscusinţa care o dirijează a devenit perfectă. Aşadar, trebuie să ne aşteptăm ca nici sămânţa de trandafir, nici embrionul să nu dea semne că ar şti că ştiu ceea ce ştiu, iar dacă ar prezenta asemenea semne, faptul de a cunoaşte ceea ce vor şi mijlocul pentru a-l obţine ar putea fi pus la îndoială în mod mai raţional.”

Câteva dintre pasajele pe care le-am reprodus în capitolul al XXIII-lea au fost în mod evident inspirate de cel citat mai sus. În timp ce-l citesc, într-o reeditare ce mi-a fost arătată de un profesor care a publicat mult din literatura veche, scrisă pe această temă, n-am putut să nu-mi amintesc pasajul în care Domnul nostru le spune discipolilor săi să se uite la crinii sălbatici, care nici nu trudesc, nici nu torc, dar al căror veştmânt îl întrece chiar pe al lui Solomon, în toată splendoarea lui.

„Nu trudesc şi nu torc?” Chiar aşa să fie? „Nu trudesc?” Poate că nu, acum că metoda le este atât de bine cunoscută, încât nu mai au nici o îndoială – dar nu cred să fi ajuns la atâta frumuseţe, fără să-şi fi dat niciodată osteneală în această direcţie. „Nici nu torc?” Nu cu o roată de tors; dar o petală nu este, oare, o întreagă fabrică textilă?

Ce-ar spune crinii sălbatici, dacă l-ar auzi pe careva dintre noi declarând că ei nici nu trudesc, nici nu torc? Ar spune, sunt sigur, cam ce s-ar cuveni să spunem noi, dacă i-am auzi propovăduind umilinţa, pe baza textului lui Solomon, şi zicând: „Priviţi-i pe Solomoni, în toată splendoarea lor, şi nici nu trudesc, nici nu torc”. Am spune că vorbesc de lucruri pe care nu le pricep şi că, deşi Solomonii nici nu trudesc, nici nu torc, totuşi înainte de-a ajunge să fie învestmântaţi cu atâta somptuozitate, s-a cheltuit multă trudă şi mult tors.

Daţi-mi voie acum să revin la profesorul de botanică. Am spus destule, să arăt linia generală a argumentelor pe care se bizuia ca să demonstreze că vegetalele nu sunt altceva decât animale sub alt nume, dar lămuririle pe care le dă pentru a-şi preciza poziţia n-au nici pe departe aceeaşi extindere ca în expunerea făcută de el în faţa publicului. Concluzia la care a ajuns, ori s-a prefăcut că a ajuns la ea, era că, dacă săvârşeşti un păcat ucigând şi mâncând animale, nu este mai puţin păcătos să făptuieşti acelaşi lucru cu vegetalele sau cu seminţele lor. Niciuna dintre acestea, spunea el, n-ar trebui să fie mâncate, în afară de cele care au pierit de moarte naturală, cum ar fi fructele care stau să putrezească pe pământ sau foile de varză gălbejite de

toamna târzie. Acestea, precum şi alte gunoaie de acelaşi soi, a declarat el că urmează să fie singura hrană ce poate fi mâncată cu conştiinţa curată. Chiar şi atunci, cel care le mănâncă trebuie să semene sâmburii fiecărui măr, pară, prună, cireaşă, şi aşa mai departe, de nu vrea să se facă vinovat de infanticid. Grăunţele de cereale, după el, nici nu puteau fi puse în discuţie, deoarece fiecare grăunte avea suflet viu, la fel ca şi omul, şi tot ca omul aveau acelaşi drept să se bucure în pace de sufletul propriu.

După ce-şi pusese astfel compatrioţii la zid, împinşi de o logică ascuţită asemenea vârfului unei baionete, de care simţeau că n-au cum să scape, propuse ca întrebarea: „Ce trebuie făcut?” să fie supusă unui oracol, în care întreaga ţară să aibă cea mai mare încredere şi la care recurgeau totdeauna, în perioade de mare restrişte. Se şoptea că o rudenie apropiată a filosofului era cameristă a preotesei care rostea oracolul, şi de aceea partidul puritan a declarat că răspunsul straniu de echivoc, pe care l-a dat oracolul, fusese obţinut prin trafic de influenţă, în culise. Dar, indiferent dacă a fost aşa sau nu, verdictul suna precum urmează, în tălmăcirea pe care m-am străduit s-o redau cât mai fidel: „Acel care păcătuieşte, păcat mai mare săvârşeşte; dar cel ce nu cade-n păcat de fel, mult trebuie-nvăţat.

Bate, sau vei fi maltratat, mănâncă, sau vei fi mâncat, ucide, ori vei fi ucis; ce vrei alege din ce-am zis.”

Era clar că acest răspuns sancţiona în orice caz distrugerea vieţii vegetale, dacă era folosită ca hrană de către om; şi astfel, filosoful a argumentat atât de irezistibil că ceea ce era bun pentru vegetale era bun şi pentru animale, încât, deşi partidul puritan organiză un protest furios, dispoziţiile care interziceau folosirea cărnii fură respinse de o majoritate zdrobitoare, în felul acesta, după câteva sute de ani de rătăcire prin pustiul filosofic, ţara ajunse la concluzii pe care bunul-simţ le trăsese de multă vreme. Până şi puritanii, după ce încercaseră zadarnic să trăiască mâncând un soi de gem încropit din mere şi foi de varză gălbejite, se predară în faţa inevitabilului şi se resemnară la o listă de bucate alcătuită din friptură de vacă şi berbec, cu toate adaosurile obişnuite ale unui prânz modern.

Oricine ar fi gândit că dansul pe care fuseseră puşi să-l execute aşa cum le cântase bătrânul profet, precum şi dansul şi mai nebunesc pe care li-l propusese cu gravitate – dar, după cum îmi vine să cred, cu perfidie – profesorul de botanică, avea să le deştepte erewohnienilor, pentru vreme îndelungată, bănuieli asupra profeţilor, indiferent dacă declarau sau nu că se află în comunicaţie cu o putere nevăzută. Dar, oamenii poartă atât de adânc sădită în inimi dorinţa de a crede că unii ştiu într-adevăr ceea ce afirmă că ştiu, şi de a fi astfel cruţaţi de osteneala de a gândi cu propriul lor cap, încât în scurtă vreme aşa zişii filosofi şi maniacii deveniră mai puternici ca oricând şi, treptat, îi îndemnară pe compatrioţii lor să accepte toate acele vederi absurde asupra vieţii, pe care le-am înfăţişat, în parte, în primele capitole. Nu văd, de fapt, să existe nici o speranţă pentru erewhonieni, până ce nu vor izbuti să priceapă că raţiunea necorectată de instinct este la fel de rea ca şi instinctul necorectat de raţiune.

Capitolul al XXVIII-lea.

FUGA.

Deşi eram prins de traducerea la oare lucram cu sârguinţă, a extraselor pe care le-am reprodus în ultimele cinci capitole, paralel puneam lucrurile la cale pentru fuga mea cu Arowhena. Şi ajunsesem tocmai la ceasul al doisprezecelea, când, după cum m-a informat unul dintre casierii Băncilor Muzicale, urma să fiu tradus în faţa unei curţi criminale, sub pretext că aş avea pojar, dar în realitate pentru că avusesem un ceas şi căutasem să reintroduc maşinăriile în ţară.

L-am întrebat, de ce tocmai pojar? Mi-a răspuns că le era teamă ca nu cumva circumstanţe atenuante să determine juriul să nu mă condamne, dacă aş fi dat în judecată pentru tifos sau vărsat de vânt, dar că probabil s-ar obţine un verdict aspru pentru îmbolnăvire de pojar – boală care putea atrage o pedeapsă suficient de gravă asupra unei persoane de vârsta mea. Mi-a dat să înţeleg că, dacă maiestatea-sa nu şi-a schimbat pe neaşteptate gândurile, mă puteam aştepta să primesc această lovitură peste câteva zile.

Planul pe care mi-l făcusem era ca Arowhena şi cu mine să fugim într-un balon. Mă tem că cititorul nu va da crezare acestei părţi a istorisirii mele, dar în niciuna din celelalte părţi nu m-am străduit mai mult ca aici să respect cât mai conştiincios faptele, şi nu pot decât să apelez la îngăduinţa cititorului. Între timp reuşisem s-o flac pe regină să-şi plece urechea la spusele mele, stârnindu-i atât de mult curiozitatea, încât îmi făgăduise să obţină pentru mine învoirea de a-mi construi şi umfla un balon. I-am atras atenţia că nu va fi nevoie de nici un mecanism complicat – de fapt, nu-mi trebuia nimic altceva decât o însemnată cantitate de mătase impermeabilizată, o nacelă, câteva frânghii etc. şi un gaz uşor, pentru obţinerea căruia specialiştii în antichităţi, care cunoşteau mijloacele folosite de cei din vechime pentru producerea unor asemenea gaze, puteau da lesne indicaţii meşterilor. Dorinţa-i înfocată de a vedea o privelişte atât de stranie, ca înălţarea unei fiinţe omeneşti pe bolta cerească, învinse orice eventuale probleme de conştiinţă, aşa că îi puse pe cunoscătorii antichităţii să le arate meşterilor ei cum să fabrice gazul şi-şi trimise cameristele să cumpere şi să ungă cu ulei o cantitate foarte mare de mătase (fiindcă hotărâsem ca balonul să fie mare), chiar înainte de-a încerca să câştige permisiunea regelui. Deoarece îi trimisesem vorbă că traducerea mea în faţa justiţiei era iminentă, încercă să-mi obţină cât mai degrabă aprobarea.

Cât despre mine, cred că nu-i nevoie să mai spun că habar n-aveam de baloane şi nici nu vedeam vreo cale s-o bag pe ascuns pe Arowhena în nacelă. Cu toate acestea, dându-mi seama că nu aveam nici o altă şansă de a scăpa din Erewhon, ananghia în care mă găseam m-a inspirat şi am reuşit să croiesc un model, după care meşterii reginei au fost în stare să lucreze cu succes. Între timp, constructorii de trăsuri ai reginei se apucaseră să facă nacela, şi cea mai mare bătaie de cap le-a dat-o prinderea ei de balon. De fapt, mă îndoiesc că aş fi izbutit să realizez acest lucru, dacă nu m-ar fi ajutat un maestru dotat cu o mare inteligenţă, care a îmbrăţişat cu trup şi suflet ideea mea şi care adesea lua anumite măsuri care mie îmi scăpaseră şi propunea în acelaşi timp mijloacele de a le îndeplini.

Se nimerise să bântuie în ţară o secetă îndelungată, iar rugăciunile care fuseseră înălţate în ultima vreme în toate templele către zeul aerului se dovediseră zadarnice. Când i-am vorbit prima dată maiestăţii-sale de balon, i-am povestit de intenţia mea de a urca în tăria cerului, spre a interveni pe lângă zeul aerului, în cadrul unei întrevederi personale. Mărturisesc că această propunere era foarte aproape de idolatrie, dar a trecut multă vreme de când m-am căit de ea şi sunt prea puţine probabilităţi din parte-mi că o să repet vreodată această abatere. Pe lângă aceasta, înşelăciunea – oricât de serioasă era – avea să ducă probabil la convertirea întregii ţări.

Când regina îi vorbi maiestăţii-sale de propunerea mea, la început acesta nu numai că o luă în râs, dar se arătă înclinat să i se împotrivească. Fiind însă un soţ foarte iubitor, după târguieli îndelungate încuviinţă – cum făcea, de altfel, până la urmă, ori de câte ori regina dorea în mod deosebit ceva. De astă dată cedă mai grabnic decât se aştepta regina, deoarece nu credea în posibilitatea ascensiunii mele; era convins că – şi în cazul când balonul s-ar înălţa la câteva picioare în văzduh, s-ar prăbuşi imediat – eu voi cădea şi-mi voi frânge gâtul, şi aşa va scăpa frumuşel de mine. Regele îi demonstră această teză soţiei sale în chip atât de convingător, încât ea se alarmă şi căută să mă înduplece să mă răzgândesc, dar văzând că stăruiam în dorinţa de a-mi construi balonul, obţinu un ordin semnat de rege, în care se poruncea să mi se pună la dispoziţie toate mijloacele care ar fi putut fi necesare.

În acelaşi timp, maiestatea-sa îmi spuse că ascensiunea pe care o proiectam avea să fie transformată în cap de acuzaţie împotriva mea, în caz că nu izbuteam să obţin din partea zeului aerului să oprească seceta. Nici regele, nici regina, n-aveau nici cea mai vagă idee că intenţionam s-o şterg, dacă prindeam un vânt favorabil, nici nu bănuiau existenţa unui anumit curent de aer care, în mod constant, se îndrepta totdeauna în aceeaşi direcţie, adică sud-est-nord-vest, aşa cum se putea vedea după forma norilor din straturile superioare. Observasem de multă vreme această particularitate a climatului şi am atribuit-o – cred că în mod just – unui alizeu care sufla constant la o înălţime de câteva mii de picioare deasupra pământului, dar era tulburat de influenţe locale, în zonele mai joase.

Următorul lucru pe care a trebuit să-l fac a fost să aduc planul meu la cunoştinţa Arowhenei şi să născocesc mijloacele de a o strecura în nacelă. Eram sigur că mă va însoţi, dar mă împăcasem cu gândul că, dacă avea s-o părăsească curajul, toată povestea urma să cadă baltă. Ţinusem permanent legătura cu Arowhena prin mijlocirea cameristei sale, dar socotisem mai nimerit să nu-i spun detaliile planului meu, până când totul avea să fie rezolvat. Acum bătuse ceasul şi am aranjat cu camerista ca în ziua următoare, după scăpătatul soarelui, să-mi dea drumul, printr-o portiţă secretă, în grădina domnului Nosnibor.

Am sosit la ora hotărâtă; fata mi-a dat drumul în grădină şi mi-a cerut să aştept pe o alee lăturalnică sosirea Arowhenei. Venise o vară timpurie, şi frunzişul copacilor era atât de des, încât chiar de-ar fi intrat altcineva în grădină, m-aş fi putut ascunde cu uşurinţă. Noaptea era de o frumuseţe fără

seamăn şi, deşi soarele apusese de mult, pe cer mai stăruia un licăr trandafiriu, deasupra ruinelor gării; la picioarele mele, oraşul sclipea, scăldat în lumini, în timp ce dincolo de marginile lui se întindea, leghe după leghe, câmpia, până când se unea cu cerul. Am observat, în treacăt, aceste amănunte, dar nu le-am dat mare atenţie. N-am putut fi atent la nimic, până când, aţintindu-mi privirea în bezna aleii, am zărit o siluetă albă lunecând sprintena spre mine. M-am repezit spre ea şi, mai-înainte ca gândul să mă îndemne ori să mă înfrâneze, o strângeam pe Arowhena la piept şi-i acopeream cu sărutări obrajii, pe care şi-i lăsa în voia mea.

Bucuria ne copleşea în asemenea măsură, că nici nu mai eram în stare să vorbim; nu ştiu, într-adevăr, când ne-am fi regăsit graiul şi cum ne-am fi revenit în fire, de n-ar fi fost camerista, pe care o cuprinse teama, trezindu-ne astfel la realitate, şi, în felul acesta, pe scurt şi fără multe vorbe, i-am dezvăluit Arowhenei ce aveam de gând. I-am arătat latura cea mai întunecată a planului meu, pentru că simţeam că, cu cât erau mai negre perspectivele, cu atât puteam fi mai sigur ca mă va însoţi. I-am spus că planul meu putea să se sfârşească cu moartea amândurora, că nu îndrăzneam să-l înfăptuiesc fără voia ei; că la un singur cuvânt din parte-i, renunţam la orice încercare, dar că totuşi, aceasta era singura posibilitate pentru noi ca sa fugim în vreun colţ de lume, unde nici o piedică să nu ne stea în calea căsătoriei noastre şi că altă speranţă nu puteam întrezări.

Ea nu se împotrivi de fel şi nu vădi nici umbra de îndoială sau ezitare. Avea să facă tot ce-i spusesem şi să vină oricând eram eu gata. De aceea i-am cerut s-o trimită pe cameristă să mă caute seară de seară; i-am mai spus că trebuie să-şi ia o înfăţişare zâmbitoare, să arate cât mai strălucitoare şi mai fericită, pentru a-i face pe tatăl, pe mama ei şi pe Zulora sa creadă că mă dăduse uitării, şi să fie pregătită ca, dintr-o clipă într-alta, să vină în atelierele reginei, unde aveam s-o ascund în mijlocul balastului şi sub păturile din nacela balonului. Apoi ne-am despărţit.

Am dat zor cu pregătirile, pentru că mă temeam de ploaie şi, totodată, ca nu cumva regele să-şi schimbe gândul; dar vremea rămânea uscată şi, peste încă o săptămână, meşterii reginei terminaseră nacela şi balonul, în timp ce gazul era gata pentru, a fi introdus în orice clipă în balon. Totul fiind acum pregătit, trebuia să mă înalţ în dimineaţa următoare. Cerusem să mi se îngăduie să iau mai multe cuverturi şi păturи, ca să mă apăr de frigul din stratul superior al atmosferei, precum şi vreo zece-douăsprezece coşuri bune de balast.

Aveam cam un sfert din pensie, şi cu aceşti bani am plătit-o pe camerista Arowhenei şi i-am mituit pe maistrul reginei, care cred că m-ar fi ajutat chiar şi fără bani. Mă ajută să tăinuiesc hrană şi vin în coşurile ce alcătuiau balastul, iar în dimineaţa ascensiunii îi ţinu la o parte pe ceilalţi muncitori, până ce-am vârât-o pe Arowhena în nacelă. Ea veni de cum mijiră zorile, încotoşmănată şi purtând rochia cameristei. Acasă lăsase vorbă că merge la o reprezentaţie matinală a uneia dintre Băncile Muzicale şi mi-a spus că lipsa ei nu putea fi simţită până la micul dejun, când însă aveau să-i descopere absenţa. Cum stătea întinsă în fundul nacelei, am acoperit-o cu

păturile şi am aranjat în jurul ei balastul în aşa fel ca să o ascundă. Deşi mai erau câteva ceasuri până la ora fixată pentru ascensiune, am urcat numaidecât în nacelă, fiindu-mi frică s-o părăsesc măcar un moment, şi am asistat la umflarea treptată a balonului. N-aveam nici un fel de bagaj, în afară de proviziile ascunse în coşurile cu balast, de cărţile de mitologie şi de tratatele despre maşini, laolaltă ou manuscrisele jurnalelor şi ale traducerilor mele.

Am stat liniştit şi am aşteptat ora fixată pentru plecare – calm în aparenţă, deşi gândurile îmi erau chinuite de teama ca nu cumva absenţa Arowhenei sa fie descoperită înainte de sosirea regelui şi a reginei, care trebuiau să fie martorii ascensiunii. Erau aşteptaţi abia peste vreo două ore, şi în acest interval se puteau întâmpla o sută de lucruri, fiecare dintre ele în stare să ne piardă.

Până la urmă, balonul fu plin cu gaz, iar tubul prin care fusese umplut fu îndepărtat, după ce mai întâi supapa fusese închisă cu grijă. Nu mai rămânea nimic care să oprească înălţarea balonului, în afară de braţele şi de greutatea celor care-l ţineau cu frânghiile. Priveam cu încordare ca să zăresc dacă nu cumva vin regele şi regina, dar n-am zărit nici un semn al apropierii lor. M-am uitat în direcţia casei domnului Nosnibor, dar nimic nu indica vreo tulburare, şi, de altfel, nu sosise încă timpul micului dejun. Mulţimea începu să se adune; cu toţii erau la curent cu dizgraţia mea, dar n-am desluşit nici un semn de nepopularitate. Dimpotrivă, am primit multe încurajări şi dovezi de simpatie, însoţite de urări de izbândă în călătoria în care porneam.

Tocmai discutam cu un cunoscut şi-i arătam, pe scurt, ce intenţionam să fac, o dată ajuns în prezenţa zeului aerului (n-am putut ghici ce gândea despre mine, dar sunt sigur că nu credea în existenţa obiectivă a acelui zeu şi nici nu-şi închipuia că eu aş împărtăşi o asemenea credinţă), când mi-am dat seama că o mică ceată de oameni alergau cât îi ţineau picioarele dinspre casa domnului Nosnibor către atelierele reginei. O clipă, inima a încetat să-mi mai bată, dar apoi, înţelegând că sosise momentul când trebuia să acţionez sau să mor, le-am strigat poruncitor celor care ţineau frânghiile (vreo treizeci de oameni) să le dea drumul pe dată, făcându-le nişte gesturi care însemnau pericol şi că o să iasă o poveste urâtă, dacă mai ţin. Mulţi au ascultat, iar restul erau prea slabi, ca să mai ţină frânghiile, aşa că au fost forţaţi să le dea drumul. După care, balonul a ţâşnit brusc, drept în sus, în timp ce mie mi se părea că pământul îmi zburase de sub picioare şi că se scufunda repede în spaţiul căscat sub mine.

Asta se întâmpla tocmai în clipa în care atenţia mulţimii era împărţită, jumătate din public fiind cu ochii aţintiţi la gesturile însufleţite ale celor care veneau dinspre casa domnului Nosnibor, iar ceilalţi cu urechile ciulite la strigătele mele. Încă un minut, şi nu încape îndoială că Arowhena ar fi fost descoperită, dar, înainte de a se fi scurs minutul, ne aflam la o asemenea înălţime deasupra oraşului, încât nimic nu ne mai putea vătăma şi, din secundă în secundă, atât oraşul, cât şi mulţimea se micşorau şi deveneau o pată tot mai neclară. Într-un răstimp necrezut de scurt, n-am mai putut zări

decât prea puţin, în afară de un vast zid de câmpii albăstrii ce se înălţau către mine, oriunde îmi roteam privirile.

La început, balonul urcă vertical, dar cam după vreo cinci minute, când ajunsesem la o înălţime foarte mare, mi s-a părut că obiectele de pe câmpia de jos începeau să se mişte sub noi. Nu simţeam nici cea mai mică adiere de vânt şi nu-mi puteam închipui că însuşi balonul călătoreşte. Mă întrebam, aşadar, ce-ar putea însemna această ciudată mişcare a unor obiecte fixe, când mă izbi gândul că oamenii dintr-un balon nu simt vântul, deoarece călătoresc o dată cu el şi nu-i oferă nici o rezistenţă. Şi am fost fericit, chibzuind că pesemne ajunsesem în zona superioară a atmosferei, unde sufla invariabilul alizeu, şi că era deci foarte posibil să fim purtaţi pe sute sau chiar mii de mile departe de Erewhon şi de erewhonieni.

Îndepărtasem între timp păturile şi o eliberasem pe Arowhena, dar îndată am învelit-o din nou cu ele pentru că se făcuse tare frig şi ea era aproape înmărmurită de ciudăţenia situaţiei în care se găsea.

Şi acum începu o perioadă ce mi-a lăsat o impresie de vis şi de delir, despre care cred că nu voi avea niciodată o amintire prea clară. Îmi pot aduce aminte doar de unele lucruri – cum o bună bucată de vreme am fost învăluiţi de o ceaţă care-mi îngheţa pe mustaţă şi pe favoriţi; pe urmă îmi amintesc că în mijlocul unei neguri dese am fost cuprinşi de o lâncezeală care a durat ceasuri în şir, fără să auzim alte sunete decât răsuflarea mea şi a Arowhenei (pentru că nu schimbam mai mult de două cuvinte) şi fără să zărim altă privelişte afară de nacela în care ne aflam şi de balonul întunecat de deasupra noastră.

Poate că cel mai apăsător simţământ pe care i-am încercat în tot acel răstimp cât pământul a rămas ascuns privirilor noastre a fost acela că balonul rămânea nemişcat, deşi unica noastră speranţă era să înaintam cu cea mai mare iuţeală. Din când în când, printr-o spărtură a norilor, privirea-mi cădea pe câte un crâmpei de pământ şi eram fericit văzând că zburam parcă mai iute chiar decât un tren expres; dar, de îndată ce spărtura se închidea la loc, aveam din nou nespus de vie aceeaşi impresie, că stăm pe loc, impresie pe care n-o puteam spulbera cu ajutorul nici unui raţionament. Şi mai aveam o senzaţie, aproape la fel de îngrozitoare: aşa cum un copil care, trecând printr-un tunel lung, se sperie că a orbit, dacă nu zăreşte nici o rază de lumină, tot aşa când pământul fu ascuns privirilor noastre timp de mai multe minute, aproape că m-a cuprins teama ca nu cumva să ne fi despărţit de el de-a binelea, pentru totdeauna. Din când în când îmbucam câte ceva şi-i dădeam şi Arowhenei să mănânce, dar cu totul la întâmplare. Pe urmă se făcu noapte, timp înfiorător de apăsător, în care nici măcar luna nu era pe cer, să ne îmbărbăteze.

O dată cu zorile, decorul se schimbă: norii se împrăştiară şi stelele dimineţii începură a scânteia; răsăritul splendid al soarelui îl am şi acum întipărit în minte ca cel mai măreţ spectacol pe care l-am contemplat vreodată. Dedesubtul nostru era un lanţ de munţi ascuţiţi, acoperiţi de un strat proaspăt de nea, însă noi ne aflam cu mult deasupra lor; amândoi simţeam că respirăm mult mai greu, dar nu voiam să fac balonul să coboare

nici măcar cu o singură palmă, neştiind câtă vreme vom avea nevoie de întreaga lui presiune. Am fost nespus de bucuros să descopăr că, după aproape douăzeci şi patru de ore, pluteam încă la o înălţime atât de mare deasupra pământului. Peste câteva ceasuri trecusem de crestele munţilor, care aveau o lăţime de vreo sută cincizeci de mile, şi am zărit din nou pământul neted, care se întindea hăt, departe, până la capătul zării. Nu ştiam unde ne găsim şi nu îndrăzneam să cobor, ca nu cumva să irosesc forţa motrice a balonului, însă mă cam legănam cu speranţa că poate zburăm deasupra ţinutului de unde îmi începusem călătoria. Căutam neliniştit vreun semn după care să-l pot recunoaşte, dar nu izbuteam să zăresc nimic şi mă temeam că s-ar putea să fim deasupra vreunei părţi mărginaşe a Erewhonului sau a unui ţinut locuit de sălbatici. În timp ce mă luptam cu aceste îndoieli, balonul a fost iarăşi înghiţit de nori şi am rămas în voia spaţiului deşert. Timpul se târa plicticos mai departe. Tare îi mai duceam dorul nefericitului meu ceas! Aveam impresia că nici măcar timpul nu se mişcă, atât de mute şi încremenite ca sub o vrajă erau toate în jur... Din când în când îmi luam pulsul şi-i număram bătăile timp de-o jumătate de oră încheiată; făceam orice ca să marchez trecerea timpului – ca să-mi dovedesc că era prezent şi să mă încredinţez eu însumi că ne aflam în cercul binecuvântat al influenţei sale şi că nu rătăceam, plutind în atemporalitatea eternităţii.

Făcusem acelaşi gest pentru a douăzecea sau a treizecea oară şi căzusem într-un somn uşor; am avut un vis ciudat: călătoream cu un tren expres şi intram într-o gară unde totul era acoperit de pufăitul locomotivelor, care-şi suflau aburii pe coşuri cu un şuierat groaznic şi înfiorător. M-am trezit înspăimântat şi neliniştit, dar şuieratul şi vuietul mă urmăreau şi acum, deşi eram treaz, şi până la urmă am fost silit să recunosc că erau reale. Nu ştiu de unde veneau, dar treptat slăbiră şi după un timp se stinseră cu totul. După câteva ceasuri, norii se risipiră şi am văzut sub noi ceva care făcu să-mi îngheţe în vine sângele, care şi-aşa era destul de rece. Am văzut marea, şi nimic altceva decât oglinda mării, care era aproape neagră şi împânzită de crestele albe ale unor talazuri mânioase, mânate de furtună.

Arowhena dormea liniştită în fundul nacelei şi, în timp ce-i admiram frumuseţea gingaşă şi îngerească, am gemut, blestemându-mă pentru pacostea pe care i-o adusesem pe cap; dar acum nu mai era nimic de făcut.

Mă aşteptam să se întâmple tot ce putea fi mai rău şi în curând am văzut unele semne care arătau că nu va trece mult, şi o să ajungem în cel mai mare impas, deoarece balonul începuse să coboare. De cum văzusem prima dată marea, mă îngrozise gândul că parcă pierdusem din înălţime, dar acum nu mai aveam pic de îndoială – coboram, şi încă repede. Am aruncat peste bord un coş cu balast, şi un timp ne-am înălţat iarăşi, dar în decurs de câteva ore am început să coborâm din nou, şi atunci am aruncat încă un coş cu balast.

Abia din clipa aceea a început adevărata bătălie, care a durat toată după-amiaza şi în timpul nopţii, până-n seara următoare. Nu zăream nici o pânză, nici măcar urmă de pânză, deşi aproape că nu mai vedeam, din

pricina efortului pe care-l făceam pentru a privi neîncetat, în toate direcţiile; în nădejdea că o să mai scăpăm câteva ceasuri, sau chiar câteva minute, de căderea în mare am renunţat pe rând la toate obiectele ce le aveam, în afară de hainele de pe noi, merindele şi apa se duseseră, azvârlite toate albatroşilor ce se roteau în jur. N-am aruncat cărţile, până ce n-am ajuns la câteva picioare de suprafaţa apei, şi m-am agăţat cu orice preţ de manuscrisele mele, până-n ultima clipă. Mi se părea că nu mai avem nici un strop de speranţă – şi totuşi, destul de ciudat, niciunul nici altul nu eram cu totul deznădăjduiţi. Chiar atunci când nenorocirea de care ne îngrozeam atâta se abătu asupra noastră şi răul de care ne temeam cel mai mult sosise, am rămas în nacela balonului, cu apa până la brâu, zâmbindu-ne încă, stăpâniţi de o încredere parcă nepământeană.

Cel care a trecut peste St. Gothard38 îşi aminteşte că sub Andermatt se află una dintre acele prăpăstii alpine înfricoşătoare care atinge ultimele limite ale sublimului. Simţămintele călătorului sunt tot mai greu puse la încercare, pe măsură ce înaintează, până când, în cele din urmă, pereţii de stâncă golaşi, suspendaţi deasupra, par că se închid peste creştetul lui, în timp ce trece peste un pod pe jumătate atârnat în aer, deasupra unei cascade tunătoare, şi intră în bezna unui tunel scobit chiar în stâncă.

Ce are să-l mai aştepte la celălalt capăt, când va ieşi la lumină? Cu siguranţă că ceva şi mai sălbatic şi mai pustiu decât peisajul pe care l-a întâlnit înainte; totuşi, mintea lui e parcă paralizată şi nu poate zămisli nici o închipuire sau imagine care să întreacă realitatea căreia îi este martor. Stăpânit de smerenie, cu răsuflarea tăiată, călătorul înaintează, când, iată, lumina soarelui amiezii îl întâmpină de cum iese din tunel şi-i înfăţişează o vale surâzătoare, un pârâu care susură, un sat cu clopotniţe înalte şi cu pajişti de un verde sclipitor – acestea îi dau bineţe, şi omul îşi zâmbeşte, în timp ce groaza îi piere şi peste o clipă o uită. Aşa s-au petrecut lucrurile şi cu noi. Stăteam în apă de vreo două-trei ceasuri, şi noaptea se lăsase asupră-ne. Ne-am luat rămas bun pentru a suta oară şi ne resemnasem, aşteptându-ne sfârşitul; mă luptam cu o toropeală din care eram aproape sigur că nu mă voi mai trezi în veci, când, deodată, Arowhena mă atinse pe umăr şi-mi arătă spre o luminiţă şi o formă întunecată, care se îndreptau direct spre noi. Un strigăt de ajutor – puternic, limpede şi pătrunzător —, pe care l-am scos amândoi în acelaşi timp, şi peste cinci minute eram ridicaţi, de mâini bune şi blânde, pe puntea unui vas italian.

Capitolul a l XXIX-lea.

ÎNCHEIERE.

Vasul se numea „Principe Umberto”; plecat din Callao cu destinaţia Genova, transportase un număr de emigranţi la Rio, de-acolo se dusese la Callao, unde luase o încărcătură de guano39 şi acum se afla în drum spre casă. Căpitanul era un oarecare Giovanni Gianni, de felul lui din Sestri. Îmi îngădui să apelez la bunăvoinţa lui, în caz că adevărul istorisirii mele va fi contestat; dar recunosc că sunt mâhnit că l-am lăsat să se amăgească singur asupra câtorva detalii importante. Trebuie să adaug că, în clipa în care ne-au salvat, eram la o mie de mile depărtare de uscat.

De îndată ce ne-am urcat pe bord, căpitanul începu să ne întrebe despre asediul Parisului40 – de unde era convins că trebuia să fi plecat noi, în ciuda imensei distanţe care ne despărţea de Europa. După cum cred că bănuiţi, nu auzisem nici o silabă de războiul dintre Franţa şi Germania şi eram prea vlăguit ca să pot face altceva decât să încuviinţez tot ce binevoia să-mi pună în seamă. Cunoştinţele mele de limbă franceză sunt cu totul imperfecte şi n-am priceput mai nimic din tot ce mi-a înşirat căpitanul; dar eram bucuros să ascund adevăratul nostru punct de plecare şi m-am decis să mă agăţ de orice cuvânt al lui care mi-ar fi putut ajuta.

În mintea lui se conturase astfel singură următoarea înlănţuire a faptelor: în balon mai fuseseră încă alte zece sau douăsprezece persoane, eu eram un lord englez, iar Arowhena o contesă rusă; toţi ceilalţi pasageri se înecaseră, iar mesajele pe care le duceam noi se prăpădiseră. Mai târziu am ajuns să aflu că această istorisire n-ar fi crezut-o căpitanul, dacă n-ar fi navigat mai multe săptămâni la rând în largul mării, deoarece am descoperit că, în clipa când ne-au cules din nacelă, germanii erau de multă vreme stăpâni pe Paris. Aşa cum s-au desfăşurat lucrurile, căpitanul a rezolvat întreaga poveste în locul meu şi am fost cât se poate de mulţumit.

La câteva zile am zărit un vas englez încărcat cu lână, pornit din Melbourne cu destinaţia Londra. La cererea mea stăruitoare, în pofida unei furtuni care făcea primejdioasă transbordarea de pe un vapor pe celălalt, căpitanul consimţi să semnaleze vasului englez şi am fost primiţi pe puntea lui, dar am fost transbordaţi cu atâta greutate, încât nu li s-a comunicat nimic în legătură cu felul în care fuseserăm găsiţi. L-am auzit, e drept, pe secundul italian, însărcinat cu comanda bărcii, ţipând ceva în franceză, ca să explice că fusesem culeşi dintr-un balon, dar vântul vuia atât de puternic şi căpitanul înţelegea atât de puţin franţuzeşte, încât n-a priceput o iotă din adevărul întâmplării şi a luat-o de bună că eram două persoane salvate dintr-un naufragiu. Când căpitanul mă întrebă cu ce corabie am naufragiat, i-am spus că un curent puternic târâse în largul mării o ambarcaţiune de plăcere, pe care eram cu un cerc de prieteni, şi că doar Arowhena (pe care am dat-o drept o doamnă peruviană) şi cu mine fuseserăm salvaţi.

Pe vas erau câţiva pasageri a căror bunătate faţă de noi n-o vom putea răsplăti niciodată. Mă doare inima când mă gândesc că nu vor întârzia să descopere că nu le-am acordat deplină încredere – dar dacă le-am fi spus totul, nu ne-ar fi dat crezare şi eram hotărât ca, în măsura în care-mi va sta în putinţă, să împiedic ca cineva să audă de Erewhon şi să aibă astfel o şansă cât de mică de-a ajunge acolo înaintea mea. De fapt, amintirea neadevărurilor pe care am fost obligat să le înşir atunci mi-ar face viaţa insuportabilă, dacă n-aş găsi un reazem în mângâierile pe care mi le oferă religia mea. Printre pasageri era şi un pastor foarte respectabil, care m-a cununat cu Arowhena, la câteva zile după urcarea noastră pe bordul vasului.

După o călătorie prielnică, ce a durat aproape două luni de zile, am zărit Finisterre41 şi peste încă o săptămână am debarcat la Londra. Pe bordul vasului s-a organizat pentru noi o subscripţie, la care călătorii au răspuns cu generozitate, aşa că nu ne-am lovit de dificultăţi băneşti imediate. Am dus-o

pe Arowhena în Somerset, unde locuiau mama şi surorile mele, când am avut ultima oară veşti de la ele. Spre marea mea mâhnire, am aflat că maică-mea murise şi că moartea îi fusese grăbită de vestea uciderii mele, pe care Chowbok o adusese la crescătoria stăpânului meu. Din cele spuse de el reieşea că aşteptase vreo câteva zile, să vadă dacă mă mai întorc, apoi, chibzuind că poate fi sigur ca n-am să mai revin niciodată, născocise o poveste din care reieşea că am căzut într-un vârtej clocotitor de ape, în timp ce coboram prin defileu în drumul spre casă. Au întreprins cercetări, pentru a-mi găsi cadavrul, dar puşlamaua alesese ca să mă înec un loc unde nu era nici o şansă ca să mai pot fi pescuit.

Surorile mele se măritaseră amândouă, dar niciunul dintre soţii lor nu era bogat. Nimeni n-a părut prea încântat de înapoierea mea. Am descoperit astfel că, dacă neamurile cuiva i-au jelit o dată moartea, rareori îi mai incintă perspectiva de a-l boci şi a doua oară.

Văzând aceasta, m-am întors la Londra cu soţia şi, cu ajutorul unui vechi prieten, mi-am agonisit traiul scriind mici istorioare pentru reviste literare şi pentru o societate de propagandă. Eram bine plătit şi sunt convins că n-aş putea fi acuzat de îngâmfare, dacă afirm că vreo câteva dintre cele mai populare broşuri care se împart pe străzi sau care pot fi găsite în sălile de aşteptare ale gărilor izvorăsc din pana mea. În orele libere pe care mi le-am putut rupe din această treabă, mi-am orânduit însemnările şi jurnalul până ce au căpătat forma actuala. Nu-mi mai rămâne nimic de adăugat, decât să dezvălui planul pe care-l propun pentru convertirea Erewhonului.

E foarte puţin timp ele când m-am oprit la acest plan, ca fiind singurul care îmi pare că ar avea mai mulţi sorţi de izbândă.

Se va vedea, din cele ce urmează, că ar fi o nebunie curată din partea mea să plec, împreună cu zece-doisprezece misionari subalterni, pe aceeaşi cale pe care am ajuns la descoperirea Erewhonului. Aş fi azvârlit la închisoare, sub învinuirea că am tifos, şi, pe lângă asta, m-ar da pe mâna îndreptătorilor, fiindcă fugisem cu Arowhena; o soarta şi mai neagră, la care abia cutez să mă gândesc, le-ar fi rezervată devotaţilor mei colegi de activitate, E limpede, deci, că trebuie să găsesc altă cale ca să răzbesc până la erewhonieni şi-mi pare bine că o asemenea alternativă nu lipseşte. Se ştie că unul dintre fluviile care coboară din Munţii înzăpeziţi şi trece prin Erewhon este navigabil pe câteva sute de mile de la vărsarea lui. Cursul său superior încă n-a fost explorat, dar nu mă îndoiesc că există reale posibilităţi de a-i străbate cu o canonieră uşoară (pentru că va trebui să ne asigurăm singuri apărarea), până-n ţinuturile de la margine ale Erewhonului. De aceea, propun să se înfiinţeze o asociaţie de tipul celor în care riscul pe care-l înfruntă fiecare dintre membri se rezumă la suma învestită în afacere. Primul pas ce trebuie făcut e să emitem un prospect. În textul acestuia aş fi de părere să nu se menţioneze faptul că erewhonienii sunt cele zece triburi pierdute, din Biblie. Descoperirea mă interesează în mod excepţional, dar are mai degrabă o valoare sentimentală decât una comercială şi, oricum, afacerile sunt afaceri. Capitalul care ar urma să fie subscris nu trebuie să fie mai mic de cincizeci de mii de lire şi ar putea fi emise acţiuni de cinci sau zece lire, după

cum se va stabili ulterior. Această sumă ar acoperi cu prisosinţă cheltuielile unei călătorii experimentale.

Îndată ce vom avea la dispoziţie suma subscrisă, va trebui să închiriem un vas cu aburi de vreo mie două sute-o mie patru sute de tone şi să-l amenajăm ca un cargobot pentru pasageri de clasa a treia. Acesta va trebui să fie înarmat cu două-trei tunuri, în caz că vom fi atacaţi de sălbatici la gura fluviului. Va trebui să prevedem şi câteva bărci de dimensiuni respectabile şi cred c-ar fi de dorit ca şi acestea să aibă câte două-trei piese de şase funţi calibru. Vasul va trebui să înainteze în susul râului, cât de departe va putea, fără nici un pericol, iar un detaşament, selecţionat cu grijă, urmează să urce cursul apei în bărci. Din acest punct ar fi necesară prezenţa mea şi a Arowhenei, deoarece cunoaşterea de către noi a limbii ar îndepărta o serie de suspiciuni şi ar uşura negocierile.

Ar trebui să începem prin a le înfăţişa avantajele acordate muncitorilor în colonia Queensland42 şi să le arătăm erewhonienilor că, emigrând în acel ţinut, ar avea posibilitatea să adune, toţi până la unul, averi imense – fapt lesne de dovedit, citându-le statisticile. Nu am nici cea mai mică îndoială că un număr foarte mare de locuitori ar putea fi astfel convinşi să meargă cu noi în bărcile mai mari şi că în trei sau patru drumuri ne-am putea umple vasul cu emigranţi.

Dacă am fi atacaţi, am proceda destul de simplu, pentru că erewhonienii nu au praf de puşcă şi ar fi atât de surprinşi de efectele lui, încât am putea captura oricât de mulţi am dori; în cazul acesta, am reuşi să-i angajăm în condiţii mai avantajoase, fiind prizonieri de război. Dar chiar dacă nu vom fi întâmpinaţi cu violenţă, nu mă îndoiesc că o încărcătură de şapte-opt sute de erewhonieni ar putea fi convinşi, o dată suiţi pe bordul vasului, să semneze o învoială, care ar aduce avantaje reciproce ambelor părţi.

Apoi ne-am îndrepta spre Queensland şi am vinde plantatorilor de zahăr din această aşezare, care duc mare lipsă de mână de lucru, angajamentul nostru cu erewhonienii; cred că suma astfel realizată ne-ar permite să dăm un dividend frumuşel şi să avem un bilanţ pozitiv considerabil, care ar putea fi cheltuit pentru alte încărcături de erewhonieni, care ar aduce alte profituri. De fapt, am putea face o adevărată navetă, cât timp se va menţine cererea de mână de lucru în Queensland, sau, de fapt, în oricare altă colonie creştină, deoarece stocul de erewhonieni ar fi nelimitat, şi aceştia ar putea fi serios înghesuiţi în vas şi hrăniţi la un preţ de cost rezonabil.

Ar fi de datoria mea şi a Arowhenei să ne îngrijim ca emigranţii noştri să fie găzduiţi în gospodăriile plantatorilor de zahăr cucernici; din partea acestora, ar beneficia de instruirea religioasă, de care au atât de mare nevoie. În fiecare zi, atât cât buna desfăşurare a muncii lor pe plantaţii le va permite, va trebui să fie adunaţi pentru slăvirea Domnului şi să fie temeinic îndrumaţi în Catehismul bisericii, iar Sabatul s-ar cuveni să fie în întregime închinat cântării psalmilor şi participării la slujba religioasă.

Trebuie să insist asupra acestui aspect, mai întâi pentru a curma orice sentiment de jenă care s-ar putea ivi pe neaşteptate, fie în Queensland, fie în

patria-mamă, în legătură cu mijloacele prin care au fost obţinuţi erewhonienii, şi în al doilea rând, fiindcă acţionarii noştri ar fi astfel cu cugetul împăcat că izbăvesc suflete de creştini şi, în acelaşi timp, îşi umplu buzunarele. La vremea când emigranţii ar fi prea bătrâni pentru muncă, ar avea o temeinică instrucţiune religioasă şi ar putea fi îmbarcaţi şi expediaţi îndărăt în Erewhon, ducând cu dânşii sămânţa cea bună.

Nu văd nici o dificultate sau piedică în calea acestui proiect şi sunt însufleţit de încredere că această carte va populariza de ajuns proiectul, ca să asigure subscrierea capitalului necesar; de îndată ce acesta începe sa se strângă, garantez ca îi voi converti pe erewhonieni, transformându-i nu numai în buni creştini, ci şi într-o sursă de profituri considerabile pentru acţionari.

Aş adăuga că nu-mi atribui meritul de a fi avut ideea proiectului sus-menţionat. Luni de zile mi-am stors zadarnic creierii, alcătuind plan după plan, pentru evanghelizarea Erewhonului, când, prin una dintre acele coincidenţe ieşite din comun, care ar putea fi un răspuns suficient dat scepticului şi ar face până şi din cel mai declarat raţionalist un iraţional, ochiul meu a fost atras de următorul paragraf din ziarul Times, apărut într-una din primele zile ale lunii ianuarie 1872:

POLINEZIENI ÎN QUEENSLAND.

Marchizul de Normanby, noul guvernator al statului Queensland, şi-a încheiat inspecţia efectuată în districtele nordice ale coloniei. Se afirmă că la Mackay, unul dintre districtele cele mai bune pentru cultura zahărului, excelenţa-sa a văzut o mulţime de polinezieni. În cursul unei convorbiri pe care a avut-o cu persoanele cu care s-a întreţinut domnia-sa acolo, marchizul a declarat: „Mi s-a spus că mijloacele prin care au fost obţinuţi polinezienii nu erau legale, dar n-am izbutit să remarc acest lucru, cel puţin în ce priveşte Queenslandul – şi dacă cineva îşi poate bizui judecata pe comportările şi obiceiurile polinezienilor, situaţia lor nu-i trezeşte nici un regret”. Dar excelenţa-sa a subliniat avantajul de a li se oferi instrucţiune religioasă. Faptul de a se ştie că sunt înclinaţi să-i reţină pe polinezieni ca să le predea învăţătura religioasă ar tinde la domolirea unui sentiment de jenă, care în prezent există în ţinut.

Am impresia că nu mai e necesar nici un comentariu, aşa că voi încheia cu un cuvânt de mulţumire, pentru cititorul care poate că a avut răbdarea să mă urmeze de-a lungul aventurilor mele, fără a-şi ieşi din fire, ba chiar cu două cuvinte, pentru oricine s-ar întâmpla să-i scrie imediat secretarului Companiei pentru Evanghelizarea Erewhonului, societate pe acţiuni (pe adresa care va fi anunţată ulterior) şi va cere sa i se treacă numele pe lista acţionarilor.

P. S. Primisem şi tocmai terminasem de corectat ultimele şpalturi ale volumului de faţă, şi mă plimbam în josul Strand-uiui, de la Temple Bar spre Charing Cross, când, trecând prin Exeter Hall, am zărit o ceată de oameni, cu un aer evlavios, îngrămădindu-se într-o clădire, în timp ce pe chipuri li se citea o aşteptare plină de interes şi mulţumire de sine. M-am oprit şi am văzut un afiş, care anunţa că acolo urma să se ţină o întrunire misionară şi că

părintele William Habakuk, din... (şi dădea numele coloniei de unde am pornit în aventurile mele), va fi prezentat publicului şi va face o scurtă comunicare. Cu oarecare dificultate, am reuşit să intru şi eu şi am auzit vreo două-trei cuvântări, care erau un fel de prefaţă la prezentarea domnului Habakuk; una dintre ele m-a izbit de-a dreptul, fiind poate cea mai îndrăzneaţă declaraţie pe care am auzit-o în viaţa mea. Vorbitorul spunea că rasele din care se trăgea domnul Habakuk erau – după toate probabilităţile – cele zece triburi pierdute ale Israelului. N-am îndrăznit să-l contrazic pe loc, dar m-am înfuriat şi m-am simţit jignit auzindu-l pe orator cum ajunge la o concluzie atât de stupidă, bazat pe temeiuri atât de şubrede. Descoperirea celor zece triburi îmi aparţinea mie, şi numai mie. Eram încă în culmea indignării, când în sală s-a produs un murmur de nerăbdare, şi domnul Habakuk a fost adus în faţa publicului. Cititorul poate judeca singur surprinderea mea, când am descoperit că acesta nu era altul decât vechiul meu prieten Chowbok!

Am rămas cu gura căscată şi aproape mi-au ieşit ochii din cap de uimire. Sărmanul era grozav de înspăimântat, şi furtuna de aplauze cu care publicul îl întâmpină, după ce fu prezentat parcă îi spori buimăceala. Nu încerc să-i reproduc spusele – şi, să fiu sincer, abia de-i puteam urmări vorbele, fiind cât p-aci să mă sufoc, căutând să-mi înfrânez simţămintele ce mă stăpâneau. Sunt sigur că am prins cuvintele „Adelaida, regina-mamă” şi cred că imediat după aceea am auzit „Maria Magdalena”, dar apoi a trebuit să părăsesc sala, de teamă să nu fiu dat afară. În timp ce coboram scările, am auzit un alt ropot de aplauze prelungite şi entuziaste, aşa că îmi închipui că asistenţa a fost satisfăcută.

Simţămintele care m-au năpădit nu aveau un caracter prea solemn, gândindu-mă la împrejurările în care l-am cunoscut pe Chowbok, la scena din şopron la minciunile fără număr pe care mi le turnase atunci, la încercările lui repetate de a pune mâna pe rachiu şi ia alte numeroase întâmplări pe care nu le-am socotit vrednice să le relatez, şi n-am putut decât să simt o oarecare satisfacţie la gândul că strădaniile mele contribuiseră la schimbarea care, neîndoielnic, se înfăptuise în persoana lui şi că ritul pe care l-am împlinit pe acel prundiş sălbatic, chiar dacă nu avusese calitatea profesională cerută, nu fusese cu totul lipsit de efect. Sunt convins că cele scrise despre dânsul la începutul cărţii mele nu sunt calomnioase şi nu-i vor aduce nici un prejudiciu din partea patronilor săi. Pe vremea aceea era încă neregenerat. Trebuie negreşit să-i dau de urmă şi să am o discuţie cu el, dar, înainte de a avea timpul s-o fac, paginile acestea vor fi în mâinile publicului.

În ultimul moment, mi se pare că întrezăresc o complicaţie, care-mi provoacă o mare nelinişte. Vă rog să subscrieţi cât mai grabnic. Adresaţi scrisorile la Mansion House, prin bunăvoinţa primarului, căruia îi voi da instrucţiuni să primească numele persoanei şi suma subscrisă, în locul meu, până ce voi putea organiza un comitet.

SFÂRŞIT

1 Sir este modul de a se adresa unei persoane de rang înalt, mister – forma de adresă către o persoană fără o distincţie socială deosebită.

2 Fără voia Minervei (lat.).

3 Resturi (fr.).

4 Salvator Rosa (1615- 1673), pictor şi poet italian.

5 Nicolas Poussin (1594-1665), pictor francez; a redat scene istorice.

6 „O, preanorocoşi plugari, numai de şi-ar cunoaşte fericirea” (Horaţiu, satira dedicată lui Mecena).

7 „O, preanefericiţi, de şi-ar cunoaşte nenorocirea”.

8 Denumirea celtă a eroului irlandez Finn Mac Cool; rege legendar al Morvenului şi căpetenie a corpului de războinici şi vînători Fianna, din secolele II şi III; tatăl lui Ossian, erou irlandez din secolul al III-lea, figură centrală a ciclului de legende care îi poartă numele, ciclu prelucrat de James Macpherson în Poemele lui Ossian, culegere de versuri şi proză ritmată, apărută în 1760-1762.

9 Celebru monument aflat în Anglia de sud+vest, alcătuit din blocuri uriaşe de piatră, aşezate în cerc. Ultimele cercetări îi atribuie o influenţă a culturii cretane, datînd din secolele XVI – XV înainte erei noastre.

10 Anagrama cuvîntului nowhere (engl.), nicăieri.

11 Vezi compoziţiile pentru clavecin ale lui Handel, tipărite de Litolf, pagina 54 (n.a.).

12 Săptămînal ilustrat şi revistă umoristică, foarte populare în familiile mijlocii din Anglia secolului trecut.

13 William Paley (1743-1805), teolog şi moralist englez.

14 Joc asemănător cu handbalul, practicat de două pînă la patru persoane.

15 Portul-rece (engl.).

16 Ca şi pînă acum, Butler foloseşte anagrama unui nume britanic foarte răspîndit: Robinson.

17 Naivitate (fr.)

18 Palat (it.).

19 Şcoli medicale, care prevăd vindecarea pacientului prin folosirea unor mijloace identice – sau total opuse – simptomelor prezentate.

20 Bici împletit, cu nouă noduri, cu care se aplicau pedepse severe în marina britanică.

21 Clica (fr.).

22 Celebră galerie cuprinzînd figuri de ceară, care înfăţişează personajele cele mai populare. Există şi azi.

23 Locuţiune latină, avînd sensul: ceea ce nu poate fi depăşit.

24 Shakespeare, Hamlet, actul IV, scena V.

25 De formă. (lat.).

26 Plictiseală (fr.).

27 Mitul de care s-a pomenit mai înainte circulă în Erewhon cu nume schimbate şi considerabile modificări. Mi-am luat îngăduinţa să mă refer la această istorie aşa cum ne este familiară nouă (n.a.).

28 Ce cuvînt sigur este „relaţie”, cît de puţin înseamnă! Şi, totuşi, a scos din uz „rubedenie” (n.a.).

29 Anagramă din Smith.

30 Cunoaştere a felului în care trebuie să te comporţi (fr.).

31 Elevi (lat.).

32 Cu o candoare plină de maliţiozitate, autorul se preface aici că identifică noţiunea de „valori” coloristice cu corespondentul ei strict finaciar.

33 Rădăcina la care se face aluzie nu este cartoful din grădinile noastre, ci o plantă atît de înrudită, încît am îndrăznit să-i traduc astfel numele. A propos de inteligenţa ei, dacă autorul l-ar fi cunoscut pe Butler, probabil că ar fi spus: „Ştie cît preţuieşte fiecare, mai sus poate să zboare gîndirea metafizică?” (n.a.).

33 Întrucîtva (lat.).

34 Speţă de purice al plantelor.

35 Condiţie indispensabilă (lat.).

36 De la întoarcerea mea în Anglia, mi s-a spus că cei pricepuţi la maşini folosesc numeroşi termeni care arată că vitalitatea lor este recunoscută aici şi că printre cei care se ocupă de maşinile cu aburi a intrat în uz o întreagă colecţie de expresii pe cît de surprinzătoare, pe atît de instructive. Am aflat, de asemeni, că aproape toate maşinile au metehne şi capricii proprii, că-şi cunosc conducătorii şi îngrijitorii şi că sînt gata oricînd să-i joace renghiuri unui străin. Am intenţia, cu vreun prilej viitor, să reunesc atît exemple de expresii răspîndite printre maşinişti, cît şi altele care să constituie extraordinare dovezi ale înţelepciunii şi excentricităţii mecanice, peste care am putut da – nu fiindcă aş crede în teoria profesorului erewhonian, ci din pur interes pentru acest subiect.

37 De bună-credinţă, termen juridic latin,

38 Masiv din Alpi, atingînd înălţimea de 3.197 m.; trecătoarea St. Gothard face legătura între Valea Reuss (bazinul Andermatt) şi Valea Tessin (2.112 m.).

39 Substanţă care se găseşte pe anumite ţărmuri insulare frecventate de păsările marineş bogată în fosfor şi materii azotoase, care servesc la fertilizarea solului.

40 Referire la asediul Parisului de către trupele germane în timpul războiului franco-german din 1870-1871.

41 Cap al peninsulei Bretania, loc unde în antichitate se credea că e sfîrşitul uscatului.

42 Unul dintre cele 6 state ale federaţiei australiene, situat în partea de nord-est a Australiei.